

LUND UNIVERSITY

Måltidens paradoxer

Om klass och kön i vardagens familjepraktiker

Anving, Terese

2012

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Anving, T. (2012). *Måltidens paradoxer: Om klass och kön i vardagens familjepraktiker*. [Doktorsavhandling (monografi), Sociologi]. Lund University.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

MÅLTIDENS PARADOXER

Måltidens paradoxer

Om klass och kön i vardagens familjepraktiker

Terese Anving

Lund Dissertations in Sociology 101

En komplett förteckning över
Sociologiska institutionens utgivning
finns sist i boken, och på
www.soc.lu.se/info/publ

COPYRIGHT ©
Terese Anving 2012

ISSN 1102-4712
ISBN 91-7267-339-7

Omslagsbild
Martin Lindeborg

Grafisk formgivning & Sättning
Ilgot Liljedahl

Tryck

Media-Tryck, Lunds universitet, Sverige 2012

KLIMATKOMPENSERAT
PAPPER

Till mormor Ragnhild och farmor Sylvi

Innehåll

Förord	11
KAPITEL 1	
Introduktion: Måltidens paradoxer	15
1.1 Varför en avhandling om familjer och måltider?	17
1.2 Disposition	20
KAPITEL 2	
Tidigare studier av måltider och avhandlingens kontext	23
2.1. Samhällsvetenskapliga perspektiv på måltider	23
Måltidens gemenskap	24
Måltiden som en praktik där skillnad manifesteras	25
2.2 Tidigare studier om familjer och måltider – en översikt	27
En närmre inblick i två studier	30
2.3 Den svenska jämställdhetsdiskursen	32
Jämställdhetsdiskursen och vardagen	34
2.4 Sammanfattningsvis	36
KAPITEL 3	
Familjeliv och måltider i Sverige – då och nu	37
3.1 På väg mot det moderna, 1930-1950	38
Behovet av insatser för barnens bästa och för en starkare befolkning	41
3.2 Mot jämställdhet och ökat överflöd, 1950-1980	42
Maximigränser och matkampanjer	46
3.3 Sverige idag och maten som risk, 1980 och framåt	47
Det riskfyllda ätandet	49
3.4 Att skapa en god måltid för barnets bästa	50
Från mjölkdroppar till barnhälsovård	51
Barn och mat i Sverige idag – några exempel	52
3.5 Sammanfattningsvis	54

KAPITEL 4	
Teoretiskt ramverk	57
4.1 Med familjebegreppet som utgångspunkt	57
Familj – ett problematiskt begrepp?	58
Familj som diskurs och praktik	60
4.2 Att analysera familjepraktiker – göranden och omgivande strukturer	63
Med utgångspunkt i den institutionella etnografin	63
Att ”göra” familj	68
Habitus och levda sociala relationer	72
4.3 Sammanfattningsvis – att sammanföra de tre perspektiven	75
KAPITEL 5	
Metodologi och tillvägagångssätt	79
5.1 Metodologiska utgångspunkter och överväganden	80
Med början i människors erfarenheter	81
Forskarens privilegierade position	84
5.2 Fältet och mitt tillvägagångssätt	87
Att närma sig fältet och deltagarna	88
Urval	90
Vardagens olika villkor	91
Tolkning av data	92
5.3 Tre metoder	93
Intervjuer	94
Fokusgruppsintervjuer	96
Go-along	97
Att sammanföra olika tillvägagångssätt	100
5.4 Sammanfattningsvis	100
KAPITEL 6	
Måltiden – ett nav och prioriterad aktivitet i vardagens ebb och flod	103
6.1 Att bli en barnfamilj	105
Måltiden före barnen	105
Måltiden med barn – samlingens pedagogik	108
Måltidens förändrade innehåll	114
Måltidens emotionella ingredienser och det ”goda” moderskapet	118
6.2 Tillsammans och isär – rutiner och måltider	120
Betydelser av att äta vid en viss tidpunkt	121
6.3 Sammanfattningsvis	128

KAPITEL 7	
Arbetsfördelning och att "göra" en jämställd familj	131
7.1 Det avgränsade arbetets fördelning	133
Att förklara arbetsdelningen	134
Planeringsarbetet som ett avgränsat arbete	141
7.2 Att planera för att vardagen ska gå ihop	144
7.3 Att hålla familjen "i huvudet" – ett ständigt pågående arbete	150
7.4 Sammanfattningsvis	154
KAPITEL 8	
Måltider och klassreproduktion	157
8.1 Vardagsmatens olika betydelser	158
Vanlig, ovanlig och rolig mat	159
Den tråkiga maten och förhandlade ideal	166
8.2 Sockermotstånd och sockrets självklara plats	168
Överdriven återhållsamhet – fallet förskolan	170
Restriktioner i vardagen	172
Det tillgängliga sockret	176
8.3 Mat, distinktion och disidentifikation	178
8.4 Sammanfattningsvis	183
KAPITEL 9	
Avslutande reflektioner	185
9.1 Måltiden – en samlande och separerande praktik	186
Barns centrala position för att "göra familj"	186
Måltiden – en könskodad praktik	189
Mat, klass och självpresentationer	193
9.2 Den "goda" måltiden och det "goda" föräldraskapet	194
Summary	197
Referenser	207
Appendix 1 Deltagarna	217
Appendix 2 Intervjuguide	223
Appendix 3 Fokusgruppsguide	225
Appendix 4 Guide för go-along	227

Förord

Det är ganska exakt sex år sedan jag började på forskarutbildningen och det känns på samma gång som att det var igår och en evighet sedan. Det har varit en spännande, rolig och omtumlande resa och under arbetets gång har det ibland känts i det närmaste överkligt att jag en dag skulle skriva ett förord till en färdig avhandling, en avhandling som så många har varit med om att på olika sätt bidra till. Men nu äntligen är det dags för mig att få tacka er alla.

Till att börja med vill jag rikta mitt allra varmaste tack till alla er som har deltagit i den här studien och till alla er som hjälpt mig med att söka efter personer som skulle kunna vara intresserade av att vara med. Utan er hade den här avhandlingen inte varit möjlig. Tack för att ni tog er tid för mig och för att ni så generöst delade med er av era erfarenheter.

Ann-Mari Sellerberg har under mina år på forskarutbildningen varit min huvudhandledare. Under åren som gått har vi hunnit dricka många koppar te och pratat om det mesta som hör akademien och vardagen till. Tack för att du anställde mig i projektet ”Matinspiration under tidspress”. Ett ännu större tack för att du alltid tagit dig tid för mig, för att jag alltid har varit välkommen upp till ditt rum med stora såväl som små frågor och för att du så noggrant läst, kommenterat och med empirisk skärpa fått mig att se det stora i det lilla. Jag har lärt mig mycket, inte minst betydelsen av att vara envis och värdet av att ha en ”seg rumpa”!

Under forskarutbildningen har Diana Mulinari varit min biträdande handledare. Vi träffades redan under min grundutbildning i sociologi och jag kommer särskilt ihåg ett möte då du uppmuntrade mig till att någon gång våga söka till forskarutbildningen. Jag vet inte om du minns det men för mig vad det stort och en av anledningarna, kanske till och med den främsta, till att jag till slut vågade mig på att göra just det. Tack för att du har stöttat mig, för att du alltid läser med en generös, konstruktiv och uppmuntrande blick och för att du ständigt har trott mer på mig än vad jag själv gjort.

Under slutseminariet fick jag värdefulla och viktiga kommentarer av min opponent Ulrika Schmauch. Ulrika fick mig dessutom att våga ta i lite till i min analys, tack för den pepp du gav mig. Jag vill också rikta ett stort och varmt tack till Åsa Lundqvist och Thomas Johansson för era kommentarer på texten som jag

lade fram på mitt slutseminarium. Ett ytterligare tack till David Wästerfors för att du läste och noggrant kommenterade hela mitt slutseminariemanus.

Det varmaste av tack vill jag rikta till mina kollegor och vänner Sara Eldén, Maria Norstedt, Maria Nyberg och Mikaela Herbert som vid olika tillfällen och särskilt under slutskedet läst och kommenterat mitt manus. Ni har på alla sätt hjälpt mig framåt. Ett särskilt tack vill jag också rikta till bibliotekarien Ann-Sofie Zettergren för att du i avhandlingens slutskede hjälpte mig med allehanda referensrelaterade frågor. Tack också till Marina Nilsson för att du läst och språkgranskat texten. Ett stort tack till Johanna Esseveld och Kerstin Sandell för att ni vid flertalet olika seminarier så insiktsfullt har kommenterat mina texter och på olika sätt har hjälpt mig i mitt skrivande. Tack också till Ingrid Jönsson som under forskarutbildningen har varit min examinerare. Ett särskilt stort tack vill jag rikta till deltagarna i seminariet för kritiska studier. Ni har på alla sätt bidragit till en inspirerande, rolig och stöttande forskningsmiljö.

Forskningsrådet FORMAS finansierade de första två åren av min forskarutbildning och för detta vill jag rikta ett tack till dem. Tack också till ekonomisk hjälp från STINT som möjliggjorde för mig att spendera en termin vid University of California Santa Cruz. Min termin i Santa Cruz innebar en för mig spännande, utmanande och intellektuellt stimulerande miljö och jag vill särskilt tacka professor Bettina Aptheker vid Department of Feminist Studies som under min tid i Kalifornien var min värd.

Mina kära kollegor, vad hade jag gjort utan er? En sak är då i alla fall säker, forskarutbildningen hade aldrig varit så rolig och inspirerande utan er. Jag är skyldig er oändligt med tack för alla peppande och inspirerande samtal, om sociologisk och feministisk teori, om akademien, om vardagens villkor och så oändligt mycket mer. Hela forskarutbildningen har jag delat med Maria Norstedt, min kloka uggla till vän. Tack för att du alltid finns där för mig, som min vän, kollega och personliga Dorothy Smith-expert. Tack till Sara Eldén, för att du på det varmaste och mest generösa sätt alltid har läst, kommenterat och inspirerat mig. Du har dessutom blivit en mycket kär vän och du är min guide i akademins korridorer. Agneta Mallén, min första rumskamrat, jag tror att ett av våra första samtal handlade om värdet av att hitta de perfekta jeansen. Därmed fick du mig genast att känna mig hemma och sedan den dagen har även du kommit att bli en mycket god vän. Tack för din klokskap och din vänskap. I projektet "Matinspiration under tidspress" arbetade jag med Stine Thorsted. Tack Stine för att du så generöst har delat med dig av dina kunskaper och för att vi haft ett så fint samarbete. Tack också till Elisabet Apelmo, Mimmi Barmark, Malin Espersson, Anna Isaksson och Chia-Ling Yang för att jag har fått så fina vänner i er och för att ni på alla sätt varit ett stöd för mig. Ett varmt tack vill jag också rikta till övriga kollegor för att ni gjort vardagen som doktorand så mycket roligare och mer intressant.

Ett särskilt tack till: Goran Basic, Martin Berg, Daniel Bjerstedt, Anna Engstam, Klas Gustavsson, Markus Hansson, Marta Kolankiewicz, Tobias Linné, Henrik Loodin, Daniel Melén, Maria Nielsen, Maria Nyberg, Anna Olovsson-Lööv, Jonas Ringström, Johan Sandberg, Anett Schenk, Irina Schmitt, Johan Vaide, Hanna Wittrock och Charlotta Zettervall.

Men det finns också de som har varit med mig under längre tid än den som jag har befunnit mig på forskarutbildningen. Till mina nära, kära och fantastiska vänner, tack för att ni stöttar, skrattar och gråter med mig. Jag lär mig så mycket av er och jag vore så oändligt mycket fattigare utan er. Ett extra varmt tack och den största av kramar vill jag rikta till Åsa Larsson för att du i sista stund korrekturläste min sammanfattning och till Johanna Sixtensson för att du alltid finns där för mig, i nöd och lust.

De som funnits där allra längst är däremot min mamma Irène och min pappa Kenth. Tack för att ni alltid har stöttat mig, för att ni låtit mig ta slingriga vägar utan att någonsin tvivla på mig och för att ni i alla år lyssnat på mig och tagit mina åsikter på allvar. Tack också för att ni finns där för vår dotter Elise, för att ni ställer upp och är barnvakter, för att ni gör det med glädje och för att ni fyller oss med mat och kärlek. Till min lillebror David, du ser alla möjligheter och du inspirerar mig på så många sätt. Tack för alla fina och uppmuntrande sms som du skickar till mig när jag som bäst behöver dem och tack för att du under färdigställandet av avhandlingen hjälpt mig med att språkgranska de delar som är på engelska.

Mitt sista men största tack vill jag rikta till mina allra närmaste, till Martin och Elise. Ni betyder allt för mig. Jag skrattar aldrig så mycket som jag gör när jag är med er. Elise, du har mer än någon annan fått mig att vilja bli färdig med min avhandling. Och Martin, ingen tror på mig som du gör. Tack för att du mer än någon annan i alla avseenden och på alla möjliga vis alltid finns där för mig, för din omsorg och din kärlek. Tack för att du vill vara vid min sida.

Terese Anving, Malmö, januari 2012.

Introduktion: Måltidens paradoxer

Ett kök är vackrast just vid middagstimmán,
 när frysen villigt lämnat ur sin buk
 en tinande förpackning, blank av imman
 från kökets värme, som gör fisken mjuk.
 När mjölken ivrigt väntar att bli drucken,
 nyss tagen ur sin boning, kylskåpskall.
 När smörassietten, fastän lite sprucken,
 står glad beredd med smör i alla fall.
 När pepparn lekfullt duggar över fisken,
 när osten släpps lös ur skafferiet,
 när diskmaskinen längtar efter disken
 och när vinägern står och luktar sprit.
 När extrabillig korv, på Konsum rallad,
 tas fram och söker verka lite fin.
 När ur en salladsskål en doft av sallad
 far ut i friska luften bak gardin.
 När barnamagar står i samlad skara,
 när mammas fingertoppar luktar lök,
 potatislocket puttrar: "Dom är klara!" –
 ja då är det som vackrast i ett kök.

Tage Danielsson (1967 s. 66)

Med sinnlighet och skärpa beskriver Tage Danielsson kvällsmåltiden i barnfamiljen. Dikten förmedlar en känsla av att något gott väntar. Snart kommer barnen. Snart töms immande, doftande fat och köket fylls med skoj. Tage Danielsson beskriver ett kök med lukter, människor och billig mat som görs lite godare och mer tilltalande än vad den var från början, och skaldar samtidigt en dikt om familjer, kön, klass och om måltiden i Sverige. Men det är också en dikt för hur omsorg, materialiserad genom måltiden, uttrycks.

Jag återkommer till vårt eget kök under middagstimman. Just då är det inte alltid vackert. Tvärtom. Har vi tur har jag eller partnern handlat tidigare i veckan och kan laga något som vi alla tycker om. Har vi otur hittar vi bara ett näst intill tomt mjölkpaket och möjligtvis några frusna gula fiskpinningar. Är det en bra dag är diskmaskinen inte full och dottern inte allt för trött. Har vi en sämre dag är diskmaskinen fylld av smutsig disk och dottern skriker allt starkare ”Jag vill se Pippi!” alternativt klättrar upp på diskbänken för att kunna nå skåpet där flingorna står för att sedan riva ut dem. Sällan eller aldrig står barnamagen och väntar förvåntansfullt på maten. Men vi äter oftast tillsammans. Ibland är det rofyllt, och ibland är det kaos. Ibland skrattar vi tills tårarna rinner och ibland rinner vår dotters tårar över det faktum att TV:n har stängts av. Tage Danielssons dikt omges av ett näst intill romantiskt skimmer som får åtminstone mig att vilja sätta mig till bords. Det romantiska skimret innebär emellertid att andra aspekter av måltiden förblir dolda. Om omsorgen uttrycks så är däremot arbetet – en annan aspekt av omsorgen – frånvarande. Istället tycks såväl mjölken och pepparn som salladen och smöret leva sina egna liv och själva ställa sig på bordet. I köket finns en mamma, men ingen pappa, maten är hemlagad istället för färdiglagad och uppvärmd. Barnen är hungriga och förvåntansfulla, inte arga och matvägrande. Dikten skildrar den goda och hemlagade kvällsmåltiden, tillagad av modern, som samlar alla familjemedlemmar. Det är en föreställning om måltiden som fortfarande tycks leva kvar, även om ”mammans fingertoppar” idag har mer att stå i än att lukta lök.

På samma gång som måltiden kan symbolisera allt det som Danielssons dikt så väl formulerar så är det också en praktik där andra relationer uttrycks och manifesteras. I måltiden möts föreställningar om det goda livet, maktrelationer, normer om hur det bör vara och svårigheter att leva upp till desamma. Måltiden är en praktik som ofta sker inom hemmets väggar men som samtidigt är nära relaterad till samhälleliga försök till att få människor, och inte minst familjer med barn, att äta bättre, nyttigare och, inte minst, tillsammans. Dessa olika ingredienser är alla en del av denna avhandling. Här är det måltiden i småbarnsfamiljen som står i fokus och i avhandlingen är det måltidens plats i vardagen och de relationer som omger den som lyfts fram och närmre analyseras.¹ Att måltiden förändrade ka-

1 Vågen fram till just dessa aspekter av måltiden inleddes med att jag som nyantagen doktorand ingick i forskningsprojektet ”Konsumenters problemlösningar på livsmedelsmarknadens nya arenor. Matinspiration under tidspress” finansierat av FORMAS och som leddes av professor Ann-Mari Sallerberg och där också fil dr Stine Thorsted, deltog. Projektet finansierade de två första åren av min forskarutbildning och var utgångspunkten för min insamling av empiri. Utgångspunkten för projektet var mötet mellan konsument och livsmedelsmarknad och grundade sig i ett antagande om att vardagens måltid är en ständigt pågående problemlösningsprocess där mat varje dag ska ställas fram på bordet, något som ofta sker under viss tidspress. Med fokus på föräldrar som konsumenter syftade projektet till att synliggöra denna process samt försöka förstå vilken form av strategier som föräldrar använder för att lösa

raktär var också något som jag själv upplevde då jag under avhandlingsskrivandets gång gick från att leva ensam och utan barn till att leva med barn och partner. Med ens blev mitt avhandlingsarbete en del av min egen vardag och jag kom att ställa mig själv frågor för att försöka förstå mitt eget förhållningssätt till de relationer som jag på ett forskningsmässigt plan intresserade mig för. Frågorna handlade om på vilket sätt vi efter vår dotters födelse kom att organisera vår vardag och om hur vi förhöll oss till alla de råd, rön och tips som genast kom att hagla över oss. Vardagen blev med ens mer komplex och motsägelsefull. Våra ideal och hur det sedan blev skilde (och skiljer) sig ständigt åt och vad detta gav upphov till i form av våra egna reaktioner och andras innebar för mig nya erfarenheter och en fördjupad insikt i vad måltiden med barn innebär.

1.1 Varför en avhandling om familjer och måltider?

Måltiden är en återkommande aktivitet i vardagen och att laga mat kan vara likaväl repetitivt, tidsödande och tråkigt som roligt och kreativt stimulerande. Det är en del av det mest vardagliga och samtidigt en ofta central del av de mest festliga tillfällen. I avhandlingen är däremot inte det faktiska intaget av mat i huvudfokus, utan hur man berättar om hela måltiden, dess olika betydelser i familjelivet och vad den får för betydelse för etablerandet av familj. Genom att rikta blicken mot måltiden och därmed mot familjelivet vill jag bidra till att utforska denna viktiga del i familjers vardag; relationerna som utgör och kringgärdar måltiden, det arbete och den omsorg som den är förenad med, samt om måltiden som en ingång till att studera normativa föreställningar om ”gott” föräldraskap. I avhandlingen vill jag även bidra till ett antal teoretiska och empiriska diskussioner. Den första handlar om vad familj betyder idag och hur familjer ”blir till”. Den andra handlar om arbete och om hur föräldrar berättar om och förhåller sig till mat- och måltidsarbetet, något som är särskilt intressant i relation till jämställdhetspoli-

problematiken och hur föräldrar upplever inspiration under tidspress. Projektet riktade sig till två målgrupper, dels till familjer med barn under 8 år och dels till familjer med tonårsbarn. Dessa två familjer antogs leva med olika typer av problematiker och syftet var här att förstå betydelsen av tid och inspiration och betydelsen av planering hos de båda. Här kom jag att fokusera på familjer med yngre barn medan Thorsted fokuserade på familjer med äldre barn (se även Thorsted 2007, Anving 2008, Sellerbeg 2008). Under projektets gång skedde merparten av all empiriinsamling, vilken också ligger till grund för den här avhandlingen. Med avstamp i den empiri som projektet givit upphov till och en del av de frågeställningar som projektet genererat har avhandlingen sedan utvecklats. Avhandlingen är fristående från projektet och har också kommit att ta en delvis annan inriktning, där jag har utgått från måltiden för att studera familjepraktiker.

tiska mål om delat förvärvs- och omsorgsarbete. Den tredje handlar om förhållningssätt till och betydelser av föreställningar om det ”goda föräldraskapet” och vilken betydelse klass har i dagens Sverige.

I avhandlingen förstår jag måltiden som en aktivitet genom vilken familj ”görs” och inom vilken familj etableras som en enhet. Vad familj är och betyder är något som ges olika betydelser i olika sammanhang och som görs genom olika aktiviteter. En familj kan på så sätt betyda skilda ting beroende på om vi skriver på vårdnadspapper eller om vi bjuder in till släktmiddag. Det betyder att det också ofta råder diskrepans mellan vilka vi själva menar att vår familj utgörs av och vad familj betyder i till exempel rättslig mening. Jag utgår från ett praktikorienterat synsätt på familjen och menar i linje med sociologen David Morgan (1996, 2011) att familj är något som görs genom aktörers olika situationsbundna handlingar och aktiviteter. Måltiden är ett exempel på hur familjen skapas som en enhet genom att man träffas, sitter ner och äter tillsammans. Dessa handlingar är både aktiva och genomtänkta såväl som rutinmässiga och i det närmaste förkroppsligade. Praktiker är också förbundna med institutioner och diskursiva föreställningar om hur en familj bör se ut och agera. I skärningspunkten mellan samhälleliga föreställningar och vardagens aktiviteter är det därför viktigt att förstå vilken betydelse aktiviteterna ges i familjers vardagsliv, hur människor förhåller sig till dem och hur de prioriteras.

Måltidsarbetet är en del av det arbete som brukar betecknas som omsorgsarbete och i omsorgsarbetet och omsorgsutövandet i familjer har måltiden en viktig plats (DeVault 1991). Det är ett ständigt pågående arbete som historiskt sett främst utförts av kvinnor. Den svenska jämställdhetspolitiken bygger däremot på att främja att män och kvinnor ska dela lika på förvärvsarbete och omsorgsarbete (Ellingsaeter och Leira 2006 a). Trots att det skett många och stora förändringar över tid så visar dock statistik att kvinnor fortfarande utför större delen av omsorgsarbetet. Samtidigt menar andra sociologer att vi går en allt ljusare framtid till mötes. Till exempel argumenterar sociologen Thomas Johansson (Johansson 2009; Klinth och Johansson 2010) utifrån olika kvalitativt inriktade studier för att vi ser uppluckringar och förändringar i såväl fadersrollen, där män tar ett allt större ansvar för hem och barn, som i familjerelationer där traditionella familjemönster inte längre följs i lika hög grad. Med utgångspunkt i Statistiska Centralbyråns tidsstudieundersökning (2011 a) där bland annat den tid män och kvinnor lägger ner på omsorgsarbete mätts och där den senast studien visar att män och kvinnors tidsmönster närmast sig varandra (men fortfarande skiljer sig åt), tolkar sociologen Mikael Nordenmark siffrorna som ett starkt argument för att män och kvinnor snart kommer att vara jämställda (Nordenmark 2011).² Mot

2 För en kritisk analys av och ett svar på Nordenmarks argumentation se Espersson et al DN debatt 2011-10-31. Artikelförfattarna argumenterar där för att Nordenmarks saknar ett maktperspektiv

bakgrund av de skilda tolkningarna av läget är det därför intressant och viktigt att närmre studera vad omsorgsarbetet består i och hur man förhåller sig till och berättar om det.

Måltiden i småbarnsfamiljer är starkt präglad av normer och ansvar, inte minst handlar det om föreställningar om att barn tidigt ska lära sig att äta rätt, riktigt och nyttigt. Detta är en återkommande anvisning till föräldrar, och råd om hur man lyckas fyller otaliga böcker, tidningar, bloggar, TV-program och internetsajter. Till exempel lyder Livsmedelsverkets råd till föräldrar:

Föräldrar har två viktiga uppgifter när det gäller sina barns mat. Den första är att se till att barnen får bra och näringsriktig mat, så att de kan växa och utvecklas optimalt. Den andra är att ge barnen bra matvanor. Genom att ge sitt barn tillfälle att lära sig att tycka om många olika rätter och ge dem positiva attityder till mat har man som förälder möjligheten att ge barnet grunden för ett rikt matliv. Lär sig barnet från början att uppskatta hälsosam mat är förutsättningarna för god hälsa under resten av livet större (Livsmedelsverket 2011).

Föräldrar förmodas idag ha ett pedagogiskt ansvar för att uppfostra sina barn rätt. I råden föräldrar möter är det individens ansvar och vikten av att göra rätt val för barnet som understryks och genom råden framträder en föreställning om att alla föräldrar, oberoende av strukturella faktorer som kön och klass har lika möjligheter till att leva upp till råden. Detta är en föreställning som jag vill bidra till att problematisera i avhandlingen.

Den här avhandlingen bygger främst på intervjuer med måltidsansvariga i småbarnsfamiljer vilket betyder att det är de intervjuades utsagor om sin vardag och min tolkning av hur de berättat om sina vardagspraktiker som framträder. Utgångspunkten för avhandlingen är att förstå relationer mellan familj, kön och klass. Intervjuerna har handlat om att lyfta fram de intervjuades syn på och förhållningssätt till måltiden och de olika aktiviteter som såväl omger som ingår i måltiden. I dessa beskrivningar har barns plats i familjelivet varit central.³

Det övergripande syftet med avhandlingen är att försöka förstå hur måltider är en central praktik för hur familj görs och för hur hierarkier återskapas i vardagen. Med utgångspunkt i måltiden som såväl en *samlande* som *separerande* praktik vill jag närmare studera hur familjelivet konstitueras genom barns närvaro. Det handlar om förhållningssätt till diskurser om vad barn bör äta och bilden av hur familjemåltiden bör se ut. Det handlar även om det arbete som familjemåltiden

och bortser från faktorer som inte synliggörs i tidsstudier. Till exempel argumenterar de för att kvinnors mindre tid åt hemarbete i sig inte är något som betyder ökad jämställdhet. Om inte män ändrar på sitt beteende så är det fortsatt kvinnor som tar det huvudsakliga ansvaret.

3 Avhandlingens fokus på småbarnsfamiljer, där barn ofta har stor inverkan på vad man äter, när man äter och hur man ser på måltiden, betyder att barn är centrala för avhandlingen. Däremot är barns egen position som aktörer i förhållande till måltider något som ligger utanför ramen för avhandlingen och jag har inte intervjuat barn.

på olika vis ger upphov till och om hur föräldrar förhåller sig till omgivande måltidsideal. Sammantaget ställer jag mig frågan, hur kan vi förstå måltiden som bärare av på samma gång *inkluderande* och *exkluderande* ideal och praktiker? Mer precist utgår avhandlingen från frågorna:

- 1) Hur kan vi förstå måltiden som en del av hur (barn)familj görs i Sverige idag?
- 2) Vad innebär måltidsarbetet i relation till föreställningar om det jämställda Sverige?
- 3) Hur förhåller sig de intervjuade till normer om måltider och föräldraskap och vilken betydelse har förhållningssätten för hur klass återskapas i vardagens praktiker?

Avhandlingen är en studie av vardagens måltid och familjeliv i dagens Sverige och i den vill jag förstå hur måltiden på olika plan genomsyras av gemenskap men också av skillnader. Genom att kombinera en materiell förståelse av människors livsvillkor med en mer fenomenologiskt inspirerad analys vill jag belysa vardagens förutsättningar och hur de intervjuade förhåller sig till dessa.

1.2 Disposition

Efter den här introduktionen följer kapitel 2, *Tidigare studier av måltider och avhandlingens kontext* där jag lyfter fram centrala perspektiv för hur måltiden kan förstås som en samlande och separerande praktik. Här introduceras också ett antal för min del särskilt relevanta studier som behandlar relationen mellan familjer och måltider och avhandlingen placeras in i en svensk kontext där betydelsen av begreppet jämställdhet är särskilt relevant. Sedan följer kapitel 3, *Familjeliv och måltider i Sverige – då och nu* där jag fokuserar på hur man från samhälleligt håll försökt att påverka människors matvanor och hur familjen har förståtts och studerats under samma tid. Efter detta kommer kapitel 4, *Teoretiskt ramverk* där jag dels lyfter fram vad familj betyder i min avhandling och dels återger hur jag förstår familj som diskurs och som praktik. Därefter introducerar jag de teoretiska begrepp jag använt för att fånga familjepraktiker i relation till måltiden. Jag introducerar här Dorothy Smiths institutionella etnografi, David Morgans begrepp familjepraktik samt Pierre Bourdieus begrepp habitus och tolkningar av detta. Tillsammans syftar de till att förstå och synliggöra dels människors olika utrymme för handling och dels hur vardagens handlingar begränsas. Efter detta

introducerar jag mina metodologiska utgångspunkter i kapitel 5, *Metodologi och tillvägagångssätt*. Här diskuteras feministisk standpunktsteori, poststrukturalistisk kritik och möjliga sätt att förena de två samt tillvägagångssätt och urval. Därpå följer kapitel 6, *Måltiden – ett nav och prioriterad aktivitet i vardagens ebb och flod* som visar hur måltiden kan förstås som en central praktik genom vilken familjer görs och vilken plats barn har i konstituerandet av familj. Det handlar däremot inte enbart om familj som en separat enhet bestående av en kärnfamilj utan snarare om hur barn i Sverige idag har en central plats i etablerandet av släktskap. Här är övergången från att leva utan barn till att leva med barn central. För att förstå detta visar jag på måltidens plats och hur denna för med sig vissa normerande ideal om vardagslivets organisering. I kapitel 7, *Arbetsfördelning och att "göra" en jämställd familj* som följer därefter fokuserar jag kön och arbete i relation till måltiden i barnfamiljer. I kapitlet analyseras hur arbetsfördelningen av mat- och måltidsarbetet förklaras och motiveras. Därutöver diskuteras arbetsprocessen bakom under, inför och efter måltiden. Arbetsuppgifterna förstås här som både konkreta och avgränsade men också som ständigt pågående vilket tar sig uttryck genom måltidens konstanta plats i vardagen och hur de intervjuade lever med familjen och dess behov. I det avslutande empiriska kapitlet, kapitel 8, *Måltider och klassreproduktion*, tas utgångspunkten i olika föreställningar om den goda måltiden och det goda föräldraskapet och i kapitlet diskuteras hur förhållningssätt och berättelser om den mat man äter och den mat barn äter kan förstås i relation till betydelser av klass. På samma sätt får eventuellt motstånd gentemot dominerande diskurser olika betydelser med avseende på vilken klassposition man befinner sig i. Jag argumenterar för vikten av att diskutera klass i Sverige idag och betydelsen av att förstå klass både utifrån materiella förhållanden men också hur dessa uttrycks genom distinktions- och disidentifikationspraktiker. Till sist följer det avslutande kapitel 9, *Avslutande reflektioner* där jag sammanfattar, lyfter fram och diskuterar avhandlingens resultat.

Tidigare studier av måltider och avhandlingens kontext

Att studera måltider sociologiskt kan betyda skilda ting. I det här kapitlet, som syftar till att lyfta fram och presentera olika perspektiv på hur måltiden har studerats samt presentera den kontext inom vilken avhandlingen befinner sig inom, antar jag inledningsvis ett brett perspektiv på måltiden. Här presenteras ett antal studier och teoretiska perspektiv på måltidspraktiken och jag lyfter fram måltiden som en praktik som dels sammanför människor och dels skapar avstånd och skillnad människor emellan. Därefter kommer jag att närmre fokusera måltidspraktiken i familjer. Ett antal studier som särskilt har betonat måltidens nära koppling till kön och klass presenteras. Avslutningsvis placerar jag in avhandlingen i en svensk jämställdhetskontext. Här lyfter jag fram den i Sverige starka jämställdhetsdiskursen och den politiska visionen om att omsorgsarbete, där måltiden är en aspekt, ska delas lika mellan föräldrar.

2.1. Samhällsvetenskapliga perspektiv på måltider

Måltider kan såväl skapa som splittra sociala relationer, de kan innebära gemenskap men också skillnad. I det följande presenteras skilda teoretiska perspektiv på måltider, en del av dem har fokuserat på måltidens sammanhållande kraft medan andra har fokuserat på hur måltider kan skapa avstånd.

Måltidens gemenskap

Matens väg in i sociologin har gått genom antropologin och antropologer som Claude Lévi-Strauss och Mary Douglas. Lévi-Strauss tankar tar sin utgångspunkt i den så kallade "kulinäriska triangeln" genom vilken han visar på hur människor med hjälp av maten förvandlar naturen, den råa okokta maten, till kultur, den färdiglagade måltiden. Enligt honom är människan själv en varelse av såväl natur som kultur och att tillaga maten är därför ett sätt att övergå från ett djuriskt till ett mänskligt beteende. Maten ses ur Lévi-Strauss perspektiv på så vis som ett medium mellan storheterna natur – kultur (Lévi-Strauss 1966). Såväl Levi-Strauss som Douglas intresserade sig för matens symboliska mening och Douglas har bland annat uppmärksammat matens kommunikativa innebörd. Douglas menar att det som anses vara mat och ätbart konstrueras inom en specifik kontext, det anses till exempel vara mer ohysat att äta upp en vuxens kvarlämnade rester än att äta upp det egna barnets kvarlämnade mat (Douglas 1972). Enligt Douglas sänder människor genom ätande (och andra aktiviteter) signaler till varandra och däri har valet av maträtter, måltidernas komponering och tidsmässiga uppdelning betydelse. Genom måltiden, menar Douglas, kan vi signalera en distinktion mellan "vi och de andra". Men matens symboliska, meningsskapande och kommunikativa funktioner varierar beroende på kontext och bör därför studeras i sitt specifika sammanhang. Utan en kontextuell förståelse är det svårt att uppmäna till förändring av till exempel familjers matvanor (Douglas 1972).

Reglerande gränsdragningar, normsystem, ritualer och institutioner bidrar tillsammans till att skapa ordning. De utgör en mängd sätt att urskilja huruvida vi äter rätt eller fel (Bildtgård 2002, s. 16). Är det till exempel socker, frukt, salt, stekt, eller bara fet mat som bör undvikas? Gränsdragningar innefattar, utesluter, skapar gemenskap och avskiljer. Sociologen Pasi Falk (1994) kallar de grupper som delar en viss ordning för "eating communities". Enligt Falk utgör delandet av matkultur till och med en av grunderna för en gemensam världsbild. Det är inte bara maten vi äter, vi äter också ett kulturellt system.⁴ Genom maten tillhör vi ett sammanhang men att diskutera tillhörighet till en viss kultur på det sätt som Falk gör innebär emellertid också att en del inkluderas medan andra lämnas utanför. Maten blir även en del av rädslan för det vi inte känner. Falk menar däremot inte att det gemensamma systemet enbart innebär en viss form av ätande, tvärtom menar han också att just det gemensamma "räddar" individen från rädslan inför att äta. Sociologen Claude Fischler, som ser mer pessimistiskt på ätandet, menar att det senmoderna samhället inneburit en ökande individuell oro hos individen. Moderniseringens konsekvenser har enligt Fischler inneburit att konsumenten

4 Synsättet kan jämföras med postkoloniala teoretikers (Narayan 1997; Heldke 2001) syn på hur vi genom mat också "äter" den andre, det vill säga en idé om en viss kultur.

befinner sig i ett kulturellt vakuum utan tydliga normer som styr ätandet. Med hänvisning till Durkheims begrepp anomi kallar han det gastroanomi (1980). Gentemot en förmodad möjlig rädsla för vad vi äter kan den sociala måltiden ses som en starkt sammanhållande kraft, en meningsskapare som sker i ett socialt sammanhang. Redan 1910 skrev sociologen Georg Simmel en uppsats som fokuserar på måltidens symbolik och synliggör måltidens djupt sociala men samtidigt individuella karaktäristika (Simmel 1910). Måltidens sammanhållande kraft består i att den förenar oss på ett biologiskt plan, vi måste alla äta och dricka för att överleva, och på ett socialt plan förenar den oss då vi äter tillsammans. Måltiden symboliserar samvaro och gemenskap, detta samtidigt som den är djupt individuell, det jag stoppar i min mun och äter är inget som delas med någon annan (Simmel 1910). Främst har dock forskare som betonar måltidens gemenskapsfunktioner understrukt att ätandet speglar ett kollektiv och då inte bara i termer av att man gör någonting gemensamt eller gör något i relation till en föreställd gemenskap. Det gemensamma består främst i delandet av olika sociala normer, distinktioner och statusmarkeringar om hur ätandet och måltiden bör se ut och gå till.

Måltiden som en praktik där skillnad manifesteras

Om Simmel fokuserade måltidens förenande krafter så menar Pierre Bourdieu istället att mat och måltider är en del av hur skillnad (åter)skapas. I sitt klassiska verk *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste* (1984) visar han på hur mat som en del av smaken är en distinktionsmarkör. Maten utmärker skillnad mellan individer och mellan kollektiv och ur Bourdieus perspektiv sker dessa markeringar främst i relation till klass. Mängden kulturellt kapital, kulturella och ibland abstrakta tillgångar om vad som anses vara rätt smak, är enligt Bourdieu avgörande för vår klassposition (Skeggs 1999, s. 20). Ett sätt att ackumulera det kulturella kapitalet i termer av mat är till exempel ett visst sätt att äta och att servera rätt mat vid rätt tillfälle, att inneha viss matkunskap, men också att kunna göra distinktioner mellan olika former av mat och dryck, distinktioner mellan mer exklusiv dryck som olika viner, men också mellan dagligvaror som kaffe, bröd och ostar (se även till exempel Sellerberg 1976; Warde 1997; Bahr Bugge och Almås 2006). Att tillgodogöra sig kulturellt kapital genom mat kan också handla om att äta ovanlig och ”exotisk” mat. Mat kan på så vis tjäna som ett sätt att få kontakt med och bli mer intressant genom den ”exotiske andre” (Heldke 2001, s. 78). De norska sociologerna Anechen Bahr Bugge och Reidar Almås

(2006) har till exempel visat hur den trendiga (och ofta "exotiska") måltiden är ett sätt på vilket social status förmedlas.⁵

Mat är en del av att förstå och bibehålla en viss kulturell identitet och det kan vara en aspekt av hur vi förstår betydelser av hem och tillhörighet (Mennell et al 1992, s. 78-80; Narayan 1997, s. 186) och anses också ofta vara en ingång till att lära känna andra kulturer. Visserligen kan mat innebära en ingång till fördjupade relationer, men det finns samtidigt en risk för att man genom mat tror sig ha förstått och lärt känna "den andre" (Heldke 2001). Vad vi äter kan också, enligt den feministiska och antirasistiska teoretikern bell hooks, innebära en kommodifiering av "den andre" vilken utifrån västerländsk hegemoni och vithet materialiserar begäret av denna exotiska andra som blir till en krydda i vardagen (hooks 2001). Mat och måltider blir den "ofarliga" vägen till att lära känna "den andre" då denna väg inte involverar aspekter av tillträde och makt. Samtidigt kan mat vara något som bidrar till att föra samman människor från olika länder och att få kulturer att intressera sig för varandra (Narayan 1997, s. 184). Mat som objekt ges olika betydelser i olika kontexter och, menar Narayan, "[...] might offer some lessons about how to think about the cultural identities and commodities that enter into our heterogenous society" (Narayan 1997, s. 188). Hon understryker här betydelsen av att kritiskt granska och vara analytiskt känsliga för varför vissa maträtter benämns som "exotiska" och "etniska" medan andra ses som "naturalized, nationalized, and indiginized". Dessa markeringar av maten och distinktioner inom maten skiftar emellertid över tid och mellan olika kontexter (Narayan 1997, s. 188).

Sammantaget kan således mat och måltider studeras både som något som för-
enar men också något som skapar och uttrycker skillnader. För att ytterligare
exemplifiera måltidens kraft som skillnadsskapare har till exempel forskare inom
fältet för kulturstudier särskilt fokuserat på vad mat och måltider symboliserar i
former av uttryckssätt, identitet och tillhörighet samt hur måltiden står i relation
till makt och hierarkier (Bell och Valentine 1997; Narayan 1997; Warde 1997;
Heldke 2001; Ashley et al 2004). Detta innebär att mat starkt relaterar till bety-
delser av klass och kön, aspekter som diskuteras i nästkommande avsnitt.

5 Genom att ta utgångspunkt i hos dem man kallar för "vi" bortser man emellertid från hur vi
alla är en del av ett ständigt pågående utbyte i form av mat. Vad som anses vara exotisk mat är
kontextberoende och något vi alla i någon form ingår i och inte något som endast sker mellan
majoritetssamhället och "de andra" (Narayan 1997, s. 178-179).

2.2 Tidigare studier om familjer och måltider – en översikt

Om jag i det ovanstående avsnittet presenterade ett antal olika teoretiska perspektiv på måltiden och hur den skapar gemenskap och skillnad så vill jag i det följande rikta blicken mot hur måltiden tidigare har studerats med avseende på familj. I relation till betydelser av kön har genusforskare intresserat sig för arbetsdelning, i såväl familjer som i parrelationer, hur förståelsen av vad familj är reproduceras genom måltiden samt hur betydelser av moderskap reproduceras (se till exempel Charles och Kerr 1988; DeVault 1991; Kemmer et al 2000; Julier 2002; Avakian och Haber (red.) 2005). I det följande kommer jag att introducera ett antal för mig särskilt relevanta studier av måltider, familjer, kön och klass – teman som är återkommande i avhandlingen. Två studier presenteras extra ingående, Marjorie DeVaults *Feeding the Family* (1991) och Marianne Ekströms *Kost, klass och kön* (1990). Dessa två har båda kvalitativt studerat måltidens relationer till kön och klass samt på olika sätt diskuterat vad arbete betyder i relation till måltiden, något som de också diskuterar betydelser av både på individ- och strukturnivå.

Innan jag går närmare in på DeVaults och Ekströms arbeten vill jag dock presentera hur gemenskap och skillnad är närvarande teman i ett antal andra studier av måltider och familj. Om gemenskapen ofta handlar om matens betydelse för att samlas så har skillnad ofta förknippats med just matens relation till återskapandet av klasspositioner, något som är särskilt centralt i Nickie Charles och Marion Kerrs *Women Food and Families* (1988). Här följer författarna ett antal familjer i Skottland under 1980-talet. I studien fokuserar de på hur måltiden bidrar till att återskapa social ordning. Dessutom är de intresserade av att studera hur uppdelning på grund av genus, ålder och klass härigenom (re)produceras och hur mat relaterar till familjeideologi (Charles och Kerr 1988, s. 2) med ett särskilt fokus på familjers intag av föda. Detta tog sig enligt Charles och Kerr till exempel uttryck genom att måltiden anpassades efter män. I deras studie visade det sig att om inte männen var hemma så åt övriga familjemedlemmar oftare något lättare vilket författarna förstår som att en riktig måltid krävde att också mannen var hemma. Kvinnornas preferenser var däremot sekundära. I studien fokuseras familjers val av mat och härigenom urskiljer de också hur vad de menar "ordentliga måltider" står i relation till "ordentliga familjer" ("proper food, proper families") som definieras genom den sociala relation i vilka de tillagas och äts (Charles och Kerr 1988, s. 17 ff). Charles och Kerr har en materiell förståelse av klass där de särskilt lyfter fram betydelse av ekonomiska resurser för att skapa den "ordentliga måltiden" och där arbetarklasskvinnorna oftare var hänvisade till billigare och mindre hälsosamma alternativ. Men de visar också hur kvinnorna i studien, oav-

sett klassposition, alla försökte skapa en måltid utifrån föreställningen om den "ordentliga måltiden" och ofta med kött som en bas.

I Anne Murcotts studie av kvinnor i Wales (1982, 1983) analyseras den hemlagade måltiden och hur denna har kommit att symbolisera föreställningen om hemmet. Att äta och laga en ordentlig måltid (i betydelsen varm, hemlagad och bestående av specifika ingredienser och i Murcotts studie återkommande tillagad av kvinnor) menar Murcott ses som en symbol för att "komma hem" (Murcott 1983, s. 83). Murcott visar hur kvinnor återkommande lagar mat för andra och hur omsorgen om barn, och i hennes studie än tydligare omsorgen och förhållningssättet till mäns smak och önskningsar, är tätt förknippade med måltidsarbetet (Murcott 1983, s. 85). Genom att kvinnorna övertog mäns preferenser och presenterade dem som sina egna föreföll de däremot att vara i en position att ta beslut och bestämma men, menar Murcott, detta var istället en form av internaliserad kontroll (jämför med Holmberg 1999). Kvinnorna hade istället begränsade möjligheter till autonomi och självbestämmande (Murcott 1983, s. 88). Nästan 20 år efter den första studien blickade Murcott (2000) tillbaka på den studie som publicerades 1983. Nedslående nog konstaterar hon att kvinnor fortfarande utför den största delen av arbetet, även om hon också menar att män idag utför fler uppgifter. Då görs emellertid dessa arbetsuppgifter oftast som ett frivilligt uppdrag istället för ett återkommande och nödvändigt arbete medan kvinnornas arbete är något som oftare tas för självklart.

Trots att såväl Charles och Kerrs som Murcotts studier utfördes på 1980-talet är flera av deras resultat återkommande i den brittiska antologin *Changing Families Changing Food* (Jackson (red.) 2009). Författarna visar bland annat på att mäns närvaro i mat- och måltidsarbetet ökar och att delta i omsorgsarbetet är idag en viktig aspekt av vad som anses utgöra "en bra pappa". De menar att hemlagad mat är en viktig del i hur de intervjuade förstår omsorg om sina familjemedlemmar men att användningen av till exempel snabbmat inte främst handlar om "dåligt föräldraskap" (ett antagande som enligt författarna ofta görs i en brittisk kontext). Istället menar författarna att betydelser av snabbmat bör ses utifrån en vidare kontext där användningen av snabbmat blir ett sätt att frigöra tid för andra omsorgspraktiker. Forskarna visar därutöver på betydelsen av hushållens ekonomiska situation för de val människor har möjlighet att göra i matafären och människors skilda möjligheter till att köpa nyttig mat. De kritiserar och problematiserar därmed antaganden om att ansvaret för ätandet helt och hållet ligger på individer och att alla skulle ha lika möjligheter att göra rationella och väl övervägda val i affären. Jackson et al efterlyser också vidare forskning kring olika former av övergångar (så som att leva ensam till att leva tillsammans med någon, att leva utan barn till att leva med barn och övergången från att ha hemmavarande barn till att barnen flyttat ut). Studiet av sådana övergångar skapar en

möjlighet för att på ett djupare plan förstå relationen mellan mat och familjer, till exempel hur måltidspraktiker förändras och tar nya former vid övergången från att leva barnlöst till att leva med barn.

Antologin, *Eating Patterns. A day in the Lives of Nordic People* (Kjaernes (red.) 2001) utgår från en nordisk kontext. Här har måltider och ätande studerats kvantitativt och måltidsvanor, skillnader och likheter i vad man äter, när man äter och hur måltidssituationen ser ut diskuteras och analyseras. I fråga om den gemensamma måltiden i familjer visar den danska matforskaren och sociologen Lotte Holm att den fortfarande är en prioriterad aktivitet i de nordiska länderna även om alla inte äter tillsammans varje dag utan kanske snarare varannan (Holm 2001, s. 212). Marianne Pipping Ekström och Elisabeth L'orange Fürst visar, i likhet med Murcott, att kvinnor utför den främsta delen av arbetet men att män "hjälp till" mer nu än tidigare, detta gäller särskilt i yngre hushåll och i medelklassfamiljer. De menar emellertid också att det finns en tendens till att män i deras material har överskattat sin egen arbetsinsats medan motsatt förhållande råder för kvinnor (Ekström och Fürst 2001, s. 232 f).

I företagsekonomen Susanna Molanders avhandling *Mat, kärlek och metapraktik. En studie i vardagsmiddagskonsumtion bland ensamstående mödrar* (2011) studeras måltidspraktiken bland ett antal ensamstående medelklassmödrar. Molander som utgår från ett praktikorienterat perspektiv visar hur middagskonsumtionen består av ett flertal olika praktiker men där hon definierar modrandet (Holm 1993)⁶ med fokus på omsorg om barnen som en överordnad praktik, en metapraktik. Denna metapraktik menar Molander har större inflytande över samhällsordningen och över konsumtionen än andra praktiker (Molander 2011, s. 240). Det är främst utifrån modrandet som de intervjuade förklarar sina olika beslut och överväganden i vardagen. Molander menar att måltiden bär med sig en stark symbollik som materialiserar modrandet. Att laga en måltid, och då helst från grunden, är ett sätt att visa kärlek, att stötta och att visa omsorg om barnen. Hon visar också på hur marknaden har svarat på oron över att inte vara en tillräckligt god modrare genom att erbjuda allt fler varor och där en aspekt av att vara en god modrare också är att ha kunskap om och kunna hantera marknaden och barnens konsumtionsvanor. Populära företag som säljer så kallade matkassar skulle kunna ses som ett svar på denna oro, samtidigt är de en tjänst för ett fåtal

6 Begreppet moderskap är mångtydigt men skulle, enligt filosofen Ulla Holm, grovt sett, kunna koncentreras till ett antal komponenter: ett tillstånd som vissa naturfunktioner har föregått, en relation mellan två människor, en social institution med explicita och implicita normer och en social praktik med specifika mål, krav, kompetenser, dygder, laster och professionella aktörer. För att skilja mellan de olika betydelserna (den sociala och den mer biologiska funktionen) åt använder Holm termerna mödrande och modrande. Med mödrande avses det biologiska framfödandet av ett barn, och med modrande avses istället föreställningen om bör-styrda aktiviteter, vad vi gör, kan och blir (Holm 1993 s. 101 ff).

och inte främst något som är ekonomiskt möjligt för till exempel de ensamstående mödrar Molander intervjuat.

En närmre inblick i två studier

I relation till måltidens kön och klass har Marianne Ekströms avhandling i sociologi; *Kost, klass och kön* (1990), och sociologen Marjorie DeVault *Feeding the Family* (1991) varit särskilt betydelsefulla. Båda arbetena har tillfört viktiga bidrag om ätande och måltider i relation till klass och kön och de har båda också varit centrala bidrag för förståelsen av mitt eget material. Ekströms studie analyserar familjemåltiden utifrån en svensk kontext medan DeVaults befinner sig inom en amerikansk.

Ekström (1990) konstaterar att måltiden i svenska familjer är en könad företeelse och att det främst är kvinnorna som står för mat- och måltidsarbetet i familjen. Hon visar också på den betydelse klassrelationer har för måltiden. Det handlar om vilken mat man lagar, vilka kryddor man använder men också om när man äter och huruvida man äter tillsammans eller inte. Ekström introducerar här begreppet *kosthåll*, detta använder hon som ett samlingsnamn för hela den process som berör måltidens tillkomst. Det handlar om arbetsdelning, arbetsinsats, hushållning med resurser, måltidsmönster. Detta till skillnad från begrepp som kostvanor och matvanor som snarare handlar om näringsintag och måltidsmönster, maträtter och måltidskompositioner och utesluter såväl arbetsinsats som arbetsdelning. Genom begreppet kosthållning vill Ekström fånga in såväl matlagningsskeden som maträtter. Begreppet rymmer såväl fokus på arbetsprocessen som på en ekonomisk dimension. Däremot fångar inte begreppet kosthåll in den omsorgspraktik och det många gånger dolda emotionella arbetet som rymms i måltiden, något DeVault däremot analyserar i *Feeding the Family* (1991).

Även DeVault studerar kön- och klassrelationer i måltiden men till skillnad från Ekström tar hon sin utgångspunkt i familjers olika erfarenheter och visar hur kvinnors arbete i hemmet och mer specifikt i relation till måltiden bidrar till att (re)producera förståelsen av begreppen kvinna och familj. Utgångspunkten för DeVault är begreppet omsorg ("caring") och genom att studera det omsorgsarbete som kringgärdar och utgör måltidens existens, och som i de flesta fall utförs av kvinnor, skapar hon förståelse för hur maktrelationer i familjer vidmakthålls och hur kvinnors underordning fortlever. Likt Ekström gör även DeVault en distinktion för att markera just arbetsprocessen då hon skiljer mellan termerna *cooking* och *feeding*⁷. Distinktionen blir ett sätt att särskilja själva tillagningen av en viss

7 På svenska är det svårare att hitta två uttryck, men ungefär "matlagning" och "måltidsarbete".

måltid från den större arbetsprocessen. "Cooking" avser endast själva tillagningsprocessen som sådan (i tidsstudier är det ofta den delen som mäts), medan "feeding" också innefattar uppgifter som planering, efterarbete och det emotionella arbete som är inkluderat i måltidspraktiken (DeVault 1991, s. 55; Morgan 1996, s. 158). Detta betyder att även det rutinarbete som ofta inte ens ses som arbete inkluderas i arbetsbegreppet.⁸ Genomgående för DeVault är hennes kritiska fokus på familj – som ideologi och som praktik – och hennes markerande av hur familj är något som konstant är i görande.

DeVault och Ekström presenterar intressanta och högst nödvändiga analyser av relationen mellan mat, klass och kön. De visar på måltidens betydelse som en samlande praktik inom vilken familj görs men också på hur denna praktik är separerande, inte minst med avseende på kön och klass. Måltiden är hos de båda författarna en ingång för att studera olika former av exkluderingsprocesser. Medan vägen in till måltiden och måltidens utformning i Ekströms studie går genom politiken och historien, är DeVault snarare intresserad av maktrelationer i familjer. De två författarna menar båda att familj är en källa för reproduktion av ojämlika köns- och klassrelationer och DeVault framhåller även hur familj som en ideologisk konstruktion etableras genom måltiden. Klass diskuteras av dem båda i rent ekonomiska och materiella termer, vilken typ av inkomst man har och vad det har för betydelse för maten och hur man på olika sätt försöker lösa problematiken att få mat på bordet trots brist på pengar. DeVault argumenterar särskilt mot den kapitalistiska marknadsekonomins föreställning om att alla konsumenter har möjlighet att välja och är lika fria och klasslösa (DeVault 1991, kap 7). Hon visar hur större tillgång på pengar möjliggör för konsumenter att välja och att i högre grad kunna experimentera med mat medan det i hushåll med knappa resurser kan vara svårt nog att få mat på bordet (DeVault 1991, kap 8). Ekström argumenterar däremot utifrån ett perspektiv som ligger närmre sociologen Pierre Bourdieu när hon visar att val av mat också handlar om klass i termer av sociala fält och att valet är beroende på mängden kulturellt kapital. Ekström berör också nationella kostråd och hur förhållningssätt till dessa till viss del har med klass att göra (Ekström 1990, s. 170-171). För att vi ska förstå hur klassrelationer återskapas genom måltiden menar jag däremot att vi måste fokusera såväl effekter och betydelser av ekonomiska tillgångar som vilken betydelse kulturellt kapital (för att tala med Bourdieu) har för hur människor konstrueras som mer eller mindre moraliska subjekt.

Det är nu över 20 år sedan Ekström och DeVaults studier utfördes och en hel del borde ha hänt sedan dess. Jämställdhetsbegreppet har idag en central plats i

8 Huruvida man ser på arbetet som något roligt, trevligt och njutbart eller något ansträngande är en diskussion jag inte går in i. Att skilja njutning från arbete och när det är det ena eller andra kan vara problematiskt och ofta går de två in i varandra och sker samtidigt (DeVault, 1991 s. 5).

Sverige samtidigt som klass tycks ha fått en mer undanskymd position i relation till måltiden (Jansson 2004). Forskningen om familjer och måltider har till stor del fokuserat relationer mellan par och framför allt kvinnors relation till mäns önskemål och behov. Detta är ett sätt att förstå hur kön görs, så väl som hur kvinnors relativa underordning bibehålls. Samtidigt har barns plats och betydelse för omsorgsarbetet och för hur familjer konstitueras och etableras i Sverige idag inte analyserats i samma utsträckning. Med avseende på det arbete som omger måltiden är det därför särskilt betydelsefullt att förstå det utifrån dagens svenska kontext där man på en policynivå särskilt har argumenterat för att omsorgsarbetet i familjen är något som föräldrar ska dela lika på. Nedan kommer jag därför att kort introducera den betydelse den svenska jämställdhetsdiskursen har för mat- och måltidsarbetets plats i familjer. Avsnittet ska ses som en ram för inom vilken mat- och måltidsarbetet sker.

2.3 Den svenska jämställdhetsdiskursen

Utgångspunkten för den svenska jämställdhetspolitiken är att möjliggöra för män och kvinnor att förena förvärvsarbete och omsorgsarbete.⁹ Den för politiken dominerande tanken har varit att barn behöver båda sina föräldrar (Ellingsaeter och Leira 2006 b, s. 267). Fokuseringen på relationen mellan arbete och omsorg innebär att omsorgsarbetet har lyfts fram även inom en politisk diskurs och jämställdhet har fått en praktisk betydelse i människors familjeliv. Det betyder i praktiken att man har försökt att sträva efter att män och kvinnor ska ha samma möjligheter till att ta sig ut på arbetsmarknaden och att de båda ska ta ansvar för omsorg och arbete med hem och barn. Politikens fokus på att omsorgen om barnen ska delas har betytt att det inte längre ses som en absolut självklarhet att det är endast modern som tar hand om hem och barn. Den svenska jämställdhetspolitiken har på så sätt syftat till att uppmuntra och lagstifta för fäder att dela omsorgsarbetet, medan man har uppmuntrat och lagstiftat för att kvinnors förvärvsarbete ska

⁹ Arlie Hochschild har klassificerat olika former av "cultural models of care" i termer av "traditionella", "post-moderna", "kalla moderna" och "varma moderna". Den traditionella modellen karaktäriseras av mödrars omsorg i hemmet, den postmoderna av fulltidsarbetande kvinnor som också har det fulla ansvaret för omsorgen om hem och barn, den kalla moderna karaktäriseras i sin tur av opersonlig institutionell omvårdnad. Kombinationen av institutionell och personlig omsorg där den personliga omsorgen delas av män och kvinnor kallar Hochschild för den varma modellen, vilken hon tycker sig finna stöd för i Skandinavien (Hochschild 1995).

öka (Leira 2002, s. 8). Det innebär att fäder idag också antas vara närvarande i familjelivet och utföra omsorgsarbete, vari arbetet med mat och måltider är ett.¹⁰

I statens jämställdhetspolitiska strävanden kan ett antal lagstiftningar definieras som särskilt relevanta varav ”utbyggnaden av offentlig barnomsorg, särbeskattningen (1971), kvinnors rätt till fri abort (1975), en ny skilsmässolagstiftning (1974), föräldraförsäkringen (1974) och småbarnsföräldrars rätt till 6-timmars arbetsdag (1979)” varit särskilt viktiga (Roman och Peterson 2011, s. 28). Dessa lagändringar är också konkreta uttryck för en politik som gjort människor, speciellt kvinnor, mindre beroende av familjen.¹¹

Den svenska familjepolitiken har inneburit att ansvaret för och omsorgen om barnen har förflyttats från att enbart ha varit föräldrarnas ansvar till att arbetande föräldrar kan ställa krav på välfärdsstaten att tillhandahålla barnomsorg. Två logiker har varit styrande, för det första att barn behöver sina föräldrar när de är små och för det andra att det ska gå att förena att ha småbarn med förvärvsarbete. Detta har inneburit att gränser mellan offentligt och privat, mellan stat och familj har ritats om (Leira 2002, s. 9). I Sverige har man i syfte att främja såväl män som kvinnors deltagande i förvärvsarbete och i omsorgsarbete använt sig av en generös föräldrapenning och statligt finansierade förskolor. Det är därför inte längre självklart att all omvårdnad sker i hemmet utan tvärtom att föräldrar arbetar samtidigt som den statligt finansierade barnomsorgen tar hand om barnen. Den barnomsorg som tillhandahålls kan se ut på olika sätt, såsom förskolor, möjligheter till föräldraledighet som bekostas med statliga medel och olika former av vårdnadsbidrag.

Fokus på fäder och fäders betydelsefulla position i relation till sina barn fick genomslag framförallt under 1970-talet vilket ledde till att frågor om vårdnad efter skilsmässa och separation blev aktuella. Diskussionen utmynnade sedermera i att gemensam vårdnad blev huvudregel (SOU 1979:63 i Roman och Peterson 2011, s. 29) och att först en och därefter två ”pappamånader” infördes.¹² Samtidigt har utvecklingen gått från att man tidigare talat om mödrar och fäder till att idag tala om föräldrar. Sverige har, menar sociologen Åsa Lundqvist, gått från ”patriarkalism till diskursiv jämlikhet” (Lundqvist 2007, s. 259). Ett tydligt exempel på detta är när den ”Familjepolitiska kommittén” i Sverige presenterade sin utred-

10 Sociologen Arnlaug Leira identifierar tre processer som kännetecknar relationen mellan välfärdsstaten, arbetsmarknaden och familjen. För det första, moderniseringen av moderskapet, det vill säga mödrarnas inträde på arbetsmarknaden. För det andra kollektivering av barnomsorgen som sponsras av staten och för det tredje familjiseringen av faderskapet vilket innebär ett utökande av rättigheter för fäder att ta hand om sina barn (Leira 2002, s. 9).

11 De individualiserade trygghetssystemen, där män och kvinnor sågs som enskilda individer oberoende av varandra, började dock ta form redan i samband med det allmänna barnbidraget (1948) och införandet av moderskapspenning (1938) (Roman och Peterson 2011, s. 28).

12 Med ”pappamånader” avses de två månader av föräldraförsäkringen som inte kan överlåtas på den andra föräldern.

ning om ny föräldraskapsförsäkring, SOU 1972:34 (tidigare hade det funnits en moderskapsförsäkring). Man hade då konsekvent ersatt ordet kvinna med ordet förälder. Försäkringen man föreslog var könsneutral och riktade sig till båda föräldrarna, en förändring som grundade sig i att män och kvinnor gick emot ökad jämställdhet och att det var allt mindre motiverat att i lagstiftningen utgå från att det fanns en "huvudförsörjare" och man menade att också fadern hade en viktig roll att fylla i barnuppfostran (Lundqvist 2007, s. 234-239). Men även om den manliga försörjarnormen är på tillbakagång så är mödrar fortfarande ofta de primära omsorgsgivarna (Ellingsaeter och Leira 2006 b, s. 271). I relation till måltidens betydelse för hur ojämlika relationer mellan kön reproduceras har måltidsforskare särskilt visat på att mat och måltider står i stark relation till synen på omsorg, femininitet och konstruktioner av moderskap (DeVault 1991; Lupton 1996; Molander 2011) men också att kvinnor fortfarande utför den största delen av måltidsarbetet (SCB 2011a). Mot bakgrund av en könsneutral jämställdhetspolitik är därför måltidsarbetet som en del av omsorgsarbetet särskilt intressant att empiriskt studera.

Jämställdhetsdiskursen och vardagen

I Sverige tillsattes under mitten på 1990-talet den statliga utredningen *Utredningen om fördelningen av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män* (SOU 1997: 138). Inom ramen för denna skrevs *Hemmet, barnen och makten. Förhandlingar om arbete och pengar i familjen* SOU 1997: 139 (Ahrne och Roman 1997). Här analyserades, kvalitativt och kvantitativt, arbete och ojämlika relationer inom hushåll med yngre barn. Författarna och sociologerna Göran Ahrne och Christine Roman konstaterade att gamla mönster och ojämlika strukturer till viss del kvarstår och att arbetsfördelningen i hushållen är särskilt ojämna i par med barn och där främst kvinnor anpassar sina yrkesliv efter familjesituationen. Samtidigt framhöll man att det också skett förändringar och att män och kvinnor i högre grad delade på arbetet något som också blivit föremål för reflektion. Detta bekräftas genom ytterligare studier av familjer i Sverige där såväl moderskap som faderskap har studerats (Brembeck 1998; Johansson 2009; Klinth och Johansson 2010). I sociologerna Christine Roman och Helen Petersons (2011) studie av heterosexuella medelklasspar framträder hos paren en positiv syn på jämställdhet som något eftersträvänt och en näst intill självklar del av ett bra förhållande. Författarna tycker sig också se att männen i studien kännetecknas av en mer omsorgs- och relationsinriktad maskulinitet. Samtidigt, vilket understryks av Roman och Peterson, är detta en resursstark och välutbildad grupp från en urban medelklass där båda parter i de flesta fall är höglönlade och

tjänar ungefär lika mycket pengar, vilket betyder att ett större självreflekterande förhandlingsutrymme möjliggörs. De skriver:

Vi kan inte förutsätta att den sociala kategori som här har beskrivits går i bräsch för en utveckling som andra grupper kommer att följa efter. Snarare tycks det här som att klyftan mellan olika befolkningsgrupper har vidgats när det gäller graden av jämställdhet i familjepraktiker något som i sin tur riskerar att öka klassklyftorna (Roman och Peterson 2011, s. 230).

Roman och Petersons resultat aktualiserar vikten av att kritiskt granska den svenska jämställdhetsdiskursen och de möjligheter människor har att leva upp till ideala föreställningar om jämställda relationer där man delar på arbete och omsorg. Teoretiskt innebär detta att en sådan analys också måste inkorporera betydelse av maktrelationer mellan män och kvinnor och de eventuellt skilda intressen män och kvinnor har av att ett jämställt samhälle ska realiseras i praktiken, men även betydelse av klass, nation¹³ och medborgarskap är viktiga att beakta (Orloff 2009, s. 140; Eduards 2007). För även om man inom ramen för den svenska jämställdhetspolitiken har underlättat för andra familjeformer så är jämställdhetsbegreppet först och främst förenat med den svenska heterosexuella kärnfamiljen och andra familjeformer ofta osynliggjorda (Orloff 2009, s. 143; de los Reyes och Mulinari 2005; Dahl 2005). Därför är det viktigt att analytiskt skilja mellan å ena sidan diskurser om jämställdhet som reifierar kärnfamiljen och förstärker heteronormativitet utifrån socialpolitiska åtgärder och å andra sidan hur jämställdhetsdiskursen har syftat till att skapa en vad statsvetaren Helga Hernes definierar som en kvinnovänlig välfärdsstat (Hernes 1987).

Oberoende av familjekonstellation visar tidsstudier att kvinnor fortfarande lägger mest tid på arbetet i hemmet. Siffror visar också att denna tid är särskilt stor om man har små barn (Larsson 2007; Grönlund och Halleröd 2008; SCB 2011 a). Att synkronisera vardagens olika aktiviteter är något som småbarnsföräldrar, enligt studier som gjorts, upplever som särskilt problematiskt (Larsson 2007). En bidragande orsak till upplevelsen av tidspress handlar om krav och ideal. Bakgrunden till upplevelsen av tidspress kan även sökas i det omsorgsarbete som under denna period i livet är särskilt omfattande (Hochschild 1989; Ellingsaeter 2005). Arlie Hochschild har uppmärksammat hur familjer, främst kvinnor, många gånger upplever att det är svårt att få tiden att gå ihop. För att förstå hur deras tid är avhängig specifika aktiviteter ser hon tiden som indelad

13 Begreppet nation utgörs ofta av en föreställning om att människor som lever inom en viss area också delar gemensamma värden, territoriella anspråk, språkgemenskap, gemensam historia och etnisk tillhörighet. Detta är ett perspektiv som statsvetaren Maud Eduards kritiserar och hon menar att man bör ställa sig frågor som: vems gemenskap räknas, vilka villkor och vems villkor anses vara viktigast och vem skapar villkoren? (Eduards 2007).

i olika skift (Hochschild 1989). Med det första skiftet ("first shift") avses det produktiva arbetet utanför hemmet, det andra skiftet ("second shift") syftar på det arbete som görs i hemmet. Uppdelningen mellan den produktiva och den reproduktiva sfären, det första och andra skiftet, har historiskt sett varit och är även idag "könad" en sfär vari även måltidsarbetet också innefattas. I linje med de studier som visat på förändringar i arbetsfördelning mellan män och kvinnor visar SCB:s tidsstudie däremot att den tid som kvinnor lägger på matlagning har minskat något medan mäns ligger fast, vilket betyder att mäns relativa andel av tid på matlagning ökat (SCB 2011 a).

2.4 Sammanfattningsvis

I det här kapitlet har jag presenterat ett antal teoretiska perspektiv på måltiden för att därefter närma mig måltidspraktiken i familjer och hur denna med fokus på kön och klass empiriskt har studerats. Mot bakgrund av den svenska jämställdhetspolitiska strävan mot att män och kvinnor ska ges möjlighet att dela på förvärvs- och omsorgsarbete har frånvaro respektive närvaro av jämställdhet i familjer varit en ingång för att sätta familjelivet under lupp. På samma gång som jämställdhetsbegreppet har fått en central plats i Sverige, på såväl individuell som politisk nivå, och förändringar i arbetsfördelningen i hemmet har skett så visar statistiken på hushållsarbetets fortsatta ojämlika karaktär. Detta är en anledning till att det också är särskilt viktigt att studera på vilket sätt vi kan tala om förändring och kontinuitet i relation till den svenska jämställdhetsdiskursen. I den här avhandlingen sker detta med måltiden som analytisk ingång och i det nästkommande kapitlet kommer jag med fokus på måltider och familjeliv att närmre presentera hur man från samhällets sida på olika sätt försökt att påverka det privata och hur dessa utvecklingar har tolkats sociologiskt.

Familjeliv och måltider i Sverige – då och nu

Avhandlingen knyter an till ett antal forskningsfält som handlar om familj, måltider och till den betydelse den svenska välfärdsstaten har haft och har för vad vi äter. Följande kapitel har tre syften, jag vill för det första introducera och contextualisera ätandet i Sverige, hur olika försök till att påverka människors ätande sett ut och varför de skett vid en viss tidpunkt. För det andra vill jag presentera ett antal, för Sverige, centrala teoretiska perspektiv på familjer och för det tredje vill jag föra de två fälten samman och visa på hur kopplingen mellan måltider och familjer, på en samhällsnivå, sett ut över tid.¹⁴ Framställningen gör inga anspråk på att vara en heltäckande beskrivning utan vad som tas upp är för avhandlingen särskilt relevanta skeenden och perspektiv. Främst handlar det om kopplingar mellan den pedagogiska konsumtionen¹⁵ och hur den vid olika tidpunkter har riktats till föräldrar (och främst till mödrar) i syfte att fostra barn in i ett visst ätande men också hur kollektiva insatser syftat till att främja ett visst ätande. Med avseende på måltiden är det främst den, vad måltidsforskaren Inger M Jonsson (2005) kallar, officiella arenan som fokuseras. Denna utmynnar i råd och riktlinjer på en nationell nivå. Till viss del fokuseras även utbildningsarenan vilken Jonsson menar är den överförande länken mellan den officiella och den praktiska arenan. Detta kan handla om råd som ges via BVC, vårdcentraler, barnomsorg, skola och äldreboende, här åsyftas emellertid även de råd som förmedlas via kommersiella aktörer (Jonsson 2005, s. 2-3).¹⁶

14 Vad jag däremot inte diskuterar är den betydelse sådant som traditioner och vanor har för vad vi äter.

15 Jag väljer här att använda mig av termen pedagogisk konsumtion. Andra har använt termen uppföstrad konsumtion (Hirdman 1989) men jag vill här särskilt betona den pedagogiska aspekt dessa råd haft. Med pedagogisk konsumtion avser jag att de utredningar, rekommendationer och inrättande av nya institutioner som gjordes har alla i någon mån syftat till att få människor att äta på ett visst sätt.

16 Jonsson identifierar sammanlagt tre arenor: den officiella arenan, utbildningsarenan (se ovan) och slutligen den praktiska arenan där hon menar att basen är familjemåltiden och den tysta

Sociologen och måltidsforskaren Torbjörn Bildtgård gör i sin avhandling *När maten blev en risk. Medicinens bidrag till regleringen av det svenska ätandet* (2002) en periodisering av försöken till styrning av ätandet i Sverige.¹⁷ Bildtgårds perioder utgörs av *hushållningsformationen* (1789-1880), *den näringshygieniska formationen* (1880-1935) och *riskformationen* (1945-2000). I den periodisering som detta kapitel utgörs av har Bildtgårds indelning varit en inspiration men har modifierats. Här utgörs den första perioden istället av tidsspannet mellan 1930-1950. Denna period kännetecknas av socialvetenskapernas centrala plats i familjepolitiken och uppbyggnaden av välfärdsstaten Sverige. I syfte att skapa en stark befolkning hade måltiden en viktig plats att fylla. Därefter följer tidsperioden mellan 1950-1980. Denna kännetecknas av ökat fokus på jämställdhet mellan könen och på försöken till att få människor att välja rätt sorts mat genom olika pedagogiska redskap. Den tredje och sista perioden behandlar 1980-talet och framåt, en period där begreppet individualisering och risk fått en framträdande plats, både i familjelivet och i relation till måltiden.

3.1 På väg mot det moderna, 1930-1950

”Välfärdspolitiken växte fram ur trygghetsproblemet”, så inleder historikern Klas Åmark sin bok *Hundra år av välfärdspolitik* om välfärdsstatens framväxt i Sverige och Norge (Åmark 2005, s. 11). Under 1800-talet och början av 1900-talet rådde det brist på mat och stora delar av befolkningen levde i fattigdom. För staten var huvudmålet att sprida kunskap om hur man på bästa och billigaste sätt komponerade en måltid som gav energi till den arbetande kroppen och återuppbyggande

och ofta förgivet tagna kunskap som den består av. Tillsammans bildar de tre arenorna enligt Jonsson en måltidstriangel som kommer att ha betydelse för vad som slutligen hamnar på matbordet. Den praktiska arenan kommer jag emellertid inte att fokusera på här utan relationen dem emellan återkommer jag istället till i de empiriska kapitlen. Jonssons måltidstriangel utelämnar och bortser emellertid från att råd inte mottas på ett likartat sätt av alla och att dessa också inkorporeras på olika vis i vardagen. Ordningen är med andra ord inte entydig, inte fullt så hierarkisk utan långt mycket mer organisk. Trots detta tjänar den ovan som en illustration för vilken nivå jag i kapitlet avser att diskutera.

- 17 Bildtgård tar i sin analys av regleringen av ätandet i Sverige sin utgångspunkt i poststrukturalistisk tradition. Han är intresserad av hur olika former av interventioner, främst hur medicinska och politiska regleringar format den individuella smaken och synen på normala och önskvärda kostvanor. Härigenom synliggörs normaliseringsprocesser och hur politiska idéer och modeller påverkat och påverkar vårt ätande. Det som däremot osynliggörs är den betydelse till exempel sociala rörelser med rättviseargument och politiska visioner (Åmark 2005) haft för statliga ingripanden i människors privata liv, men också hur människor mottar de råd som beskrivs.

av densamma. Eftersom den förvärvsarbetande mannen ansågs lägga grunden för hushållets och nationens inkomster var det han som prioriterades. Mellan kost och nation rådde här ett tätt samband, den friske arbetaren var viktig för nationen. Däremot tog staten inget helhetsansvar över befolkningens ätande. Fortfarande låg det största ansvaret på individen som också hade en skyldighet i att hålla en god ekonomi i fråga om matlagning och ätande (Bildtgård 2002, s. 79). Trots att det var den manlige arbetaren som stod i fokus för själva näringsintaget så var det kvinnan som var föremål för kunskapsinformationen. Kvinnorna lagade maten (som åts hemma, alternativt att man hade med sig hemlagad mat till jobbet) och var på så vis ”nyckeln till rationaliseringen av hela befolkningens matvanor” (Bildtgård 2002, s. 82; Hirdman 1983, s. 121 ff). Mer specifikt gällde informationen främst arbetarklasskvinnorna, det var de som skulle informeras om den nya kunskapen. Bildtgård skriver: ”Utmaningen var därmed att ta den okunniga (eller snarare felaktigt kunniga) (arbetarklass)kvinnan och förvandla henne till ett önskat ekonomiskt och moraliskt subjekt som förmådde ta ansvar för sin familjs hälsa och som en del av det för att rationalisera dess kostvanor” (Bildtgård 2002, s. 82). Interventioner i ätandet under denna tid syftade till att stärka en fattig och hungrig befolkning, motverka orättvisor och bekämpa fattigdom.

Under den 1900-talets första hälft kopplades befolkningens matvanor allt starkare till nationen som behövde vara stor och frisk (Bildtgård 2002). Under 30-talet argumenterade till exempel makarna Gunnar och Alva Myrdal i *Kris i befolkningsfrågan* (1934/1997) för att nativiteten stod i relation till befolkningens mående och klassmässiga skillnader. För att skapa ett starkare samhälle var det därför viktigt att utjämna dessa skillnader (Myrdal och Myrdal 1934/1997, s. 66-75). I takt med att samhället stod inför ett antal förändringar och det moderna samhället stod på tröskeln menade de att det inte räckte med att göra befolkningen friskare och starkare utan att även radikala förändringar i familjeformer och levnadssätt var av betydelse. Myrdals argumenterade för att storfamiljen som under tidigare skeden ansetts vara den mest rationella samlevnadsformen nu framstod som både förlegad och patriarkal. Istället var den demokratiska kärnfamiljen där såväl män som kvinnor förvärvsarbetade en av de centrala delarna i Myrdals vision om det goda, rättvisa och jämlika samhället. 1930-talet kan därför beskrivas som en tid då hemmet fick en allt större plats inom politiken och till och med blev politikens kärna (Hirdman 1989, s. 159).

Den första offentliga utredningen som behandlade näringsfrågor i Sverige var SOU 1938:6, *Näringsfrågan*. I denna var det huvudsakliga syftet att komma åt problem som rörde den sjunkande nativiteten och brister i näringsintaget, något som man menade hade sin bakgrund i fattigdom men också i vad man menade

vara bristande kunskaper om vad man borde äta (Ekström 1990, s. 33 ff)¹⁸. Det område som traditionellt sett varit kvinnornas vetenskapliggjordes och kvinnorna själva amatöriserades och återutbildades till "yrkeskvinnor" i hemmet (Hirdman 1989, s. 225). På så sätt kom också kvinnornas sfär att institutionaliseras (Hirdman 1989, s. 197-211). Samtidigt som detta skedde främjades också kvinnors inträde på arbetsmarknaden (Hirdman 1989, s. 192-194; Lundqvist 2007, s. 161) och 30-talet var på många sätt också en progressiv tid där "socialvetenskapen skulle vara ett redskap för politiska företrädare i försöken att skapa drägligare livsvillkor för framförallt barnfamiljer" (Lundqvist 2007, s. 100). Under efterkrigstiden och i uppbyggnaden av folkhemmet och välfärden sågs kvinnor som experter på hemmet och familjefrågor men att förena äktenskap, moderskap och förvärvsarbete var även det en kvinnopolitisk fråga. Det innebar att hemarbetet rationaliserades och centrala aktörer i denna utveckling var de organiserade yrkeskvinnorna, bland annat Husmodersförbundet och det Socialdemokratiska kvinnoförbundet. Tillsammans tog de avstånd från tidigare kvinnoideal och talade istället om den "nya kvinnan" som var fri, handlingskraftig och kunnig i såväl hushållsarbete som barnuppfostran och samhällsarbete (Friberg et al 2005, s. 12-13). På initiativ från bland annat Sveriges Husmodersföreningars Riksförbund (SHR) inrättades Hemmens forskningsinstitut (HFI) år 1944 vars primära uppgift var att rationalisera hem- och hushållsarbete. HFI var den första statligt organiserade verksamheten som bevakade konsumentfrågor (Hirdman 1989, s. 206). Eftersom matlagningen var den syssla som tog mest tid föreslogs till exempel olika mattekniker som industriell torkning och djupfrysning. Djupfrysningen ansågs dock som en något tveksam metod då många inte hade något frysskåp och det var inte helt säkert hur mycket tid som kunde sparas.

För att skapa ett "kunnigt moraliskt subjekt som förmådde välja en optimal kost" (Bildtgård 2002, s. 101) räckte det däremot inte med enbart informationsinsatser. Tidigare hade arbetarnas fysiologi stått i centrum men från och med mitten på 1930-talet så stod barnen i centrum för de politiska insatserna. Av befolkningskommissionen sågs fattigdomen som det största problemet och för att motverka fattigdomen, men också hålla den borta, var ekonomiska insatser och upplysningsinsatser centrala redskap. Den politiska ambitionen var att utjämna de sociala villkoren (Lundqvist 2007, s. 209) och omsorgen om samhället innebar en omsorg om barnen (Hirdman 1989, s. 219).¹⁹ Eftersom man ansåg att barnen

18 Ekström delar in forskningen om kosten i två grupper: *kost och hälsa* och *kost och kultur*. Vad gäller kost och hälsa menar hon att denna typ av forskning främst omfattas av näringslivsforskning och avgränsar sig därför till att studera svenska näringsrekommendationer och hur de har förändrats över tid.

19 Värt att notera är att barnfattigdomen fortfarande är en del av vardagen i Sverige där andelen fattiga barn har ökat från 8-9 procent för tio år sedan till 15 procent idag (Salonen 2010), något som enligt sociologen Tapio Salonen beror på att den förda familjepolitiken leder till att

ofta fick allt för dålig kost började barns ätande också att främjas genom en ny institution, skolbespisningen. År 1946 antogs befolkningskommissionens förslag om fria skolluncher. Samtidigt gjordes under 30-talet skolköksundervisningen till obligatorisk undervisning för flickor. Detta ansågs också, hos befolkningskommissionen, som ett sätt att stärka familjen och skapa goda möjligheter för barnafödande. Statens ansvar kom i förlängningen främst att betyda att skolbespisningen, en institution alla barn mötte, blev den apparat som skulle garantera barns näringsintag och bidra till goda kostvanor, detta oavsett hur man hade det hemma. Införandet av skolbespisningar var en rättvisefråga som på samma gång främjade en viss typ av ätande. Genom skollunchen skulle alla barn få i sig ett ordentligt och näringsriktigt mål mat om dagen. Samtidigt önskade man att barnen skulle lära sig hur en god måltid såg ut samt att efterfråga en näringsmässigt riktig sammansatt måltid (Bildtgård 2002, s. 107).

Behovet av insatser för barnens bästa och för en starkare befolkning

I syfte att främja alla barns hälsa började man också att rikta informationen till professionella grupper. Det som senare kom att bli dagens barnavårdcentral var en sådan. En god hälsa skulle inte endast vara avsedd för ett prioriterat fåtal utan för hela befolkningens barn, något som också innebar att barnen knöts starkare till nationen. Enligt Myrdals (1934/1997) stod inte tidigare patriarkala familjeideal och organisering av familjen i linje med det moderna samhället och inte minst gällde detta barnens utveckling. Att främja en politik som syftade till att stärka barnen var för dem ett sätt att föra en politik för framtiden.

Familjens rätt att låta barnen bo uselt, att eftersätta deras sunda mathållning och goda föstran, att hindra dem från ett rationellt yrkesval och att förmena dem en ändamålsenlig utbildning får inte längre vara så obegränsad som nu. Men barnens "frigörelse" kan av samhället blott köpas, genom att samhället ikläder sig en allt större del av kostnaden och ansvaret (Myrdal och Myrdal 1934/1997, s. 299).

Om den patriarkala familjen tidigare varit en produktions- och konsumtionsenhet gick den nu, i takt med industrialiseringen, mot att vara vad som sågs som en konsumtionsenhet. Mot bakgrund av samhällets omvandling argumenterade Myrdals för att familjen skulle omorganiseras och att detta krävde statliga interventioner i det mest privata. Om mannen tidigare haft det största inflytandet över hustru och barn var detta nu något som borde förändras. Gentemot konservativa ideal och individualistiska argument om frihet att välja hävdade de istället att

klyftorna växer. Skulle däremot ingen ekonomisk utjämnande familjepolitik alls existera skulle andelen istället ha hamnat på 25 procent.

tidigare friheter inte var friheter som omfattade alla utan snarare familjeförsörjarens rätt att vara herre i sitt hus, något de menade måste förändras. Myrdals hävdade därför att kvinnor skulle ut i produktionen. Tvåförsörjarmodellen handlade om att uppfylla en ekonomisk standard såväl som att tillvarata kvinnors arbetspotential (Myrdal och Myrdal 1934/1997, s. 309 ff). Att endast vara hemma med barn i ett allt mer moderniserat hem med färre arbetsuppgifter att utföra skulle ta såväl på nerverna som minska livslyckan (Myrdal och Myrdal 1934/1997, s. 303). För att möjliggöra detta krävdes emellertid att samhället också tog ett större ansvar för barnen. Barnen skulle rustas för ett rörligare liv och i detta låg att deras uppväxtmiljö till viss del skulle lösas från det privata som inte längre ansågs ändamålsenligt för att helt kunna fostra dem (Myrdal och Myrdal 1934/1997, s. 305). Med inspiration från USA och England menade Myrdals att offentliga och kostnadsfria barnkammarskolor, nära hemmen med anpassad omgivning och aktiviteter, med utbildad personal och med översyn av läkare och psykologer skulle vara bra för barnens uppfostran. Dessa barnkammarskolor skulle även möjliggöra ett ökat inträde på arbetsmarknaden för kvinnor.

En kollektivisering av barnuppfostran är på detta sätt från många olika synpunkter samlingslinjen: av psykologiska skäl, av pedagogiska skäl, av familjeorganisatoriska skäl, samt icke minst av de befolkningspolitiska och socialekonomiska skäl, som ställa det önskligt att nå en mer samhällelig fördelning av barnförsörjningskostnaderna (Myrdal och Myrdal 1934/1997, s. 317).

I fråga om parlivet var Myrdals förberedda på att radikala förändringar skulle leda till spänningar i familjen varför de också betonade familjens nya funktioner där hustrun stod vid mannens sida som en kamrat, där paret delade bostad och fritid och hade ett personligt förhållande (Myrdal och Myrdal 1934/1997, s. 319). Deras för tiden radikala idéer menade de var såväl samhällsbevarande som samhällsuppbyggande medan det motsatta rädde för konservatism och individualism.

3.2 Mot jämställdhet och ökat överflöd, 1950-1980

Trots de ofta progressiva idéer som fördes fram under 1930-talet av till exempel Alva och Gunnar Myrdal så präglades 1950-talet av att av en ofta könsuppdelad vardag. Inom sociologin var Talcott Parsons tankar särskilt inflytelserika under denna tid. Parsons teoretiska modell gör en tydlig åtskillnad mellan arbetsliv och familj familjelivet utmärks i Parsons modell av *specialisering* av mödrar och fä-

ders olika roller, där fäderna hade en instrumentell funktion och mödrarna en expressiv (Leira 2002, s. 4 och 18) Även om många kvinnor, även under Parsons tid, förvärvsarbetade ansåg han ändå att kvinnorna var de som skulle inneha det största ansvaret för hem och barn. En konsekvens av modellen innebar att män och kvinnor, enligt Parsons, skulle ha ansvar för olika sfärer. Enligt Parsons strukturfunktionalistiska modell var kvinnans funktion i familjen förenad med den privata sfären där hon skulle uppfylla familjens omsorgsbehov och ta hand om hem och barn medan mannen, i rollen som familjeförsörjare, befann sig i det offentliga. Familjen antogs ha en central roll för att överföra kulturella värden och normer, i familjen socialiserades barnen in i samhällets värdesystem. Kvinnans roll i den privata sfären förmodades leda till att barnen uppfostrades till stabila individer något som Parsons menade var en nödvändighet för att bibehålla samhällelig stabilitet (Parsons och Bales 1955). Potentiella intressekonflikter på grund av de skilda rollerna argumenterades mot med hänvisning till naturlighet och kvinnans naturliga fallenhet för omsorg om hem och barn (Leira 2002, s. 4). Även om Parsons teori om familjen har blivit hårt kritiserad har den ändå inneburit att idén om den ”normala familjen” har haft stor betydelse och bidragit till den generella föreställningen om vad en familj är och utgörs av. Till skillnad från Parsons hade makarna Myrdal en politisk vision om ett mer jämlikt samhälle, men de liknar varandra i den mån att de hade omfattande idéer för hur samhället bäst skulle organiseras och på så sätt framträdde en bild av också familjens plats och betydelse, även om denna skilde sig åt mellan dem.

I Sverige innebar efterkrigstiden ett motstridigt perspektiv på familj och på kvinnors förvärvsarbete; en del hävdade kvinnors rätt till att förvärvsarbete medan andra gick i motsatt riktning och ville verka för att skapa förutsättningar för kvinnor att stanna hemma och 1950-talet präglades generellt av ett avståndstagande gentemot 1930-talets progressiva idéer om familjens organisering. Kvinnor symboliserades här alltmer med rollen som omsorgsgivare och männen som försörjare (Lundqvist 2007, s. 208-209). Lundqvist menar att även om män och kvinnor båda ansågs vara delaktiga i det obetalda omsorgsarbetet så var det till kvinnorna de konkreta förslagen riktades (det handlade bland annat om ”mödrars behov av barn tillsyn” eller ”mödrars önskan om oberoende”) (Lundqvist 2007, s. 175). I polemik mot konservativa ideal hävdade Alva Myrdal och Viola Klein däremot i *Kvinnans två roller* (1957) att den patriarkala familjen hade överlevt sig själv och att det var jämlikhet och minskad könsuppdelning som istället borde utmärka den moderna familjen. (Myrdal och Klein 1957). Detta innebar början till ”a dual earner family model”. Myrdal och Klein argumenterade för att gifta kvinnor borde ta ett större försörjaransvar under de perioder då förvärvsarbete inte ansågs krocka med deras omsorgsåtaganden i familjen (moderskapet ansågs fortfarande vara den primära rollen). Tillsammans argumenterade de för *mödrars*

tillfälliga förvärvsarbete. De förslag till förändringar som framfördes av Myrdal och Klein innebar att kvinnors primära arbete inte självklart var i hemmet och att mäns privilegierade position som familjeförsörjare begränsades samtidigt som att det huvudsakliga försörjaransvaret fortfarande låg på mannen (Leira 2002, s. 5). Kvinnors kunskaper ansågs viktiga för både samhället och den enskilda kvinnan och för att ytterligare stötta kvinnors position i arbetslivet ville de se en utbyggnad av den offentliga sektorn.

Samtidigt som den offentliga sektorn växte och kvinnors utträde på arbetsmarknaden ökade så förändrades också matlivet. De teknologiska framstegen innebar till exempel att långkoken ersattes av färdiglagad mat. Etnologen Christina Fjellström menar i sin avhandling *Drömmen om det goda livet. Livskvalitet och matvanor i ett uppväxande industrisamhälle: Stocka sågverk 1870-1980* (1990) där hon studerat vardagsliv och matvanor i ett mindre norrländskt samhälle, att hushållskunskaper värderades högre under 1900-talets första hälft men att detta var något som förändrades under 1960- och 1970-talet. Samtidigt som kvinnor hävdade sin rätt att förvärvsarbeta och den ojämlika arbetsfördelningen i hemmet ifrågasattes såg man alltmer negativt på hushållsarbetet. Under samma tid fick färdigmaten en allt större plats i hemmen. Detta innebar att tiden för kvinnors hushållsarbete minskade och att det blev enklare att laga mat, något som också resulterade i att fler tidigare hushållssysslor ansågs vara onödiga (Fjellström 1990, s. 297). Den industrilagade färdigmaten var en del i kvinnors frigörelse från spisen, men den var också ett sätt på vilket marknaden växte genom att ta en allt större plats i hemmen. Däremot problematiserades inte frågor om livsstil, levnadsvanor och hälsoupplýsning i någon högre grad under 1950-talet (Olsson 1997, s. 151). Detta var istället en tid som präglades av tillväxt, utbyggnad av institutioner och stor tilltro till den medicinska vetenskapen och litet utrymme åt att genom hälsoupplýsning påverka människors matvanor (Olsson 1997, s. 88). Förebyggande insatser för folkhälsa skedde under denna period främst genom till exempel barn- och mödravårdsverksamhet (se även nedan under 3.4).

I relation till familjen började man under 1960-talet att lyfta fram även mäns position som omsorgsgivare och istället för att bara tala om mödrar talade man alltmer om föräldrar. I *Kvinnors liv och arbete* (Dahlström (red.) 1962) lanserades det sociologiska könsrollsbegreppet och till skillnad från det tidigare använda "kvinnofrågan" framhölls att detta var något som inte enbart angick kvinnorna utan hela samhället. Här var sociologen Rita Liljeström en central gestalt. Liljeström argumenterade för *delade samhällsroller* och att såväl mödrar som fäder borde bidra till familjens försörjning som ta hand om barnen. I sitt sätt att tänka om familjens organisering där mödrar och fäder båda ansågs lika viktiga och betydelsefulla var Liljeström en föregångare och hennes tankegångar kom också att stå modell för hur den svenska jämställdhetspolitiken senare utvecklades (Leira

2002, s. 5, 11). I arbetet mot ett mer jämställt samhälle menade Liljeström, att män skulle vara lika involverade som kvinnor. För att möjliggöra för män och kvinnor att förena sina roller i den produktiva och den reproduktiva sfären argumenterade Liljeström för betydelsen av att bygga ut den offentliga barnomsorgen (Leira 2002, s. 22). Gapet mellan Liljeströms visioner och kvinnors vardagserfarenheter av dubbelarbete öppnade för den kritik som 1970-talets kvinnorörelse skulle lyfta fram (till exempel Schmitz 2007).

I sin kritik utmanade feminister under 1970-talet allt starkare antaganden om familjer och familjerelationers naturlighet och funktionalitet vilket också innebar att tidigare gränser och dikotomier mellan privat/offentlig och familj/ekonomi ifrågasattes och blev en del av den politiska agendan. De förflyttade också fokus från studier av familj som kategori till att studera betydelser av kön i familjelivet. Feminister visade att familjen, könsarbetsdelning, mansdominans, heterosexualitet och moderskap måste analyseras och förstås utifrån en socialt och historiskt situerad kontext (Roman 2004, s. 46). Under 1970-talet sattes arbetsbegreppet i fokus och feminister framhöll betydelsen av att se hushållsuppgifter som just arbete (Oakley 1974). En del argumenterade för att hushållsarbetet borde betraktas som ett produktivt arbete som genom att det återskapar arbetskraften också skapar mervärde och därför borde avlönas (Dalla Costa och James 1973). I diskussionen om vad som uppfattades som arbete och inte lyftes också distinktionen mellan vad som beskrivs som privat och offentligt upp (Mulinari och Selberg 2011, s. 13). Under 1970-talet blev också könsrollsbegreppet hårt kritiserat av feministiska forskare som menade att man inom perspektivet hade en allt för statisk och deterministisk syn på samhället där individen bestäms av den roll hon spelar (Roman 2004, s. 41). Den framväxande kvinnorörelsen, inte minst i Sverige och Norden, försökte framförallt att förena teorier kring kön och klass och menade att kapitalismen och patriarkatet var varandras förutsättningar (se till exempel Hartmann 1979). De norska sociologerna Harriet Holter och Hildur Ve menade till exempel på 1970-talet att familjeförändring måste förstås i relation till klass, att förändring ser olika ut i olika samhällsklasser samt att klassers olika materiella resurser och de klassmotsättningar som det kapitalistiska samhället präglas av innebär klassdifferentierade familjestrukturer (Holter och Ve Henriksen 1976, s. 109). Detta kan ses som ett försök till en intersektionell analys på makronivå (Mulinari och Selberg 2011, s. 14).

Sammantaget förde dock moderniseringen med sig ett ökat välbstånd hos det stora flertalet, något som också resulterade i negativa effekter på människors levnadsvanor. Det moderna och mer välmående samhället hade lagt grund för ett ökat överflöd som dels handlade om ett ökat utbud, dels om ökade resurser till att ta del av utbudet. Under slutet av 1960-talet konstaterades det att en ny livsstil vuxit fram i samband med moderniseringen av samhället. Den ökande konsum-

tionen av fett och socker hade tillsammans med att moderniseringen inneburit fler stillasittande arbeten och lett till en ny hälsoproblematik. Sammantaget växte oron kring människors kostvanor (Bildtgård 2002, s 116-117). Denna hälsoproblematik var något man under 1970-talet kom att ta sig an.

Maximigränser och matkampanjer

I takt med att befolkningen inte längre svalt och att villkoren i samhället hade förbättrats fick rekommendationerna nu nytt fokus. Hade man tidigare rekommenderat mini- eller optimikrav på kosten så kom man nu istället att rekommendera maxgränser för intaget av vissa näringsämnen (Bildtgård 2002, s. 112 f). Under den här perioden byggdes konsumentupplysningsverksamheten upp, konsumenterna skulle informeras om bra och sämre varor, inte minst var befolkningens tandhälsa och överkonsumtion av socker ett problem att beakta. Under 1970-talet fokuserades relationen mellan kost och hälsa i allt högre grad och särskilt framhölls den enskilda individens ansvar för sin egen hälsa. I syfte att begränsa kostrelaterade sjukdomar som härstammade från ett allt större överflöd av mat blev maximimått på fett och socker ett redskap (Ekström 1990, s. 34 ff).

Under denna tid skapades nya pedagogiska instrument för att tydliggöra kostrekommendationerna, varav en ny version av kostcirkeln var en. Den ursprungliga kostcirkeln skapades 1963 av Statens Institut för Folkhälsan. År 1973 genomförde Socialstyrelsen tillsammans med KF (Kooperativa Förbundet) kampanjen "Välj rätt" där man också presenterade en ny och förbättrad version av kostcirkeln. Ett år senare, 1974, i samband med att KF firade sitt 75-årsjubileum publicerades matpyramiden i tidningen *Vi*: s jubileumsnummer som delades ut till alla svenska hushåll (*Tidningen Vi* 1974). Matpyramiden visade inte enbart vad man borde äta utan också hur stor del man borde äta av olika matvaror. För att visa på maximiintag av andra födoämnen introducerades sedan också tallriksmodellen för att visa på hur stor del av varje födoämne man borde få i sig, en tredjedel, kött eller fisk, en tredjedel basmat som potatis eller bröd och en tredjedel grönsaker. Fortfarande är detta en modell som står som referenspunkt för en väl sammansatt måltid.

Av de statliga kampanjer som syftade till att förbättra folkhälsan under denna tid var kost- och motionskampanjen en av de större. Kampanjen varade under 10 år och innehöll flera mindre delkampanjer, varav "Börja dagen bättre" och "Brödkampanjen" var två. I kampanjen "Börja dagen bättre" (1973) var syftet att förbättra dåliga morgonvanor. Man hävdade att dåliga morgonvanor ledde till att man orkade mindre, att man riskerade att inte få i sig ordentlig lunch och därmed äta onyttigheter på eftermiddagen. Mest känd för allmänheten blev

förmodligen ”Brödkampanjen” (1976) som lanserades av branschorganisationen ”Brödinstitutet” men som hade Socialstyrelsen som auktoritet bakom sig. Tillsammans med ”Den medicinska expertgruppen för kost och motionsfrågor” förde man fram ”sex till åtta skivor bröd om dagen”. Kampanjen syftade till att lära konsumenten vad som var bra basmat (Bildtgård 2002, s. 116 och 127). ”Kost- och motionskampanjen” innebar att ett samarbete med industrin inleddes. Socialstyrelsen samarbetade till exempel med Konsumentverket, fackliga organisationer och studieförbund, idrottsrörelsen, skolor och arbetsplatser, men främst inriktade man sig på aktörer som ICA och KF, industrin och detaljhandeln. I de olika delkampanjerna arbetade industrin – med sina ekonomiska resurser – och Socialstyrelsen – med expertkunskapen – nära varandra (Bildtgård 2002, s. 127 ff). Råden marknadsfördes som hjälpmedel för att få i sig rätt mat i rätt mängder men var indirekt också ett sätt att lära individen att äta rätt och att välja rätt.

3.3 Sverige idag och maten som risk, 1980 och framåt

Om familjebegreppet inom sociologin fick en undanskymd plats under 1980-talet så fick den återigen en mer central plats via senmodernitetsteoretiker²⁰ som Anthony Giddens (1995), Ulrich Beck och Elisabeth Beck-Gernsheim (1995) under 1990-talet. I deras fokusering av familjelivet är individualiseringsbegreppet centralt för att förstå de omvälvningar som de menar att familjelivet präglas utav, så som ökande antal skilsmässor, färre äktenskap och andra former av relationer. Utifrån senmoderna perspektiv på familjen menar dessa forskare att samhället har genomgått en de-traditionalisering och idag präglas av en individualisering av det sociala livet. Människor tilltalas och regleras som individer snarare än som familjeenheter även på en institutionell nivå²¹ (Eldén 2009, s. 18). Senmoderna perspektiv framhåller också att kategorier som klass och kön inte har samma betydelse idag som under industrialiseringen utan att människor idag i högre grad är fria att skapa sina egna biografier och göra sina egna val. I fråga om familj identifieras familjelivet som utan en självklart tydlig rollfördelning och organisering. Begreppet ”rena relationer” används av Giddens (1995) för att beskriva vad som

20 Begreppet senmodernitet betecknar antagandet om en rörelse från det traditionella till det moderna samhället där individens plats idag inte längre anses vara underordnad kollektivet och traditionella livsbanor utan mer fristående från samhällets ramar. Denna rörelse brukar benämnas som individualisering (Eldén 2009, s. 16).

21 Detta är att jämföra med makarna Myrdals mycket kritiska syn på individualisering som förgörande för samhället.

präglar den nutida parrelationen som han menar hålls samman för sin egen skull och inte på grund av yttre ramar eller påbud. Giddens beskriver den rena relationen som "en situation där en social relation etableras för sin egen skull och på grundval av vad de inblandade kan få ut av relationen" (Giddens 1995, s. 58).²² I Giddens tecknande av den rena relationen kan han visserligen anses ha fångat en del av den historiska förändring mot en ökad individualisering av familjelivet som har skett de senaste årtiondena, även om synen på konsekvenserna skiljer sig åt mellan olika vetenskapliga perspektiv. Forskare är emellertid generellt sett överens om att banden till tidigare traditionella institutioner så som äktenskapet och traditionella könsroller till viss del förändrats, vilket inte minst påverkat föräldraskapet (se till exempel Bäck-Wiklund och Bergsten 1997; Klinth och Johanson 2010; Roman och Peterson 2011).

Samtidigt har det senmoderna perspektivet mött en hel del kritik, inte minst från feministiskt håll. För att sammanfatta har kritiken riktats mot att den förändring som Giddens teoretiskt identifierat inte har en empirisk grund utan tvärtom visar studier att traditionella könsroller visserligen har förändrats men också fortlever (se till exempel Jamiesson 1999; Sandell och Mulinari 2006; Smart 2007). Giddens har också kritiserats för att hans tankar om reflexivitet och konstant ut- och omvärdering av parrelationer bortser från strukturerande relationer som klass och "ras"/etnicitet²³. Inte heller inkluderas vare sig barn, hushållsarbete eller omsorgsarbete, det vill säga det arbete människor gör för och mot varandra (Jamiesson 1999; Roman 2004, s. 136-137; Sandell och Mulinari 2006; Smart 2007; Eldén 2009). Sammantaget innebär det att flera centrala dimensioner av människors liv har utelämnats och bortsetts från samtidigt som perspektivet haft

22 Relationen fortgår endast så länge den ger så mycket att båda parter vill behålla den. Kärlek som tidigare var förknippat med sexualitet inom äktenskapets ram är istället förknippat med sexualitet inom ramen för den "rena relationen". Den rena relationen förutsätter därför ett jämlikt känslomässigt utbyte. Den har enligt Giddens inte heller något specifikt samband med heterosexualitet. Tvärtom ser Giddens homosexuella som en slags "förlöpare" till den rena relationen och inte fångna av specifika föreställningar om hur en relation ska se ut. Detta är att jämföra med den tidigare romantiska kärleken inom vilken han menar att kvinnan bands till en underordnad ställning i hemmet, där moderskapet var centralt och där sexualiteten också var knuten till moderskapet och reproduktionen. Det var en form av relation som byggde på heterosexualitet och på äktenskapet som ett medel för att uppnå autonomi och vad Giddens kallar "ontologisk trygghet" (Giddens 1995).

23 När jag i avhandlingen skriver "ras"/etnicitet gör jag detta utifrån en antirasistisk forsknings-tradition som ifrågasätter existensen av "människoraser" men där man argumenterar för att det finns kategoriseringsprocesser som sker utifrån sådana föreställningar och att "ras" och kultur ofta vävs samman. Att enbart använda sig av begreppet etnicitet endast riskerar att innebära att olikheter och rasifierade strukturer osynliggörs och naturaliseras (de los Reyes och Molina, 2003 s. 316 f). Att skriva "ras"/etnicitet är därför ett sätt att försöka synliggöra hur jag förstår begreppet utifrån processer av rasifiering. Dessa processer sker i relation till makt, underordning och normalisering och ger upphov till konkreta erfarenheter av exkludering men bidrar också till att framställa skillnader som naturligt givna och oföränderliga (Mulinari 2007).

betydelse för förståelsen av relationer och förändringar i relationer mellan människor.

Det riskfyllda ätandet

Individualiseringen antas inte enbart ha gjort avtryck på familjen utan är en tendens som präglat hela samhället, så även ätandet. Om det sena 70-talet utmärktes av ett antal kampanjer för att informera befolkningen om vad som var rätt och riktigt att äta menar Bildtgård (2002) att dagens påbud och försök till påverkan av ätandet främst handlar om att synliggöra faror i hur man lever och vad man äter. Detta leder i sin tur till en form av självreglering. Det handlar om att vara ansvarskännande och göra de rätta valen (Lupton 2000, s. 205; Bildtgård 2002, s. 244 ff), även om dessa sedan sker i relation till den livssituation man befinner sig i (Stjerna 2007, s. 239). I syfte att guida konsumenten ser vi hur varor idag märks på olika vis, så som nyckelhål för fettsnåla varor, rättvisemärkning för rättvist producerade varor, KRAV för ekologiskt odlade och producerade varor, men också specifika varumärken som "Functional Food" och "Weight Watchers". Sammantaget menar Bildtgård att märkningar som dessa har blivit ett sätt att möta konsumenters osäkerhet (Bildtgård 2002, s. 133) och att ett riskmedvetet subjekt skapas och där idealet innebär planering och kalkylering för intag av föda.

Näringsauktoriteter, speciellt Livsmedelsverket, agerar för att få livsmedelsindustrin att erbjuda fler fettfria, kalorisnåla och fiberrika alternativ till klassiska produkter. Målsättningen är inte nödvändigtvis att få bort riskprodukter från marknaden utan snarare att få marknaden att erbjuda ett utbud som möjliggör ett individuellt val och en effektiv riskhantering för individen. För livsmedelsindustrin innebär detta att man får nya argument för att sälja sina produkter (Bildtgård 2002, s. 245).

Försök till att påverka av vad människor äter menar Bildtgård har gått från att försöka skapa goda vanor till att informera om de risker som kan finnas i maten (Bildtgård 2002, s. 133 ff). Det betyder inte att kollektiva lösningar som skolbespisning, mödravård eller BVC har försvunnit eller tappat i betydelse, men att individens plats och betydelsen av att välja och välja rätt idag har en mer betydande plats (Bildtgård 2002, s. 248).²⁴ Detta har, menar Bildtgård, att göra med att den allra största delen av Sveriges befolkning idag inte längre lever i svält utan tvärtom i ett överflöd av mat. Nu är det andra problem som ska tacklas. Sedan 1970-talet har också svenska myndigheter alltmer definierat sitt ansvar som att

24 Här kan butikernas ökade produktutbud, kostexpertis i TV, tidningar, gym, bantningsgrupper, reklam med mera ses som tecken på det ökade ansvar av att välja och välja rätt (Bildtgård 2002, s. 248).

upplysa om de risker som finns i relation till ätandet snarare än att använda sig av kollektiva metoder för att påverka ätandet (vilket till exempel skolbispisningen kan ses som ett exempel på) (Bildtgård 2002, s. 245). Att det moderna samhället skulle vara förenat med risk och risktagande inför de val man gör är ett perspektiv som främst företrätts av vissa senmodernitetsteoretiker (se till exempel Beck 1992; Beck et al 1994). Antaganden om att individen idag bär ansvar för sin livssituation leder emellertid till att individer riskerar att ses som mer eller mindre moraliskt kompetenta (Olsson 1997). Utgångspunkten att vi alla måste välja och ta ansvar för vår egen situation bortser emellertid från och döljer betydelsen av strukturella aspekter så som kön, klass och "ras"/etnicitet²⁵ (Bildtgård 2008, s. 118). Det som kan sägas utmärka dagens situation kan därför sägas vara att den ideala formen av styrning uppstår när individuella önskningar och handlanden sammanfaller med samhälleliga normer, det vill säga när individen själv väljer att göra specifika val som sammanfaller med rådande normer och värderingar (Rose 1999). Ansvar verkar på så vis inte fritt utan regleras via sundhetsideal och normaliseringsprocesser (Fahlgren 2011). I relation till barns matuppföstran och föräldrars ansvar för denna betyder det att föräldrar antas uppföstra barn till att efterfråga viss mat. Denna syn på barns matuppföstran grundar sig i samma tanke som lade grund för till exempel skolbispisningen (att skapa ett vanesubjekt) men det är i högre grad upp till föräldrarna, snarare än till samhället och samhälleliga resurser, att understödja en sådan utveckling. Här är också relationen mellan måltider, föräldraskap och moral central och att ge sina barn rätt sorts mat är starkt förknippat med ett gott föräldraskap och inte minst ett gott moderskap (Charles och Kerr 1988; Molander 2011), något som diskuteras vidare i nästa avsnitt.

3.4 Att skapa en god måltid för barnets bästa

De uppmaningar om vad barn bör och inte bör äta som småbarnsföräldrarna möter kan å ena sidan handla om institutionaliserade krav så som kontroller på BVC och barnens inträde i förskoleverksamhet. Å andra sidan kan det också handla om uppmaningar som kommer från andra håll och som är mindre uttalade och istället kanaliseras genom till exempel tidningar, tv, reklam och sociala medier (Ekström 1990; DeVault 1991; Johansson (red.) 2007; Johansson 2008). Dessa olika interventioner förenas i ett gemensamt syfte i att barn ska insocialiseras och

25 För ytterligare feministisk kritik av senmodernitetsteoretikerna se till exempel Jamieson 1999; Mulinari och Sandell 2006; Eldén 2009.

uppföstras i ett visst matbeteende, och ett grundläggande av förutsättningar för vad som anses vara en sund kosthållning (Charles och Kerr 1988; Holm 2001, s. 162). Detta ställer krav på föräldraskapet och ännu mer på moderskapet menar forskare (Lupton 1996; Pettersson et al 2004) då fäder även idag oftare befinner sig i en position av att ha mer tillfälliga arbetsuppgifter i hemmet medan kvinnors ansvar är grundläggande (Metcalf 2009; Molander 2011).

Från mjölkdroppar till barnhälsovård

För att motverka fattigdomens påverkan på små barn rekommenderades under början av 1900-talet gratis utdelning av mjölk. Etnologen Håkan Jönsson menar till och med att man, visserligen med viss överdrift, kan påstå att hela den svenska barnavården är byggd på mjölk. De svenska barnavårdscentralerna (BVC) uppstod ur vad som kallades "Mjölkdropparna", filantropiska institutioner som kring sekelskiftet hade stått för amningsrådgivning och utdelning av bröstmjölksersättning (Jönsson 2005, s. 31 f; Hörnfeldt 2009). År 1937 tog staten över ansvaret för råd och stöd till föräldrar, barnavårdscentralerna kom då att ersätta de filantropiskt bekostade "Mjölkdropparna" som sedan början av 1900-talet gett stöd och råd åt fattiga mödrar. Genom att staten tog över ansvaret för nationens barn kom dess ansvarsområde också att breddas och kom att omfatta alla barn, oavsett var man kom ifrån och vilken social ställning man hade, något som även det var en form av rättvisefråga. Senare integrerades också äldre barn i barnavårdscentralernas verksamhet (Hörnfeldt 2009, s 52 ff). Idag är i princip 100 % av alla barn under ett år i Sverige inskrivna på en barnavårdcentral där vården av barn och rådgivningen till föräldrar är kostnadsfri för alla. Det är också BVC som under åren följer barnets tillväxt, vaccinerar, undersöker och erbjuder samtal fram till dess att barnen börjar skolan då skolhälsovården tar över.

Barnhälsovårdens centrala plats i Sverige är något som etnologen Helena Hörnfeldt (2009), intresserat sig för och forskat kring. I sin avhandling *Prima barn, helt u.a: normalisering och utvecklingstänkande i svensk barnhälsovård 1923-2007* (2009) ställer hon frågor som handlar om normalitet och vad som händer och hur barnhälsovården agerar när den "normala" utvecklingen hos barn inte följs. I synen på barn och uppföstran identifierar hon en paradoxal situation. Hörnfeldt menar att ansvaret för barnen över tid har förflyttats från stat till föräldrar, vilket har inneburit att det både har decentraliserats och individualiserats. Enligt Hörnfeldt har det skett ett brott i synen på föräldrar och barn. Från att ha handlat om kontroll och ansvarstagande från barnläkarnas sida talar man idag om den kompetenta föräldern, en generell syn på föräldrar som bortser från andra betydande relationer så som till exempel klass. Dagens förälder förväntas att vara

expert på det egna barnet men den förväntas också att ta ett personligt ansvar för barns hälsa och utveckling. Det har däremot inte inneburit att normativa synsätt på familjelivet uteblivit. Snarare visar Hörnfeldt på hur den västerländska heterosexuella medelklassfamiljen tas som utgångspunkt för hur den goda barndomen definieras och det är utifrån denna norm familjer förstås. Detta innebär, menar Hörnfeldt, att de familjer som faller utanför ramen kommer att förstås som anorlunda och avvikande (Hörnfeldt 2009). En liknande slutsats drar Elizabeth Murphy (2003) i en brittisk studie där hon menar att mödrar befinner sig i en motsägelsefull situation då de å ena sidan ses som autonoma individer med ansvar för sina egna barn, å andra sidan sker detta inte utan restriktioner. De befinner sig omgivna av en stark diskurs inom vilken det finns särskilda förordningar kring till exempel vilken mat barn bör få, hur den bör ges, och inte minst hur länge och hur mycket man bör amma (se till exempel Wall 2001).²⁶

Barn och mat i Sverige idag – några exempel

I Sverige informerar Livsmedelsverket, som är den statliga myndigheten för livsmedelsfrågor, om de råd och riktlinjer som är aktuella angående barns ätande. Informationen förmedlas till föräldrar exempelvis via föräldragruppsträffar och samtal med en barnsköterska på Barnavårdcentralen (BVC) men också med hjälp av skriftlig information med tips, råd och recept (se till exempel Trägårdh Lunneryd 2007). Här preciseras hur man bör gå till väga då man introducerar barn till fast föda genom olika smakportioner, vad barn vid olika åldrar bör äta och hur man kan göra för att skapa goda matvanor för hela familjen. Den ordentliga måltidens betydelse för familjens välmående avspeglas även genom kommersiella budskap (Charles and Kerr 1988; Warde 1997; Murphy 2003). Under barnets första levnadsår skickas, i takt med att barnet blir äldre och kan äta mer mat, broschyrer med tips, råd och erbjudanden hem till bostaden. I syfte att illustrera hur föräldrars roll beskrivs lyfter jag nedan fram ett antal exempel, vari föräldrars roll som kunskapsförmedlare och ansvar är återkommande.

26 Inspirerad av filosofen Michel Foucault och sociologen Nicholas Rose visar Murphy hur personal på barnavårdcentraler (hennes material kommer från Storbritannien) upprätthåller och bekräftar en medikaliserad och ofta moraliserande expertdiskurs (Murphy 2003, s. 455). Samtidigt visar Murphy hur mödrar som själva gör motstånd återskapar sin egen autonoma ställning gentemot diskursen genom att till exempel skilja mellan praktisk och teknisk kunskap där den praktiska (erfarenhetsbaserade) vinner företräde då de ser sig själva som experter på sitt barn. Oavsett motstånd så bekräftas moderskapsdiskursen, kvinnorna skapar kontroll över sin situation men upprätthåller sin identitet som goda och ansvarstagande mödrar, en position som i sig aldrig ifrågasätts (Murphy 2003, s. 456).

Som föräldrar har vi många uppgifter att fylla. En handlar om maten vi ger våra barn. Att se till att vi serverar en näringsrik och varierad kost som ger barnet förutsättningar att växa och utvecklas och att vi ger dem goda matvanor – ju tidigare, desto bättre, är en lika viktig som rolig uppgift (Furberg 2008, s. 1).

Citatet ovan kommer från en bok med råd och recept från barnmatsföretaget ”Semper”. Boken skickas ut gratis till föräldrar i samband med att barnet förmodas börja introduceras till fast föda. Kommersiella råd faller väl samman med statliga, men förpackas i relation till företagets egna produkter. I reklam från barnmatsföretagen beskrivs vikten av att skapa goda matvanor, att följa kostcirkeln, introducera mat i en viss ordning, att äta tillsammans, att ta sig tid för mat och föräldrarnas ansvar för att detta sker (*Om barn och barnmat: bra att veta under livets första år* 2005; Furberg 2008). Men det är inte bara betydelsen av hälsa som marknadsförs. Det gör också kärlek. Att visa kärlek genom maten likställs ofta med att tillaga den själv, något som också barnmatstillverkare i sin reklam förhåller sig till. Nedan följer ett citat från barnmatsföretaget ”Nestlés” bok om barnmat.

Vår barnmat lagas på samma sätt som du lagar din egen mat hemma i köket. När vi gör spaghetti med köttfärsås kokar vi spaghetti precis som du gör. Vi lagar köttfärsen precis som du gör. Det doftar precis som i ditt kök. Och vi låter den småputtra precis som du gör. Allt sker bara i lite större skala. Det är egentligen den enda skillnaden (*Om barn och barnmat: bra att veta under livets första år* 2005, s. 87).

Att jämföra den industrilagade maten med den hemlagade blir ett sätt att återigen bekräfta den hemlagade. Då den kärleksfullt hemlagade måltiden antas vara att föredra blir marknadsföringens roll att övertyga om att barnmat på burk också är ett sätt att visa kärlek (Johansson 2008, s. 73). Att mat är en form av kärlek är ett återkommande tema också i populärvetenskapen (se till exempel Juul 2008; Juul 2010). Den danske familjeterapeuten och populärvetenskaplige författaren Jesper Juul vars böcker och syn på barnuppfostran har fått stort genomslag under senare år beskriver i sin bok om barn och mat den goda måltiden som ”en väl avvägd blandning av god mat, omsorg, engagemang, nära relationer, estetik, sinnesupplevelser och spontana mänskliga känslor och stämningar” (Juul 2008, s. 12), ett citat som inte minst knyter an till den dikt av Tage Danielsson som inleder avhandlingen och i vilken måltiden framstår som just så som Juul beskriver den. Längre fram i boken fortsätter Juul att beskriva kärleken i den hemlagade måltiden som:

[...] en gåva till hela familjen när far eller mor en lördag eftermiddag tar sig tid att laga en soppa, en gryta gulasch, sjömansbiff, osso buco, en femrätters kinesisk meny eller att koka en hönsfond. Det är garanterat bättre – också för barnen – än att man åker till ett eller annat

leksaksland eller en godisaffär och köper med sig en andra klassens pizza på hemvägen (Juul 2008, s. 38).

Att laga mat och att laga den själv är i Juuls resonemang, såväl som i Danielssons dikt, en akt av kärlek. Ett långkok är enligt Juul bättre investerad tid med sina barn än att åka till ett leksaksland och hans resonemang knyts här samman med moraliska uppfattningar om vad ett gott föräldraskap utgörs av. I utövandet av omsorg har måltiden och tillagningen av maten en viktig plats att fylla, men det som här understryks är dock utövandet av omsorg. Omsorgen är knuten till familjen och föräldrarnas ansvar, men den är inte könsbestämd, något som i sig kan ses som en effekt av jämställdhetsdiskursens starka ställning i Sverige och av att en viktig förändring som skett.

3.5 Sammanfattningsvis

Statens insatser för människors matvanor och motivet för dessa insatser har skiftat genom historien men genomgående är att det har funnits nationella intressen för vad människor äter. Motiven för interventioner och försök till att motivera ett visst ätande har varit kopplade till för tiden rådande faror, som att motverka fattigdom och bekämpa välfärdssjukdomar. Ingripanden och försök till påverkan av människors ätande har genom historien skett gentemot statens medborgare. Likt föreställningar om gemensamma värden och historia (Eduards 2007) är uppfattningar om vad man bör och inte bör äta är också ett sätt på vilket ett gemensamt ”vi” skapas. Nationen skulle kunna liknas vid det moderna samhällets ”matsamhälle”²⁷ det vill säga vi antas dela en likartad syn på till exempel måltider, vad de bör innehålla och hur de bör gå till, men också vad man bör akta sig för (Bildtgård 2009, s. 107).²⁸ I en studie om vad det betyder att ”äta bra” diskuterar sociologen Torbjörn Bildtgård hur synen på mat och måltider skiljer sig åt med avseende på kulturell kontext. I en jämförande studie mellan Frankrike och Sverige menar han att det som utmärker Sverige är att: ”Food quality is the result of applying rational, measurable, and portable principles for hygiene, nutritional value etc. [...]” (Bildtgård 2010, s. 230). I Bildtgårds studie visade det sig att informanterna i Sverige återkom till pedagogiska redskap för ätandet så som

27 I Bildtgårds artikel används begreppet ”food community”.

28 Med ett mer kritiskt angreppssätt kan man dock hävda att idén om nationen i realiteten snarare präglas av en föreställd gemenskap och likhet i syfte att skapa gemenskap kring den nationella självbilden och legitimera ett visst kollektivt handlande (Larsson 1994, s. 128-129).

kostcirkel, tallriksmodell och matpyramid. De intervjuade återkom också ofta till nationella råd när de diskuterade vad det innebar att äta hälsosamt (att till exempel att "ersätta fett med fibrer") (Bildtgård 2010, s. 218 och 230). Att de svenska informanterna hänvisade till nationella råd om vad det innebär att äta hälsosamt, till skillnad från de franska som snarare talade om till exempel regioners betydelse, menar han har sin bakgrund i att nationella råd, information och olika former av kampanjer genom historien just haft en betydande roll för ätandet i Sverige.

I fråga om måltiden har individualiseringen inneburit att det har skett ett skifte från att staten tar på sig ansvaret för att skapa möjligheter för vad som anses vara den goda måltiden till att det idag läggs ett allt större fokus på individuellt ansvarstagande för att välja viss mat framför annan. Folkhälsan betraktas som en fråga om information och om att kunna tillgodogöra sig denna på ett bättre eller sämre sätt (Olsson 1997, s. 153), snarare än att strukturella faktorer som ekonomi, klass och (o)möjligheter till att påverka sitt liv problematiseras. Skolbespisningen var ett exempel på hur man tidigare från statligt håll försökte att skapa och motivera goda matvanor hos barn (samtidigt som det var ett sätt att se till så att alla barn fick i sig ett lagat mål mat om dagen), idag är det främst föräldrarnas ansvar som understryks. Föräldrars individuella ansvar för sina barns kosthållning är en återkommande uppmaning och det råder starka normer kring vad man bör och inte bör ge sina barn att äta. Å ena sidan: det finns många val, du bestämmer och vet bäst vad just ditt barn behöver, men å andra sidan: välj rätt (Forsberg 2009; Börjesson et al 2005, s. 105). Man kan med Rose terminologi tala om såväl moralisering som normalisering och att styrning sker på avstånd ("governing from a distance") (Rose 1999, s. 130). Viktigt är att denna paradox i sin tur bidrar till att skapa moraliska föreställningar om det goda familjelivet och det goda föräldraskapet.

Den svenska familje- och jämställdhetspolitiken har med fokus på individen och dennas oberoende, där målsättningen varit att alla vuxna ska kunna ta ansvar för sig själva och inte behöva vara beroende av släkt och andra anhöriga, gynnat individualiseringen (Roman och Peterson 2011, s. 19 och 28 ff). Fokus har också förflyttats från att tala om mödrar och fäder till att istället utgå från den könsneutrala termen "föräldrar". Detta är en konsekvens av den i Sverige dominerande tanken om att män och kvinnor ska dela om omsorgen om barnen men det har också resulterat i att ojämlika maktrelationer mellan män och kvinnor riskerar att osynliggöras. Samtidigt problematiserar normativa och praktiska krav i vardagen möjligheten till reflexivitet, och autonomi (Ellingsaeter och Leira 2006 b, s. 270). Föräldrar gör visserligen ständigt olika former av val men valen är omgivna av diskurser, normer och förutsättningar, ekonomiska och materiella. Genom uppmuntran till att äta viss mat görs också försök till att skapa en viss kropp vari intag av rätt och hälsosam mat är ett sätt på vilket ansvarsfullt föräldra-

skap förstås (Charles och Kerr 1988; Morgan 2011). Här spelar såväl staten som marknaden en betydande roll; marknaden i sin roll som producent av mat och som förmedlare av olika värderingar, och staten som en fortsatt central aktör vilken genom uppmaningar och interventioner, rapporter och kampanjer försöker få människor att välja viss mat framför annan – en form av pedagogisk konsumtion. Vad man äter är en aspekt av hur individen antas ha god kontroll över sin kropp och föräldrar över sin familj. Förhoppningen är att föräldern ska välja rätt för sitt barn här och nu, men också att föräldern ska medverka till att barnet ska bli ett vanesubjekt som efterfrågar viss mat. Genom att välja rätt bekräftas föräldraskapet, men i beskrivningarna av föräldern som ger sitt barn ordentlig mat är ansvaret frikopplat från till exempel klass och ”ras”/etnicitet och föräldrars olika möjligheter till att välja. Istället antas alla föräldrar, mödrar som fäder, befinna sig inom en likartad situation. Dessa kön-, klass, och ”ras”/etnicitetsneutrala föreställningar riskerar på så sätt bidra till att understödja idén om att alla har lika möjligheter. Detta skiljer sig från tidigare politiska visioner där man underströk betydelsena av exempelvis klass- och könsskillnader, något vi i de kommande empiriska kapitlen ska se har betydelse även idag.

Teoretiskt ramverk

I det föregående kapitlet gjorde jag ett antal nedslag i de försök till påverkan av människors ätande som vid olika tidpunkter har varit dominerande i Sverige. Jag lyfte också fram för perioderna skilda sätt som familj har förståtts och studerats. I det här kapitlet kommer jag ytterligare att diskutera min förståelse av familjebegreppet och hur jag analytiskt har studerat familj och familjeliv. Kapitlet inleds med att jag presenterar ett antal vetenskapliga förståelser av familj, hur och varför jag har valt att använda mig av just det begreppet. Därefter introduceras och diskuteras ett antal för avhandlingen särskilt relevanta sociologer, den feministiska sociologen Dorothy Smith, familjeforskaren David Morgan, sociologen Pierre Bourdieu och genusforskaren Lois McNay samt tre relevanta begrepp: institutionell etnografi, familjepraktiker och habitus. Kapitlet avslutas med att dessa förs samman i en diskussion där jag särskilt lyfter fram deras olika bidrag till den kommande analysen.

4.1 Med familjebegreppet som utgångspunkt

I användningen av begreppet familj hänvisar vi såväl till en institution som till en erfarenhet (DeVault 1991, s. 14). Vi har erfarenheter av olika aktiviteter som sker dagligen inom ramen för vad som brukar kallas familj – så som omsorg, respekt och delandet av resurser – som delas och pågår mellan barn och vuxna, varav måltiden är en. Erfarenheterna är i sin tur knutna till familj som institution och med familj som en institution avses:

[...] a term whose meaning has emerged historically, a construct rooted in discourse as much as in immediate experience. People hear and talk about families, they learn what families are supposed to be, and they work at forming families and experiencing them as they believe they should (DeVault 1991, s. 15).

I det följande kommer jag att fokusera på hur jag valt att studera familj som en diskurs, vilken kommer att ha betydelse för hur vi uppfattar att familjer bör se ut och agera, och familj som erfarenhet av praktiker. Jag vill dock inleda med att diskutera varför jag väljer att använda mig av familjebegreppet.

Familj – ett problematiskt begrepp?

Vad som avses med familj och vad begreppet antas betyda är något som har skiftat genom historien. Inom sociologin har familjebegreppet sedan strukturfunktionalismens dagar främst kommit att förknippas med en heterosexuell kärnfamilj, men hur vanligt förekommande den egentligen var råder historisk osäkerhet kring och sammantaget är det en relativt kort period som den stått som ideal, ett ideal som inte heller går att skilja från till exempel klass (Holter och Ve Henriksen 1976; DeVault 1991). I Sverige växte, som diskuterats i föregående kapitel, familjepolitiken fram som reaktion på ett för nationen större problem, vilket handlade om en fattig och svältande befolkning och en sjunkande nativitet, ”befolkningsfrågan födde familjepolitiken” skriver Lundqvist (2007, s. 253). Med familj avsågs i detta sammanhang främst en heterosexuell kärnfamilj, och till skillnad från det tidigare rådande patriarkaliska familjeidealet var det en demokratisk familj som här skulle stå som ideal (Myrdal och Klein 1957).²⁹ Idealet om kärnfamiljer som plats för demokrati, kamratskap och jämlikhet visade sig dock vara mer ett ideal än en verklighet och kärnfamilj som en idé och ett ideal har ifrågasatts och kritiserats.

Kärnfamiljens ofta förgivettagna plats som norm har däremot inneburit att familjebegreppet främst hänvisat till form av familj varvid andra familjeformer uteslutits. Familj har kommit att bli ett normativt och laddat diskursivt begrepp, skilt från andra former av relationer. Genom att dölja andra former av familjekonstellationer har mamma-pappa-barn-familj därmed kommit att ses som det normala sättet att leva (se till exempel Roseneil 2005). Det sociala landskapet är dock mer fragmenterat och motstridiga och ofta mer empiriskt förankrade, tolkningar av familjeformer – perspektiv som tidigare befunnit sig i sociologins marginaler – har idag fått en allt mer framträdande plats i det sociologiska teoretiserandet (Smart 2007). Inom sociologin har detta inneburit att man allt mer

29 Roman visar också på hur det råder flera likheter mellan samtida sociologiska berättelser om familj och strukturfunktionalistiska idéer om kamratäktenskap där de båda har fokuserat betydelsen av individualisering i relation till familj. Inte minst är likheterna mellan Giddens ”rena relation” och Burgess och Lockes ”kamratfamilj” slående. Båda dessa lyfter fram personlig lycka, kärlek och gemensamma intressen (Roman 2004, s. 136-137).

kommit att tala om familjer istället för om familjen för att därmed också understryka mängden av familjeformer.

Sociologen Carol Smart argumenterar för att vi ytterligare ska vända blicken och istället för att utgå från begreppet familj använda oss av begreppet "personal life". Med begreppet personal life avser hon inte att ersätta familjebegreppet, utan det är snarare en övergripande term som även inkluderar familjer, men som inte har familj som utgångspunkt, eller för den del slutpunkt, för analysen (Smart 2007, s. 187). Med "personal life" avser Smart:

[...] a term now increasingly applied to include not only families as conventionally conceived, but also newer family forms and relationships, reconfigured kinship networks and friendships" (Smart 2007, s. 27).

Genom att använda sig av begreppet "personal" avser hon de relationer som ligger nära individen och som betyder mycket för denna. Här inkluderas också betydelse av minnen, känslor, generation och överförandet av kulturella praktiker. Begreppet sätter inte heller vissa familjeformer framför andra, det ger ingen prioritering till genetiska eller legala släktband, utan syftet är att det ska kunna inkludera olika former av nära relationer. Att utgå från "personal life" menar hon också är ett sätt på vilket betydelse av rörelse och förändring sätts i fokus, detta till skillnad från familj som är mer statiskt i relation till vilka som antas ingå i den. Smart försöker också att överbrygga distinktionen mellan privat och offentligt (en distinktion som ofta har präglat familjeforskningen) genom att visa på hur "personal life" inte enbart levs i den så kallade "privata" sfären utan på många platser och i många rum och sammanhang (Smart 2007, s. 28-30).

Smarts breddning för att förstå nära relationer där familj är en aspekt är både viktig och relevant.³⁰ Trots det väljer jag att i avhandlingen använda mig av familjebegreppet. Detta gör jag eftersom mitt empiriska fokus är just småbarnsfamiljer. Under intervjuerna har också begreppet familj varit en viktig, eller till och med den viktigaste, utgångspunkten för de intervjuade när de berättat om sin mat- och måltidsvardag och med utgångspunkt i deras erfarenheter har det också varit ett begrepp jag har kommit att förhålla mig till. Samtidigt vill jag ta med mig den kritik Smart riktat mot användningen av begreppet familj, inte minst handlar det om breddningen av förståelsen av familj och betydelsen av kulturella praktiker och hur dessa överförs. Smarts begrepp "personal life" behöver därför inte ses som att de står i absolut motsats till begreppet familj utan snarare som att det breddar vår förståelse av det (Morgan 2011). Slutligen vill jag argumentera

30 Sociologerna Janet Finch och Jennifer Mason har i sin tur argumenterat för betydelsen av att använda begreppet släktskap ("kinship") och därigenom sträva efter att bredda synen på vad familj utgörs av (Finch och Mason 2000).

för att även om jag förhåller mig kritisk till "familjen" så menar jag också att det är viktigt att studera en så förgivettagen enhet.

Att tala om familj och familjen i bestämd form, utan öppningar för att familj innebär något annat än mamma-pappa-barn, är som jag ovan diskuterat problematiskt. Samtidigt är familj ett begrepp som många människor använder sig utav och olika delar av livet benämns ofta som just familjeliv. Det är en central aspekt av hur människor organiserar och förstår sina liv, så även för de personer som jag har intervjuat (se även Morgan 1996, 2011; Roman 2004). Familj är också, även om vi har mist eller valt bort dem, en del av våra minnen som därför fortsätter att finnas med oss (Morgan 2011, s. 66). Detta betyder att oavsett vad vi tycker om begreppet är det något många av oss i någon mån ändå tvingas förhålla oss till (Ribbens McCarthy et al 2003, s. 27). Min användning av begreppet familj betyder dock inte att jag därmed hänvisar till en normativ och bestämd form av familj. Istället vill jag understryka att jag ser det som en kortform för social organisering som inbegriper olika typer av familjeformer, släktskapsrelationer och hushållsstrukturer. Att använda sig av begrepp som hushåll, vilket refererar till de personer som lever under samma tak, menar jag är för begränsande eftersom det skulle innebära att enbart de som bor tillsammans skulle räknas in i betydelsen av familj. Därmed skulle potentiella familjemedlemmar som till exempel vänner, mor- och farföräldrar och andra släktingar riskera att förbises. I min användning av familjebegreppet vill jag därför understryka att jag också inkluderar fler och signifikanta andra så som vald familj, mor- och farföräldrar, andra nära relationer och vänner.

Familj som diskurs och praktik

Historikern John Gillis (1997) beskriver hur vi lever i relation till två former av familj: "*families we live with*" och "*families we live by*". Med "*families we live with*" avses de familjer som vi lever med, det vill säga den familj som vi handlar gentemot, lagar mat till, äter tillsammans med och har erfarenheten av att leva med. "*Families we live by*" handlar om en diskursiv förståelse av vad det innebär att vara familj och vad familjer bör göra tillsammans och hur detta sker. Det sätt på vilket dessa två är intimt förbundna med varandra handlar om relationen mellan familj som diskurs och familj som praktik.

Diskursbegreppet aktualiserar hur familjebegreppet är intimt förbundet med makt och kunskap och hur antaganden om det "normala" upprätthålls och får betydelse i vår vardag (Foucault 1980). I relation till familj har det betytt att en heterosexuell kärnfamilj kommit att stå som en ofta förutfattad norm och utgångspunkt för vad familj antas betyda och därmed också riskerat att dölja andra

familjeformer. I min användning av diskursbegreppet följer jag Dorothy Smith som menar att diskurser hänvisar till relationer som ligger utanför vårt omedelbara handlande, men de koordinerar samtidigt vårt handlande.

People participate in discourse, and their participation reproduces it. Discourse constrains what they can say or write, and what they say or write reproduces and modifies discourse. Though discourse is regulated in various ways, each moment of discourse in action both reproduces and remakes it (Smith 2005, s. 224).

Diskurser och texter är därför som DeVault uttrycker det "in use" (DeVault 1999, s.49). Diskurser menar Smith används och det sätt på vilket människor förhåller sig till dem ger också konkreta konsekvenser. Det kan till exempel handla om hur familjemåltider på bilder ofta utgörs av en man, en kvinna och ett antal barn som äter tillsammans, och om hur matrecept i de flesta fall är utformade efter fyra personer, ett implicit antagande om att just fyra personer utgör en familj. Diskursers påverkan i vårt vardagsliv innebär att en del sätt att leva anses vara mer "normala" och riktiga än andra. Det faktum att människor handlar betyder emellertid att diskurser kan förändras och att de aldrig är helt och hållet enhetliga eller fixerade. Som Morgan uttrycker det: "[...] practices and discourses, the families we live with and the families we live by, are mutually implicated in each other" (Morgan 2011, s. 68). Hur vi förhåller oss till diskurser och hur det utrymme som ges för att vi ska kunna gå åt motsatt håll eller göra motstånd mot rådande diskurser bör däremot förstås i relation till strukturella begränsningar, till handlingsutrymme och vår egen position i tid och rum (Smith 2005; Morgan 2011)

För att ta familjemåltiden som exempel skulle denna kunna förstås som en aktivitet som sker i hemmet och som de specifika familjemedlemmarna bestämmer över, när man ska äta, var man ska äta och vad man ska äta. Här har också minnen och känslor en central betydelse, så som till exempel vad man vid olika tillfällen brukade äta när man var barn, hur viss mat "tillhör" en viss högtid eller symboliserar ett visst tillfälle. Samtidigt är måltiden kringgärdad av olika uppfattningar, anvisningar (som ofta formuleras som råd eller goda exempel), idéer, minnen och känslor inför hur måltiden bör vara. Till exempel kan de som handla om vid vilka tidpunkter man bör äta, att man inte bör äta framför TV:n utan att man ska sitta tillsammans i till exempel köket, och inte minst vad barn bör och inte bör äta, vad man mår bra respektive inte bra utav att äta. Dessa uppfattningar förmedlas genom olika former av texter, information och råd. Det sätt på vilket vi pratar om dem och relaterar till dem i samtal med andra såväl som i vårt eget handlande innebär att en viss diskursiv ordning skapas och upprätthålls, men också omförhandlas, till exempel i relation till vad det innebär att vara en respektabel familj och vad som utgör en god måltid. Det handlar följaktligen inte om måltiden som sådan, den kan likaväl delas mellan vänner eller ätas ensam, snarare handlar det

om måltidens symboliska funktion och hur den tjänar som ett uttryck och ideal för vad en familj med barn antas att vara (Morgan 1996, s. 157 f). Att diskurser är socialt konstruerade och upprätthålls genom olika former av handlingar betyder att *göranden* aktualiseras.

I avhandlingen är utgångspunkten att se på familj som ett verb, något som görs och blir till genom olika praktiker (Gubrium och Holstein 1990; Morgan 1996, 2011). Det betyder att det är görandet som betonas framför varandet. Genom upprepningar av göranden ges också familj en specifik betydelse, och i de upprepningar som faller utanför det som antas vara normalt ges den nya betydelser (jämför med Butler 1990). Det handlar också om de olika diskursiva och institutionella begränsningar som familjebegreppet omgärdas av, vilka som antas ingå i familjebegreppet och vilka som antas falla utanför.

Family practices are practices which are carried out with reference to others who are defined as family members so that family ties are constructed and reconstructed through the enactment of these practices (Morgan 2011, s. 108).

Görandet i familjer sker gentemot andra och skapar på så sätt också band mellan människor (Morgan 2011). Måltiden bör följaktligen förstås som en, av flera andra, aktiviteter inom vilken familjer såväl manifesteras som görs (Morgan, 1996). Genom att studera en specifik praktik kan vi också förstå hur denna är bärare av mening och del i hur strukturer återskapas idag (Smart 2007, s. 156). Den gemensamma måltiden är en händelse där familj konstrueras och återskapas som en enhet, en betydelse som tycks växa med barn i familjen.³¹ Morgan (1996) skiljer mellan två former av omsorg, "care about" och "care for". Med "care about" avses den emotionella omsorgen och de känslor man visar inför och om varandra. Med "care for" avses det arbete som omsorgen involverar där mat- och måltidsarbetet i termer av att laga mat, handla mat och diska är centrala och viktiga aspekter av omsorgsarbetet. På samma gång som dessa två aspekter av omsorg är skilda från varandra är de också nära relaterade till varandra. Måltidspraktiken är en del av ett omsorgsarbete som involverar såväl materiell omsorg, som att till exempel laga mat till barn, och känslomässig omsorg som involverar sådant som kärlek, omtanke och omhändertagande men också frustration, oro och känslor av otillräcklighet (se till exempel Molander 2011). I den kommande analysen kommer jag att belysa båda dessa aspekter men också argumentera för att omsorg är en viktig och central del av arbetsbegreppet.

31 Även i familjer utan barn har det visat sig att måltidens symboliska värde är starkt (Kemmer, 2000) men jag vill ändå hävda att dess betydelse växer med barn, något jag också återkommer till i analysen.

4.2 Att analysera familjepraktiker – göranden och omgivande strukturer

Om jag i föregående avsnitt definierade hur jag förstår familj vill jag i det följande introducera de teoretiska perspektiv jag använt mig av för att analytiskt studera familjelivet. Fokus är här på göranden och de strukturella begränsningar det vi gör omges av. Jag strävar efter att se aktiviteten i sig själv men också hur den är ordnad kring strukturer, specifika föreställningar, och relationer (DeVault 1991, s. 230). De teorier jag har valt att arbeta med för att förstå hur familjer på olika sätt görs genom måltiden tar alla sin utgångspunkt hos aktören och försöker utifrån dessa göranden synliggöra hur samhälleliga strukturer och ojämlika relationer är en del av och manifesteras i vardagen.

Med utgångspunkt i den institutionella etnografin

I mitt teoretiska ramverk utgör den *institutionella etnografin* så som den är utvecklad av sociologen Dorothy Smith (1987, 2005) en utgångspunkt. Utifrån människors vardag och erfarenheter av denna utgör den en ingång till att förstå vad som sker här och nu och hur detta här och nu är kopplat till relationer som ligger utanför den omedelbara och enskilda erfarenheten.³² Den institutionella etnografin är på samma gång en teori och ett metodologiskt tillvägagångssätt och dessa två aspekter är enligt Smith ofrånkomligen länkade till varandra. Den institutionella etnografins teoretiska rötter återfinner man bland annat i marxistisk teori och fenomenologi. Influenserna från marxistisk teori innebär att vardagens materiella villkor tillskrivs en viktig betydelse i människors vardagsliv. Genom att förena marxistisk och fenomenologisk teori avser Smith att upptäcka hur människor själva förstår sin position och de relationer som har betydelse för denna (Smith 1987, s. 69). Det kan till exempel handla om den centrala plats jämställdhetsdiskursen har i de intervjuades berättelse om sin vardag, detta oberoende av om de delar på arbetet eller inte. För Smith är individers erfarenheter av praktiker därför särskilt relevant, det vill säga vad de gör och deras kunskaper om görandet.

32 När Smith under 1970-talet utvecklade den feministiska ståndpunktsteorin, vilken ligger till grund för den institutionella etnografin, var syftet att lyfta fram kvinnors erfarenheter och Smith själv var också mycket aktiv i 1970-talets kvinnorörelse. Hon kritiserade sociologin för att ha utgått från en manlig norm och ett manligt perspektiv på kunskap vilket lett till ett glapp mellan kvinnors erfarenheter och sociologins terminologi och teoretiserande. För att överbrygga glappet argumenterade hon för vikten av att utgå från kvinnors erfarenheter och ståndpunkter (Smith 1974). För ytterligare diskussion av den feministiska ståndpunktsteorin se kapitel fem.

Smiths förståelse av praktik är bred och betecknar inte enbart det som görs här och nu utan också hur nuet hänger samman med tidigare göranden, det vill säga hur vår vardag blir till. Hon skriver:

By practices I do not mean a new or special class of actions. I mean rather to direct our gaze toward the ongoing coordering of activities that brings our world into being, toward how, to use the ethnomethodological term, it is "accomplished". The emphasis is on the "how", and the notion of practices is intended to capture the ongoing of our doing of what we, generally, know how to do (Smith 1987, s. 212).

Smith betonar hur praktiker måste förstås som ständigt pågående, samtidigt pekar hon på hur koordineringen av aktiviteter, det vill säga det handlar inte enbart om en form av aktivitet eller praktik utan hur praktiker står i ständig interaktion med varandra och i denna interaktion spelar *sociala relationer* och *styranderelationer* en avgörande roll. Dessa två begrepp beskrivs nedan mer utförligt.

Sociala relationer och styranderelationer i görande

Med utgångspunkt i *sociala relationer* och *styranderelationer* vill Smith fånga hur vi i vårt agerande ständigt både upprätthåller och medverkar till att förändra relationer som ligger utanför vår omedelbara erfarenhet. Sociala relationer skriver Smith: "[...] orients the researcher to viewing people's doings in particular local settings as articulated to sequences of action that hook them up to what others are or have been doing elsewhere and elsewhen" (Smith 2005, s. 228). Sociala relationer är ett uttryck för hur människors handlingar förbinds med andra människors handlingar som sker på olika platser och vid olika tidpunkter. Sociala relationer ska därför inte förstås som de relationer mellan till exempel partners, lärare och elev eller föräldrar och barn, de är istället relationer som förbinder oss i tid och rum, mellan det som har varit, det som är och det som följer. Man skulle kunna likställa Smiths begrepp sociala relationer med de ofta omedvetna komplexa sammanhang som vi ingår i, inte alltid med en konkret avsändare men som vi är ständiga mottagare till. Det är "an ensemble of related activities that produce the different experiences of various locations" (DeVault 1999, s. 50). Men sociala relationer är aldrig för alltid givna utan hela tiden i förändring vilket också betyder att en analys heller aldrig är helt färdig utan leder vidare till nya frågor (DeVault 1999, s. 50). Sociala relationer beskriver Smith som extra-lokala, de ligger utanför de lokala och individuella erfarenheterna men har betydelse för dem. I Smiths teori är klass och kön exempel på sociala relationer (Smith 1987, s. 95).

Styranderelationer beskriver hon istället som translokala, det vill säga de har betydelse för såväl sociala relationer som erfarenheter av vardagen. Med styranderelationer avses maktutövning utifrån till exempel statlig administration, profes-

sionella grupper, styrelser och intellektuella. Vad som sker på denna nivå avspeglar sig till exempel i en förd politik eller ideologiska positioner. För Smith innebär det att individer placerade inom till exempel statliga organisationer har betydelse för vår vardag. De kan påverka den genom olika beslut men också genom att till exempel producera texter som i sin tur har betydelse för vår vardag. Dessas handlingsförmåga är i sin tur påverkad av den organisation inom vilken de verkar. Styranderelationer avser därför relationer som inte alla har eller har haft tillträde till att formulera varför de enligt Smith främst kommer att spegla de dominerandes intressen (Smith 2005, s. 10). Dessa intressen kan också skilja sig åt vilket manifesteras genom diskurser och motdiskurser. För att förmedla styranderelationer är texter centrala och de är ur dessa som diskurser kan utläsas. Styranderelationer i form av texter kommer att användas av oss och ha påverkan på vår vardag och vårt förhållningssätt till den. De ger emellertid också konkreta konsekvenser för vår vardag – till exempel för hur vi förhåller oss till olika former av texter med råd kring vad barn bör och inte bör äta. Texterna förmedlar på så sätt diskurser vilka genom sin betydelse i människors vardag är ”in use” (DeVault 1999, s.49). Texter materialiserar och bidrar till att koordinera människors handlingar. De är närvarande i vår vardag, vi refererar handlande till text och de är ett sätt på vilket praktiker reproduceras och därför är de aldrig oskyldiga utan delar av hur vardagen görs (Smith 2005, s. 170 och 228). Men för att identifiera styranderelationer som verkar i individers vardag måste vi ta vår utgångspunkt människors erfarenheter av den. Detta är en av grundvalarna i Smiths teori. Styranderelationer påverkar på så sätt människors vardag men de är inte avgörande för den. Istället omformulerar, kringgår och gör människor saker på annorlunda vis. Dessa göranden sker i sin tur inom ett nät av sociala relationer där vi är nära förbundna med hur människor i vår omgivning handlar och genom tiderna har handlat (Widerberg 2008, s. 22).

Erfarenheter och vardag

Med utgångspunkt i människors erfarenheter av vardagens problematik(er), det vill säga hur vardagen blir till, är syftet med den institutionella etnografin att upptäcka och synliggöra de strukturer som organiserar människors vardagsliv och hur de påverkar människors handlingsutrymme. Centralt här är enligt Smith att vi utgår från de röster som lever i den problematik vi avser att beskriva (Smith 1987, 2005). För att förstå hur man löser problematiken med att varje dag skapa en måltid bör vi inte börja med att fråga den som säljer varorna eller den som enbart äter måltiden. Istället bör vi börja med att fråga den som tillagar maten, det vill säga den som har erfarenhet av problematiken. Genom erfarenheter av vardagen och dess aktiviteter menar Smith att vi knyter an till relationer som ligger utanför vår direkta vardag. Utifrån exemplet att vi delar en måltid med andra kan

vi också fundera över hur den måltid vi äter hamnade på bordet, inte bara vem som tillagade den utan också hur planeringen av den gick till, vilka olika hänsyn till allergier, smaker och annat som tagits, men också vad det betyder att det är en viss grupp som äter tillsammans och hur det gick till att samla den här gruppen. Med utgångspunkt i erfarenheter av vardagen och genom den institutionella etnografin är syftet att försöka upptäcka relationer utanför det omedelbara och skapa en karta över hur och varför ett visst socialt sammanhang ser ut som det gör. Marjorie DeVault som arbetat med och har vidareutvecklat den institutionella etnografin skriver:

The analyst considers how the settings of interest have emerged from a specific history – how it has happened that things are organized this way rather than some other. [...] It means, in this approach, settings cannot be treated as just “there”. Rather, the social relations we find in a particular place represent moments that are created through the unfolding of social relations in time (DeVault 1999, s. 48-49).

Att ta utgångspunkt i människors erfarenheter istället för att utgå från redan befintliga frågor och kategoriseringar är den institutionella etnografins grundbult och att upptäcka hur erfarenheterna är organiserade i ett nätverk bortom det vardagliga (det lokala med Smiths terminologi) är därför den institutionella etnografens uppgift (Smith 2005, s. 10-11). Sociologen Karin Widerberg menar att ett institutionellt etnografiskt angreppssätt innebär att vi inte startar i begrepp eller textmedierade diskurser. Istället närmar sig forskaren:

[...] subjekten (våra kunskapsinformanter) som situerade – i relation till andra – i sitt livs fakticiteter. Genom att fokusera på sociala relationer kan vi se och förstå hur det som subjektet gör och upplever kan knytas till handlingssekvenser som koordinerar en mängd andra liknande positioner (Widerberg 2008, s. 7-8).

Detta är ett teoretiskt bidrag som har syftat till att undvika klyftan mellan mikro- och makrosociologi (Smith 1987, 2005). Tillvägagångssättet är också emancipatoriskt i den mån att det syftar till att synliggöra hur olika relationer hänger samman och hur vi ingår i nät av relationer som på skilda sätt påverkar vår vardag. Förhoppningen är att denna kunskap sedan ska föras tillbaka, göras tillgänglig och till slut bli en del av vardagskunskapen (Smith 2005, s. 29). Detta sammantaget innebär att teorin i förlängningen också syftar till social förändring.

Widerberg menar att det inom sociologin har varit tradition att fokusera mer på de sociala relationerna (det som sker bortom människors upplevda vardag) än på de materiella kontexterna och önskan om att kunna generalisera och skapa begreppsfokus har i sin tur fått sociologer att abstrahera snarare än att konkretisera. Genom att utgå från en materiell kontext kan man däremot bidra till en fylligare, mer nyanserad och varierad bild för hur olika sociala struktureringar, till exempel

kön, klass och "ras"/etnicitet griper in i varandra (Widerberg 2008, s. 9). Härmed sätts fokus på hur människors vardag ser ut, vad som sker där och hur ojämlika maktrelationer påverkar människors görande.

Tidigare kritik gentemot Smith har handlat om att hennes teoretiska ramverk framförallt fokuserat kön och att det funnits en frånvaro av alternativa ståndpunkter som har formulerats genom andra underordnade grupper, grupper som till exempel kan förstås i relation till klass, "ras"/etnicitet, sexualitet och generation. Kritiken har också handlat om att Smith inte i tillräckligt hög grad inkluderat andra former av berättande eller motstånd. Sociologen Patricia Hill Collins menar att genom att även se till andra former av berättande och kunskaper ökar också möjligheten till att förstå hur dessa också kan vara ett motstånd gentemot dominerande gruppers intressen. Exempelvis afro-amerikanska kvinnor, menar Collins, har inte varit tysta för att de saknar språk, utan för att de inte har tillåtits att tala sitt eget språk (Collins 1992, s. 77 f). Collins kritik av Smith handlar därför till stor del om att Smith inte i tillräckligt hög grad fokuserar motstånd eller inkluderar andra marginaliserade grupper, något som kräver andra ståndpunkter. Trots sin kritik så anser Collins att Smiths teoretiska ramverk utgör en god bas för att låta detta göras. Detta är också en kritik som Smith har lyssnat till. Vad hon tidigare kallade en sociologi för kvinnor (1987) kallar hon idag en sociologi för människor (2005), en utveckling som Widerberg också lyfter fram.

I min studie av föräldrars berättelser om vardagens måltid är det, menar jag, problematiskt och näst intill omöjligt att enbart fokusera en kategori, likt kön eller klass. Istället är måltiden en aktivitet där olika former av relationer manifesteras och materialiseras vilket innebär att det är betydelsefullt att inkludera olika former av maktrelationer och hur de skapas och återskapas i relation till varandra (se till exempel de los Reyes och Mulinari 2005). De intervjuade har olika bakgrunder och kommer därför också att ha olika erfarenheter. Maktrelationer kommer därmed oundvikligen att påverka dem på olika sätt och få olika betydelse i deras liv, och det innebär också att de kommer att förhålla sig till dem på olika vis.

Enligt Widerberg har Smiths angreppssätt inneburit att indelningarna mellan mikro och makro, struktur-aktör löses upp (Widerberg 2008, s. 22). Smith har, enligt Collins, ökat vår förståelse för hur dominans och överordning arbetar genom organisering av kunskap och genom sina försök förena teoretisk och empirisk forskning har Smith utmanat hur man inom sociologin ofta skilt dem åt. Med hjälp av begreppen *sociala relationer* och *styranderelationer* syftar den institutionella etnografin till att skapa en typ av karta över de sammanhang och relationer som vi genom våra vardagliga aktiviteter ingår i (DeVault 1999, s. 51; Smith 2005, s. 206). Det är däremot inte en karta i dess mest konkreta bemärkelse som avses, det vill säga en karta som tar oss från en punkt till en annan, utan snarare en karta som lokaliserar de intervjuades berättelser om vardagen i specifika samman-

hang och i relation till sociala ordningar vilka på olika sätt har betydelse för hur vi förstår och talar om vår vardag. Genom att lyssna till människors berättelser om sin vardag menar Smith att vi kan förstå hur sociala relationer kommer att organisera vår upplevelse av vår vardag och den institutionella etnografins uppgift är att upptäcka hur sociala relationer och styranderelationer ser ut, uppfattas och organiserar människors vardag. För att ytterligare tillämpa och konkretisera användningen av den institutionella etnografen på familjelivet och ytterligare rikta fokus mot handlande, som också finns hos Smith men som riskerar att överskuggas av den betydelse hon ger sociala relationer och styranderelationer, har jag vänt mig till David Morgan (1996, 2011).

Att ”göra” familj

Morgans syfte är att gå bakom den enkla och deskriptiva förståelsen av familj för att istället förstå ”links between the part and a constructed whole, between discourses and practices, and the construction and negotiations of meanings” (Morgan 2011, s. 143). För att göra detta fokuserar han i sitt teoretiserande av familj och familjeliv på det vardagliga, betydelser av göranden, hur gränser aldrig är helt fasta utan flytande och därför också möjliga att förändra och betydelser av reflexivitet (Morgan 2011, s. 162). Enligt Morgan refererar termen praktik till att aktiviteten, ”görandet” betonas och begreppet familj ses till exempel inte som något statiskt utan tvärtom ett begrepp med föränderligt innehåll (se även Gubrium och Holstein 1990). Familj är därför att likna vid ett verb snarare än ett substantiv (Morgan 1996, s. 188).

Individuals can, in other words, be seen as doing family. A whole set of what appears to be trivial or even meaningless activities is given meaning through its being grouped together under one single label, that of family (Morgan 2011, s. 6).

Att fokusera på görandet innebär därför ett sätt att komma förbi en statisk förståelse av vad som avses med till exempel familj. Att utgå från att familj är något som görs genom olika handlingar betyder att det också ges utrymme för att betydelser av vad familj innebär ges nya, alternativa och oväntade betydelser och olika tolkningar av ett visst skeende. För att exemplifiera så kan måltidspraktiken förstås som en könsmarkerad praktik, en konsumtionspraktik och en familjepraktik – olika praktiker som kan sammanfalla såväl som skiljas åt. Praktikbegreppet refererar till något vardagligt, regelbundet, återkommande och ofta tagit för givet. Det vardagliga och återkommande betyder också att det avviker i relation till det normala kan arbeta sig in till att bli just en normalitet (Morgan 1996, s. 188-

191). Genom användningen av begreppet synliggörs också gränser för vem som ingår i vad som förstås som familj, något som Morgan menar är flytande beroende på när och vem vi frågar. Är det en forskare som är intresserad av måltider i familjer som undrar, eller är det jul och det ska bjudas in till familjefest? Praktiker är också förankrade i historien och de knyter an till tidigare göranden. Man kan till exempel argumentera för att "familjemåltiden ser ut så här hos oss, för det har den alltid gjort". Familj konstrueras på så sätt både historiskt som genom göranden här och nu. Familjepraktik kan därför förstås som "a whole set of overlapping social practices" (Morgan 1996, s. 199). Det handlar om olika aktiviteter som tillsammans gör familj, varav måltiden är ett exempel.

Praktikerna sker inte i ett tomrum utan omges av sociala institutioner som påverkar människors göranden och handlingsutrymme. Dessa ges däremot inte hos Morgan samma utrymme som hos Smith, varför de två också är relevanta och viktiga för mig att kombinera. För Morgan är det istället görandena och hur göranden sker inom specifika och historiska kontexter som är viktigt. Däremot diskuterar han diskursers betydelser desto mer. Familjepraktiker omges av diskurser vilka har skapat en bild av familj som något statiskt och naturligt (Morgan 1996, s. 194). Diskurserna påverkar praktikerna i den mån att vissa göranden ses som mer riktiga och mer "naturliga" än andra. Ett exempel på detta är till hur vi kan förstå etik och moral som en form av aktivitet och som en diskurs. Utifrån ett praktikorienterat synsätt förstås etik och moral som en aktivitet, inte som en princip (Morgan 2011, s. 142). I avhandlingen är jag på inget vis intresserad av att återskapa moraliska diskurser, men moral och betydelser av att till exempel göra familj på "rätt" sätt och inte minst att vara en "god" förälder genom att ge sina barn viss typ av mat är något som har återkommit i intervjuerna. Moraliska överväganden är också en del av hur vi kan förstå familjepraktiker. Fortfarande anses vissa former av familjer, vissa agerande som förälder i allmänhet vara mer önskvärd än andra, därför är den sociologiska analysen av dessa praktiker också särskilt viktig och relevant.

We are concerned with everyday practical ethics rather than the more abstract discussions on moral philosophy or religious doctrine. Most of all, we are not concerned with 'moralism' or with elaborating moralising discourses. Instead we are concerned with 'moral reflections on social practices' (Sevenhuijsen 1998, s. 37 i Morgan 2011, s. 128).

Moraliska och etiska frågor och hur vi förhåller oss till andra handlar i familjepraktiker inte om att förhålla sig till en abstrakt andre utan till människor som vi känner, som vi interagerar med och som finns där. Men det handlar också om att vi berättar om familjeliv för andra på ett visst sätt och framkallar specifika reaktioner på vad vi har gjort, vad som borde ha gjorts eller vad någon borde göra nu (Morgan 2011, s. 134-135). Det kan handla om att vi berättar om våra barns

frukostvanor och då samtidigt om andra barns vanor, vanor som kanske inte är tillräckligt bra. På så sätt skapar vi oss också ett viss moralisk position eller rykte vilket aktualiserar betydelsen av att göra rätt, att bli sedd göra rätt och att andra också ska uppfatta detta som rätt (Morgan 2011, s. 137).³³

I relation till familjepraktiker skiljer Morgan mellan etik ("ethics") och moral ("morality"). Moral syftar hos Morgan på diskurser om vad som är rätt och fel och hur dessa på olika sätt relaterar till familjelivet. Vad man bör ge barn att äta, när man bör äta och att man bör sitta tillsammans är exempel på sådana diskurser (Morgan 2011, s. 129). Etik syftar istället på reflektioner och debatter som omger vardagens familjepraktiker och dilemman som är praktiska och situerade. Etiska familjepraktiker³⁴ handlar om de val man gör som har betydelse för en själv och för andra i ens närhet. Ofta involverar dessa val flera personer och ett nätverk av relationer och olika meningar vilket betyder att man förhandlar sig fram till ett visst agerande (Morgan 2011, s. 129 ff). Morgan fortsätter: [...] we are looking at the inter-relationships between rationality and everyday ethics with, if you like, moral rationalities" (Morgan 2011, s. 133). För att exemplifiera kan det handla om att man tycker att man inte ska äta middag för sent eftersom barnen i så fall kommer i säng för sent och hinner bli allt för hungriga, samtidigt kanske man tycker att man ska äta tillsammans och äter man tidigare kanske en av föräldrarna ännu är kvar på arbetet, eller ett barn på någon aktivitet. Hur man väljer att göra är på så vis avhängigt många olika relationer.

I relation till frågor om etik och moral och dess betydelser i familjepraktiker är det däremot mycket viktigt att understryka att det inte är alla som presenterar sig själva som "morally serious individuals" (Morgan 2011, s. 137). Ibland agerar vi utan att tänka före men det handlar också om att kunna göra och förhålla sig på rätt sätt, vilket aktualiserar betydelser av klass. Här vill jag lyfta fram begreppet respektabilitet, ett begrepp som knyter an till det som Morgan benämner "etik" och "moral", som det har utvecklats av sociologen Beverly Skeggs (1999).

Genom historien, menar Skeggs, har den vita medelklasskvinnan konstruerats som ett ideal, en passiv och osjälvständig femininitet, men som kodats som ordentlig och respektabel. Detta ideal har kontrasterats mot arbetarklasskvinnor

33 Som ett komplement till Morgans praktikorienterade perspektiv på familj menar sociologen Janet Finch att det inte är tillräckligt att studera hur familjer görs utan att "families need to be 'displayed' as well as 'done'" (Finch 2007, s. 66). I detta syfte använder hon sig av begreppet "displaying families". Finch skriver: relationships do not exist as *family* relationships unless they can be displayed successfully. They cannot exist solely in my own consciousness. They need to be understood and accepted as such by others, and the way in which I relate to relevant others needs to be recognized as 'family like'" (Finch 2007, s. 79). Finch belyser på så sätt betydelsen av meningsskapande i relation till familjepraktiker.

34 Morgan exemplifierar bland annat etiska familjepraktiker med betydelser av att ta hand om äldre eller sjuka familjemedlemmar och släktingar, om skilsmässor och att skapa nya familjer och om att komma ut med sin sexualitet (Morgan 2011, s. 132).

och rasifierade kvinnor som visserligen setts som robusta men också som vulgära och smaklösa (Skeggs 1999, s. 158 ff). I sin etnografiska studie där Skeggs följde vita arbetarklasskvinnor fann hon att det var centralt för kvinnorna att på olika sätt förhålla sig och försöka konstruera och definiera sig själva som respektabla, praktiska och ansvarsfulla som en motståndstrategi gentemot hur andra försökte positionera dem. Respektabilitet blev ett sätt för dem att förhandla kring en medelklassnorm de hade ett ambivalent förhållningssätt till och därigenom distanserade de sig från såväl arbetarklassen som medelklassen. De identifierade sig och disidentifierade sig med sin egen klassposition. Respektabiliteten användes också för att göra det mesta möjliga av det kapital kvinnorna hade och för att skapa distans till patologiserade och sexuella föreställningar som riktades gentemot dem (Skeggs 1999, s. 254 ff). Moral och respektabilitet blev till en del av deras agerande i vardagen, ett agerande som också bidrog till att upprätthålla föreställningar – för sig själva och andra – om vad det innebar att göra rätt. Genom att använda sig av begreppet respektabilitet och knyta det till Bourdieus begrepp kulturellt kapital³⁵ visar Skeggs på betydelsen av klass för att skapa respektabilitet, men också hur respektabilitet innebär att en viss form av femininitet görs utifrån den position man befinner sig i. Respektabilitet var för kvinnorna något eftersträvan svårt men samtidigt inte möjligt att helt uppnå då det var knutet till en viss klassposition. I den här avhandlingen vill jag knyta begreppet respektabilitet till hur föräldraskap, och inte minst moderskap, görs i relation till måltiden och den

35 Pierre Bourdieu definierar fyra kapitalformer: *ekonomiskt*, *kulturellt*, *socialt* och *symboliskt* kapital. Med *ekonomiskt kapital* avses sådant som inkomster och penningtillgångar. *Kulturellt kapital* handlar däremot inte om ekonomi utan tvärtom om, om vad man skulle kunna kalla kulturella och ibland abstrakta tillgångar. Det består av förkroppsligat kapital som handlar om "långvariga mentala och kroppsliga dispositioner" (Bourdieu 1984). Objektiviserat kapital handlar om att inneha kulturella tillhörigheter och institutionaliserat kapital om sådant som utbildningskvalifikationer. Vad gäller kön menar Bourdieu att femininitets- och maskulinitetsdiskurser kan användas som just kulturella resurser (därmed inte sagt att könsrelationer är strikt kulturella). Kulturellt kapital existerar i sin tur i relation till de andra kapitalformerna. Den tredje kapitalformen, *socialt kapital* handlar om resurser som är knutna till kontakter och grupper man tillhör. Slutligen den fjärde kapitalformen, *symboliskt kapital*, beskriver den form som de andra typerna av kapital antar när de väl har blivit synliga och legitima. Legitimering menar Bourdieu är den avgörande mekanismen för att skapa makt. Allt kapital är beroende av sin kontext, av var man befinner sig. Hur människor därefter "delas in" är avhängigt kapitalvolymen, och sammansättningen på kapitalet, hur det utvecklas och viktas mot varandra utvecklas över tid genom rörelsen i det sociala rummet. Vi ärver ett sätt att förstå, betrakta och inta världen på. Detta är inte statiskt utan de sociala rum vi lever i har utvecklats historiskt (Bourdieu 1984; Skeggs 1999; Lareau 2003). Men, menar Skeggs (1999, s. 23), vi ska komma ihåg att Bourdieus kapitalmetaforer är just metaforer. Med det är det dock inte sagt att de inte är användbara. De hjälper oss att förstå grupperns intressen, deras möjligheter till att skapa sig makt eller, för att tala med Foucault (1980), diskursiv dominans, det vill säga tolkningsföreträde och sanningsanspråk.

plats maten har för att göra den respektabla föräldern och den betydelse klass har för att göra det respektabla föräldraskapet.

I Morgans tidiga analys (1996) är ett av problemen att han inte tydliggör i tillräckligt hög grad hur han ser på makt och vilken betydelse ojämlika relationer har för inflytandet över vår vardag och våra möjligheter till att agera. Detta är också en form av kritik som har riktats mot honom (se till exempel Widmer och Jallinoja 2008) och som han själv i sin senaste bok *Rethinking Family Practices* (2011) diskuterar mer ingående. Här tar han upp betydelser av ekonomiska, sociala och kulturella resurser för människors göranden. Han argumenterar för att begreppet *habitus* är användbart eftersom habitusbegreppet tydliggör praktikers ofta rutinmässiga och förgivettagna karaktär och hur ojämlika strukturer fortlever genom rutinmässiga handlanden. Det rutinmässiga kan till exempel handla om vanor och rutiner som har blivit till självklara delar av familjelivet, men också om hur strukturella relationer fortlever genom just rutinmässiga handlanden. Det exempel Morgan tar upp handlar om hushållsarbetet och dess för kvinnor, ofta (åtminstone historiskt sett) förgivettagna karaktär och dess nära relation till moderskapet. Han berör också hur materiella resurser kan hindra individer från att agera så som de skulle ha önskat och han menar att detta belyser åtskillnaden mellan vad som är önskvärt och praktiskt möjligt, något som kommer att ha konsekvenser för möjligheter att förhålla sig till föreställningar om till exempel gott föräldraskap (Morgan 2011, s. 67). Detta innebär att betydelsen av relationen mellan diskurs och praktik återigen sätts i fokus.³⁶ I nästkommande stycke diskuterar jag hur habitusbegreppet kan användas för att förstå familjepraktiker och måltiders rutinmässighet, men också hur befintliga strukturer upprätthålls.

Habitus och levda sociala relationer

För att förstå vardagens praktiker, som inkluderar rutinmässiga handlanden, vanor och sätt att handla gentemot andra som står en nära och tillsammans med det faktum att vi ofta inte kan sätta ord på det vi gör eller upplever är habitusbegreppet användbart. Habitus avser internaliserade och förkroppsligade sociala strukturer och fungerar ”below the level of consciousness and language, beyond the reach of introspective scrutiny and control by the will” (Bourdieu 1984, s. 466). Habitus varierar beroende på den position vi befinner oss i, vilket för Bourdieu betyder att människor med liknande bakgrund tenderar att ha liknande habitus. I detta sammanhang antas att den situation och de villkor människor befinner sig i, lever under och genom sin klasstillhörighet också antas dela, gör avtryck i

36 Diskursbegreppet har fått en mer framträdande plats i Morgans senare teoretiserande kring familjepraktiker (2011).

människors preferenser (inte minst i relation till mat)³⁷. På detta sätt kan habitus förstås som ett kollektivt fenomen. Delaktigheten innebär för Bourdieu något djupgående och omedvetet som kommer att tas för givet och som genom sin internaliserade karaktär betyder att erfarenheter ”omvandlas” till förhållningssätt gentemot omvärlden. Praktiker har här en medierande funktion mellan habitus och den sociala världen, de tenderar att skapa habitus och habitus enar och genererar i sin tur praktiker.

I Bourdieus tidigare skrifter om habitus användes begreppet främst som ett sätt att visa hur strukturella villkor påverkar människors sätt att handla. I senare skrifter har han däremot i högre grad visat hur individer existerar som handlande subjekt inom en specifik struktur (Hilding 2010, s. 102). Det blir ”helt enkelt en personsbenägenhet att i valsituationer, stora som små, träffa vissa val” (Hilding 2010, s. 106). Det betyder att individer både reproducerar och formas av omgivande strukturer. Här närmar vi oss den förståelse och den användning av habitusbegreppet som jag syftar på och som också ligger mer i linje med hur både Smith och Morgan ser på individers handlingsförmåga och hur denna är bunden till omgivande sociala relationer. Oavsett hur ”triviala” handlingar det handlar om så sker de utifrån en viss kontext. Vanor kan därför förstås som en del av habitus, kollektiva och individuella, där en personlig vana har en kollektiv mening (Morgan 2011, s. 25). Till skillnad från Smith som i sitt teoretiska och metodologiska ramverk utgår från individers erfarenheter så utgår Bourdieu från sina begrepp när han analyserar samhället (Broady 1991, s. 167; Hilding 2010, s. 102).

Habitus kan beskrivas som en ”omedveten förkroppsligad andranatursformning” (Holm 1993, s. 198). Holms förklaring visar på hur habitus kan förstås som något som vi inte kan undkomma utan som ständigt är närvarande och där skilda existensbetingelser producerar skilda habitus. Genom användningen av habitus vill jag skapa redskap för att förstå just detta men också analysera hur handlingar inte bara görs utan också är närmast förkroppsligade, hur man inte kan undgå habitus men det ges och får olika betydelse beroende på var man befinner sig. Habitusbegreppet understryker också betydelsen av att handling inte ”bara händer” eller är en produkt av en individ utan de sker i relation till andra och till ett historiskt sammanhang (Morgan 2011, s. 26). Holm menar att ”det habituella görs, det händer inte” (Holm 1993, s. 203). Med detta görande avser hon också ett görande som inte alltid görs avsiktligt (Holm tar upp hur kön i de flesta fall inte görs avsiktligt) men heller inte oavsiktligt (att göra kön är kopplat

37 Kulturella betydelser av mat är dock som sociologen Alan Warde menar föränderliga eftersom kulturer inte är statiska. Att de är föränderliga innebär dock inte att normer som omger ätandet har försvunnit. Enligt Warde präglas till exempel dagens ideal av att man ska vara öppen för olika smaker och att variation är önskvärt (Warde 1997).

till relationer som inte är helt oavsiktliga). Habitus har många görare även om ingen exakt går att peka ut (vi befinner oss i ett nät av relationer, aktörer och institutioner som tillsammans bidrar till att upprätthålla könsrelationer, vilket är att jämföra med Smith). Holm menar att habitus "uniformitet förklaras med en gemensam efterhärming, gemensam tradition med kvasiskolning i bemärkelsen att uniformitet uppmuntras och avvikelser får anmärkningar" (Holm 1993, s. 203).

Utifrån Holms tolkning av habitusbegreppet fokuseras olika görares likhet och hur det uniforma uppmuntras samtidigt som hon menar att vi människor är både förutsägbara och oberäknliga och därför i viss mån kan förändra ett rotat habitus (Holm 1993, s. 204). Detta är något genusvetaren Lois McNay utvecklar i sin analys av just habitusbegreppet. I sin artikel "Agency and experience: gender as a lived relation" (2004) försöker McNay överbrygga gapet mellan två fraktioner av feminister, de som fokuserar på det materiella ("materialist feminists") och de som snarare fokuserar på kulturella uttryck "cultural feminists").³⁸ McNay försöker i sin förståelse av habitus att skapa utrymme för att förstå genus som *a lived social relation*. Här är erfarenhetsbegreppet centralt men till skillnad från Smith vill McNay förstå det i relationella termer. För att förstå hur genus görs använder hon sig av habitusbegreppet och hon menar att:

[...] social positions and distances are inscribed upon the body in the form of its pre-reflexive dispositions or habitus. Immediate corporal being contains within it the latent marks of abstract social structure. This process of inscription does not attribute determining priority to structures over representations because it is conceived of as a generative rather than determining process (McNay 2004, s. 184).

Om Bourdieu har beskyllts för att habitusbegreppet skulle verka determinerande (se till exempel Lupton 1996) menar McNay istället att det måste förstås produktivt och att detta också är något som Bourdieu själv understryker. Det är, menar han, på samma gång "a structuring structure, which organizes practices and the perception of practices, but also a structured structure" (Bourdieu 1984, s. 170). Enligt McNay struktureras habitus av fältet på vilket det uppträder, samtidigt konstruerar också habitus fältet genom att det ger det mening. Habitusbegreppet fångar i McNays tolkning såväl aktörskap som positionering i relation till omgivande strukturer. Habitus möjliggör också ett sätt att förstå hur struktur och

38 McNay menar att problematiken dem emellan grundar sig i att "materialist feminists" är kritiska till den kulturella vändningen i feministisk teori som de menar har inneburit att förtryck har kommit att handla om identitetspolitik och genus som lokaliserat i symboliska och diskursiva strukturer. Detta medan "cultural feminists" anser att det är förenklande att enbart utgå från en genusförståelse som främst handlar om klass och position i relation till produktion (McNay 2004, s. 175).

aktör inte ses som två separata entiteter utan tvärtom som förutsättande och i ständig dialog med varandra – även på aktörsnivå.

McNay menar att även om habitus ”accords to a disproportionate weight to primary social experiences, the resulting closure is never absolute because the habitus is an historical structure that is only ever realized in reference to specific situations” (McNay 1999, s.103). Även om vi förväntar oss att en aktör kommer att agera på ett specifikt sätt så finns det ändå alltid en dörr öppen för oväntade och andra kreativa handlingar. Habitus förstås här som ett öppet system av dispositioner vilka är föremål för erfarenheter och därmed också alltid påverkade av erfarenheter (McNay 1999, s.103). Med utgångspunkt i habitus etableras ojämlikheter genom att de blir en del av vårt sätt att vara, tänka och agera. De skrivs så att säga in på oss (McNay 1999, s. 99). Genom habitus når institutioner sin fulla kraft genom att vi förkroppsligar dem. Erfarenheter kan således placeras i centrum för analysen, utan att de för den skull ges en obestridlig eller essentiell status (McNay 1999, s. 114).³⁹

För att förklara aktörskap kan vi inte bortse från erfarenheter, men erfarenheter i sig ger oss inte en komplett bild menar McNay (McNay 2004, s. 184). Detta innebär att erfarenhetsbegreppet blir centralt men att det ska förstås i relationella termer, snarare än utifrån en ontologisk förståelse som varandets absoluta grund (McNay 2004, s. 175). Att McNay också särskilt betonar habitus som något produktivt som är i ständigt görande innebär dessutom att en ökad förståelse för handling och förändring möjliggörs. I min användning av habitusbegreppet blir det en utgångspunkt för att förstå handlingar som görs av vana, men ändå inte kan reduceras till att endast ses som en vana. Jag vill genom habitusbegreppet förankra handlingar i specifika kontexter för vilka såväl individuella familjereationer och samhälleliga strukturer har betydelse.

4.3 Sammanfattningsvis – att sammanföra de tre perspektiven

I avhandlingen är den teoretiska utgångspunkten familjepraktiker och hur familjer görs inom en samhällelig och historisk kontext. Genom att kombinera olika teoretiska perspektiv har jag försökt att skapa ett ramverk för att analytiskt förena

39 Samtidigt kritiserar McNay Bourdieu för att han underskattar aktörernas förmåga till självständighet då hon menar att det hos honom finns en tendens till att reducera symboliska relationer till förutbestämda sociala relationer (McNay 2004, s. 182).

ett aktörsperspektiv med en maktorienterad analys med fokus på familjer. För att analytiskt förstå hur familj som diskurs och praktik är sammanflätade har jag fokuserat på hur familj är något som görs genom aktörers situerade handlingar, handlingar som sker i en viss kontext och i relation till samhälleliga maktstrukturer men också i relation till ett djupt rotat habitus.

Min utgångspunkt är i linje med Smith att utgå från vardagen och erfarenheter av vardagens problematik. Smiths analys strävar efter att förena, eller snarare gå bortom uppdelningar i struktur och aktör utan istället se hur de upprätthåller varandra. Genom sin utgångspunkt i det materiella (till exempel till skillnad från en mer poststrukturellt inriktad analys) möjliggör Smith en förståelse av det materiellas betydelse i människors vardagsliv och i småbarnsfamiljers liv är måltiden en sådan central och materiell praktik. Smith har en maktorienterad analys genom vilken hon visar hur människors vardagsliv påverkas av relationer bortom vår direkta närhet, för hur vi rör oss, talar om och begränsas i vårt handlande. För att belysa hur relationer bortom människors direkta vardag ändå har betydelse för densamma har styranderelationer varit ett särskilt användbart begrepp för mig. Smiths styrka ligger framför allt i att förstå och se de intervjuades erfarenheter av praktiker och kunskapen om görandet i en social och materiell kontext utifrån vilken maktrelationer kan upptäckas och vars verkningar synliggörs.

I syfte att ytterligare konkretisera människors erfarenheter i relation till familj, och det specifika för dessa, har jag vänt mig till Morgan. Morgan lägger stor vikt på just görande och på möjligheter till förändring. Han understryker vikten av att situera praktiker i en samhällelig och historisk kontext men däremot involverar hans teoretiserande av familj inte i samma utsträckning som Smiths en maktanalys där också samhälleliga institutioner ges betydelse i människors vardagsliv. Genom dessas olika bidrag har jag strävat efter ett förhållningssätt som är mer specifikt inriktat på familj men som tar mer hänsyn till det materiella och till ojämlika strukturers betydelse i människors vardag. För att ytterligare förstå hur handling sker, och hur även de mest rutinmässiga handlingar, som är en viktig del i familjelivet och görandet av familj, påverkas av just maktrelationer och det sammanhang vi befinner oss i, har jag inkluderat begreppet Bourdieus begrepp habitus. Habitus strukturerar strukturer men är också strukturerat av strukturer och det sker i en ständigt pågående process. Det sätt på vilket jag använder habitusbegreppet handlar dock främst om att försöka förstå handlingars rutinmässighet och betydelser av vanor och en benägenhet att handla på ett visst sätt. Detta gör jag inte med någon deterministisk utgångspunkt utan i linje med McNay som särskilt understryker vikten av att studera levda sociala relationer.

Utifrån det ovan tecknade teoretiska ramverket vill jag i den kommande analysen synliggöra de göranden som måltiden, hur dessa göranden förhåller sig till samhälleliga diskurser och varför just måltiden har en så central plats i småbarns-

familjers vardagsliv. Vad innebär det att vara den som är ansvarig för mat- och måltidsarbetet och vilken betydelse har vanor och sådant som ”görs av bara farten” för måltidens tillkomst? Min empiriska analys kommer också att handla om att förstå vilken plats måltiden fyller för hur de intervjuade presenterar sig själva som föräldrar. I analysen lyfter jag fram hur de intervjuade berättar om sitt sina erfarenheter om vardagens praktiker och sin förståelse dessa men också om hur detta handlande befinner sig inom en kontext av ojämlika strukturer som kommer att ha betydelse för dessa.

Metodologi och tillvägagångssätt

En forskningsresa är en både slingrig och snårig väg som i ett metodologiskt kapitel kan framstå som mer rak än vad den egentligen är. Min forskningsprocess har innehållit många spännande möten, glädje och tacksamhet över att få ta del av människors vardag och tankar om densamma. Likväl har den också inneburit tvivel, osäkerhet och många frågor. I följande kapitel är det mina utgångspunkter, min resa och mitt praktiska tillvägagångssätt jag kommer att beskriva, diskutera och försöka göra rättvisa. Den grundläggande utgångspunkten för avhandlingen är att jag vill fånga och förstå familjepraktiker, hur de intervjuade själva förstår och talar om sin vardag och mer specifikt om mat och måltider i barnfamiljen. Samtidigt som jag försöker att fånga de intervjuades handlande och aktörskap vill jag utforska på vilket sätt dessa omgärdas och begränsas av sociala relationer och diskurser (se till exempel Smith 1987, 2005; DeVault 1999), begränsningar som de intervjuade genom sina handlingar också gör motstånd emot.

Jag började min forskarutbildning som en del i ett forskningsprojekt, ett projekt med en tidsram och en deadline för avslutning. Detta betydde att jag tidigt inledde mitt empiriska arbete, något som på många sätt kom att vara en fördel för mig, då det innebar att det var mötena med människorna jag intervjuade som genom att utmana mig och initiera nya frågor förde mig framåt i forskningsprocessen. Resan var, med andra ord, inte från början utstakad utan detta skedde längs med vägen. När resan med fältarbetet var över så började nästa resa och det var att jag gick från att leva ensam till att bli sambo och sedan även själv bli förälder. Detta betydde att jag nu inte enbart hade forskningsintresse för ämnet utan plötsligt levde jag också med och i den praktik jag tidigare studerat, något jag också beskriver längre fram i kapitlet. Om jag från början hade haft som utgångspunkt att mitt forskningsprojekt tog sin början i de intervjuades vardag så blev denna vardag och dessa frågor nu också mina.

Filosofen Sandra Harding (Harding 1987, s. 2-3) menar att vi bör skilja mellan *metoder*, det vill säga forskningsverktyg; *metodologi*, teoretiserandet kring forskningspraktiken och *epistemologi*, det vill säga studier kring hur vi kan veta. I det här kapitlet kommer jag att presentera mitt förhållningssätt till dessa tre delar. Jag skriver i avhandlingen in mig i en feministisk ståndpunktvetenskaplig tradition där syftet är att inkludera röster och berättelser som ofta befinner sig i marginalerna av samhällsvetenskapliga studier. Utifrån Hardings uppdelning har det här kapitlet ett tvåfaldigt syfte. Det första syftet är att klargöra mina metodologiska, epistemologiska och forskningsteoretiska utgångspunkter och på vilket sätt de i sin tur påverkar mitt tillvägagångssätt. Därefter kommer jag att redogöra för och diskutera hur jag fick tillgång till fältet, det praktiska tillvägagångssättet, val och bortval, vilka problem jag stötte på och hur dialogen mellan mig och de intervjuade såg ut.

5.1 Metodologiska utgångspunkter och överväganden

Sandra Harding (1986) skiljer mellan tre feministiska epistemologiska utgångspunkter: feministisk empirism, feministisk ståndpunktsteori och feministisk postmodernism. Den feministiska empirismens främsta syfte är att lyfta fram och lyfta upp marginaliserade grupperns erfarenheter och positioner. Samtidigt innebär denna utgångspunkt att det positivistiska antagandet om en verklighet bortom diskurser och ideologier accepteras. Den feministiska ståndpunktsteorin har det gemensamt med den feministiska empirismen att man vill lyfta fram marginaliserade grupperns närvaro, då dessa antas möjliggöra att centrala frågor som befinner sig i marginalen ställs (se även Smith 1987). Den skiljer sig dock från empirismen genom att kritisera dess positivistiska antaganden om objektiv kunskap bortom ideologi och diskurs och menar att det inte går att nå någon "ren" och "obefläckad" kunskap. Feministiska ståndpunktsteoretiker har också kritiserat sociologin för att ha bortsett från vissa grupperns röster och därmed också från viss kunskap. Man betonar vikten av att ta andra ståndpunkter som utgångspunkter för forskning och på så sätt bidra till "stronger objectivity" (Sager 2011, s. 94). Det vill säga att genom att lyfta fram skilda ståndpunkter kring ett fenomen kan vi nå en mer fullständig men också mer komplex bild av ett visst skeende. Feministisk postmodern metodologi ifrågasätter i sin tur alla anspråk om sanning och menar att det bortom diskurser inte finns någon sanning att finna. Min inspiration finner jag i den feministiska ståndpunktsteorin. Jag hämtar

däremot också inspiration från postmoderna och poststrukturalistiskt influerade teorier, vilka framhåller betydelsen av kunskapens kontextualitet och diskurs och problematiserar antaganden om enhetlig kunskap och sanning.

Av vardagens mat och måltider har näst intill alla en erfarenhet, en erfarenhet som inte bara handlar om arbete utan också om minnen, känslor och smaker. De intervjuades berättelser om sin vardag har varit vägledande genom forskningsprocessen. Min utgångspunkt är därför inte en specifik grupps position utan jag tar istället min början i en specifik praktik, måltidspraktiken. Måltiden är en vardagspraktik inom vilken erfarenheter möts, delas och skiljer sig åt. Genom berättelser om vardagens måltidspraktik vill jag lyfta fram de relationer som kringgärdar denna och hur den har såväl gemensamma som skilda drag med avseende på de intervjuades olika positioner vilket har betydelse för vem som kan artikulera vad, hur det artikulerande mottas men också till hur man berättar om sin vardag.

Med början i människors erfarenheter

Genom historien har ägandet av erfarenheten ansetts vara det som utgjort en person och också gjort henne unik ("possessiv individualism"). Positionen som subjekt har historiskt däremot främst varit en privilegierad position för vita män med en borgerlig klassbakgrund. Genom bland annat feministisk metodologisk kritik har utgångspunkter om att vetenskapen ska vara neutral och forskaren objektiv sedan ifrågasatts. Man visar på hur forskning och vetenskap utgår från en manlig norm, en manlig blick som genom historien har speglat den dominerande gruppens intressen samtidigt som underordnade gruppers erfarenheter systematiskt utelämnas och ständigt får befinna sig i periferin (Smith 1987; DeVault 1999, s.32). Feministiska interventioner har försökt att återupprätta, synliggöra och bekräfta kvinnors erfarenheter. Genom att identifiera gemensamma erfarenheter skapas på sätt nya sätt att se på samhället och en fördjupad förståelse för tidigare erfarenheter gör tidigare osynliga delar av människors – framförallt kvinnors – vardagsliv synliga (Skeggs 1999, s. 45). Det betyder däremot inte, som Mulinari och Sandell, skriver att dessa erfarenheter tidigare inte överhuvudtaget teoretiserats: "Women's experiences were not untheorized before or uninterpreted but, as feminist researchers would argue, silenced, misrepresented and misinterpreted" (Mulinari och Sandell 1999, s. 288). Med utgångspunkt i (till en början) kvinnors erfarenheter utvecklades så den feministiska ståndpunktsteorin. Med utgångspunkt i vardagens praktiker syftar det feministiska emancipatoriska projektet till att lyfta fram marginaliserade röster, explicitgöra individuella erfarenheter för att på så sätt möjliggöra för kollektiv förändring (se till exempel Acker et al 1983). I det feministiska projektet – att göra det personliga politiskt – är de

subjektiva erfarenheterna utgångspunkten. Teresa de Lauretis hävdar till och med att för den feministiska teoribildningen är erfarenheten en grundval då hon menar att den feministiska rörelsen startade när kvinnor började tala med varandra om just sina erfarenheter (de Lauretis 1988 i Skeggs 1999, s. 45). Genom att låta marginaliserade identifiera sin situation och utgå från deras erfarenheter är syftet med den feministiska ståndpunktsteorin att beskriva en historia nerifrån och upp istället för uppifrån och ner (Smith 1974, 1987, 2005). Med utgångspunkt i människors ofta tysta kunskaper om sin levda vardagserfarenhet menar Smith att vi också kan utforska de dolda aspekterna av den ofta förgivettagna vardagen (Smith 2005, s. 151 ff).

Feministisk ståndpunktsteori och poststrukturalistisk kritik

Den ståndpunktsteoretiska feministiska forskningen har inte bara försökt att beskriva tidigare utestängda grupperns värld. Tvärtom har syftet med forskningen, som jag skrev ovan, också varit emancipatoriskt och strävat mot samhällelig förändring. Ståndpunktsteoretikernas epistemologiska utgångspunkt sätter relationen mellan kunskap och politik i centrum och försöker att förklara och förstå dess effekter på kunskapsproduktionen (Haraway 1988). Detta betyder att den här typen av forskningspraktik har sin fot i två läger (Skeggs 1999, s. 45; Eldén 2005, s. 65). Å ena sidan är den en kritik mot den traditionella vetenskapens tillvägagångssätt, å andra sidan är den fortfarande genom sin dröm om en bättre värld en del av upplysningsprojektet. Denna typ av forskning har också kritiserats av andra feminister, främst då av postmoderna och poststrukturalistiska forskare (se till exempel Butler och Scott 1992). Den främsta kritiken har riktat sig mot svårigheten att se bortom termer som sanning och enhet. Istället menar poststrukturalistiska forskare att det inte finns något som föregår diskursen, utan att det är diskursen i sig som skapar och upprätthåller objekt och subjektpositioner.

Hur berättar, skriver och analyserar vi erfarenheter om vi utgår från att de alltid är färgade, kontextuella och personliga? Smith svarar på kritik från Butler och Scott (1992) som menar att det är problematiskt att hantera erfarenheter som en kunskapskälla och hävdar till sitt försvar att institutionella etnografer tar hänsyn till den här problematiken.⁴⁰ Sociologen Beverly Skeggs argumenterar för att erfarenheten bör ses som ett sätt att till exempel förstå hur kvinnor gör kategorin kvinnor (och samtidigt även andra kategorier) och hur kategorin kvinna uppkommer genom olika maktförhållanden, baserade på till exempel kön, sexualitet, klass och "ras"/etnicitet. Erfarenheten menar hon därav "genomsyrar vårt

40 För vidare debatt om feministisk ståndpunktsteori och hur den förhåller sig till postmodern och poststrukturalistisk teori se debatten i *Signs* 1997, vol. 22, nr. 2 kring Susan Hekmans artikel "Truth and Method: Feminist Standpoint Theory Revisited".

positionstagande och vår produktion av positioner, men den fixerar oss inte i vare sig tid eller rum.” det är därmed, enligt henne ”inte individer som har erfarenhet, utan subjekt som konstrueras genom erfarenheten. [...] den producerar ett vetande subjekt där identiteten ständigt är under produktion, inte något fast man har” (Skeggs 1999, s. 50). Betoningen läggs här på hur man rör sig mellan, erkänner och besätter olika positioner. Kunskapen kan därför förstås som situerad och uppkommen ur sociala subjekt som befinner sig på en särskild plats och i relation till vissa maktordningar. Sambandet mellan ontologi och epistemologi antas därmed existera, men det är inte förutbestämt (Skeggs 1999, s. 50). Att tala utifrån erfarenheter sker utifrån någons perspektiv och utifrån en viss tid och plats (DeVault 1999, s 49; Smith 2005, s. 123) och erfarenheter är på så vis ideologiskt och teoretiskt medierade (Smith 2005, s. 125). Jag ansluter mig till Smiths position men menar samtidigt att den poststrukturalistiska kritikens framhållande av relationen mellan kunskapsproduktion och makt är central att ta i beaktande. Den poststrukturalistiska kritiken har för mig inneburit att jag strävat efter att se de intervjuades berättelser om vardagens erfarenheter som delar i ett större sammanhang där diskursiva föreställningar har betydelse för hur man förstår sin vardag.

I teoretiserandet av de intervjuades vardagsverklighet har jag inspirerats av vetenskapsfilosofen Donna Haraway som diskuterar relationen mellan ”feminist critical empiricism” eller ”radical constructivism”, och hon menar att det är dags att byta metaforer och därmed också ändra förståelsen av vad objektiv forskning skulle innebära. Hon använder sig av begreppet ”vision” för att visa på att vi inte måste fastna mellan två ytterligheter. För henne är inte alternativet till relativism en enda slutgiltig förklaring utan tvärtom är ”partial, locatable, critical knowledge sustaining the possibility of webs of connections called solidarity in politics and shared conversations in epistemology” (Haraway 1988, s. 584). Det handlar därmed inte om att fånga ett enhetligt subjekt utan om att se det splittrade, fördjupa vår kunskap om det komplexa och sträva efter att producera ”situated knowledges”. Det handlar om partiskhet istället för universalism, om lokalisering, positionering och situering som utgår ifrån kroppen och var den befinner sig (Haraway 1988). För Haraway handlar situerad kunskapsproduktion inte om att lyssna till marginaliserade röster för sakens skull. Marginalisering är ingen grund för ontologi menar hon men det betyder inte att dessa röster för den skull är oviktiga, men söker man efter att finna en viss röst och hamnar i en form av fetischism kan det vara problematiskt. Däremot kan att marginaliserades röster öppna för nya sammanhang och oväntade öppningar menar Haraway (1988).

Forskarens privilegerade position

Att analysera och förstå sin egen biografi och hur denna tolkas av de informanter man möter är en central del av forskningsprocessen, skriver sociologen Diana Mulinari (Mulinari 2005, s. 116). Det handlar om att se informanterna som kunskapsbärande subjekt och inte som objekt. Processen må förefalla enkel men genom forskningsprocessens olika delar är den inte lika självklar. Jag hade vid empiriinsamlingen inte någon egen erfarenhet av att vara förälder då jag vid tillfället för intervjuerna bodde ensam och inte hade några barn. Till viss del upplevde jag att detta var något positivt. Jag var inte någon som kom med förutfattade meningar, grundade i min egen föräldraerfarenhet, om hur det skulle eller borde vara. Samtidigt menar jag att om jag hade haft barn hade det säkert inneburit att vi hade kunnat mötas som föräldrar med allt vad det betyder. Jag vill däremot hävda att min dåvarande position inte hindrar mig från att förstå vissa sociala fenomen eller att närma mig vissa grupper. Också Harding gör oss påminda om att en viss position inte per automatik leder till bättre kunskapsutveckling (Harding 1992). Men det betyder inte att man kan bortse från forskarens roll. Istället är reflexivitet ett sätt att ”uppmärksamma att kunskap är konstruerad och grundad i sociala och kulturella kontexter” (Esseveld 2008, s. 189). Däremot var den goda kontakten som jag strävade efter att uppnå inte alltid självklar, något som också blir tydligt i mina anteckningar efter att ha utfört intervjuerna. I dessa fältanteckningar läser jag också om mina funderingar och känslor av att jag i egenskap av forskarstuderande från universitetet befann mig i en överordnad position, samtidigt som jag vid andra tillfällen kunde uppleva mig själv, som ung, forskarstuderande med bristande kunskaper om att vara mat- och måltidsansvarig i underordnad position.

Etiska överväganden

Humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning vilar enligt Vetenskapsrådet (*Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*, 2002) på fyra etiska huvudkrav: *informationskravet*, *samttyckeskravet*, *konfidentialitetskravet* och *nyttjandekravet*. Det första, informationskravet, avser forskarens plikt att informera deltagarna om syftet med forskningen, deltagarnas uppgift i projektet och vilka villkor de deltar under. I forskningsprojektet inleddes alla kontakter med möjliga intervjupersoner med att jag personligen informerade om projektet, dess syften och varför de tillfrågades medverkan var viktig och relevant, därefter lämnade jag också ut brev med information om projektet och kontaktuppgifter – alla deltagare fick med andra ord skriftlig information med kontaktuppgifter till mig och min handledare. Jag underströk särskilt att det var de som

satt med kunskapen om den problematik forskningsprojektet behandlade och att det inte handlade om att jag var där för att utvärdera deras familjers ätande. Samtyckeskravet syftar på att de deltagande själva har rätt att bestämma över sin medverkan i forskningen och har rätt att avbryta densamma. Det tredje kravet handlar om konfidentialitet och avser att deltagarna ska ges största möjliga konfidentialitet men också på det sätt vilket forskaren behandlar de deltagandes uppgifter och att gemene man inte kan komma åt dem. Slutligen handlar nyttjandekravet om hur insamlad data endast får användas för forskningsändamål. Dessa krav uppfylldes genom att jag vid den allra första kontakten informerade om vikten med anonymitet och att allt deltagande skulle komma att avidentifieras och att deltagandet givetvis skedde på frivillig basis och att de hade rätt att avbryta sin medverkan. Detta inträffade vid ett tillfälle under en av fokusgrupp-sintervjuerna då en kvinna efter halva intervjun valde att avbryta, vilket betyder att hon inte heller finns med i avhandlingen. Jag informerade också om vilken typ av skrifter som skulle komma ur projektet, så som den här avhandlingen, ett antal forskningsrapporter och vetenskapliga artiklar. Vid tillfället för intervjuerna och observationerna tog jag åter igen upp dessa frågor och poängterade särskilt hur de gärna fick kontakta mig vid eventuella frågor eller tankar efter vår träff. Efter fältarbetet höll jag kontakt med de intervjuade, jag informerade dem om var i forskningsprocessen jag befann mig, skickade förfrågningar om huruvida de ville träffas igen samt informerade om när vi, inom ramen för projektet, hade publicerat ett antal rapporter.

I avhandlingens text har jag för att bibehålla de intervjuades anonymitet ändrat namn på barn och föräldrar, föräldrars ålder och barnens kön är också vid ett flertal tillfällen ändrade. Ett par avsteg finns dock och då handlar det om tillfällen där de intervjuade har gett barnens kön en särskild betydelse. Uppgifter om yrke anges inte alltid exakt utan endast ungefärlig yrkesgrupp.

Att få ta del av människors vardag och berättelser om densamma är inte helt oproblematiskt och att ställa frågor om mat och ätande är att ställa frågor om något djupt privat. Syftet med avhandlingen är inte att utvärdera de intervjuades vardag och avgöra vad som är rätt eller fel. Däremot har avhandlingen en kritisk ansats och i likhet med den institutionella etnografin har jag försökt att fånga generella tendenser i materialet, vilket bland annat avser hur de deltagandes berättelser knyter an till olika samhälleliga diskurser (DeVault och McCoy 2006, s. 18). Det kan därför hända att de intervjuade inte i alla fall skulle hålla med mig om min analys. Däremot har jag, i största möjliga mån, försökt att också skriva in situationen så som jag uppfattat att de intervjuade såg på det. Trots allt är det ofrånkomligen så att det är jag som forskare som tolkar deras berättelser och därmed också kommer att placera dem i ett visst sammanhang.

Vad som blir till data för en etnograf är alltid ett kollektivt arbete (Smith 2005, s. 125). Samtidigt är det inte ett kollektivt projekt utan förhinder. Jag menar att det är en näst intill omöjlighet att göra forskning till ett helt och hållet jämlikt projekt. Istället befinner sig forskaren oundvikligen i en position i vilken hon oavsett om hon vill eller inte kommer att vara den som skriver texten och har det slutgiltiga ansvaret för den kunskap som produceras (se diskussion i till exempel Acker et al 1983; Davies och Esselved 1988). I den fas då jag började bearbeta mina intervjuer, och framförallt då jag började transkribera dem, funderade jag mycket över huruvida jag skulle lämna tillbaka dem till de intervjuade eller inte. Efter mycket funderande så valde jag att inte göra det och att istället själv vara den som i alla avseenden står för avhandlingens analys. I samband med att vi som ingick i forskningsprojektet "Matinspiration under tidspress"⁴¹ publicerade ett antal rapporter tillfrågade jag också de intervjuade om de var intresserade av att få läsa dessa. Detta fanns det emellertid inte så stort intresse för och enbart två personer hörde av sig. Eftersom jag under forskningens gång hade jag upplevt att det i en del fall fanns en viss oförståelse för varför det mest vardagliga skulle vara intressant att prata om men också att det kunde vara jobbigt att berätta om den privata vardagen, tyckte jag att det var förvånande. Min tolkning är dock att vardagen ofta är tillräckligt fylld med aktiviteter som den är och forskaren är, i många fall, enbart en högst tillfällig besökare där.

Oundvikligen är jag som forskare den som i slutändan har tolkningsföreträde och kanske också gör tolkningar som inte alla de medverkande skulle hålla med om. Det är också en form av kritik som har riktats mot Smith och som handlar om huruvida det är möjligt att på samma gång hävda att forskningen är ett demokratiskt projekt, att det är forskningssubjekten som bidrar med kunskap och nya frågor, samtidigt som forskaren är den som visar på hur kunskap och erfarenheter är knutna till samhälleliga maktrelationer (Smith 1987, 2005; DeVault 1999). På detta sätt kommer forskaren att bli en (för)medlare av kunskap och analyser som inte forskningssubjekten antas kunna göra, en privilegierad position som inte alltid är oproblematiserad. Det jag som forskare kan förmedla är intervjuades berättelser och mina analyser av dessa. Deras berättelser skulle på så sätt kunna förstås som ett sätt på vilket de presenterar sig själva för mig (Goffman 2004). Det handlar om hur intervjupersonerna skapar mening utifrån en viss position och hur de väljer att berätta om sin vardag inför mig som intervjuar. Kritiker skulle kunna hävda att detta underminerar trovärdigheten, men jag vill hävda att det inte betyder att berättelserna är mindre intressanta eller relevanta. I linje med

41 Projektet som finansierades av FORMAS och som jag själv, Stine Thorsted, och Ann-Mari Sellerberg ingick i.

den institutionella etnografin förstår jag emellertid berättelserna som en del av en större omgivande kontext. Det betyder inte att min tolkning är den enda möjliga men den innebär att jag lyfter fram vissa problematiker som är återkommande i det empiriska materialet. Jag ser på forskningsprocessen som en dialogisk relation mellan forskare och de deltagande, men där dialogen från forskarens sida fortsätter även efter det att intervjun är slutförd då forskaren under lång tid fortsätter att möta de intervjuades berättelser.

Dialogue is involved in its production, even when the experience is the researcher's. There is no alternative. Dialogue is the language factory that produces out of the actual the experimental knowledge that can then be further processed in to ethnography (Smith 2005, s. 123).

Intervjuerna och de intervjuades upplevelser och positioner är individuella men utifrån dem går det också, i linje med den institutionella etnografin att upptäcka generella processer inom vilka styranderelationer verkar. Syftet är inte att generalisera kring den grupp av människor som intervjuats utan att finna och beskriva sociala processer som har generaliserande effekter (DeVault och McCoy 2006, s. 18).

Efter den här genomgången av forskningens metodologiska utgångspunkter och min presentation av den feministiska ståndpunktsteorin vill jag i det följande gå vidare till det mer praktiskt inriktade delen av kapitlet som där jag presenterar hur jag har gått tillväga och de val som har gjorts under forskningsresans gång.

5.2 Fältet och mitt tillvägagångssätt

Den institutionella etnografin är en metodologi som tar sin utgångspunkt i människors vardag, liv och erfarenheter och avser att upptäcka och förstå det sociala som existerar bortom den enskilda erfarenheten för att upptäcka hur erfarenheterna är organiserade i ett nätverk bortom det vardagliga (Smith 2005, s. 10-11). I min studie har den institutionella etnografin varit ett arbetssätt som har inspirerat mitt förhållningssätt till såväl de intervjuades vardagsliv som det analytiska tillvägagångssättet.

Att närma sig fältet och deltagarna

Att möta fältet är, som så många andra också vittnar om, en spännande, om-tumlande men inte alltid helt igenom enkel process. Mitt empiriarbete bedrevs i först hand i avhandlingens inledande skede och jag började göra intervjuer under våren 2006, strax efter att jag hade börjat på forskarutbildningen. Därefter fortsatte arbetet med att utföra intervjuer, fokusgruppsintervjuer och observationer under hösten 2006 och våren 2007. De sista observationerna gjordes under hösten 2007. Under arbetet med att träffa personer som var intresserade av att delta i min studie insåg jag också att mitt ämne, mat och måltider, som jag från början inte trodde skulle vara så känsligt faktiskt var det. Det berörde sjukdomar såväl som familjerelationer liksom skam för vad man åt och hur man såg ut. Det var inte alltid enkelt att få människor att vilja delta och det var ännu svårare att få dem att också att låta mig följa dem i vardagen, och göra så kallade go-alongs.

För att komma i kontakt med intervjupersoner med barn under 8 år valde jag ett antal olika tillvägagångssätt. Det var främst tre tillvägagångssätt som jag kom att använda, kontakter med olika organisationer, kontakter via förskolor, och en så kallad snöbollsmetod där de personer jag träffat i sin tur satte mig i kontakt med andra personer. Kontakterna med fältet skedde således genom ett antal olika kanaler och så kallade portvakter (Fangen 2005, s. 72). Redan från början hade jag för avsikt att fånga berättelser från människor med olika bakgrund och familjesituationer. Därför bestämde jag mig för att ta kontakter i olika stadsdelar, på såväl mindre som större orter, för att på så sätt få en viss spridning. Mina första kontakter med fältet gick via en av kommunen anställd boendestödare som introducerade mig för två kvinnor som invandrat till Sverige ett par år tidigare och som gärna ville vara med i studien. Via snöbollsmetoden fick jag också ett antal olika kontakter på en mindre ort och i en större stad. De intervjuade där satte mig sedermera i kontakt med ytterligare ett antal personer. Jag kontaktade också flertalet förskolor med en förfrågan om att få komma och informera om mitt projekt på deras föräldramöten, alternativt om det bättre passade dem att låta mig lämna informationslappar. Sammanlagt kontaktade jag inledningsvis 17 förskolor, av dessa var det tre förskolor som bjöd in mig till att komma och berätta om projektet. Genom dessa tre förskolor fick jag kontakt med föräldrar som ville vara med i studien. Bland de förskolor jag personligen var och informerade på skilde sig antalet intresserade intervjupersoner i hög grad. Vid det första tillfället, en förskola i ett invandrantätt område var det ingen som anmälde sitt intresse. Detta menar jag har ett flertal förklaringar. Till att börja med menar jag att det helt enkelt berodde på mig och huruvida jag lyckades förmedla vad studiens syfte var. Ytterligare möjliga anledningar kan ha varit att personerna redan hade fullt upp och därför inte tid eller ork att ta emot mig, men också att det rädde vissa språk-

förbistringar som jag inte helt lyckades att bemästra. Samma upplevelse hade jag på en förskola i en mycket välbärgad stadsdel. Där informerade jag en kväll vid ett föräldramöte och efter mötet var det endast en person som hörde av sig till mig. Av personalen på förskolan fick jag också veta att många av barnen hade barnflickor och möjligt är att föräldrarna själva inte utförde den största delen av mat- och måltidsarbetet. Den stadsdel där jag däremot upplevde att det var enkelt att få tag på intervjupersoner var i ett medelklassområde. Efter tillfället då jag informerade fick jag många e-postmeddelanden och telefonsamtal från personer som gärna vill vara med i studien. Min tolkning av att intresset var större där är att många som var där sedan tidigare var bekanta med forskning. En av dem som jag senare kom att intervjua berättade till och med för mig om hur hon gärna ville ställa upp eftersom hon själv visst hur svårt det kan vara att få tag på personer att intervjua. De tycktes inte heller vara rädda för att prata om sin vardag och sina upplevelser av den. Flera personer berättade om hur de tyckte att barns mat var en särskilt viktig fråga och att de därför gärna ville vara med.

Ytterligare kontakt med föräldrar togs via ett internetforum för föräldrar. Detta satte oss, mig och min kollega i det inledande projektet, Stine Thorsted, i kontakt med ytterligare en person som ville delta. Vi fick också, via mejlväxling, kontakt med Internationella Kvinnoföreningen (IKF), en religiöst och politiskt oberoende ideell förening för kvinnor av alla nationaliteter som i sin tur satte oss i kontakt med en klass kvinnor som läste Svenska för invandrare på Komvux (SFI). Jag träffade kvinnorna i föreningens lokaler och berättade om projektet samt frågade om det var någon som kunde tänka sig att vara med och då bli intervjuad ensam. De flesta i gruppen var mycket positivt inställda till projektet och började genast berätta om sina erfarenheter. Däremot ställde sig många tveksamma till att bli intervjuade ensamma. Jag föreslog därför att vi också kunde ses i grupp och att vi då skulle göra en eller flera fokusgruppsintervjuer. Detta var något som kvinnorna på Komvux tyckte lät bra och vi bestämde oss för detta. Någon vecka senare, efter kontakter med kvinnornas lärare som var hjälpsamma och välvilligt inställda, utförde jag och Stine Thorsted tillsammans vid två olika tillfällen två fokusgruppsintervjuer. I dessa deltog föräldrar med såväl yngre barn som tonårsbarn. I mitt material ingår däremot endast de som hade yngre barn.

Jag har strävat efter att få en bredd i erfarenheter och berättelser av vardagen, en bredd som dels syftar till att visa på liknande upplevelser i att ha yngre barn och dels till att synliggöra vardagens olika villkor och hur olika positioner också är avgörande för vårt vardagsliv. Min utgångspunkt då jag började kontakta personer som ville delta i studien var att kontakta förskolor i skilda socioekonomiska områden. Detta ledde till att jag nådde personer med olika klassbakgrund men också nådde dels personer som var födda i Sverige, dels de som hade sina rötter i andra länder. Det innebar också att jag nådde såväl fränskilda eller separerade per-

soner, gifta och samboende par, familjer med flera barn och familjer med endast ett barn. Tillsammans bidrar de deltagande med ett brett register av berättelser om vardagens måltider.

Urval

När arbetet med att söka efter personer som var intresserade av att vara med i studien inleddes var huvudkriteriet, förutom att personen i fråga hade barn under 8 år, att den definierade sig själv som huvudansvarig för mat- och måltidsarbetet i hemmet, det vill säga den eller de personer i hushållet som de tillfrågade uppfattade till största delen ansvariga för mat- och måltidsarbetet. Var det sedan så att man i hushållet ansåg sig dela arbetet och var villiga att ställa upp fler än en person så ville jag gärna att dessa personer deltog, tillsammans eller var för sig. Att valet föll på att samtala med den eller de måltidsansvariga handlar om att jag i avhandlingen är intresserad av arbetet bakom och kring måltiden, dock inte enbart det konkreta arbetet men också det omsorgsarbete som kringgärdar det och utgångspunkten var att med mer ansvar i termer av större arbetsinsats följer ofta mer kunskap om och insikt i arbetet.

Inledningsvis förväntade jag mig att detta skulle innebära att jag skulle närma mig en blandad grupp av män och kvinnor. De forum jag närmade mig var i alla fall, förutom då jag fick kontakt med IKF som introducerade mig till en grupp kvinnor i en SFI-klass (tre av dessa kvinnor medverkar i avhandlingen), inte särskilt riktade till kvinnor. Däremot visade det sig att det näst intill endast var kvinnor som anmälde sitt intresse och ville delta. Av 30 intervjupersoner var fyra män, tre av dem intervjuades i par och en ensam. Av de tre som intervjuades i par var det två män som jag bestämt intervjuträff med för en individuell intervju, men väl där så deltog dock också deras partner. Utav de fyra männen var det en (dock inte den som intervjuades enskilt) som ansåg sig vara huvudansvarig för vardagens mat- och måltidsarbete. De övriga tre ansåg sig dela lika med sin partner på arbetet. De fyra männen hade alla högskoleutbildning, en studerade fortfarande och de övriga tre förvärvsarbetade. Att det var just dessa män som anmälde sitt intresse för att bli intervjuade ligger i linje med tidigare studier som visat att välutbildade medelklassmän tar ett större omsorgsansvar och utför en större del av hushållsarbetet i hemmet (Ekström och Fürst 2001; Forsberg 2009; Roman och Peterson 2011). Sammantaget är det stora flertalet av dem jag har intervjuat kvinnor. Detta innebär att det främst är kvinnors röster som hörs. Däremot förekom män i flera av de intervjuade kvinnornas berättelser, en del berättade om hur de delade på matlagningen medan andra berättade om hur deras partners ofta skötte

helgens måltider.⁴² I analysen är också en del av de intervjuade mer synliga än andra. Detta har att göra med att citaten är utvalda på grund av att de beskriver och illustrerar en återkommande tendens i materialet särskilt väl. Metoden med individuella intervjuer liksom intervjuer med två personer i samboende par innebär emellertid att vissa av de intervjuade har fått komma mer till tals. I fokusgruppsintervjuerna blev de individuella inläggen kortare. Detta har också betytt att citat från de enskilda intervjuerna är något mer förekommande än de från fokusgruppsintervjuerna.

Vardagens olika villkor

Av de intervjuade var åtta kvinnor födda i Sverige och utan högskoleutbildning, tio kvinnor var födda i Sverige och hade en högskoleutbildning eller studerade vid tillfället för intervjun. Fyra av de deltagande var män och de hade alla en högskoleutbildning. Sju kvinnor var födda utanför Sverige och av dessa hade två en högskoleutbildning. Jag har inte strävat efter ett representativt urval av deltagare, men för att undvika att reproducera redan alltför befästa stereotyper vill jag framhålla ett problem i materialet. Det handlar om att flertalet av de deltagare som inte var födda i Sverige inte heller har någon högskoleutbildning, i vissa fall hade de till och med nyligen lärt sig att läsa och skriva. Samtidigt som det är en central del i avhandlingen att också lyfta in deras vardagsliv finns det en risk i att återigen bekräfta en vanligt förekommande syn på invandrarkvinnor som outbildade. Därför vill jag också poängtera att av de svenska kvinnor som intervjuades så hade ungefär hälften en högskoleutbildning emedan den andra hälften endast hade en gymnasieutbildning. Med fokus på ekonomi och utbildning hade en del av kvinnorna jag mötte en hög utbildning, men lite pengar, andra hade ingen utbildning men befann sig i en ekonomiskt mer gynnsam situation, ytterligare andra hade varken god ekonomi eller utbildning emedan en tredje grupp hade både och. Jag har däremot inte frågat om de intervjuades exakta inkomster eller eventuell partners inkomst. Frågan om ekonomi har istället kommit fram genom samtalet om måltider, om inhandling och om prismedvetenhet, däremot har jag frågat om yrke, boendeform, partners yrke och utbildning. Jag upplevde också en viss ovilja till att alls tala om klass, till skillnad från om kön och "ras"/etnicitet som flera av intervjupersonerna förhöll sig till. De intervjuade kunde till exempel berätta om hur deras ursprung hade betydelse för vad de åt, så som att man tyckte om en viss arabisk gryta, kinesisk anka eller svensk husmanskost. En del av de intervjuade berättade också om konflikter i relation till maten. De ville kanske själva äta viss

42 För ytterligare presentation och information om de intervjuade se appendix 1.

mat medan barnen hellre ville äta mat som de beskrev som svensk, så som till exempel sås och potatis men också pasta eller hamburgare. Om klass och betydelsen av att befinna sig i en viss ekonomisk situation var det däremot få som talade om. Bristen eller tillgången på pengar framkom endast i ett fåtal fall. Vid något tillfälle berättade en av de intervjuade om hur de hade möjlighet att gå ut och äta ofta eftersom de hade det gott ställt och vid något tillfälle berättade någon om hur hon brukade gå till flera olika affärer för att få tag på varor till bra pris. En av de intervjuade pratade om sig själv som medelklass men däremot var det ingen som sade sig vara, eller ens nämnde begreppet, arbetarklass. Trots oviljan att uttalat prata om klass visade sig klass ändå vara en central och viktig aspekt för hur de intervjuade förhöll sig till vardagsmåltiden. Även om de intervjuade berättade om hur erfarenheter av migration hade betydelse för vad de åt så visade sig i analysen att "ras"/etnicitet främst gjordes genom klass och klass hade i mitt material en överordnad betydelse för hur man förhöll sig till mat och måltider. Detta är något som återkommer i avhandlingens empiriska avsnitt och då främst i kapitel åtta. Allt som allt har det betytt att "ras"/etnicitet inte fått samma framträdande plats i analysen som kön och klass. Sammantaget omfattar mitt empiriska material en tämligen bred grupp av föräldrar, från olika klassbakgrunder, från olika geografiska platser och med sina rötter i olika länder. Dessa (o)likheter hoppas jag är till fördel för min analys av vardagens olika villkor.

Tolkning av data

Den största delen av det insamlade materialet består utav intervjuer. Enligt den norska sociologen Anne Ryen kan man skilja mellan den naturalistiska intervjun, inom vilken man strävar efter att nå den data som finns "inuti" intervjupersonen och nå data som den är och själv undvika att påverka den (Ryen 2005, s. 47), och den interaktionistiskt inriktade intervjun. Inom den senare försöker man förstå den sociala interaktionen som sker mellan den som blir intervjuad och den som intervjuar och hur versioner av verkligheten på så sätt konstrueras genom samtalet. Här är intervjuarens position och närvaro särskilt betydelsefull för analysen (Ryen 2005, s. 102). Jag har inte gjort någon strikt interaktionistisk analys vilket skulle ha varit ett annat sätt att ta sig an intervjuerna. Ytterligare ett annat angreppssätt kunde ha varit att göra deltagande observationer och då även till större del i hemmet och på så sätt strävat efter att komma ännu närmre de intervjuades vardag. Ett sådant tillvägagångssätt hade fokuserat på det praktiska görandet i vardagen och hur görandet sker, men även här hade de intervjuade kunnat förändra sitt sätt att agera från hur man vanligen gör. Genom intervjuerna har jag "bara" fått ta del av vad de intervjuade berättar om sin vardag och sina göranden. I min

analys av berättelserna knyter jag an till samhälleliga institutioner och diskurser och utifrån berättelserna analyseras hur de intervjuade gör familj, måltider, men också kön. Ett exempel är när en av de intervjuade berättar om arbetsdelningen i hemmet. Det sätt på vilket hon då berättar på, det vill säga om det stora arbete som hennes partner utför och jämför med hennes egen ringa insats, är betydelsefullt. En stund senare berättar hon att hon nästan alltid lagar all mat på vardagar och att de på helgen hjälps åt. En utsaga som denna kan tolkas i relation till hur man i syfte att framstå som mer jämställd också framhäver den andra partners arbetsinsats medan den egna nedvärderas.

5.3 Tre metoder

Min empiri bygger främst på tre praktiska tillvägagångssätt. Som nämnts ovan har jag utfört intervjuer, fokusgruppsintervjuer och ett etnografiskt arbete i form av så kallade go-alongs. Nedan beskrivs metoderna och deras bidrag, därefter följer en kortare sammanfattning av hur de har kombinerats och vad de tillsammans bidrar med till studien som helhet.

I mitt tillvägagångssätt är jag som jag tidigare skrivit inspirerad av den institutionella etnografin och att skapa förståelse för hur människor som Smith uttrycker det "are putting things together" (Smith 2005, s. 145). Jag vill förstå hur detta sker på en konkret nivå, det vill säga hur arbetet för att få ihop vardagen och måltiden ser ut men också på en abstrakt nivå, det vill säga hur handlande måste förstås i relation till samhälleliga institutioner, de diskurser som relateras till och den position man befinner sig i. Jag har med syfte att upptäcka likheter och skillnader i måltidspraktik hört mig mellan olika socioekonomiska rum/områden. Genom samtalen med de intervjuade och utifrån de styranderelationer och diskurser de knutit an till har jag sedan försökt att lokalisera dessa i olika typer av texter, texter som de intervjuade talat om och refererat till men också texter som är en del av föräldrar med yngre barns vardag så som till exempel olika former av reklam. Jag har försökt att lokalisera det sammanhang vi befinner oss i med olika typer av texter, historiskt inriktade och nutida, för att på så sätt skapa en kontext för de uttalanden som görs. Texter förbinder, menar Smith, människors vardagsliv med styranderelationer och sociala relationer genom att de bidrar till att koordinerar våra handlingar (Smith 2005, s. 101 och 228). För att exemplifiera kan det handla om att vi läser en text som behandlar råd och idéer om hur man får alla familjemedlemmar att delta i måltiden. Genom att vi läser

texten och på så sätt också förhåller oss till den, funderar över råden, tar till oss av dem eller lämnar dem därhän aktiveras texten. Vilka texter som blir intressanta att som forskare titta närmare på anses inom den institutionella etnografin vara de texter som de intervjuade själva vid intervjutillfället berättar om, till exempel talade en mamma jag träffade om en särskild broschyr om mat och barn som BVC delar ut till alla föräldrar. I avhandlingen kommer jag att behandla en del av dessa texter, det handlar då om texter som de intervjuade själva berättade om och visade mig men också om texter som på något sätt kan ha betydelse i människors vardagsliv (till exempel råd från myndigheter, populärvetenskaplig litteratur och reklam) och som jag i min position som förälder själv har fått hem och tagit del av. Användningen av texter följer dock ingen systematisk linje och de är inte heller avhandlingens huvudfokus. De olika typerna av texter har istället tjänat som komplement och illustrationer av den vardag och de diskurser som de intervjuade knyter an till.

Intervjuer

Kvalitativa metoder kan i sig ses som ett samlingsnamn för vitt skilda tillvägagångssätt så som intervjuer, observationer, historieberättande, minnesarbete och dagboksskrivande. Intervjuer kan i sin tur också ske på många olika sätt, allt ifrån strikt strukturerade intervjuer till intervjuer som är helt ostrukturerade. Mina intervjuer skulle jag vilja placera som strukturerade till sina teman men ostrukturerade i den mån att jag försökte sträva efter att låta de intervjuade göra associationer och tänka fritt kring ämnet. Däremot innebar min närvaro och mina stödkommentarer oundvikligen att deras reflekterande ändå stöttades i en viss riktning. Inför intervjuerna hade jag identifierat ett antal teman som jag ville att vi i någon mån skulle beröra. Förutom bakgrundsfrågor och om vilka man ansåg ingick i familjen så handlade dessa om hushållsarbetets uppdelning, hur en vanlig mat- och måltidsdag kunde se ut, hushållets matvanor (före barn och idag) och hur man såg på inköpsarbetet. Temana presenterades i de flesta fall i början av intervjun, detta till stor del för att få den intervjuade att känna sig säkrare i situationen. Utifrån dessa teman utvecklade sig därefter konversationen. Detta betydde att det kunde vara olika teman som kom att fokuseras beroende på vad den intervjuade hade att berätta. Utöver mina teman följde jag upp de intervjuades berättelser med följdfrågor. Alla intervjuer inledde jag, efter att ha berättat om sekretess, med att berätta om att det var de som hade kunskapen, med Smiths terminologi "the work knowledge" (Smith 2005, s. 149 och 151). Begreppet "work knowledge" ("kunskapspraxis") syftar inte på arbete i termer av förvärvsarbete utan på det arbete som människor genom sina olika göranden utför i sin vardag

(DeVault och McCoy 2006, s. 25). Härigenom aktualiserades frågor som; hur ser en vanlig mat- och måltidsdag ut i familjer med barn och hur kommer man fram till vad man ska äta? Intervjun rörde det arbete som de själva kanske inte hade benämnt som arbete och avsåg det arbete som låg bakom vardagens måltid.

De flesta av intervjuerna utfördes med en person, men vid ett antal tillfällen ville (i de hushåll där det bodde två vuxna) paret bli intervjuade tillsammans. Detta gällde för tre fall. Vid ytterligare två tillfällen utfördes intervjuer med två personer. Dessa kände då varandra sedan tidigare och hade från början önskat att bli intervjuade tillsammans. Att intervju personer tillsammans var något jag ofta upplevde som givande. Likt i fokusgruppsintervjuer, bekräftade de varandras olika erfarenheter, hakade i varandras meningar och skapade på det sättet en form av kollektiv kunskapsprocess vilka kan jämföras med fokusgruppsintervjuer. Reflektioner rörande den empiri man får vid fokusgruppsintervjuer behandlas dock i nästkommande avsnitt.

När jag på förhand ringde och samtalade eller mejlade med personerna lät jag dem bestämma var intervjun skulle ske⁴³. Det huvudsakliga motivet till detta var att jag ville att de skulle välja en plats där de kände sig bekväma och trygga. I de flesta fall innebar detta att de intervjuade valde att vi skulle träffas hemma hos dem och i de allra flesta fall satt vi i just köket. Att intervju i hemmet upplevde jag som något positivt och något som innebar en ökad förståelse för den intervjuades livssituation och det innebar också att intervjun skedde där en stor del av den aktivitet som jag var intresserad av skedde (Ryen 2005, s. 97). Vid ett tillfälle utförde jag en intervju på en arbetsplats och vid två andra träffades vi på ett kafé. De intervjuade, två kvinnor, förklarade detta med att de gärna kom hemifrån för en stund. Detta kan i sig tyckas intressant och kan förstås som att intervjun blir ett giltigt tillfälle för en paus från hemmet.

Att mötas i en intervjusituation är en till viss del konstlad situation. Det är en situation som i sin form inte är präglad av en helt och hållet jämlik relation mellan forskare och deltagare. Eftersom jag strävade efter att hitta en form i vilken även de intervjuade skulle känna att de fick ut något av vårt samtal blev också min egen position särskilt central. Upplevelsen kan exemplifieras genom en av mina första intervjuer som skedde med en kvinna jag fått kontakt med via en boendestödjare. Nadia som jag intervjuade hade bara bott i Sverige i ett par år. Hon levde ensam med sina tre barn och hade på många sätt en tuff situation med ekonomiskt, emotionellt och praktiskt ansvar för barn och hem. Inför vårt möte hade jag berättat om syftet med intervjun för den boendestödjare jag haft kontakt med, samtidigt blev det när jag kom dit tydligt att den informationen kanske inte hade gått vidare. Istället fanns där en rädsla över att jag skulle komma och

43 I dessa konversationer berättade jag också ytterligare om projektet, vad det handlade om och syftade till.

bekräfta positioner i skillnad och olikhet, att jag var ute efter att studera kulturella skillnader i termer av mat och att jag skulle tolka hennes position som exotisk. I efterhand kan jag se att jag från början inte varit tillräckligt tydlig att informera om att jag inte var intresserad av en sådan aspekt av måltiden. Att förutsätta att möten skulle vara omöjliga, och förståelsen för vissa sociala fenomen skulle hindras på grund av ens egen biografi och position är emellertid som Mulinari skriver en förenkling som "skapar och legitimerar privilegierade positioner" (Mulinari 2005, s. 117). Just det möte, som jag beskrev ovan, avslutades med att kvinnan i fråga ville att vi skulle ses igen och berättade att hon faktiskt hade tyckt att det var roligt och intressant att bli intervjuad.

Fokusgruppsintervjuer

I samband med att jag kontaktade och informerade om det forskningsprojekt jag deltog i på Internationella kvinnoförbundet träffade jag genom ett informationsmöte som hölls för en SFI⁴⁴-klass flera kvinnor som var intresserade av att bli intervjuade. Kvinnorna ville däremot inte delta i enskilda intervjuer utan föredrog att bli intervjuade i grupp. Jag föreslog då att vi kunde göra fokusgrupper. Genom valet av metoden fokusgrupper blev det möjligt att inkludera de som ville vara med men som inte ville bli intervjuade enskilt, en erfarenhet som bekräftas av andra forskare: "Focus groups are often used across cultural boundaries as they are sensitive in identifying everyday knowledge and cultural variables, and also in giving people who do not usually participate in research the opportunity to make their voice heard" (Jonsson et al 2002, s. 330). Vid en fokusgrupp som lyckas skapa en dialog mellan deltagare är denna ett sätt på vilket kollektiv kunskap kan produceras och erfarenheter bekräftas och delas, men den ställer krav på den som leder den då det gäller att se till så att alla kan få komma till tals. Fokusgrupper innehåller på så vis ett kollektivt emancipatoriskt element som andra metoder kan sakna. Fokusgrupper kan i denna mening beskrivas som ett feministiskt angreppssätt då de inte fokuserar på den enskilda individen utan är ett relativt icke-hierarkiskt angreppssätt (Jonsson et al 2002, s. 330).

Efter det första mötet hade jag kontakt med kvinnorna i SFI-klassens lärare som inbjöd mig och min kollega Stine Thorsted att komma till klassen och göra intervjuerna under skoltid. Vid den första fokusgruppsintervjun var det fem kvinnor som deltog. Deltagarna var i olika åldrar och hade också barn i olika åldrar. De utgjorde en grupp som kände varandra sedan tidigare och som föreföll ha god sammanhållning. Vi upplevde också att ämnet mat och måltider var något

44 Svenska för invandrare

som engagerade alla, ett ämne genom vilket man kunde mötas trots mycket skilda bakgrunder och familjeförhållanden. Vid intervjun var Thorsted den som främst ledde konversationen emedan jag antecknade och endast flikade in kommentarer och frågor emellanåt. Utöver anteckningar så bandades också fokusgruppsintervjuerna.⁴⁵ Vid det första tillfället flöt konversationen på och eftersom deltagarna pratade och hade mycket att berätta om fortsatte vi också längre än vad först var tänkt. Efter att vi förstod att det var fler som var intresserade av att delta och efter att vi samtalat med lärarna så bestämde vi att vi skulle komma tillbaka igen vid ett senare tillfälle. Ungefär en månad senare så återkom vi därför till klassen och träffade vi det tillfället ytterligare fyra kvinnor. Även vid denna intervju var Thorsted den som ledde samtalet och jag den som förde anteckningar. Intervjun präglades av intresse och engagemang från deltagarnas sida och de bjöd i sin tur in oss i samtalet. Trots detta var gruppdynamiken en annan vid det här samtalet, de intervjuade var trots sitt engagemang något mer tillbakadragna. Det sätt på vilket de två fokusgruppsintervjuerna skilde sig åt bekräftar också den betydelse gruppsammansättningen kan ha för samtalet.

Go-along

Efter att intervjuerna hade utförts blev alla tillfrågade om de kunde tänka sig att träffa mig igen och då låta mig följa dem i deras vardag, närmare bestämt under en inköpsrunda – en rumsligt situerad praktik (Kusenbach 2003). Att jag valde att göra go-alongs under en inköpsrunda gjordes i syfte att försöka fånga en ofta rutinmässig del av arbetet med mat och måltider men också eftersom inköpen och de beslut kring vad man ska inhandla kan ge upphov till frågor som handlar om övriga familjemedlemmars preferenser och önskemål. En ytterligare aspekt vid valet av go-alongs var att likt sociologen Helena Holgersson påpekat genomföra en del av studien i rum som är en del av de deltagandes vardag, rum som de känner men som inte är lika intimt som hemmet (Holgersson 2011, s. 221). Jag poängterade särskilt att jag var mycket flexibel vad gällde tid, plats och andra omständigheter. Alla intervjuade blev tillfrågade men utav de 30 personer som intervjuades var det bara ungefär hälften som sa ja. När de senare tillfrågades igen om tid och plats för att träffas så var det flera av dem som inte hade möjlighet beroende på praktiska förhinder, brist på tid för att ses eller kanske en rädsla för att det skulle vara allt för omständligt eller privat? Sammantaget gjorde jag fyra

⁴⁵ Utöver dessa två fokusgruppsintervjuer gjorde min kollega Stine Thorsted ytterligare två fokusgruppsintervjuer med föräldrar till tonårsbarn. Jag deltog emellertid inte vid dessa men har tagit del av de utskrivna transkriberingarna, varit med och analyserat dem och de är en del av den artikel vi skrev tillsammans (Thorsted och Anving 2010).

go-alongs. Detta innebär att frågan om vad det är som egentligen är privat och huruvida det kan upplevas som mer privat att låta någon gå med i affären än att låta någon komma hem för att göra en intervju aktualiserades för mig. Intervjuer är i många avseenden en konstlad situation, att släppa in någon i sitt hem är att släppa in någon i det privata men samtidigt så har man också kontroll över vad man berättar och inte. I fallet med go-alongs är det också där möjligt att regissera sitt beteende, det vill säga, man har möjlighet att som i det här fallet låta bli att handla vissa varor om man tycker att de skulle upplevas som genanta att köpa då man har mig vid sin sida.⁴⁶

Det metodologiska angreppssättet go-along kan ses som en kombination av en fältintervju och observationsstudie. Metoden möjliggör för forskaren att problematisera delar av vardagen som kan tas för naturliga och som därför riskerar att annars riskerar att förbli osynliga (Ljungberg 2001, s. 30). Metoden kan ses som ett kollektivt projekt mellan den som blir intervjuad och forskare; den intervjuade pekar på aspekter som forskaren inte har uppmärksammat och forskaren kan i sin tur ställa vidare frågor. Margarethe Kusenbach skriver: "[...] the go-along brings greater phenomenological sensibility to ethnography" (2003, s. 478). Kusenbachs syfte är att utveckla en fenomenologisk etnografi för att på så sätt komma närmare människors reflexiva förståelse av sin vardag och hur den sker inom en viss tid och på en specifik plats. Go-alongs kan enligt henne "[...] contribute to a better phenomenological understanding of how individuals comprehend and engage their physical and social environments in everyday life", och den ger "unique access to personal biographies, physical and social space, memories of anticipation" and "can illuminate the social architecture of natural settings" (Kusenbach 2003, s. 466). Ett ytterligare argument för användningen av go-alongs är att en utgångspunkt i det materiella också kan ge upphov till att ställa andra typer av frågor, frågor som knyter an till den intervjuades vardag och som intervjuaren i en intervjusituation eventuellt inte ställt men som aktualiseras under en go-along. Metoden möjliggör även för intervjupersoner att sätta ord på och berätta om det arbete hon/han kommer i kontakt med. Min ambition har varit att försöka skapa en förståelse för det arbete som är emotionellt, i högsta grad personligt och fyllt med känslor, samtidigt som det på samma gång ofta förstås i enbart rationella termer.

Jag följde intervjupersonerna när de gick och handlade mat. Detta var ett sätt för mig som utanförstående att få en bättre förståelse för hur olika aktiviteter är strukturerade i relation till varandra och vad arbetet egentligen består i. Jag var därför både en deltagande observatör och en observerande deltagare (se även

46 Denna kritik har framförts och att de intervjuade skulle regissera sitt handlande är naturligtvis alltid en risk. Däremot menar jag att detsamma gäller för de flesta typer av datainsamlingsmetoder, bortsett från dolda metoder, för dessa kan dock andra etiska problem kan följa.

Ljungberg 2001, s. 140 ff). Genom mina go-alongs blev det än mer tydligt att inhandlingen av mat i all sin vardaglighet också är en komplicerad aktivitet. När jag gjorde go-alongs så mötte jag de flesta av intervjupersonerna i deras eget hem och vi spenderade en tid där innan vi gav oss av mot mataffären. På vägen genom mataffären talade vi exempelvis om vad de handlade och varför de köpte specifika varor. Jag hade också möjlighet att ställa följdfrågor så som vad de tänkte när de valde en specifik vara, vad de skulle använda den till för maträtt, vad de planerade laga senare på kvällen eller i veckan och varför just vissa rätter blev aktuella. Genom att vi tog vår utgångspunkt i de materiella varorna vill jag hävda att det också var lättare för de intervjuade att förklara hur de organiserade mat- och måltidsarbetet, samt hur de reflekterade kring sina val. De pratade med mig om vilka varor som inhandlades till olika medlemmar i hushållet men också om hur mat- och måltidsarbetet innehöll vissa gränser, i relation till pengar och tid men också hur de delade arbetet eller inte. På så vis var det genom det materiella som samtalet spann vidare. Genom mina go-alongs fick jag ta del av processen av hur tankar blir till ting, det vill säga hur de intervjuade funderade på vad som skulle inhandlas, vad de hade hemma – en subtil form av planering – och därefter köpte varor för att göra en viss maträtt möjlig att tillaga. Detta hade genom enbart mina intervjuer varit en omöjlig process att komma åt.

Efter att ha provat att ha med mp3-spelare i affären för att spela in den konversation som vi hade valde jag senare att inte ha den på då jag upplevde det obekvämt att följa med, ofta i ganska snabb takt, och samtidigt sticka fram mikrofonen. Detta momentet störde interaktionen. Jag nöjde mig därför med att föra anteckningar. Att jag och den person jag intervjuade istället kunde gå tillsammans i affären utan mikrofon gjorde att samtalet blev mer avslappnat. Samtidigt vill jag poängtera att jag inte var ute efter att höra exakt vilka ord de använde utan att snarare få en inblick i hur de tänkte vid inköp.

Av de fyra go-alongs som jag gjorde så skedde merparten av dem ungefär ett år efter intervjun. En av de stora fördelarna med att en viss tid hade passerat var att de intervjuade kom att tala om hur deras nuvarande och tidigare livssituation hängde samman och hur deras liv som det såg ut för ett år sedan ständigt var närvarande. De reflekterade över sin livssituation, hur den i vissa fall hade ändrats men även hur den fortfarande präglade deras liv som det såg ut nu. Kusenbach skriver också att metoden go-along möjliggör att "make visible and intelligible how everyday experience transcends the here and now, as people weave previous knowledge and biography into immediate situated action" (Kusenbach 2003, s. 478).

Att sammanföra olika tillvägagångssätt

Genom att kombinera olika metodologiska tillvägagångssätt har jag för det första försökt att skapa en fördjupad förståelse för hur vardagen hos mina intervjupersoner ser ut. För det andra har mitt syfte varit att genom att kombinera olika typer av intervjuer (fokusgrupper och semistrukturerade intervjuer enskilt eller i par) och go-alongs explicitgöra det arbete som ligger till grund för vardagens måltid. Jag har på så sätt velat förvärva en insikt om de interaktioner och den komplexitet som vardagen rymmer.

Utöver intervjuer, fokusgruppsintervjuer och observationer har jag även tagit del av, diskuterat kring och samtalat om det material som min kollega Stine Thorsted producerade inom ramen för det inledande projektet. Thorsteds material, vilket består av intervjuer med föräldrar till tonårsbarn, har inneburit en fördjupad kunskap om andra barnfamiljers och tonårsfamiljer mat- och måltidsvardag. Detta har inneburit att de villkor som präglar yngre barns vardag har framträtt tydligare genom att kontrasteras gentemot det övriga materialet.⁴⁷ Efter att intervjuerna, fokusgrupperna och go-alongs genomförts har de transkriberats ord för ord. Däremot har jag i de kommande analyskapitlen något redigerat språket för att underlätta läsarens förståelse. Vid de tillfällen då jag har förkortat citaten markeras detta med [...]. Då jag själv förklarar något i relation till citatet markeras det med [min anmärkning].

5.4 Sammanfattningsvis

Med utgångspunkt i Sandra Hardings uppdelning av forskningsprocessen i *epistemologi*, *metodologi* och *metoder* har jag här diskuterat dessa tre teman vart och ett för sig, men jag har också försökt att visa hur de hänger samman och är oundvikliga konsekvenser av varandra. Jag har således befunnit mig på en abstrakt såväl som på en mycket konkret nivå. Med specifika epistemologiska och metodologiska förhållningssätt följer det praktiska tillvägagångssättet. Min utgångspunkt har varit den feministiska ståndpunktsteorin och den institutionella etnografin men jag har också genomgående försökt att förhålla mig till den kritik som riktats mot dess syn på sanning och kunskap. Detta tar sig främst uttryck genom att jag genomgående reflekterat över min egen position i relation till de intervjuades och också diskuterat betydelsen av tolkning och olika röster och i

47 Se appendix 1 för närmre beskrivning av Thorsteds material.

den kommande analysen i linje med Haraway (1988) strävat efter att situera de intervjuades berättelser.

Att hantera olika typer av känslor – glädje såväl som upprördhet – inför de människor som man möter är inte alltid enkelt, men i mitt analysarbete har jag hela tiden strävat efter att försöka förstå de intervjuades olika positioner och uttalanden utifrån deras premisser, en strävan som jag upplever har blivit mindre komplex med en viss distans i tid till intervjuerna. Att jag själv under senare delen av avhandlingsarbetet levde med barn betydde däremot att de intervjuades berättelser låg närmre min egen vardag. Jag kände igen mig och delade flera av de upplevelser de berättade om. Jag kunde känna deras oro och frustration, förstå det konstanta arbetet men också känna glädjen när till exempel måltiden blir som man hade hoppats på, när alla äter, och tycker om vad de äter. Om jag tidigare hade förhållit mig mer distanserad till matens centrala plats i barnfamiljen så upptog maten, i och med vår dotters födelse, en stor del av min vardag. Vad ska vi äta, hur ska vi få henne att äta ordentligt och vad ”får” och ”får” hon inte äta? Jag blev härigenom påtagligt påmind om hur vi befinner oss inom vissa sociala relationer och hur dessa har konkret betydelse för hur vi organiserar och uppfattar vår vardag.

Måltiden – ett nav och prioriterad aktivitet i vardagens ebb och flod

I den dikt av Tage Danielsson som inleder avhandlingen är flera av familjemedlemmarna hemma, åtminstone mamma och barn. Var en eventuell partner befinner sig låter dikten oss inte veta. Trots att de är hemma befinner de sig ändå på olika platser, mamman är i köket och barnen tycks befinna sig på annat håll, tillsammans eller var för sig. I slutet av dikten ropar mamman ”De är klara!” och syftar på potatisen och maten som därmed är färdig att intas. Med dessa magiska ord samlas de för att äta tillsammans. Vad som händer efter maten får vi inte veta i dikten, men vi kanske kan ana oss till att de inblandade dukar av och sedan försvinner var för sig åt lite olika håll, även om man fortfarande befinner sig inom hemmets väggar. Någon kanske ska göra läxor, en annan se på TV och en tredje plockar upp tvätten. Genom dikten framträder vardagens olika förflyttningar vari också olika platser befolkas vid olika tidpunkter och får olika betydelse för de inblandade, koordinerade genom hushållets aktiviteter och sysselsättningar utanför hemmet (DeVault 2003, s. 1298-1299). För den som har lagat maten betyder köket en sak, för den som enbart kommer dit för att äta maten betyder det något annat.

Dessa förflyttningar och intagande av rum, eller vardagens ”ebb och flod” som DeVault kallar det är ett sätt på vilket familjer görs (2003). I föreliggande kapitel är det samvaron som fokuseras och hemmet som situeras i en viss kontext. Däremot menar jag, i linje med DeVault (2003) att samvaro måste förstås i relation till frånvaro, det vill säga, samvaron prioriteras inte sällan just därför att man har varit ifrån varandra. Det handlar på så vis lika mycket om tiden man spenderar på olika håll som den tid man spenderar tillsammans. Samtidigt är det så att den gemensamma tiden i hemmet inte alltid spenderas just tillsammans utan famil-

jemedlemmarna befinner sig var för sig (DeVault 2000, 2003; Friberg 2005)⁴⁸. Idag förvärvsarbetar, ingår i utbildning eller arbetsmarknadssysselsättning den största delen av befolkningen i Sverige, kvinnor som män⁴⁹ och de flesta barn i Sverige går i förskola⁵⁰ eller i skola. Familjemedlemmarna befinner sig under dagen ofta på olika platser varför måltiden, som en ofta gemensam aktivitet, kan komma att upplevas som särskilt betydelsefull (DeVault 1991, 2003). Tidsstudier (SCB 2011 a) och andra mer marknadsinriktade studier ("Felixbarometern 2007: Svenska barnfamiljer lägger mer tid på matlagning") visar också att vuxna med barn naturligt nog ägnar mer tid åt att laga mat än vuxna utan barn. Siffrorna kan tolkas som att måltiden i småbarnsfamiljer har en särskild plats.

För att synliggöra hur familj görs (Morgan 1996, 2011) har jag i det här kapitlet inspirerats av DeVaults sätt att tänka kring förflyttningar. Att utgå från förflyttningar har varit ett sätt att förstå hur vardagen blir till för att prata med Smith (1987, 2005). Det är också ett sätt på vilket de rum och platser där familj görs och vilken betydelse särskilt barn har för etablerandet av måltidspraktiken framträder. Barnen har en viktig plats i de intervjuades berättelser och att utgå från förflyttningar har varit ett sätt för mig att undkomma den separering mellan att antingen se barn som en självklar del i familjelivet, utan att analysera deras position nämnvärt, eller att enbart fokusera på barn utan att ta hänsyn till den familjekontext de befinner sig i (DeVault 2003).⁵¹ Jag vill därför analytiskt beskriva den betydelse barn har för måltidspraktiken och dess tillblivelse och detta gör jag genom att lyfta fram förändringen från att leva utan barn till att leva med barn.

48 Tora Friberg framhåller i samma anda som DeVault betydelsen av förflyttningar mellan att vara tillsammans och isär. I Fribergs studie av kvinnors upplevelser av resans rum framkommer att resan mellan till exempel arbete och hem också kan fungera som en förberedelse eller återhämtning. Kvinnorna hon intervjuade berättade till exempel om hur de under resans gång planerade middagen eller förberedde arbetet (Friberg 2005, s. 196).

49 I juni 2011 var det säsongsrensade arbetslöshetsstalet 7,4 % (SCB 2011 b).

50 83 % av alla barn i Sverige mellan 1-5 år går idag i förskolan (Skolverket 2011)

51 Tidigare sociologiska teorier gjorde en distinktion mellan barn som "beings" (ett subjekt) och "becomings" (subjektet i blivande). I det senare perspektivet underströks barns position som i blivande och socialisering av barn som kategori betonades. Detta synsätt har under åren stött på mycket kritik och idag ser man snarare att barn såväl som vuxna ibland är "beings", ibland är "becomings" och ibland båda samtidigt (Johansson 2005, s. 213 ff). Utifrån en utgångspunkt där båda synsätten på barn betonas får även måltiden en speciell position, barn är i egenskap av "beings" centrala för att utforma den men är i egenskap av "becomings" några som också ska lära sig om hur måltiden bör vara, innehålla och se ut. De senare årens forskning om barn har kommit att betona att barn som en egen social grupp i samhället, en grupp som i sig är både intressant och viktig att studera. Etnologen och konsumtionsforskaren Barbro Johansson understryker särskilt betydelsen av barns deltagande och inflytande (Johansson 2005, s. 219, 223). Barn är vad barndomsforskaren och pedagogen Gunilla Halldén menar medkonstruktörer av sin barndom och fortsätter hon "denna konstruktionsprocess måste ses i ett samhälleligt perspektiv bestämt av tid och plats" (Halldén 2005, s. 174). Ur detta perspektiv kan man likt perspektivet om att "göra familj" tala om att "göra barndom" (Halldén 2005, s. 174).

Det handlar om att jag vill förstå vilken betydelse barn har för konstruerandet av familj, men också vilken plats mat och måltider har i görandet av familj. Vad händer med måltidspraktiken när man går från att leva utan barn (ensam eller i par) till att leva med barn? Min början tar jag i de intervjuades berättelser om hur deras måltidsvanor såg ut innan de fick barn. Inledningsvis diskuteras övergången från att leva utan barn till att leva med barn. Därefter kommer jag att övergå till den betydelse som samlingen och måltidens innehåll har i barnfamiljerna. Jag kommer avslutningsvis att diskutera betydelsen av rutiner i barnfamiljer, något som ytterligare synliggör förflyttningar och den vikt som läggs vid att vara tillsammans. När jag diskuterar måltiden kommer jag främst att koncentrera mig på vardagens kvällsmåltid eftersom detta är den måltid som oftast äts tillsammans (Kemmer et al 1998; Kjeames (red) 2001). Det är också den måltid som de intervjuade när de har talat om maten i hemmet oftast återkommer till.

6.1 Att bli en barnfamilj

I artikeln "Living Together and Eating Together" diskuterar sociologerna Debbie Kemmer A.S: Anderson och D.W. Marshall hur måltidens symboliska och innehållsmässiga mening förändras när människor börjar leva i parrelationer. De menar att måltiden i parrelationen präglas av regelbundenhet, organisering och en ökad betydelse av att sitta ner tillsammans och äta en gemensam måltid (Kemmer et al 1998; Gronow och Jääskeläinen 2001, s. 117). Måltiden kan på så sätt förstås som en praktik inom vilken paret konstrueras, men den betydelse måltiden har för att konstruera paret är, vill jag hävda, en betydelse som växer och förändras då barn kommer och barnfamilj görs. Till skillnad från Kemmer et al som fokuserar paret tar jag här min utgångspunkt i övergången från att leva utan barn till att leva med barn. Likt Kemmer et al är jag intresserad av måltidens symboliska betydelse för görandet av barnfamilj, men också av vad denna symbolik egentligen består i, utgörs av och resulterar i.

Måltiden före barnen

De intervjuade beskrev alla vardagen utan barn som mindre fylld av rutiner. Den var friare i termer av att man mindre ofta i förväg hade bestämt vad man skulle äta. Man åt vid oregelbundna tider och vad och var man åt hade mindre betydel-

se. Om vardagen med barn i högre grad involverar planering (något jag återkommer till i nästkommande kapitel) så var planeringen mindre närvarande i livet utan barn. Sandra, som är sambo med två barn, berättar om hur hennes måltider brukade se ut då hon levde ensam:

Sandra: Så det blev det ju, jag åt ofta sådan snabbmat, alltså sånt som gick jättesnabbt... Alltså nu har jag egentligen mindre tid, men samtidigt så när jag lagade till mig själv så lagade jag sånt som gick så jätte-, jättefort för att det var så himla tråkigt att laga till sig själv. Så då kokade jag kanske ofta bara tortellini eller sådär.

De intervjuade berättar om hur de innan de fick barn ofta var ute och åt, köpte hämtmat och inte lika ofta lagade mat hemma, även om det var något som skedde oftare mot då de levde ensamma.⁵² Att leva som par innebar att den gemensamma måltiden fick en större betydelse till skillnad från då man hade levt ensam. Jonas som arbetar som ekonom på ett större företag och bor tillsammans med sin fru och deras dotter, berättar om hur han och hans fru innan de fick barn lagade mycket mat:

Jonas: Ja när jag var ungt, eller innan vi var gifta, innan vi fick Molly ska jag säga, så lagade vi nästan en riktig middag var kväll, som var god alltså.

Terese: Oj det är ambitiöst får jag säga.

Jonas: Ja men vi lagade nästan alltid någonting med kyckling eller kött i någon gryta eller något med ris, eller nästan varje kväll lagade vi det. Nu är det enklare, vi äter inte så mycket lagad mat på kvällarna nu. Men då åt vi senare, vi tränade innan och så kunde det bli att vi åt vid åtta, nio på kvällen.

I Jonas berättelse om måltiden så som den ser ut nu framträder det att de även nu lagar mat, men det är mat som han inte tycker är lika god. Den består numera, hävdar han, mest av falukorv, djupfrysta grönsaker och ris eller potatis. Han benämner förändringen som ett utslag av "Mollyeffekten". Dottern Molly har förändrat måltidsvardagen och då inte enbart i termer av att de skulle äta bättre utan snarare för att maten efter barnet har blivit "tråkigare". De två citaten speglar dels hur måltiden i parrelationen oftare är en mer prioriterad aktivitet än om man lever ensam, dels speglar citaten två återkommande tendenser i de intervjuades berättelser, å ena sidan att man sedan man fått barn lagar mer "tråkig mat" och å andra sidan att man lägger mer tid på maten och lagar mer mat sedan man fått barn. Längre fram ska vi se att denna beskrivning av måltiden är relaterad till en önskan om att man vill att barnen ska äta och inte lämna maten orörd. Att få barn betyder emellertid också att det som var oproblematiskt tidigare nu kan bli ett

⁵² En del föräldrar berättar om hur de fortfarande äter ute ganska ofta om än inte lika ofta, vilket jag menar måste ses mot bakgrund av deras klassposition.

problem. Johan som är frilansare inom mediabranschen är gift och har ett barn och ett till på väg, berättar om hur måltiden har förändrats sedan de fick barn:

Johan: Jag har alltid lagat mat, bjudit hem kompisar och lagat sådär mycket mat. Men det var ju inte alls det här maskineriet liksom. Och jag tror inte att det var så när vi blev ihop heller riktigt. [...] Men sen när vi väl fick barn då, då blev det ju väldigt, då blev det ju en livsnödvändighet att äta. För att jag tror att vi hade en ganska bra struktur innan, men då blev det ju liksom, då blev det så väldigt viktigt för att må bättre. För att det finns ingenting som är så fruktansvärt som det där att ha liksom allt, att man ska försöka att finnas till där för dottern, man är trött själv och man vet inte vad man ska laga för någonting och man upptäcker att det inte finns någonting i kylskåpet och så. Det som liksom var, det var lätt innan men nu är det skitjobbigt när det händer. Så att det handlar ganska mycket om att man ska försöka undvika det liksom.

Under intervjun berättar Johan att de redan innan de fick barn var noggranna med vad de åt och att nästan alltid lagade mat på kvällen. Noggrannheten hade sin grund i att han själv har diabetes och i att de bott utomlands där det blev för dyrt att ofta äta ute. Trots detta beskrivs måltiden med barn som ett "maskineri" vilket jag tolkar i termer av att måltiden nu är mindre njutningsfull och mindre spontan. Den har blivit repetitiv och rutinartad. På det sätt som Johan sedan fortsätter att beskriva vad som skiljer måltiden med barn från innan de hade barn handlar det också främst om att allt måste klaffa, eftersom man annars riskerar att både barn och vuxna blir trötta och ibland även arga. Detta aktualiserar betydelsen av rutiner och av att precis planera vardagens måltid.

Återkommande i intervjuerna är också att man innan barnen kom oftare åt senare. Man satt framför tv:n och åt kanske inte varm mat på kvällen. Detta händer även idag men de intervjuade betonar att detta är ett undantag. Implicit kan detta också säga något om hur vardagen med barn också aktualiserar vissa rutiner. Att äta klockan tio på kvällen är inte längre lika acceptabelt och inte minst vad måltiden består av förändras. Betydelsen av att laga mat och äta tillsammans framstår i de intervjuades berättelser inte lika stark under livsperioden före barn som efter (se även DeVault 1991). Sammantaget tecknas en bild av tiden före barn som mer flexibel, även om inte rutiner saknades helt så var det heller inte av avgörande betydelse huruvida rutiner bröts. I berättelserna om vardagen innan barnet föddes återkommer de intervjuade till att ansvaret då var ett annat; man hade enbart sig själv att tänka på. De intervjuade återkommer också till att det inte var särskilt roligt att laga mat enbart till sig själv. Maten i parrelationen tycks däremot ha varit desto viktigare men de intervjuade betonar inte i samma utsträckning vikten av att måltiden äts tillsammans. Det är mycket möjligt att det var något man gjorde även före barn, men att det då inte var något som hade samma betydelse som med barn i hushållet. Livet med barn ser annorlunda ut och innebär också att livet, vardagen och dess göromål i grunden förändrats.

Måltiden med barn – samlingens pedagogik

I artikeln ”’Everyone Would Be Around the Table’: American Family Mealtimes in Historical Perspective, 1850-1960” (2006) diskuterar historikern Simone Cinotto den historiska framväxten av den gemensamma familjemåltiden, som ideal och som praktik i USA. Trots att fokus ligger på USA kan tydliga paralleller ändå dras till den gemensamma måltidens framväxt i Sverige. Enligt Cinotto kan idén om den gemensamma familjemåltiden härledas till viktorianska borgerliga medelklassideal. I den viktorianska medelklassfamiljen kom den gemensamma måltiden att bli en del av den dagliga rutinen, något som förstärktes av att familjemedlemmarna hade vissa tider vad gällde arbete och skolgång (Cinotto 2006, s. 20). Då måltidsidealet i dessa kretsar växte sig starkt kom detta också att betyda att den pedagogiska sidan av måltiden förstärktes. Måltiden kunde till och med ses som ”tre lektioner om dagen”, det vill säga en lektion för varje måltid (Cinotto 2006, s. 21). I takt med att medelklassens ideal växte sig starkare blev det också till en praktik med moralisk grund vilken spred sig även till de lägre klasserna, särskilt till de grupper som ansågs vara i särskilt behov av moral och respektabilitet. Under början av 1900-talet spred sig detta som ett ideal. Men om kvinnorna i borgarklassen inte förvärvsarbetade så gjorde många av arbetarklassens kvinnor det, vilket avspeglade sig i att måltiden inte på samma sätt präglades av gemenskap utan snarare att man då åt vid mer separata tider. Idealet och praktiken skilde sig därmed åt. Detta kan även bekräftas av svenska studier. Till exempel menar historikern Yvonne Hirdman (1983) att tidpunkten då familjen åt allt mer kom att anpassas efter mannen (se till exempel Hirdman 1983; Ekström 1990).

I syfte att förbättra folkhälsan och kunna ge relevant upplysning om vad som borde ätas gjorde Kooperativa förbundet i mitten på 1930-talet en undersökning av matvanor i svenska hem som sedan sammanställdes av till boken *27 000 måltider: en undersökning av kostvanor* av Carin Boalt (1939).⁵³ Här visade sig skillnader mellan matvanor inte enbart mellan olika grupper med avseende på till exempel klass och kön utan också på skillnader inom familjer, mellan män, kvinnor och barn. Matordningen var till stor del präglad av den arbetande mannen och det var inte heller så att man alltid åt tillsammans. Tvärtom kunde kvinnorna vara de som passade upp på männen medan barnen började äta med familjen först vid en viss ålder. Personalen i tjänstemannahemmen satt vanligen i ett annat rum och åt (Ekström 1990, s. 75). Samtidigt innebar till exempel kurser i matlagning, böcker

53 Carin Boalt var professor i byggnadsfunktionslära men arbetade under 30-50-talet med kost- och näringsfrågor för Kooperativa förbundet, senare för Statens institut för folkhälsan. När Hemmets forskningsinstitut (numera Konsumentverket) startade 1944 blev hon dess verksamhetschef, en post hon lämnade 1957. Hon arbetade därefter, fram till 1959 med forskningsprojektet ”1000 husmödrar om hemarbetet”.

och tidningar riktade till arbetarklassens kvinnor att den gemensamma måltiden även där kom att få ett starkare fäste (Cinotto 2006; Ekström 1990). Allt som allt kan konstateras att borgerliga måltidsideal och vikten av att äta tillsammans har spridit sig under de senaste århundradena. Måltiden är idag en del av det privata familjelivet och betydelsen av att äta en "ordentlig" gemensam måltid är ett ideal som fortsätter att stå sig starkt. Enligt sociologen Anne Murcott (1997), men även enligt de nordiska forskare som 2001 (Kjearnes (red.) 2001) utkom med en rapport över ätandet i Norden, så är idealet dock starkare än praktiken som sådan. Betydelsen av att äta tillsammans har således inte försvunnit utan snarare bibehållits. Men idealet uppfylls kanske inte alla veckans dagar.

Att gå från att leva utan barn till att leva med barn är en stor omställning på många vis, emotionellt så väl som praktiskt. Den gemensamma måltiden är fortfarande, trots vissas oro för att den är på väg att försvinna (Falk 2004), en ofta prioriterad aktivitet i familjers vardagsliv (Murcott 1997; Holm 2001, s. 205 ff). Studier (DeVault 1991; Sellerberg 2008; Sellerberg och Anving 2010) har också visat att måltidsrutiner förändras med barn i hushållet, inte minst handlar det om att man redan då barnen är ganska små börjar äta tillsammans med dem, varav betydelsen av att sitta tillsammans och äta tycks bli allt viktigare.⁵⁴ Detta tycks i det närmaste vara en självklarhet för många av de intervjuade.

Sandra: Vi har alltid gjort så hemma hos mig och hemma hos min sambo har de också alltid ätit tillsammans så då blir det mer att man bara, det är självklart liksom. Jag kanske inte reflekterar så mycket över varför, eller vad det betyder. Men vi skulle ju aldrig få för oss att inte äta tillsammans, det skulle kännas jättekonstigt. Och jag vet vissa, kanske låter barnen äta först och så äter föräldrarna sen och det tycker jag är, alltså jag tycker att det är konstigt faktiskt. Och alltså just för att det är något sådant som man gör tillsammans. Någon sorts social grej ändå som jag tycker att man ska göra tillsammans.

Att man äter tillsammans är en praktik så självklar att det inte ens är något man reflekterar över, utan snarare något som reflekteras över då det inte sker. Den gemensamma måltiden har också en normativ betydelse och att inte äta tillsammans är något som anses vara konstigt, och som jag tolkar Sandra också mindre bra. Likt Sandra beskriver, är det också något som ibland är rotat i den egna biografen, något man har gjort med sina egna föräldrar. Därför vill man när man fått barn också göra på samma sätt och samlas och äta tillsammans (se även DeVault 1991; Morgan 1996; Smart 2007). I berättelsen om måltiden är samlingen en av grundbultarna, en betydelse som inte tycks ha att göra med i vilken form av relation man lever i, utan snarare med det faktum att man har barn.

⁵⁴ En betydelse som också har med barns ålder att göra, att samla alla familjemedlemmar för en måltid blir svårare desto äldre barnen blir eftersom de då oftare är iväg på aktiviteter under kvällen, men också gör ett större motstånd mot att äta tillsammans med övriga familjen (se till exempel Thorsted 2007).

Betydelsen av samling kan förstås i relation till familjemedlemmarnas förflyttningar, vardagens ebb och flod (DeVault 2003) och mot bakgrund av att de flesta i Sverige idag förvärvsarbetar och har barn på förskola. Kvällsmåltiden är en av de tidpunkter under dagen som man träffas.

Katrin: Också tid att prata lite, för det hinner man ju inte liksom. Man ses ju men jag träffar ju henne minst av alla känns det ju som ibland. Så det, det tycker jag. Jo men vi sitter nästan alltid tillsammans och käkar och det är just att hon får lära sig att sitta kvar också liksom och varva ner lite, så sitter vi och pratar.

Josefin: Och det är mycket för barnens skull. Att det ska bli, alltså att maten inte ska bli så stressig utan att det ska vara en avkoppling att sitta och äta. Sen också för att man samlas efter dagen. Man har varit på olika håll under dagen liksom, så att man sitter ner och träffas allihopa. Det är vi nog ganska hårda med. Och äldsta dottern vill, alltså hon visar ju inga tecken på att vilja sitta någon annanstans och äta utan hon vill ju sitta med här också.

Att måltiden innebär en träffpunkt för barn och vuxna i vardagen är således något som betonas starkt av de intervjuade. De intervjuade berättar om att det är den tid då man från att tidigare varit på separata håll ses. Därför är det också en viktig aktivitet, en aktivitet som man gärna vill ska präglas av ett lugn. Genom intervjuerna framträder samlingen som en överordnad princip, men en princip vari också andra betydelser kommer till uttryck. Samlingen är viktig både för att man vill träffas och för att man vill att barnen ska lära sig att det är så man gör. Samlingen kring den gemensamma måltiden har emellertid också andra pedagogiska inslag:

Anna: Alltså grunden det är ju familjen och att samlas. Att samlas och att visa barnen att det är viktigt att äta tre mål mat om dagen och att äta mellanmål. Lära dem att äta. Det är det viktigaste för mig, lära dem att äta och samlingspunkten, att det blir något positivt. För jag ser så många barn i mina barns närhet som aldrig äter en måltid med sin familj.

Citatet ovan sammanfattar väl den bild av den gemensamma måltiden som de intervjuade har pekat på där måltidens pedagogiska aspekter framhävs och Anna framhåller måltidens normativa betydelser – man *bör* äta tillsammans. Att inte äta tillsammans är något som ses negativt på, det är något icke önskvärt och i det närmaste en fara. Att äta tillsammans innebär att man lever upp till förväntade normer och genom sitt agerande gör en respektabel familj (Skeggs 1999). Genom måltiden lär man barn något (jämför med uttrycket ”three lessons a day” i Cinotto 2006, s. 21) till exempel om hur man bör äta, här vill det säga tre mål mat och två mellanmål (Sellerberg 2008; Sellerberg och Anving 2010). Till skillnad från livet utan barn är det i livet med barn av betydelse att föregå med gott exempel: att äta en hyfsat näringsrik måltid, ta god tid på sig och sitta tillsammans vid bordet. Måltiden blir på detta vis såväl en praktik inom vilken respektabel familj görs, men också en pedagogisk praktik där barnen förmodas lära sig vad ett

gott matbeteende består i. Men det som kan förstås som måltidens pedagogiska betydelse handlar också om att det förenklar för föräldrarna. Samlingen underlättar inlärningen menar Lina som har tre egna barn och två bonusbarn:

Lina: Jag har märkt på de små barnen att de äter bättre om vi sitter alla tillsammans, ofta på morgonen så sitter de och äter själva och jag far omkring och fixar allting inför skola och dagis och så. Och då kan det bli att de själva går ifrån bordet. Springer iväg och låter mackan ligga halväten och lite så. Men sitter vi ner alla tillsammans då äter de också. Man äter bättre helt enkelt och sen är det ju det liksom att samla ihop familjen lite grann.

Samlingen har därför inte enbart ett syfte i sig självt utan handlar också om den sociala uppfostran samlingen innebär. Den samling som främst diskuterades av de intervjuade var den som skedde i det privata och med de närmaste familjemedlemmarna, barn och föräldrar. Samtidigt är bilden inte helt entydig då flertalet av de intervjuade i andra sammanhang också berättar om andra närstående som har betydelse i relation till måltiden, eller vilken betydelse dessas eventuella frånvaro har. Det sätt på vilket forskare ofta har definierat familjemåltiden – som en händelse där alla familjemedlemmar sitter ner tillsammans och äter varm mat hemma (Holm 2001, s. 203-204) – stämmer inte nödvändigtvis alltid i praktiken då den inte alltid äts hemma, inte alltid består av varm mat och inte endast intas av den närmsta familjen, det vill säga barn och föräldrar. Till exempel berättar en del av de intervjuade om mor- och farföräldrars betydelse. Anna är en av dem som har sina föräldrar nära och efter skilsmässan från hennes man har hennes egna föräldrar fått en allt mer betydelsefull roll, inte minst genom att underlätta i Annas och hennes barns vardag. Annas mamma kommer och går lite som hon vill och det är hon som gör den ”gammaldags” maten förklarar Anna för mig. Anna berättar att den maten hennes egen mamma lagar är speciell eftersom det är mat som hon själv inte hinner laga, det kan till exempel handla om olika grytor och stekar som Anna köper hem och som hennes mamma tillagar så när hon och barnen kommer hem ” så luktar det som när man var liten”. Maten, dofterna och minnena kan förstås som ett sätt på vilket måltiden förankrar familjen genom generationer (Smart 2007). Det är ett sätt som betyder att Annas barn upplever de dofter som hon en gång upplevde, samtidigt som det också betyder att Annas mamma avlastar hennes egen arbetsbörda och att de träffas och äter tillsammans. Anna berättar också om sin pappa:

Anna: Men sen har jag ju sådan tur att jag har en morfar till barnen som kan hämta dem dagarna och han är ju underbar. Han kan ju förbereda, potatisen står och kokar när jag kommer hem, så ofta är det liksom rätt så lätt för mig.

Att Annas pappa kommer och hjälper till och förbereder maten betyder att Anna och hennes barn hinner äta tillsammans innan de ska ut på olika aktiviteter senare

på kvällen. Hade han inte funnits där hade de fått äta något som gick snabbt att laga eller så hade inte alls hunnit äta ihop de dagarna. Pappans hjälp innebär på så sätt att den prioriterade gemensamma måltiden ryms inom ramen för en vardag som Anna beskriver som ofta hetsig. DeVault menar att det finns en könad dimensionen i hur män och kvinnor berättar om den hjälp de får av exempelvis morföräldrar. Det sätt på vilket Anna berättar om att hon blir bortskämd menar DeVault var typiskt för hur kvinnorna i hennes studie berättade om hjälpen, medan män oftare berättade om hjälpen som något de var berättigade till (DeVault 1991, s. 118). Ingen av de män jag intervjuade hade dock några mor- eller farföräldrar som bodde nära dem och som hjälpte dem i vardagen varför en sådan jämförelse är svår att göra utifrån mitt material. Oavsett om det är barn och föräldrar som äter tillsammans eller barn, föräldrar och andra familjemedlemmar (mormor, farmor eller vänner) så är det barn och barns närvaro som är den samlande faktorn. Katrin, som även hon lever ensam, berättar om en liknande situation. För henne har föräldrar och vänner, en mycket stor betydelse, något som hon betonar och ser positivt på. Hennes mamma har flyttat till samma stad som Katrin för att vara närmre Katrin och hennes dotter och så har även hennes syster gjort. Hennes pappa är också han ofta på besök. Dessutom har dottern många vuxna vänner.

Katrin: Men vi brukar ju ha en kompis här som bor i samma trappuppgång, som är min dotters gudmor. Vi har börjat med att vi lagat mat varannan dag liksom. [...] Så vi är rätt mycket tillsammans. Hon [dottern, min anmärkning] springer ner dit och vi äter där ibland och så. [...] Ja, men hon [avser dottern, min anmärkning] har ju så himla mycket vuxna kompisar. Hon älskar att hänga med vuxna, hon tycker att det är jättekul. Jo men det är liksom det är det som är så skönt, att jag vet att alla vill vara med henne. Det är inte så att det är någon uppoffring för dem utan de tycker om det. Så de hjälper mig att hämta henne ibland och lämna henne på dagis ibland när jag har börjat här tidigt [avser sitt arbete där vi befinner oss vid tillfället för intervjun, min anmärkning].

Dottern beskrivs som självklar del i mångas liv. Dottern bidrar även till att skapa nära relationer mellan Katrin och hennes föräldrar men också till övrig familj som syskon och vänner. Detta blir tydligt i intervjun där Katrin och dotterns vardag är den primära relationen men också andra relationer framträder som betydelsefulla, något som också till viss del fragmenterar bilden av familjemåltiden som en praktik som främst delas av de närmsta familjemedlemmarna. Gemensamt för Katrin och Anna är att de båda är ensamma med sina barn (Anna har delad vårdnad om sina barn) något som till viss del också kan ha betydelse för att människor och släktingar får större betydelse i vardagslivet. Även andra som inte lever ensamma berättar om hur övrig familj har betydelse i deras vardag men de framhålls i intervjuerna aldrig lika mycket som i de fall där de intervjuade varit ensamstående,

det vill säga ensamma i bemärkelsen att de levt utan partner. Vid de tillfällen då de eventuellt omnämns sker detta främst med hänvisning till att de saknas och att man gärna hade haft dem närmre.⁵⁵

Sammanfattningsvis betonar intervjupersonerna att måltidens betydelse blir annorlunda med barn, inte minst handlar det om dess regelbundenhet och rutinmässiga karaktär, vilket jag återkommer till längre fram i kapitlet. Det är också intressant att konstatera att ingen av de intervjuade talar om sig själva som en familj (detta trots att många av dem levde tillsammans med någon) innan de fick barn. De talar inte om familjemåltider och inte om att det är viktigt att samlas. Istället tycks det vara med barns ankomst som samlingen får en mer betydande plats. Jag vill därför betona barnens betydelse, det är efter det att barnen fötts som samlingen framträder som särskilt central och det är också ofta för barnens skull som man anser att samlingen är särskilt viktig.

De intervjuade talar om betydelsen av att samla alla, självklarheten i att sitta ner tillsammans och måltidens pedagogiska aspekter som infaller just i och med att man äter tillsammans. Däremot är det inte alltid det blir som man har tänkt sig. De intervjuade berättar om hur barnen inte vill sitta ner, hur de ibland ska iväg på olika aktiviteter, eller att den ene föräldern kommer hem senare och därför inte äter med de andra och detta tycks vara särskilt vanligt i familjer med äldre barn (se även Thorsted 2007). Trots detta betonar de att måltiden är särskilt betydelsefull eftersom man på dagen befinner sig på olika håll, att samlas till måltiden beskrivs som en central strävan och en ambition som är en viktig del i arbetet med vardagens mat. Familjelivet präglas av ett flöde mellan att vara tillsammans och att vara isär, där samvaron får en ökad betydelse just genom frånvaron från varandra under andra delar av dagen.

Måltidspraktiken kommer på så sätt att materialisera familjepraktiken, man blir familj genom att äta mat tillsammans och samlingen har i de intervjuades berättelser en normativ betydelse, som familj *bör* man äta tillsammans. Samlingen är däremot inget som sker av sig självt, den kräver arbete. Detta arbete är något som jag kommer att återkomma till i det nästkommande kapitel men jag vill redan nu understryka hur de intervjuade har kommit tillbaka till betydelsen av samlingen, men att de i relation till samlingen vid måltiden sällan talat om det som just arbete. Att göra familj kräver ett konstant arbete (DeVault 1991) och då samlingen framstår som en särskilt prioriterad aktivitet är det också viktigt att lyfta fram det arbete som ligger bakom den.

55 Att övriga familjemedlemmar så som mor- och farföräldrar men också vänner närvaro framkommer till så liten del i intervjuerna kan eventuellt bero på en oförmåga hos mig att fånga upp dessa relationer, men också vara ett tecken på att det först och främst är föräldrar och barn som de intervjuade förhåller sig till och att familjemåltiden symboliseras av just den närmsta kretsen.

Måltidens förändrade innehåll

Likväl som samling kring den gemensamma måltiden med barn blir en prioriterad del av vardagen blir även innehållet i maten det. Vad man äter blir centralt liksom vilka matvanor man önskar att barnen ska ta med sig ut i livet (se till exempel Sellerberg och Anving 2010). De råd som föräldrar möter, till exempel från böcker, informationsbroschyrer, tidningar och tv, handlar nästan alltid om att det är en central uppgift att se till att goda matvanor grundläggs hos barn. Det är därför inte tillräckligt att konstatera att barnfamilj görs genom måltiden utan vad man äter har stor betydelse för att göra barnfamilj på rätt sätt.⁵⁶ Nedan kommer jag att fokusera på den förändring av matens innehåll som de intervjuade berättar om och hur den knyts till såväl önsknningar inför framtiden som till en förståelse av vad den ”goda måltiden” innebär. Att det ibland inte blir som önskat eller planerat är något som de intervjuade berättar kan leda till känslor av otillräcklighet. Dessa känslor menar jag bör förstås i relation till kulturella föreställningar om vad ett ”gott” föräldraskap, och i än högre grad, vad ett gott moderskap innebär.

Barn och den höjda ribban

[...] om alla ska trivas vet vi av erfarenhet att det är viktigt med minst två-tre gemensamma måltider i veckan som en eller flera familjemedlemmar lagt ner tid, omsorg och kärlek på. Eftersom måltiden är en symbol för kärleken är den lika komplicerad som denna. Måltiden har inslag som är nödvändiga för att den ska bli minnesvärd, och den har inslag som kan förstöra den. Slentrian, brådska och brist på engagemang hör till de senare. (Juul 2010, s. 65)

Den numera kände danske familjeterapeuten Jesper Juul har gett ut flertalet populärvetenskapliga böcker om barn och barnuppfostran och har också skrivit om måltiders betydelse i familjelivet. Från citatet av Juul förstår vi att med barn i familjen är det viktigt att hålla en viss nivå på matlagningen. Det finns omständigheter som kan förstöra måltiden och därmed också enligt Juul den viktiga gemensamma familjesamvaron. En av de intervjuade beskriver det nya ansvaret och den ”nivåhöjning” som förväntades efter det att hon fick barn:

Kerstin: Ja jag har ju höjt ribban såklart sen att jag fick barn. Förut så hade jag mig själv att ansvara för och då kunde det få gå lite som det vill. Men nu är det ju ändå mitt ansvar att se till så att hon mår bra, och i det ingår det till exempel att på helgen se till att det blir riktigt lagad mat.

⁵⁶ Längre fram i avhandlingen, kapitel åtta, kommer analysen av intervjupersonernas förhållningssätt till mat och maträtter att fördjupas, här fokuserar jag snarare på den nya betydelse innehållet i måltiden tillskrivs i och med barn och hur föräldra- och moderskap görs genom måltiden.

Kerstin beskriver hur hon i och med dotterns närvaro nu måste laga "riktig mat", i betydelsen varm och hemlagad mat, åtminstone på helgen och det är något som ingår i att vara förälder, det vill säga inte något som man kan förhandla bort (Charles och Kerr 1988; Moiso et al 2004). Måltidsansvaret och nivåhöjningen beskriver Kerstin som ett svar på barnets behov. Att "höja ribban" blir ett uttryck för omsorg – och en del av föräldraskapet. Måltiden som man vill och önskar äta tillsammans med barn beskrivs av de intervjuade som *ordentlig*, *riktig* och *lagad*. Men som de intervjuade berättar handlar det inte om att man skulle ha mer tid nu än innan barnen föddes, tvärtom, men att det numera anses viktigt att äta varm, tillagad mat på kvällen. Genom sin blotta existens ändrar barn på så vis mycket påtagligt matvanorna i hemmet (Kemmer et al 1998).

Måltiden efter barnens tillkomst följer i stort de ingredienser som sociologen Ann Murcott beskrivit. Genom sin forskning bland kvinnor i södra Wales under 1970-talet visade Murcott (1982, 1983) på hur den "riktiga måltiden" så som den beskrevs av kvinnorna – måltiden framträder i Murcotts undersökning som en tydligt könad praktik – bestod av flera delar varav kött, potatis, sås och grönsaker hörde till de mest centrala. Även om ingredienserna skiljer sig något åt – sociologen Ann-Marie Sellerberg (1982) visade till exempel i början på 80-talet hur matens moden är i ständig förändring, och Murcotts studie utfördes under det sena 70-talet – så återfinns fortfarande liknande råd hos Livsmedelsverket i Sverige, till exempel genom den välkända tallriksmodellen. Tallriksmodellen påvisar betydelsen av att olika delar finns med i en måltid, så som proteiner i form av kött, fisk eller bönor, kolhydrater som pasta, ris och potatis samt grönsaker.

Den riktiga måltiden handlar inte enbart om ett antal olika ingredienser utan också om att den främst ska vara hemlagad och varm (Charles och Kerr 1988; Murcott 1983). När barnen kommer så räcker inte mikromaten, pastan eller filen längre till. De intervjuade beskriver hur de då känner att de *bör* laga "riktig mat" och den riktiga maten förstås här främst som den tillagade varma maten. Detta måste också förstås utifrån en svensk kontext där den varma kvällsmåltiden har en viktig plats till skillnad från i till exempel i länder där den varma kvällsmåltiden inte har samma plats. I såväl tidigare forskning som i mina intervjuer är det däremot främst kvinnorna som återkommer hur de känner att de bör laga viss mat efter att de har fått barn. Detta aktualiserar också förståelsen av måltiden som en könad praktik där mödrarna tycks uppleva det främsta ansvaret för att barnen ska äta "rätt" mat.

Vad barn äter och inte äter framstår som en källa till stora ansträngningar och mycket frustration. Föräldrar möter tidigt råd om vad man bör ge sina barn för mat, men också hur man bör göra det. Vikten av att äta tre mål mat och två mellanmål om dagen informeras föräldrar om på BVC redan då barnet är under ett år. Diskursen om vad barn bör äta, eller snarare inte bör äta, är något som i mina

intervjuer har visat sig vara starkt förankrad hos de intervjuade. Många av dem påtalar också hur de i samband med att de har fått barn tycker att det har blivit viktigare att äta bra mat och med bra mat avses då mer hälsosam mat och gärna mer frukt och grönsaker. Flertalet av de intervjuade har återkommit till hur de kämpar för att barnen ska äta "rätt" och de berättar om hur de känt besvikelse och oro när barnen inte äter så mycket som de borde av den nyttiga maten.

Louise: Som det här med grönsaker, att hon inte vill äta grönsaker. Att det kan bli en press för en själv. För jag tänker ofta att nu måste vi se till så att hon får i sig lite grönsaker. Men så gillar hon kanske inte morötter och hon gillar kanske inte majs, hon gillar kanske bara gurka och tomat liksom. Och då tycker man att det är väl ingenting. Det är väl mest grönsakerna som man hade velat att hon åt lite mer av. Som kan kännas lite...

Louise avslutar meningen tvekande och jag förstår hennes avslut som en upplevelse av otillräcklighet, att det hade varit bra om dottern åt de "bättre" grönsakernas samtidigt som hon också förstår att man som barn eller vuxen inte kan tycka om all mat. Många av de intervjuade betonar också att barn äter när de vill, att man inte kan tvinga dem och att de ibland äter potatis en dag, kött en annan och grönsaker en tredje. De understryker att barns kroppar vet vad de behöver. Johan som har ett barn som är 3 år berättar hur han ser på det:

Alltså har man inte fått i sig något protein så tror jag att man blir sugen på kött helt enkelt. Jag tror liksom inte att man måste uppfostra barn för att lära barn vad man ska äta på ett sånt rationellt sätt.

Argumentationen kan framstå som motsägelsefull i relation till intervjupersonernas uttalade oro över att barn inte äter vad de ska. Jag vill emellertid hävda att oron och frustrationen handlar om just försök att uppnå de önskemål om vad barn bör äta och som vi återkommande får information om att barn äter för lite utav (se till exempel Livsmedelsverket 2007). Hur de intervjuade använder sig av biologiska förklaringar är också ett sätt på vilket de intervjuade använder sig av "accounts" (begreppet kan ungefär översättas med bortförklaring) som ligger bortom den enskilda individen till varför barnet inte äter (Scott och Lyman 1968).

Ansaret för barn handlar däremot inte enbart om här och nu utan kan som i Linda och hennes mans fall också handla om tankar på framtiden. För Linda och hennes man, som båda har haft problem med övervikt, har ätandet förändrats radikalt och de lagar mer hälsoriktig mat och äter inte längre framför tv:n. Men ätandet har också ett högre syfte.

Linda: Och vi känner ju det att sen vi fick honom så har ju maten blivit viktigare för oss. För vi vill ju må så bra som möjligt så att vi får finnas till så länge som möjligt för vårt barns

skull. Och då har ju maten blivit väldigt viktig [...]. Jag är lite förvånad själv hur en sådan liten person kan ändra om livet så fullständigt och, alltså, motivation, motivation. Tänker man på honom så kan man ju, det är väldigt bra motivation till att äta rätt. Just det här att tänka jag vill vara med honom så länge som möjligt.

Genom barnet har Linda och Gustav fått motivation att ändra på sina vanor och under intervjuens gång beskriver de inlevelsefullt att det för dem är en fråga om liv och död, att äta bra för att på så sätt kunna förbättra chanserna till att få leva så länge som möjligt tillsammans med sonen. Det handlar därför minst lika mycket om dem själva och deras eget ätande som om att sonen ska fostras in i vad de menar vara goda matvanor. Att hälsa har en stor plats berättar även Marie-Louise om, men i hennes fall är begreppet hälsa också förenat med något mer än vad som finns just på tallriken. Maten är en del av något större, det handlar om att hon vill förmedla ett sunt förhållningssätt till mat.

Marie-Louise: Men sen ska man också förhålla sig till det här med tjejer, nu har ju jag två tjejer. Att gud, de ska inte bli fixerade. Och att mat ska bara vara någonting man äter för att kroppen behöver det liksom. Och hur mycket vågar man säga... Alltså att det inte är bra för kroppen, "det är inte bra för kroppen" det brukar vi nog säga. Det är inte bra för kroppen att äta salt och sött och fett och så. Men det där att man kan bli tjock, det är så känsligt. Man vill inte att barn ens ska tänka på det överhuvudtaget.

För Marie-Louise är det därför inte enbart att hon vill att barnen ska äta hälso-riktig kost som har betydelse, utan hon förhåller sig även till könade aspekter av mat och hälsa. Hos henne är det två perspektiv som krockar, dels handlar det om hälsa och dels om rädslan för ätstörningar hos flickor. Hon vill lära ut det rätta förhållningssättet och undvika sådant som oro. För Marie-Louise handlar dilem-mat därför om att hitta ett förhållningssätt till att dels lära barnen vad hälsosam mat består av och dels uppmuntra dem till att ha ett sunt förhållningssätt till mat och till sin egen kropp. Även detta beskriver Marie-Louise är en del i ansvaret för måltiden i barnfamiljen.

Utifrån de intervjuades berättelser kan den "höjda ribban" och ansvaret sam-manfattas i tre aspekter. För det första en pedagogisk aspekt där ansvaret för att ge barn goda matvanor betonas. Ambitionen handlar om vad man gör här och nu, men man gör det med tanke på framtiden. För det andra handlar det om att man med barn i hushållet förhåller sig till önskemål och normer, till exempel att barn bör äta grönsaker och helst då specifika grönsaker som rotgrönsaker. För det tredje handlar det om att man vill lära ut ett visst förhållningssätt till mat, detta på samma gång som man inte vill att barn ska bli fixerade vid mat: De ska skolas in ett hälsosamt men inte allt för hälsosamt förhållningssätt. Ambitionen erfars emellertid som paradoxal. Man vill inte uppmäna barn till ett neurotiskt förhållningssätt samtidigt som förhållningssättet i sig innebär att man ska lära sig

att balansera och förkroppsliga en viss balansgång, en balansgång som syftar till att bli en del av barnets habitus.

Måltidens emotionella ingredienser och det ”goda” moderskapet

Ett centralt tema i min analys är att måltiden har nya sociala ingredienser som utgör en del av hur föräldraskap utövas. Man försöker att göra föräldraskap på ”rätt” sätt genom att likt råden föreskriver fostra barn in i ett gott matbeteende, man har ”höjt ribban” som en av de intervjuade uttrycker det. Att barn innebär ansvar kan tyckas som en självklarhet men ansvar har olika innebörd i olika tider och platser. Ansvar beskriver de intervjuade som en anledning till oro såväl som skuld, känslor jag här kallar *måltidens emotionella ingredienser*. Dessa emotionella ingredienser kan också bestå av glädje, förtjusning och njutning, men de är emotioner som inte haft en lika framträdande plats i de intervjuades berättelser av sina vardagspraktiker. Ett gott föräldraskap symboliseras av att man också ger sitt barn bra mat inte bara för barnets egen skull här och nu utan också som en önskan inför barnets fortsatta framtid (Sellerberg och Anving 2010). Maten tycks, likt jag inledningsvis diskuterade och som Cinotto (2006) beskrev, vara en del av en uppfostringspraktik som får en särskild betydelse genom sina hälsoeffekter. Gemensamt är att alla de intervjuade förhåller sig (om än på olika vis och berättar på olika sätt om det) till en specifik måltidsdiskurs. ”Görandet” av familj sker på så sätt inom en specifik kontext för vad föräldraskap innebär, en kontext som inte är neutral utan snarare fylld av föreställningar och normer, men som inte alltid realiseras i praktiken:

Josefin: Jag tror aldrig att det har gått så långt så att jag har blivit orolig för henne, men man blir orolig för att man vet att... Inte orolig för att man tror att hon ska bli mager och gå ner för mycket i vikt, för det finns en bit kvar till liksom. Men man blir orolig för att man vet att om hon inte äter så blir hon gnällig och får kort tålamod och sådär. Det är ju mer, man vet att hon måste få i sig. Men samtidigt så vet man ju också att hon, att det finns en anledning till att hon har sina matperioder, alltså vägrar mat i olika faser i livet. Jag menar i vissa perioder kanske hon inte behöver lika mycket som i andra perioder. Och sen är det ju mer, sen är det ju en frustration också om man liksom har stått och lagat mat, och anpassat maten och stått och hackat och fixat och så är det bara ”nej, färdig” – ”Nej du är inte färdig”.

Oron över att barnen inte ska äta handlar, likt Josefin ovan beskriver, för det första om barnets hälsa, om att hon inte ska gå ner i vikt. För det andra handlar det om barnets humör och att Josefin vet att hon blir gnällig om hon inte fått i sig någon mat. En tredje aspekt rör det arbete man har lagt ner på att laga maten –

med ambitionen att alla ska tycka om den – men som ändå ratas. Resultatet blir att arbetet framstår som onödigt.

Louise: Man kanske är lite bekväm som förälder att man tycker att ja, ja, det är bättre att hon äter någonting. Att man kanske inte alltid orkar ta den striden.[...] Många gånger så känns det som att de skuldbelägger en som förälder mycket, att vilken dålig förälder jag är som inte kan göra det och sådär. Ge barnen det bästa och stå och laga stora grejer på kvällarna. Det är så, men man tar sig lite grann, men man orkar nog inte ta till sig allting. För hur det än är så är det dagliga livet praktiskt och man ska orka med jobb och med allt annat liksom. Min dotter äter mycket frukt och sådär så det är väl mer det som jag kanske känner.

Engagemanget som läggs på att ge barn goda matvanor bör också ses i ljuset av den otillräcklighet som det också ger upphov till. Att vilja och att misslyckas kan leda till just en känsla av otillräcklighet. Samtidigt som denna otillräcklighet också kan förstås gentemot att man måste orka. Louise berättar om hur hon tycker att det finns en risk att *föräldrar* skuldbeläggs, något som fler intervjuade också har återkommit till, flera av dem har dock talat om skulden i mer köns-specifika termer.

Malin: Ja men det känner man ju sen på kvällen när de har gått och lagt sig, eller då vid halv 9 på kvällen, att vilken dålig mamma jag är som inte har gett mina ungar någon middag egentligen. Men då vet jag ju att då får han [mannen, min anmärkning] ta fram kastrullerna och så får han ställa sig och laga mat eller så blir det varma mackor liksom.

På samma gång som Malin vet att barnen klarar sig även om hon inte lagat mat till dem på kvällen så förhåller hon sig ändå till och reflekterar över att hon varit en dålig mamma.⁵⁷ Oavsett att såväl män som kvinnor lagar mat till sina barn så tycks arbetet förenat med en nära koppling till förståelse av kön där man som mamma i högre grad antas utföra arbetet. Malins förhållningssätt aktualiserar denna fortfarande närvarande koppling mellan måltid och moderskap. Detta är en återkommande tendens hos de intervjuade kvinnorna, de anser sig vara dugliga och goda mödrar samtidigt som de förhåller sig till de upplevda kraven genom att motivera och förklara sitt eget handlande. Men det handlar inte heller alltid om hur man upplever sig själv utan också om hur andra ser på och bedömer en.⁵⁸

Nadia: Men min mans familj de säger att det är jag som lärt dem att äta den här maten [avser här ”svensk mat”, min anmärkning]. Jag måste tvinga dem att äta arabisk mat. Men jag säger till min mans familj att nej, de bor i Sverige, de går i skolan här och de lagar sådan mat till dem där och det är därför de inte vill äta arabisk mat. Men de bara ”bla bla, du är inte någon bra mamma, du har...”. De tänker inte.

57 Holm kallar detta för modraansvar, det vill säga hur mödrar i sin vardag förhåller sig till olika diskursiva föreställningar om vad det innebär att vara en moder (Holm 1993, s. 240).

58 Betydelsen av andras blickar är något som återkommer i kapitel åtta.

I Nadias berättelse framträder hur hon som mamma anses vara ansvarig för att uppfostra barnen till att tycka om viss sorts mat. Det är en föreställning som Nadia gör motstånd mot genom att försöka förklara varför inte barnen tycker om den arabiska maten. Dessa förklaringar synliggör hur barnens smaker inte bara handlar om vad hon lagat utan också om den kontext av skola och vänner som barnen befinner sig inom. Detta godtas dock inte av hennes omgivning. Istället ges hennes roll som mamma en överordnad betydelse.⁵⁹

Det handlar därför inte enbart om vem som utför måltidsarbetet, det handlar också om hur det kollektivt uppfattas, till exempel att måltidsarbetet är ett arbete som mödrar antas göra eller åtminstone kunna utföra och "By feeding the family, a woman conducts herself as a recognizably woman" (DeVault 1991, s. 118). Så länge som relationen mellan kön och måltidsarbete fortlever och förstås som en del av hur det ordentliga och respektabla moderskapet utförs så fortsätter också måltiden att vara en resurs för hur kön görs (West och Zimmerman 1987; DeVault 1991, s. 118; Morgan 1996).

Det innehåll som maten får med barn i familjen handlar såväl om betydelsen av att se till att barn får den näring i sig som de ska som att försöka uppnå vad som antas vara den "goda" måltiden. Målet är att barn ska insocialiseras och uppfostras i relation till ett visst ideal som ger goda förutsättningar för en sund kosthållning (Holm 2001, s. 162; Livsmedelsverket 2011). De flesta av de intervjuade förhåller sig på ett eller annat sätt till ideala föreställningar om den goda måltiden, en måltid som utgörs av ett antal ingredienser (jämför med Charles och Kerr 1988; DeVault 1991) såväl innehållsmässiga som sociala. Resultatet blir emellertid ofta något annat vilket ger upphov till upplevelser och känslor av otillräcklighet och skuld. Dessa känslor måste förstås gentemot normerande förhållningssätt kring hur man bör bete sig som förälder och inte minst som mamma.

6. 2 Tillsammans och isär – rutiner och måltider

Om jag i det föregående avsnittet framhöll hur de intervjuade talade om betydelsen av att vara tillsammans och att äta tillsammans så är det något jag i det följande vill återkomma till och ytterligare problematisera. Jag vill här komma

59 Citatet kan också analyseras utifrån att maten har en viktig plats för hur barnen gör en svensk identitet. Barnens försök till att identifiera sig med vad de tror är det svenska går genom avståndstagande till det arabiska. Men det visar också på föräldrars och släktingars önskan om att de genom att äta arabisk mat ska behålla kontakten med det land och den kultur deras föräldrar är födda och uppvuxna inom (Bell och Valentine 1997).

tillbaka till måltidens centrala plats och inte minst varför den har den plats den har i vardagen. Vilka andra aktiviteter omgärdas måltiden av och varför är just kvällsmåltiden så central i familjelivet? Det är en aspekt som jag har kommit att fundera över för egen del då jag gick från att vara ensam till att leva i par till att leva som par med barn. Förändringen består till exempel av att måltiden med tiden har fått en allt viktigare plats och klockslaget halv sex har blivit synonymt med att vi de allra flesta dagar äter tillsammans. Katrin som jag intervjuade sätter precis ord på det jag själv tänker:

Katrin: Alltså jag, jag tycker ju att när jag inte har min dotter så är jag ju verkligen, alltså hon får ju mig att styra upp för jag äter ju inte alls så bra när jag inte har henne liksom.

Återigen är det barns närvaro som är det centrala, och då handlar det inte alls enbart om innehållet i maten. I barnfamiljer har måltiden fått en speciell betydelse och denna betydelse ingår i vardagslivets organisering. Att barn för med sig rutiner kan tyckas som en självklarhet. Vardagen, som den beskrivs av de intervjuade, består efter barn till stor del av rutiner. Den ser ut på liknande sätt var dag. Under intervjuerna beskrev de alla hur en vanlig dag i deras liv tedde sig och vilken plats olika måltider hade där i. Sammantaget framkom en, trots mycket skilda positioner, på många sätt gemensam bild av vardagens rutiner. Just därför är det intressant att fundera vidare över vad rutiner består i och hur det kommer sig att de flesta av de intervjuades vardagsrutiner ser liknande ut och vad det betyder att avvika från dem. Detta kommer jag i det följande att diskutera vidare.

Betydelser av att äta vid en viss tidpunkt

Måltider har en särskild plats för att skapa hållpunkter i vardagen. Att äta för tidigt kan innebära att barnen inte är hungriga nog och då inte äter och att äta för sent kan innebära gnäll och ledsna barn. Till skillnad från vardagens kvällsmåltid som tycks ha som syfte att samla familjemedlemmarna gäller inte detta på samma sätt för övriga måltider. En del av de intervjuade har talat om att man försöker att äta frukost tillsammans men ansträngningarna för att äta tillsammans liknar inte dem som präglar kvällsmåltiden. Snarare präglas frukosten av att man ska iväg till arbete, skola eller förskola, att den ska gå smidigt och att man ska kunna undvika konflikter:

Malin: Nej, nej vi äter frukost ihop, förutom när de slogs så mycket ett tag. Och då fick de äta med en kvarts mellanrum.

Terese: Var det när de var yngre eller?

Malin: Nej det var nu för ett halvår sen, de bråkade så mycket på morgonen att de inte ens kunde skicka mjölken: "Nej jag vill inte skicka mjölken till dig". Du vet sådana smågrejer.

Terese: Oj.

Malin: Ja. Så jag fick väcka dem med en kvarts mellanrum, så fick de gå upp och äta frukost. Och det var inte kul, för det var ju inte kul att äta ensam ju.

Terese: Men slutade de att bråka då eller?

Malin: Ja faktiskt. För det var inte roligt. Då hade de ingen att bråka med och då fick de sitta där själva ju.

Terese: Du bara "nästa!"?

Malin: Ja faktiskt. Det var så, "exakt 15 minuter har du på dig och sen åker du väck häriifrån". Vare sig mackan är klar eller inte, ja. Men faktiskt så funkade det. Och nu, nu går det jättebra. Alla äter frukost. Och ibland vill man ju inte ha, man är inte sugen på att äta så. Och det förstår jag också. För ibland är man inte hungrig på morgonen.

Hur lång tid frukosten får ta handlar om huruvida barnen ska iväg till förskola eller skola och om föräldrarna har särskilda arbetstider att passa eller om de är föräldralediga (något som ett antal av de intervjuade var vid tillfället för intervjun). Lunchen var en hållpunkt som i familjerna fick mindre uppmärksamhet, ofta beroende på att man arbetade och barnen var på dagis eller i skolan och helgerna var de festliga undantagen där man ofta lagade godare mat och tog det lugnare. Istället var det kvällsmåltiden som de intervjuade talade mest om och som också strukturerade upp den tid man ofta hade tillsammans, efter förskola och arbete.

Likt jag tidigare har beskrivit är kvällsmåltiden den måltid i familjerna som oftast äts tillsammans, åtminstone är detta från de intervjuades sida ett önskemål. Detta betyder att man också försöker att placera in måltiden på en lämplig tidpunkt som passar de som ingår i familjen (en synkronisering av vardagen som jag återkommer till i nästa kapitel). Under timmarna efter dagis är det mycket som ska hinnas med, det handlar om mat och matlagning, barnprogram, umgänge och lek med barnen, men de tider som ska passas handlar också om en eventuell partners tider.

Lina: Ene sonen, som snart är två, han har varit som en liten klocka sen han föddes. Vi kallar honom för Skalman. Han äter och sover på bestämda tider och det är jätteviktigt för honom. Han blir helt oregerlig annars. Han blir supersur och gnällig och bara skriker. Och jag har märkt att alla mår mycket bättre. Min man, om han jobbar till kanske fem på firman, då är han hemma kanske kvart, tjugo över fem. Han är också jättehungrig då. Han vill inte vänta till halv sju, han vill ha mat med detsamma.

Att man har rutiner förklaras i de flesta fall med referens till barnen. Barn, likt Katrin ovan också menade, innebar ett skapande och följande av en stor mängd preciserade rutiner. Barn somnar vid en viss tid, blir arga om de är hungriga. Det handlar emellertid också om att de intervjuade förhåller sig till andra familjemedlemmars tider och önskemål, som i detta fall när Lina pratar om sin man som

även han blir grinig om de inte äter vid en viss tid. Det är därför intressant att notera att det inte enbart handlar om när barnen behöver äta utan också om att Linas man vill äta vid en viss tid och att det då är hennes uppgift att laga maten. Redan 1939 skrev Carin Boalt i sin studie av matvanor i svenska hem:

Matordningen i en familj är oftast upplagd med en betydligt större hänsyn till de vuxna förvärvsarbetande familjemedlemmarna än till husmodern och barnen (Boalt 1939, s. 62).

Även om mycket har hänt sedan 1939 så är en del sig fortfarande likt, inte minst den betydelse kön fortfarande har i relation till vem som här utför arbetet och vem det utförs åt. Lina var vid tillfället för intervjun föräldraledig med det yngsta barnet, något som skulle kunna ha betytt att vardagslivet tedde sig mer flexibelt. Trots detta visade sig rutinerna vara centrala. I Linas fall handlade det om att de andra fyra barnen gick på förskola och skola och hennes man förvärvsarbetade. Detta betydde att varje morgon skulle alla andra familjemedlemmar upp, äta frukost och sedan cykla eller skjutsas iväg. Att sköta allt detta arbete låg helt och hållet på henne. Det var hon som lagade all mat, som skjutsade barnen på morgonen och som även skötte det resterande hushållsarbetet – varför också övriga familjemedlemmars rutiner och förflyttningar blev hennes. Fördelningen mellan förvärvsarbete och hushålls- och omsorgsarbete var helt och hållet uppdelat efter kön och hennes arbete skedde i relation till övriga familjemedlemmars förflyttningar och önskemål om att till exempel äta middag vid en viss tidpunkt.

I fråga om kvällsmåltiden var barnprogrammet Bolibompa av central betydelse. De intervjuade berättade om man åt före eller efter Bolibompa, eller att man kanske spelade in det för att på så sätt kunna äta när det passade. En av de intervjuade berättar:

Julia: När de tiger upp så får de välling på en gång. Så brukar de sätta sig och titta på film och så brukar jag äta frukost och min man äter inte frukost utan han åker liksom direkt till jobbet. Så det är väl det. Sen äter jag ju lunch själv här, då brukar jag fixa något litet bara. Barnen äter ju på dagis och min man äter ju på jobbet. Sen på kvällen så lagar jag maten och så äter vi alla tillsammans, och det brukar vara vid ungefär halv sex, jag brukar försöka se till så de hinner till Bolibompa [hon skrattar lite].

Julia berättar i snabba ordalag om sin vardag där måltiderna är centrala hållpunkter. Rutinerna framstår som ständigt återkommande och dagarna tycks likna varandra. Samtidigt träder också andra sociala relationer och flöden (DeVault 2003) in i hennes berättelser. Det handlar om olika arbetstider men också om arbetsinsatser i hemmet. Julia som är frilansare och arbetar hemifrån är gift med en man som är ingenjör och forskare. Genom Julias korta konstaterande att han inte äter frukost utan åker direkt till arbetet, förstår vi att det är Julia som ordnar med barnens frukost och deras lämning på dagis. Under dagen sitter hon hemma

och arbetar medan de andra är iväg på sina respektive platser. Sedan är det Julia som hämtar barnen, lagar mat och klockan halv sex äter de sedan tillsammans. Tidpunkten är anpassad till att barnen klockan sex ska kunna se på barnprogrammen. Genom hennes berättelse synliggörs de olika rörelser mellan hem och arbete som familjelivet präglas av, samtidigt innebär dessa rörelser att alla kommer samman i hemmet vid samma tidpunkt på kvällen. I detta rörelsemönster är Julia den som utför mer arbete i hemmet och är närvarande i hemmet när barnen är där. Andras tider blir därmed en viktig del av hennes rörelsemönster. Det betyder också att inte bara hushålls- och omsorgsarbetet i Julias familj skilde sig åt med avseende på kön utan även rörelsemönstret i vardagen.

I berättelserna av vardagens rutiner framträder betydelsen av arbete och arbetstider, det egna såväl som en eventuell partners. Föräldrars arbetstider kommer i sin tur att inverka på när man hämtar och lämnar på förskolan. Hur länge barn är på förskolan är något som idag har visat sig vara en praktik fylld med symbolisk betydelse. Studier har visat att tider för lämning och hämtning på förskolan är nära knutet till synen på vad ett gott föräldraskap innebär och att många föräldrar känner sig pressade att hämta tidigt (Lorentzi 2011). I relation till förskoletider berättade flera av de intervjuade som förvärvsarbetade att de hade "löst" problemet genom att kvinnorna hade gått ner i tid och i något fall genom att båda föräldrarna arbetade ett mindre antal timmar.⁶⁰ Kvantitativa studier visar också att kvinnor fortfarande oftare än män arbetar deltid. När det yngsta barnet är i förskoleåldern visar statistiken att 60% av alla mammor arbetar deltid medan pappornas arbetstid påverkas ytterst lite av barnens ålder. Över 90% av alla män med barn (25-54 år) arbetar heltid, för kvinnor är siffran knappt 66%. För mäns del visar statistiken att de män som bor med barn (oberoende av barnens ålder) arbetar fler heltid (93%) än de som inte bor med barn (89%) (Fredriksson 2010). Detta innebär att kvinnans förflyttningar och arbete, inte enbart i termer av förvärvsarbete utan också det arbete som utförs i hemmet varav omsorgsarbetet är ett, tenderar att se annorlunda ut än för hennes eventuella partner.

Arbetstider, förskoletider och tider för barnprogram är delar av vardagen som bidrar till att skapa ett preciserat ramverk som i sin tur strukturerar vardagslivet, en struktur och ram som förutsätter ett arbete mellan åtta och fem. Barnomsorgen är uppbyggd efter föräldrar som arbetar mellan dessa tider och det finns förväntningar på att föräldrar är med sina barn på kvällstid (Mulinari 2007, s. 195). Detta sammantaget utgör en ram för när måltiderna äts och en form av "normal och normerande vardag" framträder. Konsekvenserna av den normala vardagen

60 Förskolans öppettider innebär också att de främst är anpassade efter en typ av arbete vari kvällsarbeten och arbeten på andra obekväma arbetstider blir problematiska. Detta var emellertid något som inte framkom i intervjuerna men som till exempel synliggjordes i Lorentzis rapport (2011).

har inte minst betydelse i relation till klass då många av de arbeten som sker på obekväma arbetstider, om än inte alla också är okvalificerade arbeten så som arbeten inom servicebranschen, vården eller inom industrin (Mulinari 2007).⁶¹

Vardagens fasta rutiner och att äta vid specifika tider är dock något som kan upplevas som tråkigt. Eva som är föräldraledig med två barn berättar:

Eva: Ja alltså det är inte, eller ibland kan det vara lite betungande eller inte betungande kanske men det kan vara lite trist ibland. Det ska vara samma varenda dag och mellanmål och lunch och mellanmål och middag.

Eva berättar om hur det repetitiva också blir till något ”trist”. Samma sak sker varje dag, något som även andra av de intervjuade har återkommit till. De återger hur de på olika sätt försöker att bryta rutiner. En strategi är att inte alltid bestämma i förväg vad de ska äta, en annan att försöka äta särskilt god mat ibland för att på så sätt göra vardagen lite mer lustfylld. Evas berättelse måste dock förstås i ett större sammanhang. Hon var då vi träffades föräldraledig med sitt yngsta barn. Det äldre barnet som var 4 år gick på förskolan och hennes man arbetade heltid. Hon hade hand om den absolut största delen av allt arbete i hemmet och förberedde också alltid maten till dess att hennes man kom hem. Evas position var dock inte ovanlig, det var återkommande att kvinnorna berättade om deras större arbetsinsatser i hemmet och syn på rutiner i vardagen som just ”trista”. Men det fanns också de som inte distanserade sig från betydelsen av rutiner i vardagen.

Malin: Jag har aldrig känt det här överförmyndar du vet. Mina föräldrar var ju lite så, du vet, äldre och man såg upp till dom och sådär. Men äh, jag vet inte. Man får ju ha det ganska fritt tycker jag. Sen har ju alla det olika. De har man ju. Vissa har ju så här ”dock, dock, dock”, inrutat och så. Men jag vet inte. Det är svårt, men man gör så gott man kan.

Malin som hade fem barn och var arbetslös vid den tiden då vi sågs upplevde rutiner som en del av vardagen, men en del som hon tvärtemot sina föräldrar försökte ta avstånd från. Visserligen ansåg hon att det var viktigt att familjemedlemmarna försökte att äta tillsammans men hon berättade samtidigt hur det inte var något som skedde varje dag. Istället upprepade hon flera gånger att ”man gör så gott man kan”, något som tyder på att det ändå fanns en viss strävan mot rutiner samtidigt som hon också tog visst avstånd mot normerande ideal om att vardagen borde organiseras på ett särskilt sätt.

61 Här hade det också kunnat vara intressant att vidare analysera vad detta har för betydelse för hur klassrelationer reproduceras.

De rutiniserade avvikelserna

I motsats till rutiner som ett ständigt upprepande beskrivs även undantagen, undantag som i sig utgör och bekräftar rutinen. Om vardagen är kringgärdad av repetitiva rutiner så råder till exempel motsatt förhållande för helgen. De intervjuade berättar om hur de under helgen äter annan mat, äter vid andra tider och bjuder in vänner och släkt på middag.

Louise: Då blir det riktigt för då sitter vi länge här tillsammans vid bordet, äter länge och dricker lite vin och har det trevligt tillsammans och så. Kanske äter lite ost efteråt. Men på vardagarna blir det ju inte så.

I relation till Louise beskrivning av helgens måltid som lugnare och mer avslappnad och samtidigt mer ”riktig” förstår vi att helgen innebär att de har mer tid på sig att äta men också att de då är tillsammans. Louise, vars man arbetar mycket under veckodagarna och ofta kommer hem sent eller är bortrest, deltar under helgen i måltiden. Förutom att de äter alla tillsammans betyder det också, berättar hon, att de då äter godare mat och att de lagar den tillsammans, till skillnad från vardagens måltid som hon lagar enbart till sig själv och dottern. Återigen framträder här måltidens könade karaktär där helgen är den gång under veckan som de delar på arbetet med måltiden – något som jag återkommer till i nästkommande kapitel.

Helgen kan också betyda att man går ut och lämnar vardagens arbete, likt Samira som är ensamstående med fyra barn berättar om.

Samira: På helgerna är jag inte hemma mycket. Jag träffar min kusin, går till någon restaurang och äter, lyssnar på musik och städar inte så mycket.

Under intervjun återkom Samira vid flertalet tillfällen till det hårda arbete och till många av de problem som hon levde med i vardagen, något som hon berättade att hon till viss del kunde slippa under helgen. Då fick hon tillfälle att träffa vänner och släktingar. Till skillnad från vardagen där man främst samlas i bostaden bereder helgen större utrymme för att också komma samman utanför hemmet. Dessa undantag bekräftar samtidigt den rutinfyllda och reglerade vardagen. Under helgen är avstegen från vardagen ett sätt på vilket ”helg görs”.

Om Louise och Samira berättar om mindre avsteg från förväntade rutiner så berättar Katrin istället om större avsteg från förväntade normer och konsekvenser av dessa. Katrin bor ensam tillsammans med sin dotter som är fem år. Sedan ett par år tillbaka är hon separerad från dotterns pappa. Katrin studerar på högskolan och arbetar samtidigt på ett kafé. I perioder har Katrin och dottern varit ute och gjort långresor tillsammans och ett par månader efter intervjun ska de flytta till Tyskland. Katrin tycker att hon och dottern har ett ganska avslappnat liv

tillsammans. I och med att hon studerar kan hon lämna på dagis vid halv tio på morgonen. Katrin är vegetarian och noga med maten, hon undviker sötsaker och försöker se till att de äter så hälsosamt som möjligt. Samtidigt återkommer hon flera gånger till hur hon och dottern lever ett annorlunda liv och att det ibland har varit påfrestande. I relation till kontakten med BVC berättar hon om hur de blev skickade till en dietist eftersom kvinnan på BVC tyckte att dottern åt för mycket fil. Hon berättar också om hur hon tycker att många normer rörande barn är ganska överdrivna. Jag frågar hur hon menar:

Katrin: Och det, det handlar ju om bara att man har valt ett annat sätt att leva till exempel, fast man har barn. Mitt liv ser ju inte så himla mycket annorlunda ut mot vad det gjorde innan. Även om, nu är det mycket mer uppstyrt liksom än vad det var innan. Men jag gör ju fortfarande samma saker liksom. Ja men sticka iväg och resa med min dotter. Som när vi var inne på den här vaccinationsbyrån, hon tyckte ju absolut inte att man överhuvudtaget skulle göra det [syftar på att resa iväg med sina barn, min anmärkning].

Att inte följa den sedvanliga vardagsrutinen uppfattas av andra inte alltid som något positivt, utan som ett problem i relation till föräldraskapet. Katrin har mött på motstånd i relation till resandet men också till att de äter vegetarisk mat och att hon ibland lämnar på förskolan "för sent". Att rutiner är något som är bra för barn är ett återkommande budskap föräldrar möter. I Katrins berättelse finns det dock en viss motsägelsefullhet som handlar om att hon dels beskriver att hon numera alltid har fullt upp och att barnet till stor del styr hennes vardag vad gäller tider och liknande, dels att hon inte gör som alla andra och därav också har upplevt sig bli bemött med skepsis. Vad hon syftar på tycks snarare handla om att hon inte upplever sig vara riktigt som andra mödrar, eller bilden av vad en mamma är, hon umgås fortfarande mycket med vänner, "röker och dricker för mycket vin" berättar hon. Även Katrin beskriver ett normerande ramverk för vardagens organisering, ett ramverk som även inkluderar normer om tillfällen då man bör vara tillsammans. Intressant är att hon särskilt framhåller sina avvikelser, hon vet vad det är som kan uppfattas som annorlunda och vad det är i hennes sätt att leva och i att utöva sitt föräldraskap som andra uppfattar som provocerande. På detta vis förhåller hon sig till normerande föreställningar om föräldraskap, samtidigt som hon försöker ta avstånd från dem.

6.3 Sammanfattningsvis

Jag har i det här kapitlet visat måltidens betydelse och centrala plats i småbarnfamiljer. Med utgångspunkt i mina intervjuer och med hänvisning till tidigare studier visar det sig att måltiden har en central plats i familjelivet och jag vill hävda att den oro som en del tycks uppleva kring att familjer inte längre åter tillsammans till stor del är obefogad, något också tidigare studier bekräftat (Ekström 1990; DeVault 1991; Murcott 1997; Holm 2001).

Genom att fokusera på olika delar av måltidspraktiken har jag velat konkretisera hur görandet av familj och mer specifikt hur görandet av barnfamilj sker. Måltiden är ett nav i vardagens ebb och flod av rörelser till och från hemmet men också ett nav för hur familjen görs i en specifik kontext. Genom förflyttningar i tid och rum, genom att vara tillsammans och separeras etableras och materialiseras relationer (DeVault 2003). Med utgångspunkt i måltidspraktiken synliggörs betydelser av arbete, partners arbete och barns tider för förskola för detta görande men även måltidens fortsatt könade karaktär framträder. Kvinnorna tycks alltså ha det främsta ansvaret för att tillaga måltiden och deras förflyttningar i vardagen är i högre grad avhängiga övriga familjemedlemmars rörelsemönster. När de intervjuade berättar om betydelsen av samling är det dock främst samlingen mellan föräldrar och barn som avses vilket bidrar till att skapa en specifik förståelse av familj. Samtidigt är bilden inte helt entydig då en del av de intervjuade också talar om vänner eller far- och morföräldrar som en del av måltidsvardagen och i beskrivningarna görs familj till ett bredare begrepp som innefattar andra personer, utanför det som brukar betecknas som kärnfamilj.

Berättelsen som har tecknats i kapitlet handlar om en rörelse från det fria paret till en ansvarstagande familj. Att äta tillsammans får med barn en större och viktigare betydelse, praktiskt och symboliskt. Det handlar också om måltidens förändrade innehåll, om hur man gör större ansträngningar med barn i hushållet och om vad innehållet symboliserar för framtidsvisioner för barnen. Det handlar också om den oro som dessa ger upphov till, måltidens emotionella ingredienser. Vardagen är präglad av ett visst ramverk – rutinerna. Ett centralt mönster som kommer fram i mitt material är hur grundläggande de intervjuade kopplar tid och tidsreglering till barnets behov. De förändringar som sker och motiveras har sin utgångspunkt både i den enskilda familjen (att man till exempel åter vid en viss tid på grund av olika aktiviteter eller att maten har en särskild betydelse på grund av sjukdom) men ännu mer i de *styranderelationer* (Smith 2005) som omger vardagen. Det kan handla om professionellas råd till barnfamiljer om hur man bör organisera ätandet, att barn mår bra av rutiner, att man bör äta varm mat på kvällen eller att man bör sitta ner tillsammans. De styranderelationer som

omger måltiden förmedlas i sin tur genom till exempel olika former av texter så som råd från myndigheter kring barns ätande. Hösten 2011 utkom till exempel Livsmedelsverket med nya riktlinjer kring barns ätande. Dessa får i sin tur konsekvenser för vilka råd föräldrar möter från BVC, i broschyrer, tidningar och böcker.

Rörelserna handlar också om ett osynliggörande av hur görande av familj kräver könskodade praktiker. Väsentligt är att styranderelationer i Sverige har en könsneutral utgångspunkt, det vill säga, man talar till föräldrar och inte till mödrar eller fäder. Detta måste förstås i relation till den i Sverige könsneutrala jämställdhetsdiskursen där utgångspunkten är just föräldrarna och där man implicit utgår från att föräldrar delar på förvärvsarbete och hushålls- och omsorgsarbete. Samtidigt framträder genom intervjuerna en nära relation mellan moderskap, omsorgsarbete och måltider. Idén om den goda måltiden ställer krav på föräldraskapet och inte minst på moderskapet (Lupton 1996; Pettersson et al 2004). Könsneutrala föreställningar kan därför dölja det faktum att måltidspraktiken inte är en könsneutral praktik utan tvärtom i hög grad könad. Måltiden är en arena där könsrelationer görs och etableras och på vilken det ”goda” moderskapet konstrueras.

Förutom att äta och sitta ner tillsammans berättar de intervjuade också om betydelsen av att, till skillnad från i livet utan barn, äta ordentlig och riktig mat. Med ordentlig mat avses här oftast varm mat, tillagad i hemmet och mat som är hälsosam. Sammantaget kan ett tydligt och likartat måltidsideal identifieras. Det handlar dels om en måltid som är såväl god som hälsosam och dels om den engagerade föräldern (men i praktiken oftare modern) som tillagar den. Upplevelsen av att man bör skapa och tillaga en viss typ av måltid tolkar jag som ett sätt på vilket styranderelationer verkar och bidrar till att organisera de intervjuades vardag. De strävanden och ambitioner som de intervjuade återger ses också som en form av investering i framtiden. Man önskar att barnen ska ta med sig ett visst förhållningssätt, att önskvärda beteenden och värderingar ska bli en förkroppsligad praktik, en del av barnens habitus. Sättet på vilket detta sker framstår som självklart och praktiken ifrågasätts sällan och inte heller det faktum att det främst är kvinnorna som främsta ansvaret för uppfostran tycks ligga på.

Arbetsfördelning och att ”göra” en jämställd familj⁶²

Det finns ingen given gräns för ens ansträngningar, ingen naturlig slutpunkt för ens försök att göra alla dessa måltider rimligt aptitliga och näringsriktiga. Maten kan alltid göras godare, nyttigare, festligare, punktligare eller billigare – och köket kan alltid pysslas om lite till (Wästerfors i Sydsvenskan 2008-08-23).

I Tage Danielssons dikt om hur måltiden dukats fram till en väntande skara barn har ”frysen villigt lämnat ut sin buk”, smörassietten står ”glad” och doften av sallad far ut bakom gardinen. Det är en idyllisk bild men den döljer att det är någon som utför handlingarna, arbetet. Det enda sättet på vilket vi förstår att det är någon som har tillagat maten är att ”mammans fingertoppar luktar lök”, i övrigt tycks maten i det närmaste ha kommit fram av sig självt. Som vi dock vet så sätter inte måltiden fram sig själv utan den kräver mycket arbete och i det här kapitlet är det just arbetet bakom och kring måltiden som är det centrala temat. Att mat ska stå på bordet var kväll och hur detta blir allt mer viktigt med barn i hushållet var något som diskuterades i föregående kapitel, men att maten kommer på bordet, inhandlas och dukas fram sker inte utan arbete.

Utifrån den gängse definitionen av arbete som synonymt med produktionsarbete har feministiska interventioner visat på och hävdat att en sådan definition är för smal och att även omsorgsarbete bör inkluderas i arbetsbegreppet (se till exempel Oakley 1974; DeVault 1991). På avstånd kan måltidsarbetet tyckas relativt okomplicerat. Det är praktiskt, vardagligt och repetitivt (Bugge och Almås 2006, s. 206). Vid närmare analys framstår arbetet däremot inte som lika enkelt. I linje med tidigare feministiska interventioner är syftet i det här kapitlet att visa att mat- och måltidsarbetet är ett centralt arbete men som inte alltid syns eller ens förstås som arbete.

62 Delar av argumentationen i det här kapitlet återfinns även i forskningsrapporten *”Man måste ligga steget före” Måltidsarbetets planering och organisering i barnfamiljen* Anving (2008).

En mängd olika sociologiska ansatser har försökt att ringa in vad arbete betyder och avser. I studier om och av arbete framträder andra definitioner än just de produktiva. Det emotionella arbetet och omsorgsarbetet är ett område som är en central del i servicearbete såväl som i hemmet och det personliga livet. Det handlar inte enbart om det praktiska arbetet utan också om att skapa en känsla av tillhörighet, utöva omsorg, stötta och trösta, om att "känna rätt" och upprätthålla bilden av att allt är som det ska och att man lever upp till förväntade normer (Hochschild 1983; Mulinari 2007). DeVault delar in olika aspekter på det arbete som inte är produktionsarbete i till exempel frivilligarbete och interaktionsarbete i konversationer med andra (DeVault 1991, s. 19). Sammantaget refererar dessa beskrivningar av arbete till något som också är en del av den sociala interaktionen, inte endast något som genererar ekonomiska transaktioner utan pekar mot en bredare definition av arbete (DeVault 1991, s. 19). Inom den institutionella etnografin används en bred definition av arbete där det inte enbart är ett konkret arbete som avses utan också hur människors handlingar är en del av deras deltagande i institutionella processer (Smith 2005, s. 229). Med Smiths begrepp "work knowledge" ("kunskapspraxis") avses vad människor förstår som arbete och vilken betydelse andra har för den förståelsen (Smith 2005, s. 229). Det vill säga, det handlar inte enbart om arbetet som sådant och de specifika uppgifter det inkluderar utan också om hur dessa förstås och relaterar till andra.

[...] "work" is used in a generous sense to extend to anything done by people that takes time and effort, that they mean to do, that is done under definite conditions and with whatever means and tools, and that they may have to think about. It means much more than what is done on the job (Smith 2005, s. 151-152).

Smith avser därmed inte endast arbete i termer av vad man gör inom sitt förvärvsarbete utan snarare uppgifter människor utför och hur det man gör relaterar till andra och förstås av andra. Utifrån denna förståelse av vad arbete innebär kommer jag med ett särskilt fokus på planering av måltiden att analysera hur de intervjuade talar om mat- och måltidsarbetet. Utifrån en svensk kontext där begreppet jämställdhet idag har en central plats och där den politiska visionen syftat till att män och kvinnor ska kunna förena men också dela på förvärvsarbete och omsorgsarbete vill jag inleda med att närmare analysera hur de intervjuade förhåller sig och berättar om arbetsdelningen i det egna hushållet.

7.1 Det avgränsade arbetets fördelning

Mot bakgrund av föregående kapitel förstår vi att arbetet med mat och måltider intensifieras när det kommer barn in i familjen och enligt statistiken ökar hushållsarbetet markant i övergången från att vara en familj utan barn till att bli en familj med barn (SCB 2011 a). Detta kan i sig inte tyckas särskilt förvånande då man om man är fler i familjen naturligtvis har mer att både tvätta, städa och fler munnar att mätta. Utifrån en svensk jämställdhetspolitisk vision är detta ett arbete som män och kvinnor förväntas att dela på. Begreppet jämställdhet⁶³ är också något som många ser positivt på och ett ideal många förhåller sig till och vill uppnå (Forsberg 2009; Johansson 2009). Att dela på arbetet i hemmet tycks således vara något som många samboende strävar efter och förhandlar om. Oavsett att många ställer sig positiva till jämställdhet som begrepp tycks det däremot råda ett glapp mellan jämställdhet som teori och som praktik, för trots politiska visioner, visar kvantitativa studier att arbetet i hemmet fortfarande främst utförs av kvinnor och att glappet blir särskilt stort efter det att barn fötts (Ahrne och Roman 1997; Larsson 2007; Grönlund och Halleröd 2008; SCB 2011 a).⁶⁴ På samma gång skiljer sig relationen mellan förvärvsarbete och hushållsarbete åt mellan gruppen kvinnor. Medan vissa kvinnor idag kan köpa sig fria från vissa hushållsuppgifter är det istället andra kvinnor som främst är de som utför dem i deras ställe (Anderson 2000; Platzer 2003; Gavanas 2010). De kvantitativa studierna visar däremot också att något har hänt, att skillnader i mäns och kvinnors tid på förvärvsarbete och omsorgsarbete närmar varandra och att ansvaret för hem och familj är mer jämlikt fördelat idag än tidigare. Statistiken kan på så sätt tolkas på två sätt och om detta skriver sociologen Thomas Johansson:

Det verkar som att det är svårt att foga samman och integrera modernitetsteorins resonemang om förändring med statistiska rapporter om "bestående strukturer". Ofta blir det antingen-eller, det vill säga antingen för man fram data som tyder på att det inte hänt så mycket, utan att vi fortfarande lever i ett samhälle som präglas av bristande jämställdhet, klasshierarkier och en idealiserad heterosexuell kärnfamilj, eller också för man fram en bild

63 Kritik har också riktats mot jämställdhetsbegreppet som sådant då det enligt kritiker (Mulinari 2009, s. 212; Dahl 2005) riktar sig främst till en redan privilegierad grupp av svenska heterosexuella medelklasskvinnor. Trots detta har begreppet en särskild ställning i svensk politik och har motiverat och fortsätter att motivera politiska interventioner. Med tanke på detta och hur jämställdhet är ett begrepp som återkommer i de intervjuades sätt att resonera kring sin vardag anser jag det därför centralt att förhålla mig till.

64 Vi ser också allt fler män laga mat i andra forum så som TV, tidningar och bloggar. Under de senaste åren har den urbane småbarnspappan som både är föräldraledig och delar på sysslorna i hemmet kommit att bli näst intill en symbol för ett nytt fadersideal (Johansson 2009; Klinth och Johansson 2010).

av stark förändring och en successivt förändrad maktbalans mellan könen (Johansson 2009, s. 19).

Johansson menar att vi måste sträva efter att inte enbart se den ena eller den andra sidan utan att se såväl förändringar som bestående ojämlikheter. Fortfarande är det dock enbart tidsinsatsen i relation till det praktiska arbetet som går att mäta, det vill säga hur mycket tid man lägger på att städa, tvätta, handla, laga mat och diska. Detta i sig är viktigt men det är också viktigt att närmre analysera vad arbetet mer består i, hur man förhåller sig till uppdelningen av arbetet och utifrån mina intervjuer hur man pratar om det. Att enbart ta utgångspunkt i kvantitativa studier innebär att den dynamik som omger arbetet förblir dold. I analysen utgår jag därför, för att förstå hur kön görs i relation till mat- och måltidsarbetet, från hur de intervjuade berättar om arbetet och dess olika beståndsdelar.

Att förklara arbetsdelningen

Precis som många föräldrar beskrev hur måltiden fick en mer central plats och ökad betydelse med barn beskrev de också hur arbetsinsatserna för att skapa måltiden förändrades. Flera av de intervjuade berättade om att det har skett en förändring i hushållsarbetets uppdelning efter det att de fått barn.⁶⁵ Eva som vid tillfället för intervjun var föräldraledig från sitt arbete som personalansvarig på ett företag berättar till exempel:

Eva: Ja, alltså innan vi fick barn så lagade vi nog lika mycket mat, till och med att min man gjorde lite mer. Han är väldigt road av det, eller åtminstone när man ska ha gäster. Han har alltid gillat att laga mat. Innan vi skaffade barn, framförallt när vi bodde i lägenhet, så lagade han nog mer mat än vad jag gjorde. [...] Så det var nog mer om man säger jämställt då än, eller jämställt det kanske är fel ord. Men att vi gör ju inte så att idag diskar jag och imorgon diskar du liksom.

Under intervjun berättar Eva att hennes mans arbete i hemmet främst handlar om de ”tyngre, traditionellt manliga sysslorna” som att ta hand om värmepannan, bilen och trädgården medan hon själv har huvudansvar för hem och barn. Uppdelningen är inget som de har gjort upp utan istället berättar Eva att ”det blir så på något vis”. Även om de har delat upp hemmets olika arbetsuppgifter mellan sig så råder en strikt könsuppdelad arbetsdelning där hon sköter det löpande, och, om man vill, ständigt pågående arbetet, medan de uppgifter han utför i

65 Carin Holmberg (1999) beskriver dock hur en ojämlik arbetsfördelning ofta etableras tidigt i det heterosexuella parförhållande, men enligt statistik intensifieras och synliggörs den markant efter barn.

högre grad är avgränsade och med ett tydligt slut. Evas förståelse av jämställdhet handlar visserligen om att dela på olika arbetsuppgifter men hon är samtidigt tveksam till att beteckna den egna relationen som ojämsälld. Tidigare studier har visat att jämställdhetsdiskursen och betydelsen av att dela på arbete och föräldraskap är särskilt stark och eftersträvanvärd i medelklasshem (Forsberg 2009; Roman och Peterson 2011). Evas tveksamhet till att säga att de lever ojämsälldt menar jag måste förstås mot denna bakgrund där den jämställda relationen är ett ideal och det är därför också problematiskt att artikulera ett motsatt förhållande. Även i Marie-Louises familj är det hon som sköter större delen av hemarbetet. Hon berättar:

Marie-Louise: Men när jag pluggade [avser att hon gjorde sin praktik, min anmärkning] och han var hemma då med barnen, för ett år sedan ungefär var det. Då gjorde han ju det, då handlade han och... Kanske inte planerade så mycket, det hjälptes vi nog åt med [båda skrattar lite]. Oftast är det nog jag som gör det liksom även om vi alltid checkar av med varandra, "Vad ska vi äta ikväll? Handlar du eller handlar jag? Nej jag kan handla". Och så handlar jag med barnen när jag har hämtat dem. Och jag gör nästan all mat, nästan all, han gör det ibland. Men då är det mer liksom projekt.

Terese: Ja, att det ska vara något speciellt?

Marie-Louise: Nja, ja men bara det att han liksom inte, han har aldrig gjort någon mat. Utan då måste han kolla i en receptbok och då måste han fråga hela tiden och ja, det tar lång tid. Och det är jättegott och det är jätteroligt och så men det tar lite lång tid och barnen blir lite hungriga och han kommer inte hem förrän sent. Alltså han är inte hemma förrän sex.

Även hos Marie-Louise finns det en medvetenhet om att man bör dela på arbetet och genom att hon både berättar om hur han gjorde en större del av arbetet när han var hemma med barnen men också om hur de dagligen pratar med varandra om vad de ska äta görs de båda involverade i mat- och måltidsarbetet. Samtidigt berättar hon att det är hon som utför den allra största delen av arbetet. För att ytterligare förklara varför hon utför den allra största delen av arbetet används hans okunskap som en form av "account" (Scott och Lyman 1968) till varför hans deltagande inte är så stort. Avslutningsvis förstår vi dock att en stor anledning till att han är så frånvarande i omsorgsarbetet handlar om att han förvärvsarbetar mycket. Mot bakgrund av att idealet är att dela på mat- och måltidsarbetet är det intressant att se hur Marie-Louise beskriver situationen. Hon går från att berätta om hur arbetet har delats till att återge hur de tillsammans pratar om vad de ska äta. Hon inhandlar och tillagar maten eftersom mannen enligt Marie-Louise saknar kunskaperna för det. Hur hon berättar om arbetsfördelningen är väsentligt för hur han inledningsvis görs inkluderad och hans frånvaro förklaras med hans okunskap. När vi inledningsvis tillsammans skrattar när hon berättar om att han inte gjorde så mycket även under den tid då arbetet låg på honom tolkar jag utifrån att vi båda egentligen vet att hon gjorde mer än vad hon berättar om.

Mäns arbetsinsatser betonas, bekräftas och understryks ofta mer än kvinnors menar sociologen Arlie Hochschild (1989). När kvinnor, som oftast utför arbetet, gör det är det något fullt normalt och i det närmaste naturligt medan mäns insats poängteras och uppmärksammas desto mer. Psykologen Hanne Haavind menar att män och kvinnor tillsammans osynliggör maktassymmetrier dem emellan (1985). Det gemensamma osynliggörandet av ojämlika relationer dem emellan leder i sin tur till uppskattning och bekräftelse av den egna könsidentiteten. Haavind menar vidare att när kvinnor själva får sin underordning att framstå som självvald så innebär det i sin tur att mannens överordning inte framstår som illegitim. Förhållandet framstår på så vis som mer jämlikt än vad det i själva verket är (Haavind 1985). När Louise, som just nu arbetar 80% för att hinna med att också sköta hemmet medan hennes man arbetar mer än heltid och även reser en hel del i jobbet, berättar om hur de fördelat arbetet med mat och måltider så är utgångspunkten att de delar på arbetet.

Louise: Men när han är hemma så lagar han i stort sett maten. Jag kan ju handla mycket och göra allt det andra hushållsarbetet men lagar mat det gör inte jag så ofta faktiskt. Han är väldigt bra på det.

Terese: Det är ju skönt.

Louise: Ja, det är jätteskönt. Han är jätteduktig så det får han gärna göra.

Terese: Men är det även på kvällar? På vardagkvällar?

Louise: Ja det kan det vara när han är hemma för annars är det jag.

Utifrån Louises inledande berättelser framstår det som att hennes man är den som sköter större delen av matarbetet.⁶⁶ Men lite senare under intervjun så visar det sig att mannen är borta många av vardagens kvällar och ibland även på helgen. Louise man lagar däremot mat ibland på helgen, då Louise hjälper till medan han kommer med initiativ. Sin egen insats talar Louise däremot inte om i termer av arbete utan betonar istället mannens insats. Han lagar den ”riktiga” maten och tillsammans gör de stora inköp (trots att hon är den som handlar under hela veckorna). Vissa arbetsuppgifter blir, med Hochschilds terminologi, till en fetisch och berättandet blir i det närmaste en täckmantel för alla de arbetsuppgifter som i det här fallet mannen inte utför och ett sätt att upprätthålla bilden av det jämställda förhållandet (Hochschild 1989, s. 46-47). Det är också en form av känslöarbete som innebär att Louise känner på ”rätt sätt”, hon upplever och presenterar sig

66 När socialantropologen Marianne Gullestad (1984) i sin studie av norska kvinnors vardagsliv inledningsvis frågade kvinnorna om hur uppgifterna i hushållet var fördelade fick hon i de flesta fall till svar att ”dem delar vi lika på”. Efterhand kom hon däremot att förstå att så inte alls var fallet. Samtidigt tyckte hon sig se en trend mot att makarna trots allt delade på en allt större del av hushållsuppgifterna. Hon poängterar hur det har skett en förändring sett över generationer, för trots att tidigare generationer av arbetarklasskvinnor oftast har arbetat utanför hemmet har det, menar hon, skett in förändring i framförallt kvinnornas inställning till jobb och hushållsarbete (Gullestad 1984, s. 276 f).

själv och familjen som jämställd, arbetsfördelningen som rättvis och att allt är bra som det är, andra möjliga känslor och upplevelser förblir däremot dolda. På det vis som de intervjuade talar om arbetet kommer den skeva fördelningen av hemarbetet i flera fall att framstå som något oproblematiskt eller som i Julias fall till och med jämlik. Julia berättar att från att det har varit hon som skött allt omsorgsarbete så är det sedan de fick barn ett arbete som de delar på.

Julia: Jag lagar maten helt och hållet och han diskar helt och hållet. Och sen är det väl mest jag som står för inköp av mat, antingen så gör jag det själv eller så gör vi det gemensamt. Han åker inte och handlar själv. Tvättar är väl mest jag som gör för det brukar jag göra under dagen. I och med att jag ändå jobbar hemma så brukar jag gå ner och slänga i en maskin sådär. Ja och så kanske han städar lite mer. Så jag tycker nog att det är rätt så fifty-fifty. Men det har ju inte varit så, jag ska ju poängtera det att det har ju blivit så sen vi fick barn. Utan i princip så gjorde jag det mesta innan.

Terese: Jaha, ja men då har det ändå ändrat sig till liksom mer jämlikt.

Julia: Ja, ja det har det gjort. Men det, alltså annars går man liksom under, det funkar inte att ha två barn och ta hand om allt. Och sen hämtar jag ju, jag hämtar och lämnar ju barnen.

Utifrån vad Julia berättar om den numera jämlika arbetsfördelningen är det intressant att konstatera att det är hon som hämtar och lämnar barnen på dagis, hon ger dem frukost, hon lagar maten, handlar den för det mesta och sköter tvätten. Städningen delar de på och eventuellt städar han lite mer och så sköter han disken. Trots detta anser hon att arbetet är fördelat likt mellan de båda. Återigen aktualiseras här hur de intervjuade presenterar arbetet i hemmet och hur detta görs i relation till att en jämlik fördelning är något bra och eftersträvänsvärt. Självpresentationer där man framställer arbetsfördelningen som mer jämlik än vad som är fallet kan ses som ett sätt att förhålla sig till en jämställdhetsideal. Andra har inte dolt det faktum att de utför den största delen av allt omsorgsarbete. Denna icke jämlika arbetsfördelning ges däremot tydliga individualiserade förklaringar. Detta ses som något som bör förklaras för omgivningen. Karin som är hemma och föräldraledig med de två barnen, två och ett halvt och ett och ett halvt år gamla, berättar om arbetsdelningen hemma hos henne och hennes man:

Karin: Han gör i stort sätt inte någonting här inne. Ja sätter in i diskmaskinen och sådana grejer, men de vardagliga grejerna som disk och tvätt och städ och sådant det gör jag. Så länge jag har varit hemma har jag gjort det, men sen får vi ju se hur vi lägger upp det när jag ska gå tillbaka till jobbet. Men risken är stor att det blir jag som får göra det ändå. [...] Alltså faktum är att jag, om man ska se till att var och en... Ja om var och en ska göra det den är bra på så är det nog så att jag får göra det för han är inte speciellt händig med hushållsarbetet. Och tyvärr blir det ofta så att jag avslutar det ändå, för det blir inte riktigt som jag hade tänkt mig. Så är jag där och pillar ändå.

Terese: Ja att man har en viss ordning, så här vill vi ha det?

Karin: Ja alltså vi har nog inte bestämt att så här ska vi göra utan det har mer fallit sig så naturligt. Är det så att det behövs göras någonting ute så är det min man som gör det och är det något som behöver göras här inne så är det jag som gör det. [...] Men det är nog ingen uppdelning som har kommit till bara för att jag är hemma, utan den uppdelningen har vi alltid haft. Han har alltid jobbat så mycket, han jobbar ju...

Terese: ... jämt?

Karin: Ja säkert dubbelt så mycket som jag gör och därför blir det ju så eftersom jag är den som har tiden.

Genom begreppet "accounts" synliggörs hur vissa förklaringar används för att begripliggöra för andra (och sig själv) varför man handlar på ett visst sätt, särskilt då handlingarna inte överensstämmer med omgivande normer (Scott och Lyman 1968). I Karins berättelse framträder tre särskilt relevanta faktorer som hon menar är avgörande för att det är hon som sköter allt omsorgsarbete. Karin förklarar uppdelningen utifrån kunskap, tid och att hon vill ha det på ett speciellt sätt. Trots dessa tre faktorer som hon menar har bidragit till uppdelningen talar hon ändå om den som naturlig. Sedan de fick sitt första barn har Karins arbete ökat i intensitet och omfång. Att mannen förvärvsarbetar mer betyder att hon också gör mer/allt arbete i hemmet, ett arbete som hon däremot inte talar om just som ett arbete. Hon diskuterar att mannens tid på förvärvsarbete möjliggörs genom att hon tar hand om allt omsorgsarbete. Det intressanta här är hur det berättas om att arbetsdelningen faller sig på ett visst sätt, att den är "naturlig". Utifrån hur Karin och flera andra av de intervjuade berättar om att arbetsdelningen grundar sig i vad man är bra på förstår vi att viss kunskap leder till visst arbete. Denna förståelse av arbete skiljer sig dock från hur man ser på andra arbeten som något man kan lära sig och bli bättre på. Den speciella ställning som omsorgsarbetet får när de intervjuade berättar om det tolkar jag i ljuset av att det är ett arbete som traditionellt sätt har förknippats med att vara kvinna och ett antagande om att kvinnor skulle vara mer omsorgsinriktade. Det är en föreställning som trots att den ofta anses vara en del av det förgångna fortfarande fortlever men förklaras med hänvisning till att en viss individ är bättre på vissa arbetsuppgifter, inte att kvinnor generellt är det. Att berätta om att man har olika intressen och är bra på olika saker (se även Holmberg 1999; Magnusson 2006) är därför ett sätt på vilket individualiserade förklaringar används för att förklara och rättfärdiga ojämställda och ojämlika situationer och förhållanden.

Men individualiserade förklaringar i termer av naturlighet och fallenheter var också ett sätt att förklara att det var självklart att man delade på omsorgsarbetet.

Josefin: Ja det vi har väl delat upp det som så att det är faktiskt han som lagar nästan all mat, och det är av den enkla anledningen att han är mycket bättre på det. Så de stora måltiderna, middagarna, de lagar oftast han. Men ibland gör ju jag det också. Det är ju egentligen de enda måltiden som vi lagar sådär. För frukost lagar man ju inte och inte lunch. När stora

dottern är hemma så äter hon lunch mitt på dagen men det blir ju oftast enklare grejer, an-
tingen rester från dagen innan, eller någon soppa, sådana grejer. Det är inte så att man står
i köket och hackar och sådant. Så jag skulle säga 70-30, han och jag. Han gör 70 procent
och jag gör 30. [...] Och sen tycker han att det är väldigt roligt att laga mat också, så det har
blivit en naturlig uppdelning. Så det är inget konstigt med det. Det blir att man själv gör
andra grejer istället.

Terese: Typ städning och sånt?

Josefin: Ja och tvätt tror jag att jag gör helt och hållet.

Likt Josefin förklarar så delar de förhållandevis mycket på arbetet med mat och
måltider, även om hennes partner gör mer. Fördelningen vägs upp av att hon gör
mer av andra saker som att tvätta och städa. Uppdelningen menar hon är naturlig
och handlar om intresse och fallenhet. Men om begreppet naturligt tidigare an-
vändes för att beskriva en ojämn arbetsfördelning så används den här istället för
att beskriva en någorlunda jämn fördelning. Det naturliga är istället att de delar
på arbetet.

Begreppet jämställdhet har likt jag ovan diskuterade fått en central plats i män-
niskors medvetande och förhållningssätt, detta oavsett om det var något man
ansåg var positivt eller inte. Jämställdhet är något de flesta av de intervjuade också
förhåller sig till när de berättar om mat- och måltidsarbetet i sin vardag. Detta
betyder också att man på olika vis berättar om och förklarar sin situation.

Sofie: Jag tror att det finns de som engagerar sig mer om det ute i samhället än vad jag orkar
göra. Jag tycker att det spelar väl ingen roll. Jag har ju själv valt att göra så här, det är ingen
som har tvingat mig. För hade jag inte velat stå i köket överhuvudtaget så hade jag inte stått
där, vare sig han ville eller ej. Jag tycker att det där med kvinnofälla är bara skitsnack för det
är oftast... Idag väljer man själv vad man vill göra. Men sen finns det ju de som... Men de
är ju oftast kuvade ändå, de är ju kuvade i allt.

Terese: Så då spelar det ingen roll?

Sofie: Då spelar det ingen roll.

På samma gång som Sofie talar om att hon inte bryr sig så mycket om hur ar-
betsfördelningen i samhället ser ut så är hon ändå medveten om den, men hur
det ser ut hemma i den egna familjen menar hon beror på ett eget val. Det är i
det närmaste så att Sofie ser ner på dem som talar om "kvinnofallor". Jag tolkar
Sofies berättelse som en protest gentemot att bli beskriven som ett offer; istället
är arbetsdelningen i familjen hennes eget val (Haavind 1985; Hollows 2003).
Genom hennes sätt att positionera sig distanserar hon sig också från dem som
hon menar är de "kuvade", något som befäster hennes positionering som stark,
självständig och autonom aktör, helt i linje med hur vi förväntas vara. Däremot
befinner hon sig i en position där alternativen inte är så många. Hennes man ar-
betar heltid och själv har hon varit hemma med deras tre barn. Nu har hon börjat
arbeta, men eftersom det är svårt att få en fast tjänst arbetar hon som timvikarie

med att laga mat och städa på olika boenden. Sammantaget betyder detta att hon även fortsättningsvis kommer att vara den som är hemma mest och därför också fortsättningsvis kommer att sköta största delen av hushållsarbetet. Vem som gör vad handlar inte enbart om vad man vill eller inte, utan, bör också förstås i relation till omgivande sociala relationer. Om Sofie talar om vikten av att vara stark och självständig berättar Malin om hur det går till en viss gräns och sen "strejkar" hon.

Malin: Alltså innan vi fick barn var det nog han som städade mer än vad jag gjorde. Men å andra sidan så går jag ju hemma mer nu. Så det har ju blivit så att det har trillat på mig den biten. Men när jag jobbar så får han ställa upp och dammsuga och sådana där grejer. Men det är val man själv gör, om man tycker att det inte är tillräckligt rent så gör man det bättre själv.

Terese: Att det är lite du som får ta tag i det då liksom.

Malin: Ja det blir det ju. Tyvärr.

Terese: Men det här med matlagning och sånt, är det du som sköter det också?

Malin: Mestadels är det nog jag, men han gör det ju om inte jag orkar. Eller ibland så strejkar jag bara och då säger jag att nu får ni göra allting själva nu orkar jag inte. Och igår lagade jag ingen middag. Nej, då fick de själva hitta på någonting. Det går lite sådär. Ibland så har vi varma mackor en hel dag liksom.

I Malins familj har uppdelningen likt jag ovan beskrev förändrats efter barnen kom. Om hennes man tidigare gjorde en större del av hushållsarbetet så är det hon som idag sköter det mesta, något som hon menar har "trillat" på henne. Även Malin återkommer till individuella förklaringar till varför de har gjort en viss uppdelning. Hon understryker att det handlar om individuella val men ibland "strejkar" hon. I mitt samtal med Malin finner jag det särskilt intressant att hon berättar öppet om sin ilska över att det är hon som sköter större delen av arbetet och till skillnad från en del av de tidigare berättelserna framhäver hon inte sin mans arbete.

Jag vill mena att det i materialet råder en klassberoende medvetenhet om jämställdhet som norm vari medelklassens förhållningssätt till jämställdhet är mer positiv och något som man också strävar efter att uppnå (Forsberg 2009; Johansson 2009). Jämställdhet tycks i medelklassen vara mer eftersträfvansvärt, något man uttalat förhåller sig till och uppger förklaringar till varför man inte lever så som normen föreskriver. Varken Sofie eller Malin, vilka båda har en arbetarklassbakgrund, gör några anspråk på att framstå som jämställda, däremot konstruerar de sig själva som självständiga aktörer. Flera av de intervjuade medelklasskvinnorna förhöll sig däremot till normen genom att "täcka upp" för sin partner. Männens kunskaper och insatser framhålls samtidigt som de egna nedvärderas eller görs mindre betydelsefulla. Det är ett sätt på vilket jämställdhet görs performativt och hur man framställer både sig själv och familjen i linje med ett jämställdhetsideal. Härigenom återskapas specifika subjektspositioner som handlar om

att vara ett demokratiskt par och en fri individ som själv väljer sin situation. Förhållningssättet till jämställdhet skiljer sig dock åt. Några presenterar sig själva som jämställda individer och familjer och genom att förhålla sig till en rådande jämställdhetsdiskurs konstruerar de sig själva som moderna familjer. Andra tar istället tar avstånd från idéer om jämställdhet och dess förhållande till makt och konstruerar istället sig själva som autonoma aktörer som har valt sin situation. Det arbete som utförs gör man för att man vill och inte för att någon tvingat en till det. Gemensamt för de båda förhållningssätten är dock att man vill göra en jämlik och demokratisk familj utan ojämlika maktförhållanden.

I Sverige är jämställdhet idag en kulturell norm som är svår att inte förhålla sig till. Jämställdhetsdiskursen är i sin tur kopplad till det normala och det önskvärda, något man vill leva upp till och därför på olika sätt försöker visa på att man gör. Detta sker inte enbart genom att man i praktiken gör jämställdhet, genom att till exempel dela på omsorg om hem och barn utan också genom att berätta om sin vardag, vad de själva gör och vad andra inte gör och på så sätt presentera sig som en jämställd familj. Inte minst sker detta genom att de intervjuade kvinnorna försvarar och framhåller männens arbetsinsatser. Samtidigt fortsätter arbetsfördelningen att vara ojämlikt fördelad, något jag i det följande kommer att fokusera på.

Planeringsarbetet som ett avgränsat arbete

Linda: Det är ju, alltså det är ju vi båda två. Vi hjälps åt väldigt mycket. Men man kan väl säga att är det någonting som det lutar åt så är jag mer åt planerandehållet. Och sen är jag mer kallskänka och han den som steker köttet.

Linda och Gustav delar till största delen på arbetet men samtidigt så är det också så att det är Linda som står för planeringen, och har det övergripande ansvaret. Hon fortsätter att berätta om hur hon planerar vad de ska äta och har gjort långa listor för de kommande veckorna. För att underlätta vardagen har matschewan och inköpslistor varit vanligt förekommande strategier hos de intervjuade föräldrarna. Att göra och att bära med sig listor kan upplevas som synonymt med att ha kontroll över vardagen. Planeringen av måltiden visade sig genom intervjuerna vara en central del av arbetet. På samma gång som planeringen var en mycket konkret aspekt av arbetet sågs den inte som ett arbete. Tidigare studier (Ekström 1990; DeVault 1991; Ekström och Fürst 2001) har också de tagit fasta på att planeringen är en central del i mat- och måltidsarbetet, här är mitt syfte att med utgångspunkt i planeringen av måltiden närmare analysera detta arbete.

Vardag, rutinarbete och planeringens konsekvenser

Att de intervjuade gjorde listor berättade de ofta om med stolthet. Om de inte gjorde det, berättade de ofta om det som något som man borde göra. Hos de personer jag har intervjuat finns ett brett spektrum, från dem som stolt berättat för mig att de gjort listor på vad de skulle äta för tre månader framöver, de som varje vecka satt ner och gjorde en lista på vad som skulle ätas i veckan, de som bestämde från dag till dag till de som kom hem från arbetet öppnade kylskåpet och funderade på vad som skulle tillagas.

Eva som vid tillfället för intervjun var föräldraledig med sitt yngsta barn (det andra barnet var fyra år och gick på förskolan) planerade vecka för vecka vad de skulle äta och i familjen var denna planering av central betydelse.

Eva: Ja, ja men vi försöker ju nu. Vi gör upp en lista för vad vi ska äta i veckan, på kvällen då alltså kvällsmålet, och så handlar vi efter den en gång i veckan. Alltså vi får ju komplettera lite, men vi försöker minimera det här springandet i affären.

Terese: Men gör ni en lista varje söndag då?

Eva: Ja, lördag och söndag. Jag var och handlade igår. Till exempel igår handlade jag på förmiddagen och handlade för i princip hela veckan, eller till och med torsdag.

Terese: Och sen handlar ni för helgen?

Eva: Sen försöker vi hitta på något inför helgen liksom. Men det är svårt att handla inför hela veckan, framförallt grönsaker utan det får man kanske ändå åka och handla igen. Ja så, så gör vi nu och det fungerar bra.

Terese: Ja det låter ju...

Eva: Ja det blir ju väldigt mycket enklare än om man skulle ägna en stund varje dag åt att gå ner till affären och...

Utifrån Evas berättelse framstår planeringen som ett försök att förenkla vardagen, något som var av särskild betydelse eftersom hon som hade huvudansvaret för den allra största delen av allt hushållsarbete. Ofta passade hon på att handla under helgen då hon kunde åka till affären ensam medan hennes man var hemma med barnen. Ytterligare en anledning till att de hade börjat planera inköpen och måltiderna var att Evas man ville gå ner i vikt och för att nå sitt mål hade han gått med i en viktklubb på Internet. Därifrån fick mannen recept som Eva brukade laga efter. Detta hade sammanlagt lett till att de numera planerade inköp och måltider från vecka till vecka, och från veckodagar till helg. I Evas planering urskiljs två olika former av inköp, veckoinköp och helginköp. Samtidigt är det intressant att notera hur Eva i sin berättelse genomgående talar om "vi" och vad "vi" gör. Hon beskriver här hur de tillsammans planerar maten, tillsammans försöker minimera "springandet i affären" och tillsammans försöker hitta på något att äta inför helgen. Detta beskrivs samtidigt som hon under intervjun berättar om hur det är hon som sköter allt mat- och måltidsarbete i familjen, att hon lagar all mat och gör alla inköp. Att Eva i berättelsen ovan genomgående talar om ett "vi" är

ett sätt på vilket hennes man görs mer inkluderad och hur mat och måltider på så sätt också görs till mer av ett gemensamt projekt än vad det sedan i praktiken tycks vara.

Att planera en måltid innebär som jag tidigare lyft fram att förhålla sig till flera av vardagens olika aspekter. Det handlar om såväl smaker som om materiella resurser, till exempel då vad som finns hemma och vad man ekonomiskt har råd med. Om de olika aspekter den som lagar mat förväntas att förhålla sig till skriver DeVault:

Responding to these individual preferences is not a personal favour, but a requirement of the work. Family members may not eat if they do not like what is served, so women usually restrict their planning to items that have been successfully in the past. (DeVault 1991, s. 40)

Att göra veckoplanering sågs av många av mina intervjupersoner som något positivt och som ett sätt att underlätta vardagen. Sofie, som vid tillfället för intervjun är föräldraledig med yngste sonen, hennes andra två söner går på dagis, berättar:

Sofie: Jo, men nej varje vecka orkade jag inte det så senast jag gjorde det så gjorde jag för nio veckor framåt.

Terese: Oj! Är det sant?

Sofie: Det är inget problem, man plockar fram alla kokböcker och recept man har och så tar man dem man har i huvudet och skriver ner. Så att på måndagen så äter man kanske gratäng och på tisdagen så äter vi kassler med ris och på onsdagen så någon kycklingvariant och på torsdagen äter man någonting. Så får man se till så att man får med både, ris, pasta och potatis. Och så får man se till att variera det. Men det är jättebra för man får använda alla sina recept har jag märkt.

Terese: Men oj. Men när du gör det brukar du titta i kokböcker då mest eller tittar du på internet?

Sofie: Nej, nej jag brukar ju samla recept så jag har ju hur mycket recept som helst så jag har använt vissa där. Vissa har jag lagat många gånger. Och sen finns det ju alltid de vanliga som biffar och köttbullar och köttfärssås. De är ju lätta att komma på.

Sofie beskriver planeringen som en underlättande faktor i vardagen. Som det ser ut nu, i och med att hon ska börja arbeta igen, så måste hon ändra sin planering, något hon beskriver som frustrerande. För Sofie och för flera andra föräldrar jag har träffat förefaller målet vara att behöva tänka så lite som möjligt i stunden då maten ska lagas. Genom att planera vardagens måltider finns det en strävan mot en mer rationell vardag med ett önskat resultat om att undvika ledsna och hungriga barn, att slippa lägga tid på att gå i affärer och att laga hälsosam mat.⁶⁷

⁶⁷ Under den tiden som jag utförde mina intervjuer hade ännu inte "matkassar" blivit så populära. Matkassar som beställs via nätet och innehåller ingredienser och recept för ett antal middagar marknadsförs med just de argument som de intervjuade framhåller är anledningen till en välplanerad vardag. Fördelarna med matkassar beskrivs till exempel genom argument om att spara tid, att inte behöva tänka i stunden och att äta varierad mat. Det man däremot

För att sammanfatta kan man konstatera att planeringen av inköpen beskrivs spela en central roll, ett rationellt sätt att organisera vardagen. Men planeringen innehåller också moraliska aspekter, den uttrycker att man har kontroll över sin vardag, något både eftersträvänsvärt och föredömligt. Samtidigt berättade en del av de intervjuade om att det blir för tråkigt och inrutat om man planerar för mycket. De framhäver istället sig själva som "fria individer".

7.2 Att planera för att vardagen ska gå ihop

I frågan om vardagens inköp och synen på hur dessa planeras har det bland intervjupersonerna till största delen handlat om listor av olika slag. Inom konsumtionsundersökningar antas också ofta matlagningsprocessen börja i affären. Det är där den första länken i kedjan till vad som ska bli den färdiga måltiden går att se (Ekström och Fürst 2001, s. 216). Samtidigt döljer ett sådant angreppssätt det faktum att mycket av planeringen inför måltiden sker långt tidigare, kanske på morgonen, på kvällen innan eller på jobbet (Ekström och Fürst 2001, s. 216). Under detta synsätt ligger ett antagande om att det som inte är uttalat inte heller är planering. Men räcker då denna rationella förståelse av planering? I det följande vill jag utforska på vilket sätt planeringen också kan förstås som en form av omsorgsarbete. Feminister som har studerat måltiden har visat på hur planeringen av måltiden i verkligheten upptar en stor del av måltidsarbetet (Ekström 1990; DeVault 1991; Ekström och Fürst 2001). I Ekströms studie (1990) menade hon att man kunde se det som att kvinnorna hade "kylskåpet i huvudet". Ekström och Fürst skriver vidare:

The questions which may occur are manifold: What do I have at home that needs to be eaten? What do I need to buy? What do the children like to have? To ensure some variation in the week menus, which also is good for nutrition, what would be wise? These and other questions, we will claim, are part of the planning of a meal and a process beyond merely being a customer. It represents having the responsibility for the meal (Ekström och Fürst 2001, s. 217).

Genom följande avsnitt kommer jag därför i enlighet med Ekström och Fürst (2001) att problematisera en gängse bild av planering och se på vilket sätt den kan vara närvarande och ta sig uttryck i de intervjuades vardag.

lämnar ifrån sig är kontrollen över vad man ska äta men eventuellt också vardagsmaten som en identitetsmarkör för vem man är.

I en av intervjuerna berättar Samira om hur det för henne som ensamstående med fem barn handlar om att kunna passa in olika aktiviteter i ett ofta hektiskt tidsschema.

Samira: Om jag har tid så går jag och handlar när de [avser barnen, min anmärkning] har åkt. Men om klockan blir två, tre så hinner jag inte, inte städa hemma, inte göra någonting för då kommer de snart.

Terese: De kommer hem från skolan?

Samira: Ja, och jag måste göra mat till dem. Jag gör mat så snabbt jag kan, jag köper någon pizza och om jag inte har någonting så jag värmer något till dem.

Terese: Men när du går och handlar, gör du oftast det på förmiddagen?

Samira: Ja, för att jag hämtar den lilla två på dagis. Och är han med så vill han köpa en massa olika saker och tuggummi ...

Samira beskriver tydligt hur inköpen också måste synkroniseras i relation till resten av vardagens händelser. Hon berättar om vikten av att hon hinner göra visst arbete på förmiddagen innan hon ska hämta det ena barnet på förskolan och de andra kommer hem från skolan. Men hon beskriver också hur det kan vara problematiskt att handla med det yngsta barnet eftersom det då vill ha godis och stoppar ner olika varor i vagnen. För att vardagen ska kunna flyta så smärtfritt som möjligt krävs det därför att aktiviteterna sker vid specifika tillfällen och att hon ständigt anpassar dem efter de övriga familjemedlemmarnas tider. Hochschild beskriver detta som "second-shift sensibility"; "a continual attunement to the task of striking and restriking the right emotional balance between child, spouse, and outside job" (Hochschild 1989, s. 37). Vad Hochschild benämner som "the second shift" är arbetspasset i hemmet, då till skillnad från vad hon kallar "the first shift", det vill säga arbetet utanför hemmet. "The second shift" menar hon inte bara kan förstås som ett visst antal uppgifter som "bara" görs. Tvärtom, menar hon, att det i arbetet i "the second shift" finns en medvetenhet och känslighet inför vardagens olika händelser och deltagare, en känslighet som de ansvariga inte ofta reflekterar över utan istället "bara gör". När Sandra berättar om sin inköpsrutin framstår denna medvetenhet särskilt tydlig.

Sandra: Jag måste till exempel bestämma om jag och min dotter ska göra det den tiden på eftermiddagen som är hennes vakentid eller om vi ska göra det när vi hämtar sonen eller om vi ska göra det efter hämtning från dagis. Och ibland så har det blivit så att sonen kommer hem och så vill han leka på gården och så är det andra barn ute och så har man inte handlat och då blir det... Och så ska man släpa iväg honom i varje fall och så blir han sur och arg och sådär. Men ja, jag brukar nog oftast handla själv med dottern mitt på dagen.

När Sandra berättar om inköpen förklarar hon samtidigt den anpassning efter barnen som inköpen måste förstås i relation till. I relation till tidsanvändningsstudier (Larsson 2007; SCB 2011 a), i vilken barnfamiljer konstateras vara särskilt

tidspressade finns det därför anledning att titta närmre på vad det är i vardagen som bidrar till upplevelsen av tidspress. Sociologerna Dale Southerton och Mark Tomlinson (2005) diskuterar hur vardagslivet är beroende av att de olika delar, som vardagen består av, verkligen sker när de är tänkta att ske. För att förstå vad det är som genererar upplevelsen av tidspress urskiljer de tre faktorer som de menar har särskilt stor betydelse: För det första, *volym*, det vill säga tiden som krävs för en viss aktivitet. För det andra, *koordinering*, vilket avser svårigheten att samordna familjens olika aktiviteter och slutligen, för det tredje, *allokering* som refererar till hur vissa delar av dagen kan vara särskilt stressiga på grund av att en mängd aktiviteter sker på samma gång. För att få ihop vardagen och speciellt vissa delar av den menar de att det krävs att en viss volym tid "frigörs" och att man kan koordinera arbetet, något som kan vara ännu svårare om man har flera mindre (och hungriga) barn.

Att skapa en måltid som alla ska tycka om eller kunna äta och att dessutom samla familjen kräver planering och koordinering. Det handlar om att planera in måltiden och att planera in vad som ska stå på bordet.

Zara: Ibland tar jag det ut maten en dag innan. Så fixar jag allt så behöver jag bara koka det när jag kommer hem. Jag gör klart det innan skolan eller innan jag går ner och tvättar.

Intervjuare: Mycket planering?

Zara: Mest på natten.

Planeringen av måltiden är inte separerad till ett visst tillfälle, istället är den ständigt pågående och kan ske vid olika tidpunkter och inte enbart i anslutning till måltiden. Likt Zara berättar är planeringen dels något som sker aktivt, till exempel att ta ut maten ur frysen, dels är det ett tankearbete som till exempel sker på natten. Eva som är föräldraledig beskriver hur hon, trots att hon är hemma på dagarna, ändå åker och handlar på helgen.

Eva: Ja en gång i veckan och oftast jag då och usch men jag tycker att det är lite skönt att få göra det själv. Ja men då lämnar jag barnen här och så åker jag själv. [...] Det blir mer när det passar, men det blir ofta på lördagar och söndagar som jag åker och handlar, det blir det. Kanske på måndagen att vi har till ett mål då och så åker jag efter att vi har ätit. Men oftast på lördagar eller söndagar när det passar, antingen på för- eller eftermiddagen när jag kan åka själv. Men han kan också åka och handla men jag vill ofta göra det, jag har en viss följd.

Terese: Ja då går det lite på rutin?

Eva: Men att bara åka till affären om man inte har bestämt innan vad man ska handla så det är det värsta. [...] För det är en stor omställning när man får barn för plötsligt så gör man ju mycket lite för sig själv.

Terese: Ja, ja och hitta tid för sig själv måste ju vara jättejobbigt.

Eva: Ja och helt plötsligt att man inte fick ha någon tid för sig själv det tyckte jag var lite jobbigt. Men nu är man nu inne i det så nu är det ju inte så konstigt att var hemma med barn, nu är det ju som det är.

I samband med att Eva berättar hur hon brukar organisera inköpen berättar hon också om hur hon inte tycker att det är så roligt att åka och handla och gå i mataffären. Samtidigt är det något som hon föredrar att göra själv istället för att hennes man gör det. Detta förklaras med att hon har "en viss följd", men också för att hon upplever att hon numera har så lite tid för sig själv, att tiden i affären därför framstår som hennes "ensamtid". Förklaringen om att hon "har en viss följd" bör för det första ses i ljuset av att det är hon som har mest kunskap om vad det är som ska inhandlas, eftersom det är hon som i de allra flesta fall sköter inköp och matlagning. Dessutom antyder hennes uttryck "jag har en viss följd" en potentiell risk: Om hon lämnar över arbetet kan det betyda merarbete om inte alla varor kommer med. Det är hon som har den övergripande överblicken över hushållet och dess behov. Upplevelsen av att inte längre ha någon tid för sig själv, menar Eva, är en vanesak. Nu är hon van, samtidigt som man kan ana en viss uppgivenhet, "nu är det ju som det är". Däremot reflekterar hon inte över att hennes missnöje skulle ha något att göra med att det också är så att det är hon som sköter den största delen av arbetet i hemmet.

Att laga mat har många talat om både som något roligt men också som något betungande. Främsta anledningen är, framgår det av intervjuerna, att det är svårt att få in måltidsplaneringen och skapandet mellan vardagens övriga aktiviteter. Sandra beskriver hur det har skett en förändring över tid:

Sandra: Men sen så när hon var pytteliten och hon skrek som en galning på kvällarna, och innan han [hennes sambo, min anmärkning] kom hem och jag hade den äldste och jag hade maten, ja då var det... Alltså då var det ju verkligen betungande att behöva stå med maten klar dessutom, men nu så när de leker lite mer så är det ju lite smidigare. [...] Men då när hon skrek så mycket på kvällarna så blev det kanske att vi slängde in en Stinas kyckling och kokade lite broccoli och ris. Men jag, vi lagar alltid mat på kvällen.

Det handlade med andra ord inte enbart om hur matlagningen skulle passas in genom någon form av rationell planering utan om hur vardagens planering försvårades eftersom det ena barnet skrek så mycket. Ytterligare en aspekt, intressant att reflektera över i sammanhanget är hur Sandra, liksom flera andra av de intervjuade kvinnorna, talar om att "vi" lagar mat. När hon under intervjun berättade om hur det såg ut visade det sig att det först och främst var hon som lagade maten. Det sätt på vilket Sandra genomgående berättar om ett "vi" är återigen ett sätt på vilket hon och hennes sambo framstår som lika involverade i arbetet även om hon i praktiken utför den största delen av arbetet.

Samira som tidigare beskrivit hur hon ständigt förhåller sig till barnen och försöker att få ihop vardagens olika aktiviteter beskriver däremot hur hon inte lika starkt upplever att det är problematiskt att bestämma vad som ska lagas:

Terese: Men när du ska laga mat, hur kommer du på vad du ska göra? På kvällen, är det svårt att ha idéer?

Samira: Nej det är inte svårt. Det kan vara sandwich, smörgås, pizza. Och alla barnen dricker juice.

Terese: Men det är inte svårt att komma på vad man ska laga liksom? Du tänker aldrig så, att "Åh, vad ska vi äta ikväll?" "Vad ska jag laga för mat ikväll?"

Samira: Jag frågar barnen, "Vad ska vi äta idag? Vad tycker om du?" "Jag vet inte mamma, jag är hungrig. Så du får bestämma."

Terese: Är det svårt att göra alla nöjda? Så alla barnen är glada, för vad de äter?

Samira: Nej de gillar maten.

Samira lagar främst det hon vet att barnen tycker om och uttalar inte lika starkt idén om att barn ska in socialiseras i ett visst matbeteende (se även Pettersson et al, 2004; Sellerberg, 2008). Att förhålla sig till variation och att föra samman olika smaker är däremot något som Lina och Nadia båda har slitit med. Lina har tre egna barn och varannan vecka tar hon också hand om sin mans två äldre barn. Ibland har Lina lagat tre olika varianter på en rätt för att synkronisera alla familjemedlemmarnas smaker. Hon berättar:

Lina: För vi har, vi har, Klas som är 11 har varit jättekräsen med maten. Det är kanske lite sådär när man skaffar barn eller familj med någon som redan har barn så vill man vara till lags. Så jag har lagat rätt så mycket mat som skulle passa honom, och det har ju varit jättekinkigt. Så ibland har jag stått och lagat två maträtter, eller ibland till och med tre.

Terese: Vad, tre? Oj! Vilka, ja vad blir den tredje då?

Lina: Ja det har varit lite olika, ja om man gör spaghetti och köttfärssås till exempel, så Klas han äter inte lök, han vill inte ha i krossade tomater, där får inte vara några grönsaker. Där ska egentligen bara vara stekt malet kött och så lite ketchup.

Terese: Oj.

Lina: Sen är där då Magnus och han vill gärna ha i både paprika och lök och så. Och så vill vi ha med svamp och rivna morötter i och det äter inte han. Men det har jag slutat med när Agnes började äta med oss. Då var hon väl drygt året och då började hon likadant som Klas, då började hon sortera ut. Då sa jag att nu är det bra. Ja, hon tittade ju på honom.

För att åstadkomma en rätt som alla vill äta har Lina tidigare känt sig tvungen att laga flera olika varianter av samma rätt. Detta har, menar hon själv, att göra med att det inte bara handlar om att tillgodose olika smaker men också en önskan om att vara till lags. Samtidigt visar citatet också på hur måltiden kan ge uttryck för åldershierarkier där barn förmodas vilja äta vad vuxna anser vara bra för dem. Likt DeVault (1991) beskriver är matarbetet inte enbart ett arbete utan också en aktivitet ur vilken omsorg reproduceras. Även Nadia, som lever ensam med sina tre barn, upplever en ofta konfliktfylld situation när hon försöker få ihop barnens olika önskningar och inte minst barnens önskningar och den egna ekonomin.

Nadia: Ja. Vad ska jag säga, om jag inte gör mat till dem som de tycker om så äter de inte. Jag har många gånger försökt att fråga dem om de vill äta arabisk mat. Jag lagar ris, något med kött och sås, men de äter inte det. Jag lagar och jag kastar mat. Jag behåller den två dagar och om de inte äter så... Jag är tvungen att laga hamburgare, pommes, spaghetti, kycklingkebab.

Terese: Det är det som de äter?

Nadia: Ja, och pizza, färdig pizza som jag köper på Lidl. De kostar 29 kr. Det äter de.

Terese: Då får du alltid göra dubbelt?

Nadia: Dubbelt, precis. Ibland äter jag inte för jag har inte pengar att laga mat till mig själv. Jag äter smörgås med ost. Kolla så smal jag är.

Nadia berättar om hur hon försöker få barnen att uppskatta den mat hon själv tycker om. När det slutar med att hon får slänga den mat som blir över så menar hon emellertid att det inte heller är någon idé att hon lagar den arabiska maten. Istället förhåller hon sig till barnens behov och försöker se till att de får mat i sig. Detta betyder att hon ibland lagar dubbla rätter och ibland enbart mat till barnen, vars behov kommer först, då hon inte har råd med två olika rätter. Nadias berättelse sätter fokus på hur barnens behov och omsorgen om dem kommer i första rummet och hur hennes egna behov åsidosätts.

Frånvaron av planering betyder däremot inte att man inte har någon idé om vad man ska äta, utan istället berättar de intervjuade om hur de ofta kan skapa en måltid av det som man har sett till ändå finns hemma, en form av "reservplanering". Detta illustrerar hur de intervjuade i det närmaste alltid beskriver sig ha en viss kontroll över läget.

Eva: Ja det är klart att står man helt handfallen och inte har något så har man kanske ändå alltid pasta och lite grönsaker, eller korv eller bacon som man har i frysen och steker man upp det bara så blir det ändå ok. Det kan man ju göra. Man kan ju alltid sno ihop något. Och har man inget så kan man alltid äta havregrynsgröt, det åt vi till lunch igår, havregrynsgröt och ett ägg och lite mackor och det går ju bra.

Att undvika att "stå handfallen" är något som också Louise berättar om:

Louise: Nej, men det är väl mycket det att man är i sin, man är i sin vanliga, alltså sin rutin, jag vet inte, man tar det som är beprövat. Alltså man gör, jag säger men, men jag kör en del säkra kort på vardagarna. Man kör liksom, kanske att det är lite spaghetti, fläskpannkaka, det kanske är falukorv, alltså det blir lite säkra kort sådär.

Terese: Men det är kanske som du säger då vill man ju att...

Louise: Det blir inte så mycket variation kanske, variationen är inte jättestor. Och det kan man ju tycka är lite tråkigt, men så tror jag nog att hon[syftar på dottern, min anmärkning] kanske är nöjd med det ändå, men det blir ju ändå ungefär detsamma.

Båda beskriver hur de trots upplevelsen av brist på tid eller inspiration lyckas komma på något att äta. Förutsättningen för detta är att de har en ständig kontroll och överblick över läget. Däremot beskriver de den här delen av matarbetet

som ”att sno ihop något”, att ”köra” något. Den här formen av arbete som handlar om kontroll och överblick och innebär en form av ”reservplanering” talas om med nedlåtande uttryck (se även Sellerberg 2008). Det berättas som om det vore en mindre fullvärdig form av matlagning, detta trots att den involverar en mängd arbete och vetenskap om att vad man kan göra med det som finns hemma.

Att skapa och servera en måltid sker i relation till andra händelser och i interaktion med hushållets olika medlemmar och deras behov. Detta har jag velat visa genom att titta närmare på hur de måltidsansvariga resonerar om matlagning och om sina försök att åstadkomma en gemensam måltid som äts av alla. Vardagens måltid innebär en ständig koordinering och förhandling gentemot de olika händelser som omger den men också gentemot olika smaker och behov. Planeringen är såväl ett praktiskt arbete, som i sig en form av omsorg, som ett ofta uttalat men ständigt pågående arbete, ett konstant omsorgsarbete som är i görande.

Måltidspraktiken utgör ett omsorgsarbete men det utgör också ett fält där en kamp mellan barn och vuxna kan identifieras. Omsorg är på så vis kopplat till vuxnas maktutövning över barn och där denna maktutövning tar sig uttryck genom en viss form av matuppfostran. Betydelsen av det gemensamma riskerar dock att osynliggöra att vuxna har makten att bestämma över barn men barn gör motstånd genom att inte äta, att inte äta överhuvudtaget eller att inte äta viss mat. Det är också intressant att konstatera att barn ses som kräsna när de till exempel inte vill äta mat som blandats ihop (till exempel köttfärssås som också innehåller olika grönsaker) samtidigt som det bland vuxna och inom andra kulinariska kök snarare ses som kultiverat att inte blanda samman olika rätter. I Nadias fall handlar det också om att barnen gör motstånd genom att ta avstånd från den arabiska maten. Att barnen föredrar den svenska maten blir ett sätt för barnen att försöka placera in sig i relation till en uppfattning om majoritetssamhällets ”vi”.

7.3 Att hålla familjen ”i huvudet” – ett ständigt pågående arbete

Tidigare i analysen har jag lyft fram hur de intervjuade har talat om och framförlat hur de har förhållit sig till planeringen av vardagens måltidsarbete. Det har handlat om planeringen nära inpå och planeringen på ett mer övergripande plan. I det här avslutande analysavsnittet vill jag nu rikta blicken mot hur planeringen också existerar på ett plan där den ansvariga i det närmaste lever med planeringen och med *”familjen i huvudet”*. Jag strävar därför att gå ett steg vidare i synen på

planering som inte endast innebär ”att ha kylskåpet i huvudet” (Ekström 1990, s. 146; Ekström och Fürst 2001) utan att leva med familjen och måltiden i tankarna. Anpassningen till familjemedlemmarnas olika behov sker genom att man till exempel ger barnen något snacks för att de ska orka vänta en stund till på middagen, förhåller sig till och reagerar på oförutsedda händelser, äter vid ett visst klockslag (se även föregående kapitel), vet vilken mat man har hemma eller vad som bör inhandlas. Kvinnorna beskriver en vardag präglad av rutiner och vetskap om hur rutinerna ska hanteras när avsteg från dem sker.

Terese: Är det svårt att hinna med då?

Lina: Nej, nej, har man bara planerat [vad man ska äta, min anmärkning] och har grejerna hemma så tycker jag att det är rätt så ok. Det tycker jag. Men sen är det klart, det är inte alltid så kul. Jag hämtar mina barn klockan tre på dagis och det är inte alltid så roligt att det första man gör när man kommer hem är att ställa sig och laga mat. Man har inte riktigt tid med dem och sen är de i en tradig period på dygnet efter dagis och innan maten. De är inte sådär superroliga att ha att göra med. Man ska stå och laga mat och ha dem gnällande runt omkring.

Det centrala i Linas berättelse är hur hon varje dag lever med måltidsplaneringen, som innefattar när barnen ska hämtas, när barnen är hungriga, när hon ska börja laga mat, när maten ska vara färdig och när de andra i familjen kommer hem. Det handlar därför inte enbart om planeringen av måltiden som sådan, Lina omfattar i en mening hela familjens vardag i sitt tänkande. En liknande situation beskriver Eva:

Eva: Och jag har ju oftast lagat mat tills han kommer hem på kvällarna. Jag tycker det är bra för dottern behöver äta vid fasta tider, att man äter vid fem, halv sex. Och det är rätt så skönt att ha gjort det för då kan man göra något med hela familjen sen om man vill.

Att Eva varje dag är den som har maten färdig till ett visst klockslag förklarar hon med att det är bra för dottern att äta vid en viss tidpunkt och att det skapar mer tid för hela familjen. Men samtidigt som hon gör det legitimeras också vardagens ordning där hon är den som sköter måltidsarbetet. Eva är därmed den som symboliskt ”skapar” gemensam tid för familjen vid måltiden och på samma gång skapar hon möjlighet till att familjen ska hinna med andra eventuella aktiviteter.

När måltiden sker eller hur den serveras sker vanligen med hänvisning till barnen. Samtidigt framkom det i studien att det främst var kvinnorna som hade den övergripande kontrollen och det övergripande planeringsansvaret. De var vad som i den populärvetenskapliga litteraturen kallats ”familjens projektledare” (Bergsten 2008). Att utföra vardagens alla uppgifter, att synkronisera vardagens händelser, rutiner och preferenser, liksom familjemedlemmars aktiviteter är ett

ständigt pågående arbete. Detta uttrycks som något "man bara gör", eller "har i huvudet". Samira berättar:

Tereze: Har du allt i huvudet?

Samira: Nej, jag bara går in och köper, den, den, den. Jag vill ha den, jag behöver den. Jag tar allt på vägen och jag tänker inte. Snabbt, snabbt går det. Jag städar, snabbt och handlar snabbt. Det går snabbt när jag hämtar mitt barn på dagis. Jag sover snabbt, duschar snabbt. Alla dagar är det bara "ding, ding..." Eftersom jag är ensam hinner jag inte tänka.

Samira beskriver på ett explicit sätt hur hon inte tänker utan har vardagens arbete och barnens behov i kroppen. Arbetet "bara händer" och när hon beskriver det så är det som att det nästan sker av sig självt. Hon berättar att det inte är något hon "har i huvudet". Hon bara gör det. Vad som däremot inte uttrycks i citatet är den tysta kunskapen (Davies 1989) som krävs för att kunna göra allt så snabbt och samtidigt rätt. Kunskapen är i det närmaste förkroppsligad och med Dorothy Smiths (1987) sätt att förstå det saknas det för detta arbete och denna kunskap ord. Delar av vardagen har blivit "naturlig": "They point to real characteristics of the work of feeding: its invisibility, its improvisational character, and its basis in a tacit, rather than fully articulated kind of knowledge" (DeVault 1991, s. 48). Likt DeVault också hävdar är en stor del av arbetet dolt, eller snarare, det ses inte ens som arbete – det är något man bara gör.

Louise beskriver hennes och dotterns måltidsritual på följande vis:

Louise: [...] På vardagarna äter Sara frukost men jag gör faktiskt oftast inte det, jag äter på jobbet.

Tereze: Då börjar du ganska tidigt?

Louise: Jag börjar antingen halv åtta eller åtta så då äter jag där. Och förr när Sara var på förskolan så åt hon oftast där och då ville hon inte ha något här men nu när hon har börjat skolan så vill hon äta hemma.

Tereze: Men lämnar du henne på vägen då?

Louise: Ja jag lämnar henne och sen cyklar jag. Det blir sådär, det är lite, jag kan inte äta då.

Tereze: Ja det är klart, du kanske har fullt upp ändå.

Louise: Ja, det är smidigast för då får hon äta så jag vet att hon har fått i sig.

Tereze: Men sen äter du lunch på jobbet då och hon äter i skolan?

Louise: Ja, ja det stämmer.

Tereze: Men äter ni alltid två lagade mål mat?

Louise: Inte alltid, men oftast. Oftast blir det väl något litet. Det kan bli att vi bara tar en korv med bröd eller en varm macka, något sådant enkelt, det beror lite på vad hon har haft för mat innan på dagen. Jag vet att det är viss mat som hon äter mindre utav. [...] Men som idag när hon ska till simskolan så får man se till att hon har ätit lite mer ordentligt.

Louise berättar att det alltid är hon som hämtar dottern på dagis och det är därför också hon som vet vad, och hur mycket dottern har ätit under dagen. Hennes närvaro innebär viss kunskap. På grund av att hennes man ofta är borta är det

dessutom så att det är hon som lagar maten på kvällen och därmed följer med om Sara ska iväg på någon aktivitet under kvällen. Beroende på vad Sara har ätit under dagen, vad som händer efter skolan och hur mycket tid de har, lagar Louise mat. Inte heller Louise själv ser det som ett arbete utan snarare som en integrerad del av vardagen, något som också Eva beskriver väl:

Eva: [...] men det är mycket att man ska tvätta och laga mat och fixa och sen hämta henne.

Terese: Ja för det är ju inte så många timmar egentligen som man ska hinna med allt på.

Eva: Ja, nej det är ju, man tänker ibland att man ska hinna gå på lite på stan, men det blir ju himla stressigt för man måste vara tillbaka till tre för att hämta henne.

Terese: Ja.

Eva: Ja, det kan man känna att även om man går här hemma så är det tiden liksom. Man kollar klockan och ja nu är det bara två timmar kvar och hinner jag göra det eller det innan jag hämtar henne... [...] Han [talar om mannen, min anmärkning] kan nog ändå känna att det är tidspress och man hinner ingenting. Och när jag och dottern är iväg och gör någonting och den lille ligger och sover så tänker han att han ska hinna göra olika saker men så har han knappt hunnit göra någonting innan vi är tillbaka. Så visst han känner det också men kanske att han prioriterar andra saker liksom. Han kan ju mycket väl gå ut och göra saker och låta det stå här inne. Han plockar undan från bordet men sätter inte undan disken utan det tar jag sen. Och jag vill hellre att det ska vara undanröjt innan jag går ut och då blir det ju det att när jag väl kommer ut så hinner jag inte. Och då tycker han att du kan väl göra det, nej men det hinner jag inte. Men varför inte det? Nej men därför att vi prioriterar olika saker för du kan ju göra det sen. Men jag vill hellre att det ska vara i ordning här innan jag går ut för det är så tradigt att se det sen liksom.

Eva beskriver hur hennes vardag består av en konstant anpassning till barnens tider och arbetet i hemmet upptar den mesta av hennes tid. Hon jämför sin situation med mannens upplevelse av tidspress och menar att deras prioriteringsordningar skiljer sig åt. Samtidigt är hans möjligheter till andra aktiviteter beroende av att det är hon som sköter hushållsarbetet och har den övergripande kontrollen. Hennes upplevelse kan också tolkas utifrån att köket i högre grad är en plats hon vet att hon snart kommer att återvända till medan samma relation inte säkert råder för hennes man (se även Burridge och Barker 2009, s. 148-149).

Skapandet av den dagliga måltiden är en praktik som involverar specifik och många gånger dold kunskap om familjens behov och dolt och icke artikulert arbete för samma behov. Detta kallar DeVault för "insufficiency of language" (1991). Det är ett arbete som kommer ur "the interweaving of biographies over time [...], the recognition and the generation of this knowledge" (Morgan 2011, s. 95). Arbetet, såväl som familjepraktiker i stort, ger upphov till förkroppsligad kunskap men också konsekvenser av denna såsom oro, njutning och ansvar. Den förkroppsligade kunskapen menar Morgan härstammar ur att den är mer detaljerad och tar större hänsyn till sådant som gester och ansiktsuttryck. Den har sin bakgrund i delande av tid, plats och erfarenheter där även sådant som lukter och

beröring är centrala och den syftar ofta på en aktivitet som sker i ett visst rum, såsom köket (Morgan 2011, s. 95-96).

Sammantaget bör planeringen förstås också som ett emotionellt arbete där avgränsat praktiskt arbete och känslor inte kan separeras utan utgör grunden för varandras existens. Att "care about" (att jämföra med "care for" som snarare avser konkreta arbetsuppgifter) antas ofta betyda att man visar och utövar känslor gentemot någon och det är också något som genom historien har sammankopplats och tagits för givet som en del av kvinnors omsorgsutövning. Detta är däremot inget som är varken självklart eller naturligt utan istället något som kräver arbete (DeVault 1991, s. 239; Morgan 2011, s. 115). Däremot kan det vara problematiskt att artikulera alla delar av det delvis osynliga arbetet. "The invisibility of this thought work, along with the way it combines with physical tasks, can hide this art of housework even from those who do it. There are few words for this kind of effort, and a pervasive trivialization of the work of managing meals" (DeVault 1991, s. 57). Att vissa delar av arbetet inte uppfattas som arbete innebär i förlängningen att förståelsen av arbete som något konkret och avgränsat fortlever och att arbetets olika delar fortsatt kan ses som mer eller mindre betydelsefulla. Detta leder också till att vi fortsätter att se på arbete som något som delas jämlikt på så fort vi delar upp de praktiska arbetsuppgifterna, vilket i förlängningen betyder att övriga och i allra högsta grad centrala aspekter av just arbetet förblir dolda.

7.4 Sammanfattningsvis

Sverige är ett land med en aktiv och progressiv jämställdhetspolitik där ett av dess främsta syften har varit att omsorgsarbetet just ska delas.⁶⁸ Normen om att leva jämställt är något de intervjuade förhåller sig till och de försöker på olika sätt att genom sina berättelser att presentera och göra en jämställd familj. Att vara jämställda framstår genom intervjuerna som något ofta eftersträvanvärt men inte alltid möjligt ideal. Här tillhandahålls olika typer av förklaringar till varför de har en viss uppdelning i familjen, de berättar om hur en viss uppdelning i den egna familjen har fallit sig "naturligt", arbetet har "trillat" på henne, att de har olika intressen, är bra på olika saker och tillför olika delar till familjelivet (pengar eller omsorgsarbete). De intervjuades berättelser om sina praktiker handlar inte i något fall om ojämlika relationer som involverar makt eller underordning. Detta

68 I relation till det ytterligare material som jag har haft tillgång till men här inte närmare analyserat är detta en relation som råder även i familjer med tonårsbarn (Thorsted 2007).

tolkar jag som ett sätt att distansera sig från en underordnad position. Istället använder de tillgängliga diskurser om fria individer med fria val för att på så sätt undkomma en position som offer för en ojämlik maktstruktur.

Begreppet naturlighet är intressant även ur en annan aspekt som går på tvärs med den ovan beskrivna förklaringen till en ojämlik arbetsfördelning. Istället för att naturlighet bekräftar en ojämlik arbetsfördelning framhålls naturlighet av en av intervjupersonerna som ett sätt att förklara en självklart jämlik arbetsfördelning. Naturlighet kan därför förstås som ett begrepp som både förklarar och bortförklarar en viss arbetsfördelning. Omsorgsarbetet antas också utgöra en specifik form av arbete vilket man antingen är bra på eller inte. Det ses inte som andra arbeten som man övar på och blir bättre på. Också detta tycks leda till att en viss arbetsfördelning bibehålls. Sammantaget betyder fortsatt fokus på individen och på individuella förklaringar om den befintliga situationen att positioner naturaliseras och görs oproblematiska, detta samtidigt som jämställdhetsbegreppets närvaro och betydelse bekräftas. Det finns också i intervjuerna en viss klassmässig skillnad i medvetenheten kring jämställdhetsbegreppet och det tycktes mer betydelsefullt i familjer med en medelklassbakgrund att berätta om att man levde eller försökte leva jämställt och på så sätt göra en jämställd familj. Genom de olika berättelserna och de olika förhållningssätten till arbetsdelning och jämställdhetsdiskursen menar jag att olika former av femininitet också uttrycks. Dessa olika former av femininiteter kan förstås i relation till klass och där ett positivt förhållningssätt till jämställdhet (oavsett hur det ser ut i praktiken) tycks ha en mer central roll hos de intervjuade från medelklassen och där detta blir ett sätt på vilket en medelklassfemininitet uttrycks.

I planeringen av måltiden tydliggörs den ansvars- och omsorgsaspekt som finns mellan föräldrar och barn men också det ansvar och den omsorg som genomsyrar övriga familjerelationer. Att göra familj är ett konstant arbete (DeVault 1991). Det konkreta arbetet är också ett arbete som sällan syns innan det är frånvarande. Det kan till exempel handla om att ha en överblick över när mjölken börjar ta slut och köpa ny på väg från jobbet. Arbetet innefattar även att ha barnens olika aktiviteter i minnet för att sedan kunna planera in måltiden i relation till dem eller veta vad som finns hemma i kylskåpet och som vad behövs handlas ytterligare för att kunna skapa en måltid. För detta rutinarbete finns det däremot sällan ord och det tenderar därför att osynliggöras i än högre grad. Att i familjer med barn varje dag ställa fram en måltid som ska smaka handlar inte bara om att utföra arbetet som sådant, utan också om att anpassa maten så att alla kan äta och tycker om den. Det är ett ansvar som de intervjuade kvinnorna särskilt berättat om. Förståelsen av planeringen som ett konkret och avgränsat arbete är däremot inte tillräcklig. Att planera innebär inte enbart att göra listor och scheman, tvärtom är det ett ständigt pågående tänkande. Det handlar om att ligga steget

före. Vägen till måltiden kan förstås som ett pussel i vilket olika bitar ska passa in. Planeringen är kittet som bidrar till att vardagens olika aktiviteter synkroniseras. Omsorgsarbetet och "att hålla familjen i huvudet" är ett konkret arbete såväl som en ständigt pågående tankeprocess. Man har ständigt hela familjens tider, preferenser och önskningar att förhålla sig till. Ibland beskrivs arbetet som ansträngande men lika ofta som en näst intill självklar del av vardagen. I denna komplexa planeringsprocess är det däremot inte alla delar som förstås som arbete. Tvärtom tas en del av arbetet, så som vissa delar av planeringen, för en "naturlig" del av vardagen, det är något man "bara gör". Kvinnorna lever med "kylskåpet i huvudet" och de familjepraktiker som görs i relation till måltiden är en väsentlig del av deras vardag (Ekström 1990; DeVault 1991). Arbetet blir en i det närmaste förkroppsligad aktivitet, en del av ett habitus. Detta ofta osynliga arbete är ett sätt på vilket omsorgsarbete utförs och en aspekt av hur familj och kön görs genom måltidspraktiken (Morgan 1996, 2011).

Måltider och klassreproduktion

Familj görs inte enbart i relation till processer som handlar om omsorg, om arbete eller om den rutiniserade vardagen. I detta kapitel vill jag visa hur familjepraktiker måste förstås i relation till klass och hur familj görs gentemot andra. Hur man berättar om maten som äts, men även hur man berättar om, jämför och förhåller sig till andra, är ett sätt på vilket den respektabla och moraliskt ordentliga familjen görs, men också ett sätt på vilket klass återskapas genom familjepraktiker.

De danska matforskarna sociologen Lotte Holm och medicinaren Arne Astrup har sammanfattat orsaker till vad som hamnar på bordet: Det handlar om vilka varor som produceras och vad som finns att tillgå, om vardagslivets organisering och de känslomässiga band vi skapar till mat, men också om vardagslivets kultur och medvetenhet, kulturella och sociala normer för vad "riktig" mat är och matens plats som en markör för identitet och livsstil (Holm och Astrup 1993). Val av mat och matens relation till den livsstil man vill leva ut handlar även om ekonomi. Vad vi har råd att äta har stor betydelse för vad som hamnar på matbordet och möjligheten att välja mat är en avgörande faktor i människors vardagsliv. Utifrån en materiell förståelse av klass skiljs de som har ekonomin och friheten att välja från dem som inte har det. Här handlar det till exempel om vad man behöver och vill ha i mataffären, vilka varor man har råd att köpa och vilka varor som prioriteras (Charles och Kerr 1988; DeVault 1991; Morgan 1996). Ur metodologisk synvinkel innebär en materiell klassindelning att klass kan mätas och att människor kategoriseras in i olika klasskategorier, främst med avseende på sin position i relation till produktionsmedlen. Med avseende på mat och måltider är den utgångspunkten däremot inte tillräcklig då perspektivet inte inkluderar matens kommunikativa aspekter och hur klass görs genom självpresentationer, liksom genom tillgångar och användande av kulturellt kapital. I linje med Skeggs vill jag därför:

[...] move beyond (but still with) the economic – perceived to be a discursive system – into understanding value more generally to understand how class is made through cultural values

premised on morality, embodied in personhood and realized (or not) as a property value in symbolic systems of exchange (Skeggs 2005, s. 969).

Detta synsätt innebär att en materiell utgångspunkt för förståelsen av klass är viktig men inte tillräcklig. Klass förvärvas också genom olika praktiker och upprätthålls genom tillskrivandet av till exempel kulturella och moraliska attribut. Från detta perspektiv blir klass inte något helt och hållet fixerat utan också ett dynamiskt begrepp som har moraliska undertoner. Dessa symboliska formationer får dock reella konsekvenser (Skeggs 2004, s. 24). I relation till familj och måltider handlar det därför om hur familj görs och hur detta görande står i relation till diskurser med moraliska undertoner och hur föräldrar förhåller sig till dessa. Den mängd och form av kulturellt kapital vi förfogar över har betydelse för hur vi bemöter och vill bli bemötta, värderar och utvärderar(s) och huruvida detta leder till ett utbytesvärde i termer av bemötande, uppskattning eller nedvärdering från omgivningens sida. Klass blir utifrån detta synsätt en ständigt pågående process som relaterar till diskursiva och historiskt specifika föreställningar om vad som antas vara ”rätt” och mindre ”rätt” (Bourdieu 1984; Skeggs 1999, 2004). Kapital är därför något som aktiveras genom olika former av resurser, inte enbart något som tillskrivs personer (Lareau 2003, s. 277).⁶⁹

8.1 Vardagsmatens olika betydelser

Att varje dag komma på vad man ska laga för mat är inte en enkel uppgift, utan kräver, likt jag i föregående kapitel också visade, mycket arbete. Fiskpinnar, färdigköttbullar, makaroner och annan så kallad snabbmat är en del av näst intill var familjs vardagsrepertoar (Thorsted 2007) och det stora flertalet av de intervjuade berättar alla om användningen av färdigmat och halvfabrikat men också om andra återkommande rätter (så som olika former av pasta, biffar, köttbullar, pizza, korvrätter och så vidare). Här liknar många familjer varandra, men hur de pratar om och relaterar till maten de äter skiljer sig däremot åt. I det följande är just sättet att prata om maten som kommer att utgöra analysens utgångspunkt.

69 Sociologen Anette Lareau kritiserar Bourdieu för att lägga för stor vikt vid tillskrivandet och innehavandet av kapital och mindre på hur kapital aktiveras i olika kontexter.

Vanlig, ovanlig och rolig mat

Vilken mat man äter har betydelse, inte enbart för hur man mår och huruvida man går upp eller ner i vikt utan också betydelse för vad man kommunicerar till sin omgivning. Matvanor är föränderliga och olika maträtter kan vid olika tidpunkter, i olika kontexter och i olika grupper vara mer eller mindre "rätt". Sociologerna Annechen Bahr Bugge och Reidar Almås delar in vad som antas utgöra den ordentliga måltiden i tre kategorier: den *traditionella*, den *trendiga* och den *terapeutiska*. De är olika typer av måltidsideal som de menar refererar till specifika värden. Den traditionella måltiden utgör enligt dem främst en symbol för familj, tillhörighet och tradition, den trendiga måltiden markerar kulturell kompetens, något som också kan relateras till klass, medan den terapeutiska måltiden betecknar kunskaper om näring och hälsa (Bahr Bugge och Almås 2006, s. 219-220). Enligt Bahr Bugge och Almås utgör dessa tre exempel på den ordentliga måltiden och är olika typer av måltider som individer diskursivt förhåller sig till.

Trender kommer och går, vissa anammas av den stora massan medan andra förblir exklusiva och förbehållna en mindre skara.⁷⁰ Att betydelsen och omfattningen av att äta trendig mat, gärna med rötterna i andra länder, är klassrelaterat menar även sociologerna Alan Warde, Lydia Martens och Wendy Olsen. Tillsammans har de forskat om människors restaurangvanor, öppenhet inför olika maträtter och distinktion och de skriver:

If any type of eating out is associated with style, connoisseurship and social distinction, as reflected in it being the province of the educated, metropolitan middle classes, it is the tendency to eat in a wide range of foreign restaurants (Warde et al 1999, s. 124).

I min egen analys är jag dock främst intresserad av hur de intervjuade förhåller sig till olika maträtter, som till exempel sådana som antas vara "trendiga", och hur de intervjuade talar om barnens olika smaker. Generellt sett har två grupper utkristalliserat sig, de som menar att de inte äter "konstig" mat (konstig i betydelsen mat som ligger utanför den vardagliga repertoaren och mat som kan förstås som "trendig mat") och den grupp hos vilken den mer "trendiga" maten (här avses ofta nya recept och mat med sitt ursprung i andra länder än Sverige), har en självklar plats. Det är en uppdelning som de intervjuade också själva gör. Under intervjun med Malin pratar vi om inköp av mat och jag frågar då om hon kan inspireras när hon går i affären.

70 Hur mat kan gå från att vara "ny och trendig" till att bli var mans rätt är en process som jag inte kommer att diskutera mer ingående här. I linje med Bourdieu skulle man däremot kunna argumentera för att då en viss tidigare "trendig" maträtt blir mer spridd hos den stora allmänheten så mister den också sitt exklusiva värde och ersätts av någon annan rätt.

Malin: Vi är inte så glada för sådär konstig mat [jag och Malin skrattar båda lite]. Det är mer sådär normal svensk husmanskost hemma hos oss liksom.

Därefter fortsätter Malin att berätta om mängden köttfärs som går åt i hemmet. Inspiration är något Malin förknippar med ”konstig” mat i bemärkelsen nya rätter, inte de gamla invanda som man redan på förhand kan laga. Exakt vad den konstiga maten är för mat får vi av citatet ovan inte klart för oss, snarare då var den inte är, det vill säga inte ”normal husmanskost”. Inte heller husmanskosten berättar Malin vad den består av, men av vad hon i övrigt berättar om familjens matvanor så handlar det inte enbart om köttbullar och stekt sill (klassisk husmanskost) utan också om rätter som pizza, hamburgare och bakad potatis. Den ”konstiga maten” förstår jag istället som rätter som ligger utanför dessa. Även Anna berättar om hur hon och barnen främst äter husmanskost.

Anna: Jag äter fortfarande bara päronglass till exempel. Jag är riktigt tråkig [skrattar]. Thaimat har jag provat [skrattar]. Nej jag är dålig på att laga nytt, det är jag. Fast å andra sidan så lagar jag ju aldrig efter recept, det gör jag inte. Jag hade nog lite mer experimentlusta när jag var nyförälskad i barnens pappa. [...] Jag är nog inte så bra på det utan det barnen uppskattar allra mest det är ju ren husmanskost faktiskt. Jag kan tycka att det är jättespännande hos andra men ja...

Josefin som just nu är föräldraledig och bor tillsammans med sin man som driver ett stort lantbruk och deras två barn berättar om hur hon ibland testat lite ny mat, men att det sker i begränsad omfattning:

Josefin: Ja jag prenumererar på Allers och där brukar det kunna vara väldigt roliga tips inför helgen som man kan snappa upp inför helgen. Och det blir kanske lite mer att man provar nya grejer till sig själv då. Men tyvärr, det är ju ingenting som barnen tar del utav då. Men sen slutar det med att man tänker att ja det här var ju gott, det kunde ju ungarna också äta. Då kanske man gör det någon mer gång.

Även om man skulle vilja prova nya rätter så är det inte heller helt enkelt menar hon.

Josefin: Ja och även om man säger att all mat ska provas, så tröttnar man ju efter ett tag när man vet att det är ingen som äter detta.

Josefin berättar om hur ”man säger att all mat ska provas” men beskriver också att det inte är helt enkelt att ställa fram vad som helst på bordet eftersom det handlar om att alla i familjen ska tycka om maten, något som barnen inte alltid gör. Hon berättar till exempel att eftersom de kladdar så mycket äter de inte längre soppa så ofta. Fisk är en annan rätt som de inte heller äter längre eftersom hon tycker att det luktar så illa. Att barnen inte äter all mat och att det blir mycket efterarbete

i form av tvättande och städande innebär att det istället blir att hon och hennes man ibland testar lite nya rätter när det bara är de två som äter tillsammans.

I kapitlet beskriver de intervjuade hur barn begränsar de rätter man valde att äta. Däremot berättade vissa av de intervjuade föräldrarna med stolthet om sina barn då de äter mat som man anser att barn vanligtvis inte tycker om.

Sofie: De äter grönsaker våra barn, det kan man inte gnälla på. Det kan vara jag som inte orkar ibland eller inte har hunnit, det är nog jag i så fall. Det var en gång som jag hade gjort maten, och jag hade egentligen inga grönsaker till, och när den äldste sonen kom hem från dagis och vi skulle äta och han bara: "Har vi inga grönsaker?". Det var någonting som han ville ha, jag kommer inte ihåg. Och jag: "Nej jag har inte hunnit och jag har inte orkat". Så satt han och tjurade en bra stund och sen kom han fram: "Ja men en gurka har vi väl ändå?"

Citatet ovan är en stolt berättelse och just grönsaker var en särskild källa till tillfredsställelse hos föräldrarna. Man var nöjd över att barnen åt och efterfrågade dem. Här handlar det om en känsla av stolthet över att man som förälder har uppfostrat barn som tycker om den nyttiga mat som de borde tycka om. Att berätta om denna "rätta" mat som barnen åt tycktes vara ett sätt att uttrycka att man hade rätt kulturellt kapital. Ytterligare andra föräldrar berättar om hur deras barn äter mat som kan förmodas vara ovanlig för yngre barn att efterfråga. Rakel som arbetar som psykolog beskriver sin sons favoritmat:

Rakel: Han vill hjälpa till och titta och tycker om att äta. Han äter även de här ovanliga sakerna som svamp, det är det inte alla barn som äter.

Tereze: Nej, nej, absolut inte.

Rakel: Så han gillar starka smaker, oliver och lite sånt.

Att sonen tycker om vad hon menar vara mat som inte alla barn tycker om är något som Rakel är stolt över. Dessa känslor menar jag måste förstås med bakgrund mot att få barn att äta inte sällan skapar en konflikt i vardagen, något som inte minst den flora av böcker och artiklar i ämnet vittnar om (se till exempel Juul 2008; Juul 2010⁷¹). Mot bakgrund av alla de tips, råd och lösningar på hur man kan göra och bör bete sig för att få barnen att äta mer och bättre är det begripligt att föräldrar också känner en glädje och bekräftelse över att barn äter vad man menar vara mer ovanlig mat.

71 I Juul 2008 *Nu ska vi äta. Barnfamiljens måltider* delar författaren och familjeterapeuten Jesper Juul med sig av sina egna tankar kring måltidens betydelse, av att sitta ner tillsammans och att äta nyttigt. Här diskuteras också konflikter kring måltiden. Boken riktar sig till föräldrar och är skriven utifrån hans oro för att den gemensamma måltiden håller på att luckras upp och familjerelationerna därmed allvarligt försämrats eller skadas. Juul deltar även med ett kapitel om betydelsen av mat i familjen i receptboken *Kom in och ät* av Alfredsson och Sparring 2010, en receptbok som riktar sig till barnfamiljer.

Jag menar dock att det också finns en djupare betydelse i detta som handlar om syn på barn och barnuppfostran och vilket samhälle man anser sig fostra sitt barn in i. Med utgångspunkt i Bourdieus teorier om habitus och olika kapitalformer menar sociologen och Anette Lareau (2003) att det hos föräldrar med socialt och kulturellt, såväl som ekonomiskt kapital, anses vara viktigare att fostra sina barn in i till ett samhälle där deras möjligheter för framtiden antas vara högre. Det kan handla om utbildning, fritidsaktiviteter och olika sätt att tala till sina barn (resonerande och som jämlikar), men också om att man genom vardagliga aktiviteter som genom måltiden fostrar barnen in i ett visst sätt att bete sig, detta kallar Lareau för "concerted cultivation". Föräldrar med mindre ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital ansåg däremot inte att detta var något som utgjorde ett gott föräldraskap. Enligt Lareau präglades deras syn på föräldraskap snarare av vad Lareau kallar "accomplishment of natural growth". Detta innebar att de drog en tydlig gräns mellan barn och vuxna och föräldrarna underströk inte på samma vis betydelsen av att barnen tidigt skulle fostras in i vuxenvärlden genom olika aktiviteter eller förväntade sätt att bete sig och resonera med andra på. Att vara öppen för olika typer av maträtter blir också ett sätt att omvandla mat till kulturellt kapital.

The middle-class strategy of concerted cultivation appears to have greater promise of being capitalized into social profits than does the strategy of the accomplishment of natural growth found in working-class and poor homes (Lareau 2003, s. 244).

Bahr Bugge och Almås (2006) argumenterar för att det bland de personer som de intervjuade fanns de som berättade om hur de inte åt någon kryddstark, ny eller "konstig" mat utan snarare traditionell mat oftast var arbetar- eller lägre medelklass. Jag menar att liknande tendenser går att finna även här, men det som framför allt framträder är den "konstiga" matens självklara plats hos medelklassens föräldrar. Marie-Louise som kommer från en medelklassbakgrund (hon själv studerar just nu och hennes man äger ett företag inom mediebranschen) och har en medelklassposition berättar att dottern tycker om stekt torsk och McDonalds, men att hennes absoluta favoriträtt är en specifik kinesisk soppa.

Marie-Louise: Men om hon får välja exakt vad hon vill så är det nog "chengsoppa" som hon säger. "Guantangsoppa" på en kinarestaurang, lite finare som vi brukar gå till. Ja vi går faktiskt ut och äter ganska ofta och alltid när vi går dit så brukar hon beställa en dubbel sän. Det är med dumplings med färs och koriander. Så det är liksom hennes absoluta favorit.

Dottern kan vara ganska kräsen, berättar Marie-Louise, men just den här specifika soppan gillar hon. Detta berättar Marie-Louise inte utan viss stolthet. För föräldrar som kom från till exempel Kina var det däremot ingen stor sak att bar-

nen åt kinesisk mat. Jing, som ursprungligen kommer från Kina och har fyra barn, berättade till exempel om hur hon nästan alltid lagade kinesisk mat. Att barnen åt just den här maten var en självklarhet och inget utöver det vanliga. Kulturellt kapital måste därför förstås i relation till dominerande diskurser och att från början ha en viss position med viss kunskap om maten man äter (Warde et al 1999, s. 123-124). Betydelsen av vem det är som säger vad aktualiseras därmed och mat blir på så vis en väg igenom vilken barn socialiseras in i samhället, men för att socialiseringen ska ges något högre värde är det också betydelsefullt att från början inneha rätt kapital (Lareau 2003, s. 277-278). Stoltheten inför vad barnet äter berättar även Gustav och Linda om:

Gustav: Men det märks väldigt tydligt på honom vad han tycker är gott och mindre gott.

Han äter ju allting det gör han, men där är ju saker som är favoriter, så är det ju. Absolut.

Linda: Oliver är ju en sån där.

Terese: Gillar han det?

Linda och Gustav: Ja.

Terese: Åh det var lite ovanligt.

Gustav: Gröna oliver och svarta oliver

Linda: Och fetaost och sånt

Terese: Gillar han det också?

Linda: Ja det är ju mat med smak, vitlökssmör kan han ju sitta och äta bara som det är eller tzatsiki eller...

Gustav: Aioli.

Även Gustav och Linda påpekar vid ett flertal tillfällen under intervjun att deras son är uppvuxen med kryddor, att han inte riktigt är som andra barn och att andra blir förvånade över att han äter det mesta. I samtalet mellan oss är detta också något som jag förvånas över vilket leder till att uppvisningen av det kulturella kapitalet förstärks genom min förvåning och genom vår interaktion. På samma gång som barnets smak och öppenhet framhävs bekräftas också föräldrarna som fostrat honom in i ett sådant matbeteende – en bekräftelse som också sker i interaktion. Om den äldsta dotterns matvanor berättar även Josefin:

Josefin: Hon är nog ganska van vid kryddad och stark mat och det är nog för att han [hennes sambo, min anmärkning] lagar ganska kryddig och stark mat. För han är amerikan och kommer från Södern så man är van vid kryddad mat, man är inte van vid svensk mat. Så att hon är nog ganska van vid det. [...] Egentligen tror jag, så tror jag att de gånger som hon inte vill äta så är det när maten är tråkig. Alltså när den smakar för lite och är för lite kryddad och så.

När Josefin berättar om sin dotters smak berättar hon om hur dottern redan från början varit van vid starkt kryddad mat och att hon ofta äter sådant som man skulle tro att barn inte äter (Josefin pratar också senare under intervjun om andra typer av mat som dottern tycker särskilt mycket om, bland annat oliver).

Att äta mindre kryddad ”vanlig svensk svenssonmat” ges här en betydelse av att vara tråkig, medan den kryddade maten är både mer intressant och skapar ett ökat kulturellt kapital. Att barnet äter kryddad och stark mat, inte särskilt anpassad för barn är också en del i vilket barn fostras in i ett större sammanhang som ligger utanför den enskilda familjen. Barnen socialiseras på så vis inte enbart in i den enskilda familjen utan förbereds också för ett liv utanför den (Lareau 2003; Sellerberg och Anving 2010). Olika kulturella praktiker, menar Lareau, ges olika värde vari medelklassens praktiker i hemmet sammanfaller med de sociala institutioner och normer utanför den direkta familjen. Med Lareaus terminologi och begreppet ”concerted cultivation” kan vi på så vis förstå hur mat och måltider, vad man äter och hur man förhåller sig till och berättar om sina barns matvanor är en del av hur föräldrar fostrar sina barn in i ett visst habitus. Sättet att framhålla barnens individuella förmågor är också ett sätt att skapa en individualiserad förståelse av barnet och göra en distinktion gentemot andra barn. Det egna barnet är inte ett barn i mängden utan ett barn med specifika önskningar och personlig vilja (Lareau 2003, s. 241). Det är också ett sätt på vilket man önskar att barnen ska ha ett öppet sinne inför olika rätter och smaker och inte enbart tycka om den mat som man äter inom familjen (Sellerberg och Anving 2010), en öppenhet som i sig kan förstås som en viss form av kulturellt kapital.

Till skillnad från de föräldrar som berättade om barnens, vad föräldrarna ansåg, ovanliga matpreferenser berättade flera av de intervjuade med utländsk bakgrund om hur deras vardagsmat såg något annorlunda ut beroende på varifrån man kom. De berättade om olika kryddor, kinesisk anka, arabiska dolmar, hommous, ostar, olika sorters bröd och såser – mat som hos dem hade en självklar plats i vardagen. Frågan är emellertid vilken betydelse det har *vem* som äter vilken mat? Till skillnad från de föräldrar som med stolthet talade om när deras barn åt, vad som ansågs som ovanlig mat var detta inget som betonades i när de berättade om vad de brukade äta. Däremot talade de om den frustration som kunde komma ur att barnen ville äta vad man definierade som ”svensk” mat.

Zara: Min flicka tycker inte om mat men min pojke gör det. Han bara äter. Han matar mig och spiller mat på mina kläder... Innan han gick på dagis var det jag som matade honom men nu vill han äta själv. Ja. Han tycker om mat. Han går direkt till matbordet när vi kommer in. Han vet sin plats. Flickan äter mer på dagis än vad hon äter hemma. Hon vill ha svensk mat. [...] Hon vill hela tiden ha smörgås och fil och knäckebröd.

Intervjuare: Ja, det är mycket svenskt.

Zara: Hennes pappa tycker mer om arabisk mat, vår mat. Men det är svårt att laga sådan mat. Barnen tycker inte om det men jag tycker om det.

Intervjuare: Hur löser ni det att barnen vill ha vissa saker?

Zara: Jag vill att de ska äta samma mat som vi äter. Det är viktigt. Jag tycker det är bra näring i vår mat också [arabisk mat, min anmärkning]. Jag tvingar henne. Det är bara att säga till du ska äta, men om jag inte bryr mig då äter hon inte.

Ovan berättar Zara om just dilemmat att barnen vill äta "svensk mat" istället för den mat som hon och hennes man vill äta, det vill säga den mat de själva är uppvuxna med. Genom fokusgruppsintervjun bekräftade de intervjuade varandras erfarenheter i relation till just den här problematiken, hur de upplever det som frustrerande att barnen inte vill äta den mat som de själva tycker om och om hur de använder sig av olika strategier för att lösa konflikten. Det som är intressant här är att se hur den "konstiga" maten är utgångspunkten men barnens preferenser var inte något som gav upphov till stolthet, tvärtom synsättet i de familjer som stolt berättade om barnens "ovanliga" matvanor.

Betydelsen av mat handlar också här om identitet, om att befinna sig i ett nytt land och understryker det nära förhållandet mellan mat och identitet och mat som tillhörighet (Bell och Valentine 1997; Narayan 1997; Warde 1997; Heldke 2001; Ashley et al 2004). Matens kommunikativa sida bör därför förstås i relation till vem som säger vad, den ges olika betydelse i olika sammanhang och beroende på vem som äter den. Den "andra" maten ges en symbolisk betydelse för barnet i den svenska medelklassfamiljen som en öppen smak gentemot omvärlden. Hans som från början är från Tyskland och har två barn och arbetar som lärare berättar om hur han önskar att barnen ska vilja vara med och laga mat, att de ska lära sig hantverket, från hur man hanterar råvaror till hur man tillagar dem. För Hans handlar detta om livskvalitet men även om att man, som han uttrycker det: "Ja också faktiskt lite grand att man lär sig om länder, utan att bli allt för kliché."

Genom att äta viss mat lär man sig, och barnen, något om sin omvärld, men är den "konstiga" maten däremot en del av den egna vardagen så ges den heller ingen sådan betydelse. För att maten ska leda till ett ökat kapital krävs det därför att man har en position och en relation till det "normala" och vanliga (Lareau 2003, s. 277-278). Då utgångspunkten är den "normala" maten ges den "konstiga" ett högre värde, och föräldrar berättar med stolthet om när barnen äter den. Men om utgångspunkten är den "konstiga" maten ges den ingen sådan betydelse. Andra forskare har visat hur sedvanliga rätter framförallt föredragits av arbetarklassen medan medelklassen snarare kännetecknats av att föredra mer nymodiga rätter (DeVault 1991; Warde 1997; Bugge och Almås 2006) något som även här tycks ha relevans och bekräftas av de olika förhållningssätten till mat och vilken mat barnen uppskattar. Förståelsen av barns öppenhet gentemot olika smaker menar jag bör förstås som en aspekt av hur klass manifesteras och hur barn är en viktig del i hur kulturellt kapital aktiveras i en specifik kontext av individer som har rätt kapital och som uttrycker det inför andra (Lareau 2003, s. 277). Genom att uttrycka och berätta om den mat man äter görs också familj och genom att berätta om de olika rätter man äter och som barnen föredrar konstrueras den familj som är öppen gentemot andra, och inte minst gentemot andra kulturer.

Den tråkiga maten och förhandlade ideal

”Vad ska vi äta idag?” är en ständigt återkommande fråga. Vad man önskar stod på bordet och vad som faktiskt står på bordet är däremot något som ofta skiljer sig åt. Idealen bekräftas sällan i verkligheten och en del av de intervjuade berättade om hur det fanns en fara i att ha för höga ambitioner med vardagsmaten. Att stå och lägga ner mycket tid, arbete och omsorg i kvällsmåltiden, ställa fram den på bordet och att sedan ingen vill äta maten upplevs som onödigt och ogjort arbete. Johan beskriver hur han under den tid då barnet inte var så gammalt inte såg någon glädje i att laga god mat:

Johan: För att då står man och gör någonting som är för familjens skull [han skrattar] och familjen bara, ja alltså det blir... Då gör man ju sig själv en otjänst om man har för höga ambitioner. Och det kan jag ju känna att ibland hade jag för höga ambitioner.

För att inte ambitionsnivå och resultat helt ska krocka försöker man istället uppnå något slags *förhandlade ideal*⁷² där maten kanske inte blir så ”rolig” som man skulle ha önskat men som barnen ändå äter, vilket i sig är en tillfredsställelse.

Sandra: Fast ja det kanske blir ganska tråkig mat också [skrattar lite, jag skrattar med]. Men det är liksom inte... Men det är mycket potatis, ris eller pasta och så är det kött. Vi äter nästan alltid kött, alltså kanske kyckling eller fisk eller köttfärs. Så är det liksom. Ja och så är det variationer på det.

Samtidigt som man kompromissade kring vardagsmaten upplevde en del ändå att det fanns en ovilja mot att äta vad man menade var tråkig mat, något jag förstod som mindre kryddstark och mer i linje med den traditionella (här i betydelsen svenska) maten (Bahr Bugge och Almås 2006). Om vardagen med alla dess rutiner kunde upplevas som tråkig så ville man åtminstone äta god mat.

Kristina: Men om jag skulle äta... Det skulle ha blivit fullständig tristess alltså, jag skulle inte klara av det, om man nu tänker sig att vi skulle anpassa oss till att jämt äta dagisanpassad mat. Jag skulle inte tycka att det var...

Johan: Människovärdigt.

Kristina: Nej. Nej men alltså jag skulle bli, för man är trött nog ändå och det är mycket som man måste kämpa för att hålla uppe och sådär i vardagen och att då dessutom vara tvungen att äta tråkig mat...

72 Pedagogen Marie-Louise Stjerna använder begreppet vardagsrationalitet för att beskriva en liknande situation (Stjerna 2007, s. 239). Stjerna beskriver hur människor förhandlar mellan ätande för att uppnå bästa möjliga hälsa, människors identitet som ätare och praktiska omständigheter i vardagslivet. Aspekter som alla har betydelse för vilken mat som äts.

För Johan och Kristina handlar det inte bara om vad barnet ska lära sig att äta eller tycka om viss mat utan också om deras egen relation till mat och vad den betyder. Att äta "tråkig" mat vore inte "människovärdigt" säger Johan. Maten ges en stor betydelse i vardagen och att äta gott handlar till och med om människovärdighet. Så samtidigt som Johan beskriver hur han inte vill lägga ner för mycket "onödigt" arbete på matlagningen så vill de inte heller äta för tråkig mat vilket skulle resultera i en ännu tråkigare vardag. Kristina, Johans sambo, närde också en oro över att deras dotters smak för "tråkig mat" hade med förskolan att göra.

Kristina: [...] vi är väl två, tre föräldrar som har reagerat då på att maten är lite sådär halvkul på dagis. Men det är mest att den är tråkig.

Att maten där är tråkig på förskolan menar hon är ett problem eftersom det har inneburit att barnet, som tidigare ätit det mesta, nu inte längre gör det. Oron handlar till viss del om att barnet inte vill äta maten hemma, men menar jag också om att barnets smak riskerar att "underutvecklas". Föräldraansvaret handlar i det här fallet inte om att se till att barnen får i sig mat eller att det är dålig mat. Istället handlar det om att maten beskrivs som "tråkig" och att man önskar mer för sitt barn.

De flesta föräldrar lagar säkert titt som tätt vad som skulle kunna beskrivas som "tråkig vardagsmat" till sina barn. Under intervjuerna berättade också flera föräldrar om hur maten sedan de fick barn hade blivit tråkigare och att den mer "spännande" maten var något som de åt vid tillfällen då barnen inte åt med dem, eller på helgen då de hade mer tid för att laga något extra gott. Det intressanta är dock hur vissa av de intervjuade som hade en medelklassbakgrund oftare berättade om att tråkig mat förstörde vardagen, eller att barnens riskerade att vänja sig vid allt för tråkig mat. I familjer med kulturellt kapital och ekonomiska resurser att uttrycka detta på visar också forskning att mat ofta är en arena för att uttrycka sig själv på, mat blir till en form av identitetsarbete (Bourdieu 1984; DeVault 1991; Warde och Martens 2000; Bahr Bugge och Almås 2006, s. 222). Jag förstår därför skillnaderna mellan de intervjuades sätt att tala om mat som tråkig, rolig, konstig och ovanlig som del som ett sätt att också fostra in sina barn i ett visst sammanhang. Detta är en del av hur barnfamilj görs i relation till klass och där den "icke tråkiga" maten blir ett sätt på vilket man överför och utrustar sitt barn med visst kulturellt kapital.

8.2 Sockermotstånd och sockrets självklara plats

Josefin: Ja, nej, jag, nu låter det hemskt. Men vi är nog inte stenhårda med vad hon äter, för nu handlar det om henne. Och sen så sötsaker och sånt det får hon ju inte äta hur som helst, men det är ju ingen nolltolerans heller. Nej men jag tror faktiskt inte att vi bryr oss så jättemycket om vad hon inte får äta och... Men å andra sidan så tror jag att vi har ganska så sund mat från början liksom. Det är inte så att vi sitter hemma och äter Burger King på kvällarna när hon har somnat. Det har väl hänt men det är inte, det hör inte till vardagen liksom.

En morgon under hösten 2011 när jag slog upp vår dagstidning så fann jag en reklambilaga om barn och barnuppfostran. Längst fram på bilagan stod det med stora bokstäver: ”Den största risk som vi idag utsätter barn för är för mycket sött” och inne i tidningen var det en dietist som uttalade sig om barns sockerkonsumtion (*Ditt barns framtid*. Nr 1, 2011). Socker väcker uppenbarligen mycket starka känslor. Även vid tiden för intervjuerna var debatten kring barns allt för stora konsumtion av socker het och rapporter om att barn åt för mycket socker, och hur mycket man egentligen bör äta av olika näringsämnen var inslag i nyhetsrapportering och i de intervjuades vardag.⁷³ Debatten avspeglade sig också i intervjuerna där många återkom till just sockret. Nedan kommer jag att teckna olika berättelser genom vilka jag vill visa på de intervjuades tankar och inställningar till onyttigt mat i allmänhet och sockerdiskursen i synnerhet.

Tidigare studier (se till exempel Jansson 2004; Livsmedelsverket 2007) visar att socioekonomisk bakgrund har stor betydelse för matvanor. I grupper med lägre inkomster visar studier att matvanorna är sämre, att man löper högre risk för att bli överviktig och få hål i tänderna. Fetma och fetmarelaterade sjukdomar är ett av de socialt mest ojämnt fördelade ohälsotillstånden (Jansson 2004). I min studie skilde sig hur de intervjuade beskrev vad de åt men gemensamt var att de alla hade kunskap om att för mycket socker och fett inte var bra. Deras förhållningssätt till socker skilde sig däremot åt vilket också bekräftas av andra. Sociologen Martin Jansson har på uppdrag av Livsmedelsverket (2004) studerat barn med olika klassbakgrund och på vilket sätt deras syn på mat och motion skilde sig åt. Janssons slutsats är att alla barn hade någon form av kunskap om vad som var bra respektive dåligt att äta men att det som framförallt skilde dem åt var smaken och de barn som kom från områden med högt inkomstindex hade en väl utvecklad verbal och reflekterande förmåga att tala om mat och fysisk aktivitet (Jansson 2004, s. 48). Genom information till föräldrar antas att bristande kunskaper om vad som är nyttigt och mindre nyttigt att äta vara problemet. Samtidigt bekräftar studier att bristande kunskaper inte nödvändigtvis är proble-

73 Se till exempel: Trygga Barn, Försäkringsbolaget Trygg Hansa 2010; Livsmedelsverket 2007.

met. Snarare handlar det om bristen på möjliga alternativ och förhållningssätt till vad man äter (Jansson 2004, s. 48).

Hur man ser på och talar om den mat man inte bör äta för mycket av (de intervjuade ger exempel som frusen pizza och hamburgare från hamburgerkedjorna) är en viktig identitesmarkör och ett sätt att positionera sig relationellt i gentemot andra, menar Bahr Bugge och Almås (2006). För den urbana medelklassen är den såväl "icke-mat" som "protestmat", medan arbetarklassen snarare utan att ursäktas sig på samma sätt berättar om hur de äter den typen av mat ett par gånger i veckan (Bahr Bugge och Almås 2006 s. 220-222). Olika råd kring socker, onyttiga fetter och andra ohälsosamma ingredienser i maten fortsätter att vara en central del i de intervjuade barnfamiljernas vardag. Dessa "tabubelagda" matvanor var också något som de intervjuade återkom till. Förhållningssättet till sötsaker i allmänhet och till den pågående debatten i synnerhet skilde sig däremot åt i intervjuerna, något som jag här ska diskutera. De olika förhållningssätten blev olika sätt att positionera sig. De blev till sätt att göra motstånd såväl som att göra en respektabel familj (Skeggs 1999). Om jag tidigare i kapitlet diskuterat vad man äter handlar det här om vad man eventuellt inte äter eller vill att ens barn ska äta.

Marianne Ekström menar att förhållningssätt mellan ideal och praktik måste förstås i relation till klass och mängden kulturellt kapital en individ har för att förklara sitt inte alltid konsekventa handlande (Ekström 1990 s. 174 f). Enligt henne kan fyra förhållningssätt identifieras.

1. Ideal och verklighet sammanfaller. Det finns ingen anledning till att känna dåligt samvete eller otillräcklighet.
2. Det kan vara tillåtet att bryta mot ordningen om man känner den väl och i kraft av sin position står över ordningen, etiketten. När "alla vet att man vet" kan ordningsreglerna eller etiketten frångås.
3. Att få dåligt samvete kräver att man känner normerna men i förhållande till reglerna står personen i ett underläge. Man strävar men når inte fram.
4. De som inte inser eller inte vet vad som förväntas av dem har ingen anledning att ha dåligt samvete eller skämmas.

I Ekströms, liksom Bourdieus analys, är det dåliga samvetet främst medelklassens syndrom, de som enligt en Bourdieuianisk klassanalys strävar uppåt. Inspirerad av Ekströms modell för att förstå relationen mellan ideal och verklighet vill jag i det följande relatera den till hur de intervjuade förhåller sig till den dominerande föreställningen vad gäller socker och godsaker; de som tycker att det idag finns en *överdriven återhållsamhet* kring socker, de vars vardag präglas av *restriktioner* kring socker och de hos vilka sockret är mer oproblematiserat och *tillgängligt*. Jag kom-

mer att visa på hur de intervjuade på olika sätt använder sitt kulturella kapital för att följa, förhandla och göra motstånd till diskursen.

Överdriven återhållsamhet – fallet förskolan

De flesta av de föräldrar jag intervjuade hade ett eller flera barn på förskolan. Idag är 83 % (mätningen är från 2010) av alla 1-5 åringar i Sverige inskrivna i förskolan (Skolverket 2011). Oavsett om barn är där hela dagen eller ej så äter de i de allra flesta fall lunch och eventuellt också något mellanmål där. Förskolan har därmed också en central plats i många barn och föräldrars liv, något som också har blivit tydligt under intervjuernas gång. Det handlar emellertid här inte om förskolan som sådan utan mer specifikt om maten på förskolan. Inledningsvis kommer jag här att diskutera maten i allmänhet på förskolan för att sedan fokusera diskussionen kring socker. Louise som själv arbetar som förskolelärare berättar:

Louise: [...] det frågar de alltid [syftar på föräldrarna, min anmärkning], varje dag. Ibland kan det vara det viktigaste, "vad har barnen ätit". Sen kan jag uppleva, generellt sett, att folk är lite mer fixerade vid det här nuförtiden, att barn ska äta så himla mycket: har de ätit, hur mycket och om inte så genast är det något som är fel liksom. Att man, det blir väldigt stort fokus på maten. Och många barn, fastän barnen inte lider någon nöd så är det: de ska äta, de måste äta. Och jag menar många barn, äter de lite en måltid så äter mer vid nästa måltid. Jag menar man behöver inte, det behöver inte bli så stor affär utav det.

Maten på förskolan har enligt Louise en nästan överdrivet central plats i föräldrars liv. Att barn äter på förskolan har också emotionella betydelser för föräldrar. Martina, vars dotter inte äter så mycket hemma, berättar:

Martina: Då hade de en jättebra kokerska, som lagade jättegod mat och en bra avdelning med ett lugnt klimat och en lugn matsituation, så då började hon äta på förskolan. Även om hon inte åt hemma så visste jag att hon hade ätit på förskolan.

För Martinas del har förskolan, i och med dotterns matproblem, varit en viktig trygghet. Eva, bor tillsammans med sin sambo, som arbetar på ett större företag, och deras två barn i en villa i utkanten av staden. Eva är vid tillfället för intervjun föräldraledig men arbetar annars som personalansvarig på ett företag. Hon berättar att man särskilt bjudit in en dietist på förskolan för att informera och diskutera med föräldrarna.

Eva: Ja vi var ju, vi blev inbjudna att lyssna på en sådan här [dietist, min anmärkning] på förskolan och då gick jag och min sambo båda två då. Sen har vi pratat om på dagis om att de inte ska ha de där krämerna till mellanmål och sånt. Men jag vet inte riktigt hur, de försöker

nog men det beror sig på vad hon, vad hon i köket tycker och vad hon har för inställning och jag har ingen aning. Men en dag så hade de ätit langos med florsocker till mellanmål och det är väl kanske lite... Ja jag sa ingenting.

Terese: Nej oj. Är det svårt som förälder att hålla sig ifrån?

Eva: Nej, nej jag brukar inte, jag tror att de äter lite grann. Men frukost och sånt är ju inga konstigheter och sen får de ju frukt till mellanmål. Nej men jag vet faktiskt inte riktigt vad de äter, jag kan liksom inte riktigt engagera mig i det. Jag tror att det är hyfsat i varje fall.

Eva understryker att maten hemma har en stor betydelse. Hon reagerar dock om hon tycker att det, som i fallet med langos med socker till mellanmål och tycker att det har blivit "för" mycket. En idé om vad som är normalt att äta tycks råda och överskrids inte den så är förskolans måltider heller inte en källa till oro.

Samtidigt finns det de föräldrar, likt Katrin som studerar, extraarbetar och bor ensam med sin dotter, som flera gånger under intervjun återkommer till de ofta "överdrivna" budskap föräldrar möter och att det ofta finns en obefogad oro. Det är en oro, menar hon, som har moraliska undertoner och som hon själv har mött. Genomgående för intervjun är att Katrin reflekterar mycket kring förväntningar på föräldraskapet och protesterar mot ideal och normerande föreställningar, men när det kommer till mat och socker är hon ändå något oroad.

Katrin: Alltså jag tycker nog det är viktigare med socker till exempel. Att dom inte, alltså att dom inte får äta socker. Det är jag mycket mer, det är jag mycket mer noggrann med liksom. Men jag tycker ganska mycket av allting är ganska överdrivet liksom. Och det är något man blir helt meddragen i när man får barn liksom. Då blir det så här, och det gäller inte bara mat utan det gäller ju allt, att det är så himla överdrivet liksom.

Tydligt är att socker och barn är något de intervjuade förhåller sig till på något sätt. Om sockret är viktigt för Katrin att undvika så har Marie-Louise en mer klugen inställning. Marie-Louise, som vid tillfället för intervjun höll på att avsluta sin utbildning, bor i innerstaden tillsammans med sin man som är egen företagare. Tillsammans har de två barn som är 6,5 och 2 år. Barnen går på en förskola i innerstaden där mat och hälsa har en central plats. Förskolan har en egen kock som endast lagar mat med ekologiska råvaror. För ett tag sedan tog förskolan också helt bort sockret, som till exempel glass då något av barnen fyller år.

Marie-Louise: De tog upp det på ett föräldramöte och frågade vad vi tyckte om det att man tog bort sockret [vid födelsedagar, min anmärkning]. För de tyckte att det blir liksom glass, vad kan det bli, ja det är ju 50 barn på, ja på hela stället och så är det 15 barn på varje avdelning, 15, 15, 30, det är tre avdelningar. Och istället så får man, istället så gjorde de en annan grej av det. Att man får sitta på en tron och man får ta sitt kort och man får ha en flagga och så får man äta hur mycket frukt man vill. Men glassen var borta liksom. Ähh. Och så kan jag känna så här att visst det är en bra grej men är det något dagis, alltså vårt dagis med liksom bara en massa medelklassföräldrar som absolut är jättemedvetna om vad de ska äta, det finns inget barn som är överviktigt. Det finns inget, jag kan ändå känna att...

Terese: Ibland skulle det...

Marie-Louise: Ja, ja jag känner mig kliven liksom förstår du. Det kan ändå liksom vara ok med glass ibland, det får inte bli för...

Förskolans nya regler kring socker och födelsedagar är något som Marie-Louise förhåller sig försiktigt tveksam till. I sin reflektion över huruvida det var nödvändigt att ta bort glassen reflekterar hon över såväl klass som föräldraskap och medvetenhet kring mat och hälsa där det bakomliggande antagandet är att medelklassföräldrarna på den egna förskolan redan gör "rätt" medan föräldrar med en arbetarklassbakgrund oftare ger sina barn "fel" mat.

Att det inte får blir "för mycket" är ett återkommande tema:

Linda: Och då hade de ju ätit äppelkaka och vaniljsås på dagen. Då hade de ju haft det som mellanmål, men samtidigt så har de ju inte det varje dag, och någon dag är de ute och grillar korv och äter det, och någon annan dag så är det yoghurt och mackor, eller fil och mackor. Och då tycker vi att det är helt ok. Vi tycker det är jättebra att de varierar sig. För vi skulle ju inte vilja ha ett dagis, där barnen har, där de håller tillbaka helt heller. Som de här sockerfria dagisen som börjar komma nu, jag tycker det verkar vara lite farligt.

Trots att mat och hälsa är så viktigt för Linda och Gustav så betonar de att restriktionerna mot socker inte får överdrivas. Det får inte vara för mycket, varken av socker eller av sockerfrihet. Total frånvaro av socker beskrivs ovan till och med som lite farligt, något som längre fram i intervjun definieras som att man vill ha "balans på det". Vilken position man själv har är betydelsefull för att kunna hävda att avsteg inte är av fara, utan tvärtom. Likt Ekström menar kan man göra avsteg då man känner ordningen och genom sin position står över den (Ekström 1990, s. 174 f). De föräldrar som befann sig i den här gruppen, som genom sin position gjorde motstånd mot den restriktiva sockerdiskursen var de familjer som hade en medelklassbakgrund. De berättade aldrig om barn med övervikt och de beskrev också sina barns "ovanliga" smakpreferenser. Motståndet blev här ett sätt att manifesteras såväl oberoende som kritiskt förhållningssätt till dominerande föreställningar om sockrets farlighet. Detta förhållningssätt blev i sin tur ett sätt på vilket mervärde av kulturellt kapital skapades i termer av att de också förhöll sig kritiska och framstod som självständiga och reflekterande individer.

Restriktioner i vardagen

I någon form hade sockret en plats i alla de intervjuades vardag. Socker kunde vara något man försökte motverka, en symbol för tröst eller helt enkelt något som man åt inom vissa gränser och vid särskilda tillfällen. Att sockret belades

med vissa restriktioner är vad jag nedan kommer att fokusera. Det handlar om att man upplever att ideal och verklighet sammanfaller såväl som att man får dåligt samvete för att man inte lyckas nå hela vägen (Ekström 1990, s. 174 f).

Anna var fränskild och bodde i en lägenhet med sina två söner vilka hon hade delad vårdnad om tillsammans med barnens pappa. Under en period hade hon varit arbetslös men vid intervjutillfället hade hon fått en tillfällig anställning som projektledare. Genom hela intervjun återkom Anna ofta till vilken stor betydelse måltiderna hade i hennes och barnens liv, inte minst som samlingsplats. Men hon berättade också om hur viktigt hon tyckte det var att äta nyttig mat med mycket frukt och grönsaker. Detta var särskilt viktigt, då en av hennes söner hade haft problem med övervikt. Under de veckor hon hade barnen lagade hon mat varje kväll och hon berättade flera gånger om hur ordentlig hon upplever sig vara och gav också mig ett antal pikningar för att jag måste uppleva henne som särskilt tråkig som bara gjorde ”rätt”. Vid tillfället för intervjun var den yngste sonen hemma. Han var förkyld och hängig och satt i soffan och drack varm choklad. Anna diskuterar vad hon kallar sockerintaget:

Anna: [...] och där har jag påverkats av program på tv när det gäller sockerintaget, barnens sockerintag och så. Inte så att jag, jag har aldrig bombaderat dem. Men att få O’boy till frukost, det får, det är sällan alltså. Utan O’boy det är någonting vi unnar oss de här träningskvällarna och en rostad macka. Men det är ju ingen frukost som jag är glad för att ge. Utan det är vid sådana här tillfällen som nu idag [när sonen är sjuk, min anmärkning].

I Annas familj har sockret fått en plats som något speciellt, något man unnar sig efter en tuff dag, då man är sjuk eller när det är helg och man äter en extra god frukost. Socker är ett undantag i vardagen. Socker är ett undantag på samma sätt som att barnen på helgerna kan få sitta i tv-soffan och äta, till skillnad från på vardagarna då de sitter vid matbordet i köket och äter. Att servera sockerrik mat vid speciella tillfällen innebär en form av kontroll. Socker är emellertid också något som sätter guldkant på vardagen – ett förhållningssätt till socker som också följer de råd som ges till föräldrar. Hans som har två döttrar och arbetar som lärare berättar att helgens frukost är lite speciell, då går de till bageriet i närheten av deras lägenhet och köper färska frallor.

Hans: Ja och där är ju också ganska mysigt för om barnen är vakna så vill de gärna hänga med och det är ganska mysigt att gå med dem till bagaren och sådär.

Terese: Och de får välja själva och...

Hans: Ja ibland. Ja, de vill jättegärna ha croissanter men det får de bara en gång i månaden.

Barnens önskan om att äta croissanter är något som får stävjas. Eftersom croissanter inte är lika nyttiga som annat bröd så är de också något speciellt, något som man endast äter en gång i månaden. Det dominerande budskap som föräldrar möter i

relation till socker är att man ska hålla sockerintaget så lågt som möjligt. Genom olika former av kontroll förhåller sig de intervjuade till sådana råd. Att stävja och kontrollera sockerintaget blir en del av hur familj görs på rätt sätt och hur barn fostras in i en skötsamhetskultur där godsaker endast äts vid speciella tillfällen.

Respektabilitet och socker

Inställningen till socker kan också handla om vad man vill visa upp för andra. Att bete sig respektabelt innebär också att man förhåller sig rätt till olika symboler (Skeggs 1999). Marie-Louise har en dubbel inställning till hamburgerkedjan McDonalds och hon menar att McDonalds någon gång kan vara ett alternativ då man har bråttom och inte själv orkar laga mat. Att föräldrar anser att värdet med McDonalds är att det är såväl lätt och praktiskt som snabbt och billigt är något etnologen Helene Brembeck också visat på i sin forskning om barnfamiljer och McDonalds (Brembeck 2007, s. 35). Samtidigt berättar Marie-Louise också om hur McDonalds för henne symboliserar andra något som hon inte vill bli förknippad med inför andra.

Marie-Louise: Och då mötte vi grannen i hissen där vi stod med den där McDonalds påsen och då fick jag just den här känslan att nej. Men det händer inte så ofta. [...] Och jag skulle inte gå in och sätta mig på McDonalds med min dotter som är två och ge henne en cola eller en hamburgare, nej, aldrig! Men här hemma får hon smaka liksom.

För Marie-Louise är det viktigt att de inte går till McDonalds för ofta. Att synas med sina barn inne på McDonalds, menar Marie-Louise, inte är något man gör utan vidare. Jag tolkar Marie-Louises inställning som att hon dels förhåller sig till en moralisk föräldraskapsdiskurs samtidigt som hennes förhållningssätt rymmer en outtalad distans till de föräldrar som sitter på McDonalds med sina barn. I vad Morgan skulle kalla etiska val (Morgan 2011, s. 129) är Marie-Louise barn involverade. Hon agerar också gentemot de människor som befinner sig i hennes närhet, de ska inte kunna se henne genom McDonalds fönster. Hennes föreställning om vad hon skulle symbolisera i dessa andras ögon innebär att de äter maten från McDonalds hemma. Så framstår hon också som en mer respektabel förälder.

Man ska vänta med att introducera barnet till sötsaker och det är upp till föräldrarna att hålla sockernivån så låg som möjligt. Att ge barnet goda matvanor och servera dem bra och näringsriktig mat är föräldrars två viktigaste uppgifter när det gäller barn och mat framhålls från Livsmedelsverket (Livsmedelsverket 2007). Intervjupersonerna framhåller starkt att just sötsakerna och även annan onyttig mat är undantag. Samtidigt upplever många att barnens motstånd till det man vill att de ska äta är stort, Louise som vi mött tidigare i kapitlet berättar:

Louise: Och så tänker man när man tar fram fiskpinnar och frysmat att vad är det för näring i det här, sånt tänker man ju på hela tiden. Att åh gud det var inte så bra och nu fick de kanelbullar, att hon får i sig saker som kanske inte är sådär jättebra. Man kanske skulle önska kanske att det var lite annorlunda. Men det är inte helt lätt och man vet också att då äter hon ingenting eller då äter hon lite grann av det.

Under vårt samtal återkommer Louise ofta till hur hon menar att barn egentligen har få möjligheter att själva välja, att de får äta det som bjuds och att det därför är upp till föräldrarna att servera dem hälsosam mat. För Louise är det inget problem att äta pizza eller hamburgare ibland och sker det endast någon gång då och då så känner hon sig inte som en sämre förälder. Samtidigt berättar Louise också om hur barn vägrar att äta viss mat. Detta gäller även hennes egen dotter. Dotterns matvägran blir därför i viss mån ett val som hon berättar att hon rättar sig efter. Något ska ju dottern trots allt äta menar hon. Detta visar också på den situation som ofta råder då man som förälder både vill att barnen ska äta hälsosam mat och att de ska äta något. Betydelsen av att få barn att äta åtminstone något berättar även Martina, som studerar till sjuksköterska, om:

Martina: Men har då inte hon ätit ordentligt och inte har gjort det på väldigt många dagar, och inte ätit något vidare hemma heller då. Då är det liksom, nej nu måste hon äta, och då köper vi pizza [vi skrattar båda]. För då äter hon alltid, det slår aldrig fel. Det är liksom, har hon inte ätit på ett par dagar, så antingen håller hon på att bli sjuk eller så, så har det inte varit god mat helt enkelt, som hon har tyckt om. Så då köper vi pizza helt enkelt, för då äter hon. Det är liksom, ja nu har hon inte ätit riktigt på tre dagar, hon har ätit frukost och mellanmål men ingen middag, nej pizza.

Till skillnad från Louise är pizza inget som Martina uttrycker några stora kval över. Samtidigt har den äldsta dottern ända sedan hon var liten haft problem med att äta, eller inte velat äta. Detta har lett till mycket oro för Martina.⁷⁴

Att sockret är belagt med vissa restriktioner och förbehållen särskilda tillfällen är, menar jag, ett sätt att göra respektabel familj på. Det är vad Ekström skulle kalla ett förhållningssätt där man strävar efter att efterleva idealen (Ekström 1990, s. 174 f). Jag vill däremot inte göra en riktigt så generell indelning, som Ekström gör, mellan de som inte når ända fram, och därför känner dåligt samvete, och de vars handlingar och ideal sammanfaller. Istället är detta något som är kontextbundet och till exempel är avhängigt av om barn matvägrar. Det sätt som föräldrar berättar om sina förhållningssätt visar däremot hur denna förhåller sig till styranderelationer i vardagen.

⁷⁴ Men det har också betytt att det för henne är viktigare att barnen äter något än att de alltid äter "rätt". Mot bakgrund av en allmän oro för övervikt hos barn tycks oron hos de intervjuade föräldrarna snarare handla om att barn inte äter än att de äter för mycket.

Det tillgängliga sockret

Till skillnad från flera av de föräldrar som har talat om sina barns matvanor med stolthet, oro eller med en önskan om åtminstone en viss förändring så skiljer sig Malin ur mängden. Malin har fem barn och är vid tillfället för intervjun arbetslös. Hon har tidigare arbetat som lastbilschaufför och inom vården. Tillsammans med sin man (som just nu har en praktikplats efter en tids arbetslöshet) bor hon utanför staden i ett radhus. För Malin är det här med mat och måltider å ena sidan komplicerat och å andra sidan inte. Hon berättar att de har det ”inte är så här upprutat” utan de ”har det väldigt fritt hemma”. Det är komplicerat så till vida att det kan vara svårt att få alla att sitta med vid matbordet. Att äta tillsammans är näst intill en omöjlighet liksom att få alla att vilja äta den mat som serveras. Ofta blir det olika rätter som äts. Emellanåt har familjen också dåligt med pengar vilket kan göra att det blir svårt att variera sig (se även DeVault 1991, s. 201). När det är sämre tider blir det mycket makaroner berättar hon. Vad gäller socker är det däremot inget som hon funderar nämnvärt över.

Malin: [...] visst man ska väl egentligen lära dom att äta nyttigt och inte godis mer än på helgerna. Och inte på vardagarna och så här. Men jag vet inte, jag har aldrig brytt mig så mycket om det.

Terese: Nej

Malin: Det är tandläkaren som gnäller mest [hon gör en irriterad röst, min anmärkning]. ”Äter de bara godis på lördagar?” ”Ja visst” [vi skrattar båda]. Och så vet man att nja.

För Malin tycks krav och normerande föreställningar om hur man bör bete sig och vad man bör servera sina barn inte ta lika stor plats. Tandläkaren uppfattas visserligen som en auktoritet som hon i stunden förhåller sig till, men vad han säger är inget som hon alltid följer. Detta menar jag inte handlar om att inte bry sig utan snarare om att hon förhåller sig avståndstagande till hur en del föräldrar tar sitt föräldraskap och omgivande normer och föreställningar om hur man bör göra på för stort allvar. Hon berättar om barnens frukostvanor:

Malin: Ja ibland vill dom ha flingor och det är både, kalaspuffar eller kuddar eller vanliga Kellogs, det är det som brukar gälla hos mig. Eller så är det antingen så här vaniljfil eller så kör man med yoghurt. Eller så är det mackor eller rostmackor. De får ju ta vad jag har hemma. Och O'boy dricker de flesta ju. Det är ren förbrukningsvara. O'boy och mjölk. Det är inte de här utan det är ju [måttar stora förpackningar, min anmärkning].

För Malin handlar väl av mat inte så mycket om vad som är nyttigt eller onyttigt utan snarare om vad som finns hemma. Det som av föräldrarna skulle ses som mat som man äter ibland är för Malin snarare mat som äts varje dag. I deras familj är inte O'boy en ”lyx man unnar sig” utan en ”förbrukningsvara”. Socker har här

en annan plats. Till skillnad från flera andra familjer är sockret inte ett särskilt undantag utan en del av vardagen. Malin är inte heller så orolig om barnen inte äter:

Malin: Alla äter frukost. Och ibland vill man ju inte ha, man är inte sugen på att äta. Och det förstår jag också. För ibland är man inte hungrig på morgonen.

I Malins berättelse är inte oron lika starkt närvarande som hos flera av de andra föräldrarna jag har intervjuat. Ibland vill barn helt enkelt inte äta och det behöver inte betyda mer än så. Malin överskrider på så vis reglerande normer, styrande relationer, för hur man som förälder bör agera men hennes motstånd ger inget mervärde då hon från början befinner sig i en position där hon saknar en viss form av symboliskt och kulturellt kapital.

Att materiella villkor och vad man orkar med i vardagen har betydelse blir tydligt även i Nadias berättelse. Nadia lever sedan ett antal år ensam med sina fyra söner. Under intervjun talar hon inte om barnens pappa och jag förstår det som att han inte har någon plats i barnens liv. Vid tillfället för intervjun studerade hon svenska på SFI. Hon återkom också till hur tufft livet var. Hon hade ofta dåligt med pengar, en av sönerna hade problem i skolan och att sköta hela hemmet själv var både påfrestande och tungt. Maten hade däremot en viktig plats i Nadias liv och hon sörjde att sönerna inte ville, eller tyckte om att äta arabisk mat. Nadia berättar om hur hon tycker att sockret är problematiskt, något hon egentligen inte tycker att barnen ska äta. Hon försöker hålla tillbaka deras konsumtion av godis, läsk, juice och energidryck. Det är dock inte enkelt. Pojkarna vill ha godis och blir arga om de inte får det berättar Nadia. Den situation Nadia lever i skiljer sig mycket från hur flera av de andra intervjuade lever. Nadia lever under knappa ekonomiska förhållanden där det kan vara en nog prestation att få mat på bordet. Att göra familj och föräldraskap "på rätt sätt" är inget som hon enkelt kan praktisera. De ekonomiska ramarna begränsar hennes handlingsutrymme (DeVault 1991, s. 201). Utifrån den kontexten kan maten och vad man serverar också bli något sekundärt. För att undvika konflikter med sina söner serverar Nadia dem därför vad de vill ha. Till skillnad från Malin gör hon det dock med vissa kval och önskan om att det såg annorlunda ut.

Jag tolkar Malins förhållningssätt som en form av motstånd, men ett motstånd som jämfört med dem som argumenterar för att det finns en "överdriven" oro kring sockret inte ger någon utdelning av kulturellt kapital. Hennes föräldrapraktik och hur hon förhåller sig till vad Bahr Bugge och Almås kallar "tabubelagd mat" (2006) innebär att hon balanserar på gränsen mot vad som inom rådande diskursiva föreställningar kan förstås som ett mindre respektabelt föräldraskap. Det handlar dock inte om att hon inte vet vad som förväntas av henne (att jäm-

föra med Ekströms fjärde kategori 1990 ,s. 174 f). Nadia (och till viss del även Malin) befinner sig i en ansträngd ekonomisk situation som också påverkar vad man har möjlighet att laga för mat och där man inte alltid kan välja.

Här har jag fokuserat hur de intervjuade på olika sätt förhåller sig till vad som betraktas som onyttig mat i allmänhet och till sockerdiskursen i synnerhet. Jag har identifierat tre förhållningssätt som tycks dominera, dels de som menar att det finns en *överdriven återhållsamhet* kring socker, dels de som talar särskilt om vikten av att ha olika former av *restriktioner* kring sockret i vardagen, slutligen de som låter godsakerna vara mer *tillgängliga* i vardagen. Debatten kring socker har ofta varit både högljudd och haft moraliska undertoner, inte minst har den handlat om föräldrars och förskolors ansvar för att barn inte ska äta för mycket socker eller andra onyttigheter. Sockermotståndet har också länge varit en del i det nationella projektet för att få människor att äta rätt och att göra motstånd mot sockerdiskursen kan därför också förstås som en typ av motstånd mot den pedagogiska konsumtionen (Olsson 1997). Hur föräldrar förhåller sig till diskursen kring socker är emellertid även ett sätt på vilket föräldraskap och respektabilitet görs. På samma gång är det som hamnar på bordet ett resultat av de villkor man lever under, vilka "strider" med barnen man väljer att ta, ekonomiska möjligheter och motstånd eller misstro gentemot de råd som föreslås. Det handlar därför inte enbart om kunskaper utan också om arbetsmässig och ekonomisk möjlighet att välja "rätt" (se även Charles och Kerr 1988, DeVault 1991, Green et al 2009, s. 210).

8.3 Mat, distinktion och disidentifikation

I det följande vill jag fokusera hur mat och måltider är ett sätt på vilket de intervjuade positionerar sig själva genom att uttrycka distinktioner och att disidentifiera sig med en förmodad "andre", positioneringar som inte minst bär moraliska implikationer. Att handla moraliskt rätt och riktigt handlar därför inte för individen enbart om att fatta rätt beslut "but whether they reflect upon the decision they take and weigh up the consequences of their actions" (Smart och Neale 1999, s. 114).

Du är vad du äter heter ett program som visas på tv. I programmet försöker programledaren få dess deltagare att förändra sina matvanor till förmån för en mer hälsosam livsstil. Oavsett programmets inte sällan tvivelaktiga (uppfodrings) metoder så ligger det något i dess titel – *Du är vad du äter* – eller ännu hellre, "som du äter förstås du av andra". Att mat ger upphov till skilda sätt att posi-

tionera sig själv i relation till andra var en central tes hos Bourdieu (1984) som såg mat som en bland flera bärare av kulturellt kapital. I Bourdieus Frankrike handlade det om varor som ostar, viner och andra delikatesser. I vardagen hos en barnfamilj i Sverige är det kanske inte främst dessa varor som har betydelse för hur positionering och distansering från andra sker. Snarare handlar det här om uppfostran och ”in-fostran” av barn i ett visst sammanhang. Att vardagens mat inte alltid är så fantasifull är något som många av de jag intervjuat berättat om, samtidigt har maten i sig, vad man äter och kanske ännu mer vad man inte äter, varit ett sätt att positionera sig själv i det omgivande samhället. Anna urskiljer förbindelsen mellan mat och klass i förskolans och skolans barnfamiljer:

Anna: Ja, där kanske inte alltid finns utrymme för dom som inte passar in i mallen [pratar om förskolan, min anmärkning]. [...] Ja det är väldigt mycket Bullerby och där ska man hålla sig. Och det är ju härligt på ett sätt men sen så finns det ju en annan värld också som man måste kunna vara öppen för och ta in, och andra infallsvinklar. Och vi är rätt lika vi som är där nere, för vi har ju valt. Vi har ju gjort ett aktivt val och allt det här. Det är ju inte alls som att man råkar hamna i en församling, som på skolan där det finns hela spektret av folk som äter godis till frukost. Du vet så här låter sina barn vara ute halva natten, till då jag som är så jävla präktig. Det kan jag känna mig i det sammanhanget [skrattar]. Men det känner jag ju inte på dagis utan där är det mer som att jag avviker lite. Men på skolan är jag oerhört ordentlig. Man får liksom olika perspektiv beroende på var man befinner sig. Och jag är nog någonstans emellan och tassar liksom.

Ovan berättar Anna, som har delad vårdnad om sina två söner, om hur hon uppfattar att det på den förskola där hennes ene son går (den andre går i skolan) finns en idylliserad förväntan om hur man bör bete sig. Sonens förskola är ett föräldrakooperativ och ligger i ett område där det bor såväl välutbildade akademiker som grupper av arbetslösa – två grupper som hon relaterar sig själv till. På föräldrakooperativet har de flesta barn föräldrar med akademisk utbildning, medan så inte är fallet i skolan. Detta har betydelse för hur ordentlig hon känner sig på de båda ställena. Förskolan beskriver Anna som en skyddad värld där hon menar att alla är ganska lika. Hon framhåller kontrasten till den skola som hennes son går på. Där kommer barnen från olika förhållanden och där har föräldrarna skilda synsätt på föräldraskap, något som illustreras i citatet genom beskrivningen av barnen som äter godis till frukost.

Annas olika sätt att *disidentifiera* sig med andra föräldrar blir även ett sätt för henne att definiera sin egen position och sitt eget föräldraskap. Själv menar hon att hon befinner sig och ”tassar” mittemellan och inte riktigt vet var hon hör hemma. Anna finner sin position genom att positionera sig i förhållande till vad hon inte är. Hon är inte lika ”Bullerbyaktig” som föräldrarna på förskolan och inte lika ”slarvig” som föräldrarna på skolan. Anna tar avstånd från de välutbildade akademikerföräldrarna, som hon även senare i intervjun beskriver som ”lite

för mycket”. När Anna beskriver en del av föräldrarna på skolan så talar hon dock i nedlåtande termer om de barn som äter en ohälsosam frukost, en frukost hon menar består av chips och energidryck. Att identifiera sig och disidentifiera (Skeggs 1999) sig med andra föräldrar blir på så sätt till en aspekt av hur det egna föräldraskapet och den egna klasspositionen konstrueras och kommuniceras, i detta fall bland annat med hjälp av vad de egna barnen får till frukost.

Att vara ”praktig” och att förhålla sig till ”praktighet” är återkommande i berättelsen om föräldraskap. Malin berättar om sitt förhållningssätt till de ”praktiga föräldrarna”:

Malin: Ja men en del ska vara så himla praktiga och de ska vara så himla duktiga och ”Jag är förälder”. Ja det är väl klart att man är förälder men, jag vet inte. Jag har inte tänkt på det. Jag vet inte. Det är ju mina barn och jag får ju ta hand om dom så gott jag kan, alltså jag menar mer kan jag ju inte göra ju. Så är det ju bara. Jag menar jag kan ju inte sitta och diktera för barnen och sen vända mig om och sitta och kaka godis själv till exempel. Jag menar det funkar ju inte.

När Malin pratar om föräldraskap och föräldrarollen markerar hon distans till och disidentifierar sig med de ”praktiga” föräldrar som tror sig göra ”rätt”. Samtidigt är citatet en moralisk navigation där hon argumenterar fram sin egen moraliska position. Jag tolkar det som att hon i en mening gör motstånd mot de dominerande diskurserna om hur man bör uppfostra små barn och vad man bör servera dem. Hon uttalar dock aldrig vilka dessa praktiga föräldrar exakt är, de är en kategori av tänkta föräldrar. Hon tycks snarast förhålla sig till vad hon uppfattar som en diskurs om föräldraskap i stort i Sverige idag, och till antaganden om att man bör utöva sitt föräldraskap på ett visst sätt. Andra av de intervjuade har mer tydligt definierat vilka dessa som man disidentifierar sig med är. Sofie som just nu arbetar extra inom kök och omsorg berättar:

Sofie: Jag tror att framförallt handlar det om såna som ska göra karriär. Du vet de ska jobba minst 40 timmar i veckan på sina fina kontor eller var de nu sitter någonstans, de ska ha dyra kläder och barnen måste ha allt det senaste, märkeskläder och du vet. Och jag kan förstå om de tycker att det finns mycket krav, och att de ska springa på gym varje dag och ja...

Senare i intervjun beskriver Sofie dessa andra som ”nördar”, de är inte praktiga utan snarare perfektionister. Jag tolkar Sofies nedlåtande attityd som ett sätt att upprätthålla och uppvärdera sin egen moraliska hållning som barnuppfostrare.

Hos Bourdieu (1984) finns ett antagande om att människor i de lägre sociala klasserna strävar uppåt, ett antagande som med utgångspunkt i mitt empiriska material ställer mig tveksam till. De intervjuade förhåller sig till de ”praktiga” och till ”nördarna” men de ser samtidigt ner på dem som de tycker är ”för mycket” och vill inte vara som dem. Samma sätt att disidentifiera sig återkommer i

Karolins berättelse. Karolin är fränskild och bor tillsammans med sin dotter (8 år) i en lägenhet på landsbygden. Dottern är endast hos sin pappa varannan helg så den mesta tiden spenderar Karolin och dottern tillsammans. Vid tillfället för intervjun hade Karolin fått ett tillfälligt jobb på ett kontor från att tidigare ha varit arbetslös. I Karolins berättelse handlar det inte enbart om de egenskaper hon disidentifierar sig med utan också hur deras konsumtionsmönster såg ut. Hon berättar:

Karolin: [...] och jag handlar ju alltid på Willys eller Valen, eller Netto. Kvantum är jag portad från i min egen värld.

Terese: För att?

Karolin: Nej det är lyxkonsumtion. Dit går människor för att visa upp sig och så. Dom som inte behöver tänka så mycket på vad det kostar kanske. Men dom är ju lika mycket där för att visa upp sig. Nej jag hårdtrar det, jag larvar mig och så.

Terese: Ja, ja.

Karolin: Men det är inte flashigt att handla på Netto och det är ingen som vill bli sedd där.

Terese: Tror du att det är så?

Karolin: Ja, det är så.

Terese: Känns det så?

Karolin: Ja, oh ja. Det är sjukt att handla där.

Terese: Handla på Netto? För att det är en billighetsaffär?

Karolin: Ja, och så är det konstigt också.

De som har pengar handlar i vissa affärer och vill enligt Karolin inte bli sedda i affärer som, enligt henne, inte är lika fina utan mer kan karaktäriseras som lågprisaffärer. Att handla i vissa butiker innebär för Karolin att man tillskanskar sig en viss form av kulturellt men också socialt kapital. En viss grupp av människor går dit och i affären träffar de varandra och de är en grupp Karolin inte upplever sig tillhöra.

Men att framstå inför andra föräldrar som prätig är inte heller odelat positivt. Linda och Gustav, som vid tillfället för intervjun båda är studenter, lider båda av övervikt och maten har för dem tidigare varit en källa både till njutning och ångest. Eftersom de är rädda att överföra sin övervikt till sitt barn har maten kommit att bli mycket viktig för dem och de berättar att de försöker att äta ordentligt varierat och nyttigt. Till barnet har de från början själva tillagat all barnmat. Samtidigt har de som studenter haft en sämre ekonomi och även av detta skäl känt sig tvungna att laga barnmaten själva. De berättar om hur dessa matvanor har uppfattats som "präktiga" och lett till att personer i deras omgivning distanserat sig.

Linda: [...] det är jättemånga som tycker att jag har varit väldigt präktig under tiden.

Terese: Ja.

Linda: Det har jag ju fått höra på, på föräldragrupper och så där. ”Ja där kommer du med dina hemlagade...”. ”Du är ju prätigtig”, säger de. Och så hör man att det är inte bara beundran där, utan det är verkligen jobbigt för dem.

Terese: Att se?

Linda: Att jag kommer och prioriterar kanske annorlunda än dem. Och jag har ju inte varit fördömande mot dem.[...] Och det är, om det spelar på folks, på andra människors dåliga samvete eller vad det är... Jag vet ju några av våra kompisar som också är nyblivna mammor att det är, de har ju sagt att, just det här att ”ähhh, jag får så dåligt samvete och du är så jädra duktig”.

Att vara för ”prätigtig” kan således ifrågasättas från omgivningens sida. I de intervjuades berättelser finns en ambivalens gentemot epitet ”prätigtig”. Man ska inte bry sig för mycket, men heller inte för lite. När de intervjuade talar om att någon som är prätigtig eller att de själva är präktiga uppfattar jag det som att det betyder att ideal och verklighet sammanfaller (Ekström 1990, s. 174 f). Marianne Ekström menar att detta skulle leda till att man inte känner något dåligt samvete eller otillräcklighet för att man inte gör som man borde. Jag menar att detta till viss del stämmer men samtidigt finns det bland de intervjuade en uppfattning om att man inte ska vara för ”prätigtig”. Den ”präktiga” har brytt sig för mycket om det rätta sättet att vara som förälder. Detta kan tolkas som att man inte är en tillräckligt självständig individ som kan göra egna val utan följer andras råd och reglerna utan distans. Även om både Linda och Gustav har upplevt det som besvärande att bli ansedda som ”präktiga” så berättar de om sitt val med stolthet och distanserar sig från de föräldrar som gör andra val. Idealet kan istället beskrivas som att man har möjligheten att vara och göra ”rätt” men som självständig individ så förhåller man sig distanserad.

Mat är ett sätt på vilket vi skapar relationer men också ett sätt att uttrycka distans från andra. Grova distinktionsmarkörer så som yrke (i förhållande till klass) och inkomst kan tjäna som variabler för klassindelning. Det är emellertid genom empirisk analys av praktiker och erfarenheter såsom till exempel måltiden som vi kan komma åt, ofta, subtila distinktioner. I de intervjuades olika berättelser om matvanor visar sig klassposition genom att de intervjuade förhåller sig till vad de själva inte är och gör och i olika berättelser tecknas en bild av dem man disidentifierar sig med. Att distansera sig från och förhålla sig till andra är ett sätt att definiera sig själv. Skillnaderna de intervjuade berättar om avseende mat är materiella men de urskiljs dock genom konsumtionsmönster och livsstilar. De är effekter av klass (Ebert och Zavarzadeh 2008), men det är också ett sätt på vilket klass uttrycks och urskiljs i människors vardag och hur klasshierarkier konstrueras genom vardagliga praktiker. Klass är utifrån detta synsätt en dialogisk praktik där man i omdömen om sig själv mäter sig gentemot en föreställd annan. Dess dialogiska innebörd innebär att klass förstås som en strukturerande frånvaro av

vad man inte är eller har (man är inte medelklass, inte arbetarklass, inte prätig, inte slarvig och så vidare) (Skeggs 1999, s. 119-120 och 131). Statusdistinktioner kan därav förstås som sociala uttryck för klassförhållanden (Skeggs 1999, s. 128). Klasspraktiker är på så sätt grundade i en erfarenhet och upplevda känslor där en medelklassposition oftare kommer med privilegier som handlar om förmågan och kapitalet att leva upp till en normerande föräldraroll, positioner som sällan behöver förklaras utan tas för självklara och konstrueras som naturliga.

8.4 Sammanfattningsvis

I kapitlet har jag försökt att visa hur de intervjuades olika förhållningssätt till vad de äter är en viktig del i hur en respektabel och ordentlig familj görs och hur de styranderelationer som omger måltiden skapar en viss moralisk diskurs. Styranderelationer påverkar människors förhållningssätt och har i Sverige en djup institutionell förankring genom en historia av pedagogisk konsumtion vilket betytt att viss mat har setts som mer moraliskt riktig att äta än annan. Idag läggs ansvaret på den enskilde individen att kontrollera sin egen och sina barns kroppar och hälsa vilket betyder att den pedagogiska konsumtionen sker genom mer subtila tekniker och där självpresentation är en teknik i skapandet av (o)moraliska subjekt.

I kapitlet framträder styranderelationer genom de intervjuades berättelser om sina vardagspraktiker. Vad vi äter är också ett resultat av vår ekonomiska position men maten i familjer måste förstås som en aspekt av hur man kommunicerar sin position till vår omgivning. Klass har en central plats för hur familj görs men också för hur familj förstås av andra. Mat rymmer en form av hierarkisering och de intervjuade föräldrarna framhåller till exempel de egna barnens (för barn) ovanliga smak och att viss mat anses "roligare" än annan. Dessa uttryck måste förstås i relation till klass (Bourdieu 1984; DeVault 1991; Bahr Bugge och Almås 2006, s. 222). Att utgå ifrån måltidspraktiken och matkonsumtion blir så ett sätt att peka på klassgränser på ett mer differentierat sätt än om man skulle ha gjort en kategorisering utifrån inkomst eller yrkestillhörighet, även kategorier som dessa är grundläggande för hur man sedan förhåller sig (Hirdman 1983, s. 10).

Alla har däremot inte samma möjligheter att presentera sig själva som "morally serious individuals" i sin roll som föräldrar avseende barnens mat. För detta krävs ett reflexivt förhållningssätt som ligger i linje med rådande normer (Morgan 2011). I det här kapitlet har jag velat visa hur man berättar om familjens och bar-

nens ätande utifrån att man befinner sig i vissa positioner och skapar ett utbytesvärde ("exchange value") (Skeggs 2004). Föräldrar här framstår som självständiga och öppna genom att till exempel förhålla sig kritiska till rådande normer och berätta om viss mat som mer intressant än annan. Det handlar om hur barnen blir en aspekt i föräldrars projekt att göra familj på "rätt" sätt. Detta genererar en form av utbytesvärde som genom dess förankring i habitus kan ge avkastning för barnen senare i livet. Barns fostran in i en viss matkultur handlar också om en fostran in i något större, fostran in i ett samhälle och fostran in i ett socialt sammanhang, en livslång kultivering, med tillhörande koder, vari maten är en (Charles och Kerr 1988; Lareau 2003; Sellerberg och Anving 2010).

I de intervjuades praktiker tillskrivs verkliga och föreställda andra föräldrar skilda moraliska attribut. Vissa är för slappa föräldrar, andra är för mycket "Bullerby". Denna form av moralisk navigation innebär att man placerar in sig själv. Morgan beskriver hur "etiska familjepraktiker" involverar andra, men däremot inte en föreställd andre (Morgan 2011, s.134-135). Jag vill däremot hävda att de också involverar en föreställd andre. Det egna etiska navigerandet leder till att handlande får reella konsekvenser för familjemedlemmarna (till exempel att man äter McDonaldsmaten hemma istället för på McDonalds). Genom dessa etiska familjepraktiker handlar man gentemot en moralisk diskurs där en föreställd andre har betydelse för de val man gör och de handlingar man utför.

Ett synsätt där vi bortser från klass innebär att de val man gör och hur man presenterar sig själv framstår som något som är likt för alla. För att berätta och presentera sig själv på rätt sätt måste man däremot ha både tillgång till materiella resurser, i detta fall viss mat, och rätt kunskap för att kunna berätta om den mat man äter. Den individ som agerar utanför rådande dominerande normer upplevs agera "felaktigt" (Skeggs 2005, s. 973). Det handlar därför inte enbart om att ha möjlighet att ge sitt barn den mat som råden föreskriver utan också att på "rätt" kunna förhålla sig självständigt till dessa: "This is why self-making is class-making" (Skeggs 2004, s. 91). Problemet här är att inte bidra till att återigen framställa medelklassen som innehavare av de "rätta" och moraliska förhållningssätten och presentera de som faller utanför genom att hävda att de saknar vissa tillgångar eller att de symboliseras med den negativa erfarenheten (Skeggs 2004, s. 91).

Att fokusera ojämlika villkor inom och utom familjen är en nödvändighet för att vi ska kunna skapa oss en fördjupad förståelse av vardagen. Dessa praktiker förstår jag inte enbart som effekter av klass utan också som praktiker genom vilka klass återskapas i vardagen. Det handlar om hur vi förhåller oss till vardagsmat och barn men också om hur föräldrar genom barn återskapar ojämlika sociala relationer.

Avslutande reflektioner

Tage Danielssons dikt inledde avhandlingen och det är också utifrån den som jag vill avsluta. Dikten speglar en idyllisk bild av vardagens måltid. Det är en måltid som har fått ta tid på sig, maten är hemlagad, alla är hungriga och vill komma för att äta. Här finns inga skrik, inget stök, inga arga barn eller föräldrar, inga vidbrända fiskpinnar, ingen överfull diskmaskin fylld med smutsig disk, och ingen potatis som har kokat över. Den bild av måltiden som har framträtt i avhandlingen innehåller däremot såväl värme, matlust och en gemensam stund på kvällen som en portion av frustration, matvägran, tidsnöd och brist på inspiration. Bakom de krav, det arbete och den frustration som många av de intervjuade har berättat om så vill alla det bästa för sina barn, vilket sannolikt också är en av anledningarna till frustrationen. Därtill kommer att samtidigt som mat kan upplevas som något lustfyllt och njutbart så kan de normer som omgärdar barns ätande upplevas som kravfyllda. Oavsett hur man förhåller sig till dem, om man försöker att bortse från dem, får dåligt samvete av dem eller följer dem så har de en viktig plats i föräldrars liv. Livet i barnfamiljen präglas av hur man tycker att det borde vara jämfört med hur det är och hur dessa båda skiljer sig åt. I avhandlingen har jag velat lyfta fram dessa måltidens paradoxer.

Måltiden fyller en central plats i familjers liv och denna centrala plats har för mig varit en ingång för att studera familjerelationer i Sverige idag. Min övergripande frågeställning för studien har varit vad måltiden symboliserar och hur vi kan förstå måltiden som bärare av på en gång samlande och separerande ideal och praktiker. För att söka svar på denna frågeställning har jag tagit min utgångspunkt i småbarnsföräldrars berättelser om sina praktiker av vardagens måltid. I syfte att förstå betydelser av vardagens olika livsvillkor i relation till måltiden har jag intervjuat föräldrar från stads- och landsbygdsmiljöer, familjer som lever i olika familjekonstellationer och med varierande klassbakgrund samt föräldrar som är födda i Sverige och i andra länder. Det som mina intervjupersoner alla har haft gemensamt är att det har varit de som främst ansvarat för mat- och måltidsarbetet i familjerna. Fokus för avhandlingen har varit hur dessa 26 kvinnor och

fyra män berättar om måltider och familjeliv. De intervjuades berättelser om sina praktiker har lett fram till att jag särskilt har fokuserat den kön- och klassmärkta måltiden. Detta innebär inte att jag inte menar att det finns viktiga kopplingar mellan "ras"/etnicitet, identitet och mat men dessa är mindre framträdande i den här avhandlingen då kategorin "ras"/etnicitet främst visade sig vara en klasskodad kategori.

9.1 Måltiden – en samlande och separerande praktik

I detta avslutande kapitel vill jag lyfta fram tre, för avhandlingen, centrala bidrag. För det första, barn spelar en fundamental roll i konstitueringen av vad som uppfattas som "familj" i Sverige. För det andra menar jag att det finns en kontinuitet i hur mat- och måltidsarbetet fortsätter att vara en könskodad praktik där måltidsarbetet är en väsentlig del för såväl måltidens tillkomst som för hur familj görs. I de intervjuades berättelser är det ett arbete som berättas om i relation till den svenska jämställdhetsdiskursen där man förmodas leva eller vilja leva jämställt. För det tredje, det råder ett starkt samband mellan klass och mat vad gäller små barn där viss mat och vissa varor (såsom socker) är grundläggande för hur klassgränser (åter)skapas. I det följande vill jag sammanfatta och ytterligare diskutera dessa slutsatser.

Barns centrala position för att "göra familj"

I avhandlingen har jag genom min utgångspunkt i måltiden försökt att visa på hur barnfamiljer i Sverige idag i en mening konstitueras. Måltiden är, vill jag hävda, ett av de viktigaste naven i hur familj görs i vardagens ebb och flod. Genom att studera småbarnsföräldrars beskrivningar av måltidspraktiken har jag försökt att synliggöra rörelsen från vad som uppfattas som fritt par till ansvarstagande familj. Rörelsen aktualiserar nya styranderelationer, vilka explicit görs genom till exempel olika former av rådgivningsmaterial till föräldrar. Dessa former av styranderelationer bidrar till att skapa ett visst handlingsutrymme och förhållningssätt där föreställningar om respektabelt familjeliv har haft en särskild plats. Det handlar emellertid inte enbart om samhälleliga föreställningar utan också om relationer utanför den enskilda familjen där exempelvis vänner, förskola och övrig familj har åsikter om hur man bör handla och de sätt på vilket dessa attityder påverkar det

handlingsutrymme man upplever sig att ha. Måltiden i barnfamiljen kan ses som en markör för den förändring som sker med barn. Nya former av krav, samhällsliga interventioner såväl som föräldrars kulturella normer för vad en bra barndom utgörs av i relation till mat, blir viktigare med barn.

Familjelivet i Sverige idag präglas till stor del av att vuxna och barn under vardagar befinner sig på olika platser, på arbetet, i skolan eller på förskolan. Kvällen är därför den tidpunkt då familjen träffas och den tidpunkt då man kanske också försöker samtala om vad som har hänt under resten av dagen. Den gemensamma måltiden efter tiden då familjemedlemmarna varit åtskilda blir därför till en central händelse i vilken barnfamilj "görs". I de intervjuades berättelser om måltiden har samlingen kring matbordet i hemmet haft en särskild plats och de personer som främst varit närvarande när de berättat är föräldrar och barn. Men de intervjuades berättelser innehåller även andra relationer. De berättar om närvaro och frånvaro av far- och morföräldrar, svärföräldrar, före detta partners och deras föräldrar, vännerns betydelse och hur dessa har en betydande plats i deras liv. Dessa relationer präglas både av att emotionellt bry sig om ("care about") men också om att utföra arbetsuppgifter så om att laga mat till barn och föräldrar ("care for"). Barn placerar familj i ett större system av släktskap. Vad vi kallar familj är något som varit föränderligt genom historien men skapande av släktskapssystem runt barn är däremot en historiskt fortgående kontinuitet. I analysen framträder just betydelsen av familjemedlemmars närvaro men det handlar också om hur måltiden är ett uttryck för önskningar om att barnen ska få uppleva dofter och smaker som förbinder generationer mellan varandra och nutid med dåtid. Betydelser av minnen, känslor och önskningar har av de intervjuade ofta uppfattats som något positivt och något man vill att barnen ska få uppleva. I vissa fall har det däremot också setts som något negativt. De intervjuade berättar till exempel om hur släktingars önskningar och missnöje över att barn inte äter viss mat väcker frustration. Närvaro och frånvaro av andras omsorg, önskningar och känslor visar på hur familj bör förstås ur ett bredare perspektiv och det komplicerar samtidigt senmoderna föreställningar om rena relationer som vi antas kunna gå in och ut ur. Analysen visar tvärtom hur relationer är förankrade genom tid och rum och förbinder människor med varandra, något som blir särskilt tydligt genom just barns närvaro.

Emotionella ingredienser och förhandlade ideal

Den bild av den ideala måltiden som framträtt i avhandlingen avser en måltid som är såväl god som hälsosam och som är tillagad av den engagerade föräldern. Förutom att mätta syftar även måltiden i familjen till att insocialisera och uppfostra barn i relation till ett visst ideal och matbeteende, till exempel genom att

lära dem att äta överhuvudtaget samt att ge vad man menar vara goda förutsättningar för en sund kosthållning. Dessa innehållsmässiga ingredienser ger också upphov till vad jag kallar *måltidens emotionella ingredienser* där oro för att barn inte äter eller för att man borde göra mer för barnen varit något som de intervjuade ständigt återkommit till. Måltiden utmärks av både oro och samvetskval såväl som glädje och njutning över att äta tillsammans. Just glädjen är dock något som inte har haft en framträdande plats i min analys. Jag vill dock inte hävda att detta handlar om att den inte skulle kunna finnas där, tvärtom är jag övertygad om att den är en central del av familjers vardagsliv. Dess frånvaro kan istället ses som en metodologisk brist där mitt tillvägagångssätt och interaktionen mellan intervjuad och forskare inneburit att just denna aspekt inte lyfts fram lika väl. Det är också möjligt att diskursen om den goda föräldern/goda modern utesluter vissa berättelser där istället stolthet över att barnen äter vad man vill att de ska äta är ett uttryck för glädje. I relation till måltidens emotionella ingredienser aktualiseras emellertid relationen mellan måltider och kön. Till skillnad från de män som har intervjuats är det intressant att konstatera att ingen av dessa har berättat om att de känner sig som dåliga fäder i relation till vad de gav sina barn att äta. Däremot har flera av de intervjuade mödrarna berättat om hur de kan känna sig oroliga för att inte vara tillräckligt goda mödrar, exempelvis då de inte lagat mat till sina barn eller då barnen inte ätit av den mat de serverar. Att ge sitt barn en näringsriktig kost framträder genom den här studien vara en del av hur det ”goda” moderskapet konstrueras och en grundval för hur moderskapet förstås.

De intervjuade har alla berättat om hur måltiden, sedan de fick barn, i hög grad skiljer sig från då de levde utan barn. De har berättat om det konkreta innehållet i måltiden och hur de å ena sidan tycker sig äta bättre mat sedan de fått barn och å andra sidan upplever att maten har blivit tråkigare, eftersom barnen inte alltid uppskattar mat som de vuxna tycker om. Samtidigt präglades deras vardag av vad jag kallar *förhandlade ideal*, vilka befinner sig i skärningspunkten mellan diskurser och vardagspraktiker. Dessa utmärks av att de intervjuade förhåller sig till och förhandlar gentemot de idealbilder som präglar måltiden och som vi möter till exempel i reklamen eller i styranderelationer genom till exempel myndigheters råd till föräldrar men de nytolkas dock i det sociala vardagslivet i småbarnsfamiljerna. De intervjuade beskriver en situation då vardagen har fungerat och de förhandlade idealen är anpassade till den situation de intervjuade befinner sig i. Det kan handla om att få med en extra grönsak i middagen, eller att man hinner äta innan Bolibompa börjar och att alla tycker om maten. Det betyder inte att det handlar om mindre arbete men det är ett i vardagen nåbart mål. Vardagsförhandlingar befinner sig på så vis mellan ideala föreställningar om den ”goda” barnfamiljemåltiden och den situation man själv befinner sig i och vad man utifrån denna finner möjligt att åstadkomma, något som också är förän-

derligt från en dag till en annan. Råden och hjälpen omformuleras på så sätt för att passa den vardag man befinner sig i. Likaväl som det kan handla om att tillaga en viss rätt så kan det handla om att kunna samla alla till att äta tillsammans.

En ansvarstagande och tidsreglerad familj

I de intervjuades berättelser om vardagen har även rutiner varit ett framträdande tema och rutinerna baseras på ett antagande om barns behov och vad barn mår bra av. Rutiner blir en ram i vilken normal vardag och respektabel barnfamilj görs. Genom de normativa föreställningar som präglar rutiner och hur de intervjuade förhåller sig till dessa framträder det sätt på vilket samhällsliga strukturer reglerar vardagen med till exempel förskolors öppettider. Dessa understödjer en viss dygnsrytm där föräldrar som till exempel arbetar vid andra tider riskerar att hamna utanför. Starkt normativa föreställningar för hur vardagen ska organiseras kopplas också till föreställningar om en respektabel och ansvarstagande förälder. Den respektabla föräldern gör även vad jag kallat rutinavsteg som till exempel att barnen får äta i soffan och samtidigt se på tv. Att på helgen äta särskilt länge eller gå ut på restaurang beskrivs av de intervjuade som centrala inslag i den enskilda barnfamiljens vardag och de sker inom en väletablerad normativ ram och då avstegen från rutinerna sker bekräftar de den norm som omger vardagen.

Analysen problematiserar senmoderna föreställningar om att (familje)relationer existerar utan på förhand givna manus. Tvärtom visar min studie att med barns inträde får istället manus om hur man bör och inte bör leva en särskilt stark betydelse. I relation till måltiden innebär till exempel detta att den som gör för stora avsteg i vardagen i relation till måltidsidealet och inte följer den normala (och respektabla) vägen riskerar att starkt ifrågasättas. Omgivningen kan problematisera kring och ifrågasätta barnens matvanor, att barnen vänjer sig vid fel mat, eventuellt blir överviktiga och ges sämre grund för att utveckla en hälsosam syn på mat. Häri är det ytterst föräldern som står ansvarig.

Måltiden – en könskodad praktik

Från att det tidigare har varit mödrarna som har stått i fokus för statliga interventioner i den privata sfären så har fokus växlat och utgångspunkten är idag istället föräldrar och föräldraskap. Detta har inneburit en neutralisering av omsorgsutövningen och ett diskursivt skifte i fråga om omsorg om barn och en syn på män som kompetenta omsorgsutövare kan identifieras. Detta innebär också ett generellt erkännande av att det inte råder någon korrelation mellan omsorg och genuskodade kategorier. I försöken att i avhandlingen lyfta fram rörelserna från

att vara isär till att vara tillsammans synliggörs däremot hur görandet av familj är avhängigt könskodade hierarkiska praktiker där kvinnor fortfarande är de som utför stora delar av omsorgsarbetet. Utifrån mitt material och de intervjuades berättelser framstår måltidsarbetet därför att vara en feminiserad praktik inom vilken moderskapet genom arbete och omsorg särskilt utövas.

Genom att studera hur de intervjuade berättade om ansvar, planering och ett ofta osynligt arbete framträdde mat- och måltidsarbetet som en könskodad praktik där kvinnornas arbetsinsats var långt mycket större än vad det väl avgränsade arbetet som framträder genom till exempel tidsstudier ger sken av. Även kvinnornas sätt att beskriva sina arbetsinsatser i måltidsarbetet framträdde som särskilt relevant. Det sätt på vilket de berättade om sina insatser var ofta nedvärderande. Däremot arbetade de i många fall för att lyfta upp mäns insatser och på så sätt presentera relationen som jämställd. Jämställdhetsdiskursen framstod här som särskilt stark och kan betraktas som en fond gentemot vilken de intervjuade presenterade omsorgsarbetet i hemmet.

Det synliga och det osynliga arbetet

Väl kända resultat från tidsstudieundersökningar är att kvinnor fortfarande utför den största delen av det obetalda arbetet i hemmet. Mina resultat ligger i linje med dessa studier men innebär också en mer sammansatt bild av vad arbete innebär. Genom att utmejsla arbetets olika beståndsdelar, det praktiska måltidsarbetet som är ett avgränsat arbete med tydligt slut och det planerings- och omsorgsarbete som ständigt pågår kompliceras synen på vad arbete innebär. Därmed blir också betydelsen av att dela på arbetet en mer komplex fråga. Att dela jämlikt på ett arbete handlar inte enbart om att dela de praktiska uppgifterna utan också de uppgifter som bidrar till kittet som får vardagen att gå ihop. Detta innebär att det inte är tillräckligt att utgå från konkreta arbetsuppgifter som till exempel inköp, tillagning och diskning, så som till exempel sker i de tidsstudier där hushållsarbete mäts. Det aktualiserar också problematiken att mäta det arbete som inte är tydligt avgränsat utan snarare är en form av tanke- och omsorgsarbete. Att ha "kylskåpet i huvudet" innebär självklart en högre arbetsbörda, men det är ett arbete som inte nödvändigtvis syns i kvantitativa studier.

Vardagens måltidsarbete är i barnfamiljen en komplex aktivitet som präglas av en konstant anpassning till familjens olika medlemmar. Arbetet består av flera olika delar som ska till; det handlar om inköp, tillagning och efterarbete. Barnens vaken- och sovtider, så väl som deras humör, ska pareras med rätt mat vid rätt tid. Samtidigt handlar det om att också samla familjen, att förhålla sig till vardagens övriga aktiviteter och till de olika familjemedlemmarnas preferenser och smaker men också till ideal och upplevelser av krav kring hur det borde vara. Att vara

den som har kontroll kan på samma gång vara stärkande som bidragande till hur ojämlikheter återskapas. Samtidigt som man har makt över en specifik situation, till exempel auktoritet över sina barn eller förmåga att definiera en viss arbetsprocess, så är det ett asymmetriskt beroendeförhållande (Holm 1993, s. 133). Det asymmetriska beroendeförhållandet begränsas av andra auktoriteter, inte minst diskursiva föreställningar om vad till exempel arbete innebär, föreställningar om vad det innebär att vara mamma och om hur man bör fostra sina barn. Men den begränsar också förmågan att se, förstå och tolka olika former av arbetsinsatser. Smith (1987, 2005) menar att det är problematiskt att tala om en vardag och de relationer och det arbete som den innefattar när det inte finns något etablerat språk för de erfarenheter som den involverar. Att "leva med familjen" innebär en ständig anpassning. Det innebär en anpassning som till slut uppfattas som naturlig, som blir en del av en persons habitus. Denna naturlighet kan leda till ett osynliggörande av det arbete i hemmet som gör att vardagen fungerar. Utifrån det här synsättet menar jag att habitus inte enbart handlar om en position som man föds och fostras in i utan också vad McNay (1999, 2004) kallar en levd social relation som ständigt är under påverkan. Det kan till exempel handla om den planering som inte ses eller förstås som ett arbete, inte av den som utför planeringen och inte av dem som det planeras för. Trots detta kan det av den ansvariga uppfattas som betungande. Det betyder att om vi vill studera arbetets fortsatt ojämlika karaktär så är det otillräckligt att utgå från att se arbete som något konkret och väl avgränsat.

Jämställdhet, förändring och kontinuitet

Jämställdhet är i Sverige en norm som är svår att inte förhålla sig till och jämställdhetsdiskursen har i det närmaste blivit till en aspekt av den nationella självbilden. I den här studien har det inneburit att det är något som de intervjuade kvinnorna har återkommit till då de har berättat om mat- och måltidsarbete och genom sina beskrivningar arbetar de på olika sätt för att visa att de praktiserar en viss form av jämställdhet. Att vara jämställd är idag något ofta önskvärt och att vara jämställd är i många fall också synonymt med en modern och "normal" förälder som delar på förvärvsarbete och omsorgsarbete. Hur de intervjuade berättar om att de är jämställda är dock något som skiljer sig åt. I syfte att relationen ska framstå som mer jämställd än vad den egentligen är har partners ofta mindre arbetsinsats försvarats och framhävts samtidigt som den egna nedvärderas eller skymts. Inte sällan beskriver kvinnorna i studien således sina egna insatser som mindre värda och relevanta. Det egna arbetet beskrivs till exempel som att man inte har hand om den "riktiga" matlagningen (som istället sker på helgen) eller att man "kör något" (det vill säga hastigt tillagar och ordnar en måltid). I detta mani-

festeras ojämlikheter i arbetsinsatser på ett outtalat plan och då genom omsorgs- arbetet som inte enbart sker genom konkreta handlingar utan också involverar en mängd tankearbete och synkronisering av vardagens olika händelser. Denna form av arbete är såväl praktiskt som emotionellt och beskriver jag som att kvinnorna har hela "*familjen i huvudet*". För att förstå vad detta arbete innebär är det därför inte tillräckligt att enbart utgår från konkreta arbetsuppgifter utan jag menar att vi också måste gå bakom dessa för att se hur ojämlikheter inte har försvunnit utan också tagit nya former, former vilka de intervjuade också deltar i att upprätthålla, inte minst då behovet av att framstå som jämställda ofta är önskvärt. Det är en form av arbete som framstår som ett förkroppsligat arbete. De intervjuade berättar om sin vardag men uppfattar inte alla uppgifter som de gör i den som just arbete, för somliga saker saknas fortfarande ord och uttryck.

En ojämlik arbetsfördelning motiveras och förklaras i flera fall utifrån individuella förklaringar om intressen, fallenheter och naturlighet, det understryks att fördelningen av arbete inte är avhängig någon annan utan självvald. Detta vill jag tolka som ett sätt att konstruera sig själv som en autonom och självständig individ som inte är underordnad eller ojämsälld. Det är också ett sätt att göra femininitet utan att för den skull ta hänsyn till de maktrelationer som den omges av. Det betyder att kön inte ges någon större betydelse, utan att det istället handlar om individens val och skilda fallenheter och den kulturella normen om jämställdhet och betydelse av rättvisa omförhandlas till något som passar in i den enskilda familjen. Berättelser om "naturlighet" och att man har en viss fallenhet för vissa arbetsuppgifter kan användas för att förklara ojämlika relationer men uppfattningar om "naturlighet" kan emellertid också förklara en självklart jämlik uppdelning. En av de intervjuade kvinnorna berättade om delandet av uppgifter som något självklart. Hos henne föll sig istället den jämlika uppdelningen av arbete "naturligt" något som eventuellt tyder på en viss förändring i att erfara jämställdhetsnormen. Det är däremot inte alla som har pratat om jämställdhet som något önskvärt, men det betyder inte att de inte strävar efter att arbetet i vardagen ska vara rättvist uppdelat. Tvärtom berättar en del av de intervjuade kvinnorna om hur de gör starkt motstånd när de upplever att de gör alldeles för mycket arbete och då till exempel blir arga eller vägrar utföra mer arbete. Deras motstånd visar på hur jämställdhet inte alltid är ett uttalat ideal men att de i praktiken ändå på olika sätt arbetar för en mer rättvis arbetsfördelning.

Begreppet jämställdhet ges på så sätt olika betydelser, likväl som att jämställdhet definieras i termer av att dela på förvärvsarbete och omsorgsarbete så kan det betyda att en traditionell och könskonserverativ arbetsdelning upprätthålls. Sammantaget innebär detta två saker. För det första betyder det att trots att jämställdhet länge har varit och är ett viktigt politiskt mål så betyder detta givetvis inte att normen per automatik införlivas i människors liv. Tvärtom omförhandlas

normen i relation till den situation man lever i. För det andra betyder det att jämställdhetspolitikens fokus på könsneutralitet ur vissa aspekter framstår som problematisk då maktrelationer mellan könen riskerar att döljas. Men det är också viktigt att konstatera att de intervjuade genom att förhålla sig till jämställdhetsnormen också i någon mån har funderat över vad det betyder att dela på arbete och i detta finns möjligtvis en förändringspotential.

Mat, klass och självpresentationer

I avhandlingen har jag utforskat vilken betydelse klass har i dagens Sverige och hur ojämlika relationer manifesteras genom måltiden. I analysen av klass har två skilda sätt att förstå klass sammanförts, jag menar att klass måste förstås med utgångspunkt i materiella villkor men att klass även uttrycks genom förhållningssätt till vardagliga praktiker. Här har jag funnit Bourdieus begrepp kulturellt kapital särskilt användbart. Genom begreppen *distinktion* och *disidentifikation* har jag velat fördjupa förståelsen för hur klass uttrycks och återskapas i vardagen och i mellanmännsliga relationer genom självpresentationer. Det handlar om sådant som förhållningssätt, andras blickar, om moral och respektabilitet. Om måltiden före barn var en privat angelägenhet så blir den efter barn en angelägenhet även i det offentliga.

Jag har inte studerat exakt vad de intervjuade, kvinnorna och männen, åt och satte på bordet. Istället är det hur de berättar om vad de själva och andra äter som varit analytiskt intressant. Ur detta perspektiv framträder hur de intervjuade förhåller sig till normer och diskursiva föreställningar om vad barn bör äta och den betydelse klass och kulturellt kapital har för hur man förmedlar och förhandlar kring dessa normer. Det handlar inte enbart om att göra rätt utan också om att redan från början förkroppsliga det "rätta", att kunna beskriva och återge det "rätta" sättet att laga mat i barnfamiljen, det vill säga att på "rätt" sätt förhålla sig till mat och måltider. I de råd som föräldrar möter framhävs inte minst betydelsen av att lära barn att äta varierat och att det är bra att tidigt lära dem att äta grönsaker. Råd som dessa kommer i föräldrarnas berättelser tillbaka genom hur de talar om barns smak och preferenser. Hur man presenterar sig själv och den egna familjen är därför nära förbundet med det kulturella kapital man har att tillgå. Det som är särskilt viktigt att framhålla är hur barn är en del av dessa självpresentationer och bidrar till att skapa ett ökat kulturellt kapital för föräldrarna som har uppfostrat sina barn till öppna individer. Att berätta om att ens eget barn tycker om och har en väl utvecklad individuell smak blir ett sätt på vilket såväl råden som det egna föräldraskapet bekräftas. Genom matvanor och syn på mat visar studien hur kulturellt kapital överförs från föräldrar till barn och vissa former av kulturellt kapital

kan i framtiden också ge individuella fördelar i termer av att barn tidigt lär sig hur man bör agera såsom att lära sig smaka på mat, och inta ett visst förhållningssätt till ätande.

Genom att göra distinktioner mellan "vanlig" och "ovanlig mat", att förhålla sig restriktiv eller tillåtande till onyttig och sockerrik mat och distansera sig gentemot andra föräldrar framträder i avhandlingen betydelsen av respektabilitet och den respektabla familjen som ett ideal. På samma gång som respektabilitet är ett centralt begrepp så är det problematiskt att vara för respektabel eller "präktig". Istället är det genom att på samma gång vara självständig och kritisk men i grund och botten följa givna råd som en viss form av föräldraskap, och främst moder-skap, framträder som det mest önskvärda. Detta är en form av föräldraskap som på samma gång lever upp till ideal om att vara respektabel samtidigt som man också presenterar sig själv som en autonom aktör. I avhandlingen har jag särskilt försökt att belysa detta genom att närmre analysera olika förhållningssätt till anti-sockerdiskursen. Att göra och vara rätt har betydelse för det utrymme som finns till motstånd, inte minst till motstånd gentemot hur man som förälder "bör" bete sig. Det räcker därför inte att göra "rätt". Istället är det viktigt att på det stora hela göra rätt samtidigt som man framstår som självständig genom att inte anamma råden fullt ut. För detta krävs att man från början besitter ett visst habitus och för att presentera sig själv på rätt sätt måste man också ha tillgång till rätt kunskap och ett visst kulturellt kapital. Problemet är däremot, likt Skeggs (2004) menar, att det finns en risk i att medelklassens värderingar återigen framstår som de eftersträvarsvärda samtidigt som andra värden bortses från och istället symboliseras med den negativa erfarenheten. Utifrån denna problematik aktualiserar avhandlingen behovet av att skapa ett större utrymme för olika positioner och självpresentationer men också ett större utrymme för en utökad förståelse av vad ett "gott" föräldraskap innebär där inte vissa positioner är knutna till specifika värden.

9.2 Den "goda" måltiden och det "goda" föräldraskapet

Mat kommunicerar, (åter)skapar och manifesterar identiteter, känslor och makt-relationer. Måltidens diskurs är inte en neutral diskurs utan tvärtom färgad av kön, klass, "ras"/etnicitet och förståelse av nationella föreställningar om vad "bra" mat är. I avhandlingen har måltiden varit en ingång för att förstå hur familjer görs

och den betydelse måltiden har som nav i vardagens ebb och flod mellan att vara tillsammans och isär, men även hur detta kräver arbete, ett arbete som vid närmre närmare analys fortfarande är könskodat och som även ger upphov till klasskodade självpresentationer. Analysen visar att råd om att föräldrar bör ge sina barn viss mat och undvika annan inte enbart handlar om hälsa utan också om att göra föräldraskap på rätt sätt. Att fostra barn in i ett visst matbeteende, in i ett visst habitus, är ett sätt på vilket barn fostras in i en viss föreställning om vad den goda måltiden innebär och vad denna utgörs av. Om DeVault (1991) visat på betydelser av kön och klass i relation till måltiden och hur måltiden göder familjen som ideologisk konstruktion så lyfter hon däremot inte fram den betydelse som socialpolitiska interventioner har för ätandet och för hur måltiden i barnfamiljer ser ut, något som jag menar utgör centrala styranderelationer som bildar en ram för vad den "goda" måltiden antas innebära. Den respektabla och "goda" måltiden och förhållningssättet till mat, menar jag, har en stark koppling till för Sverige nationella föreställningar om "goda" måltider och "bra" mat. Måltiden i Sverige har genom tiderna präglats av olika försök till att påverka människors ätande. Ofta har försöken till skett mot bakgrund av en jämlikhetssträvan och önskan om en förbättrad folkhälsa men de har också bidragit till att skapa en specifik måltidsdiskurs och normativa föreställningar om vad den "goda" måltiden utgörs av. Genom att studera måltiden kan moraliska föreställningar urskiljas där en viss matmoral och familjemoral är nära förbundna. Det handlar om normativa föreställningar om vad man bör och inte bör äta men också om hur vi förstår oss själva och förstås och (ut)värderas av andra.

Med barn följer tydliga manus om hur man bör och inte bör leva sitt liv, manus med precisa regleringar om vad man till exempel bör ge dem att äta, hur de dagliga rutinerna bör se ut och hur och när man bör vara tillsammans. Hjälp kommer i form av aktörer som BVC, förskolor och skolor, dietister och tandläkare men också från böcker, frågespalter, tidningar och så vidare. Omsorgsarbetet i måltidspraktiken framträder i avhandlingen att präglas av balans mellan att varken vara för överbeskyddande eller för ansvarslös, inte vara för ordentlig och "präktig" men absolut inte heller för slarvig. Istället ska man på samma gång ta ansvar för att barnen insocialiseras i ett "gott" matbeteende samtidigt som detta kräver hjälp. Det som är utmärkande är att föräldrar (främst mödrar), på samma gång, ses som både experter på sina egna barn samtidigt som de är elever och i behov av råd och undervisning om hur man ska ta hand om dem. Sammanfattningsvis framkommer en paradoxal situation där föräldrars autonomi och position som kunskapsbärare betonas och bekräftas samtidigt som de befinner sig inom en diskurs som reglerar föräldraskapet och det sociala och ekonomiska livet.

Karaktäristiskt för idag är också att (även om förskolor och skolmatsalar fortfarande fyller en viktig roll) fokus ligger mer på att den enskilde föräldern ser

till att barn lär sig att äta viss mat. Om man historiskt sett från samhällets sida tidigare tog ett stort grepp på barns ätande och i syfte att förbättra det framhöll man kollektiva insatser – lika för alla barn så – tillhandahålls idag i högre grad mycket specifika individualiserade krav; som att introducera grönsaker före frukt till små barn ("annars kommer de inte att vilja äta grönsaker"), redan från början lära barn att äta fisk, och inte ge dem sötsaker oftare än högst en gång i veckan. Detta innebär i sin tur att den moraliska diskurs som omgärdar föräldraskapet kommer att innebära att en del föräldrar kommer att ses som mer eller mindre respektabla och "goda" föräldrar. För att få ytterligare kunskap om och förstå hur föräldrar som inte upprätthåller föreställningen om den respektabla föräldern/modern bemöts och hur det "goda" föräldraskapet förstås av inblandade aktörer skulle det därför vara intressant att utifrån den institutionella etnografin i framtiden ta studien vidare till de institutioner och organisationer som de intervjuade har berättat om.

Avslutningsvis vill jag återigen återkomma till Tage Danielssons dikt. Den har på flera sätt följt mig under skrivandets gång. Likväl i dikten som i många av de populärvetenskapliga berättelser om mat och måltider som föräldrar möter så förmodas måltiden vara en praktik för omsorg och samvaro och ett uttryck för kärlek. Visserligen är detta centrala aspekter av måltiden men måltiden är också en praktik i vilken arbetet, ansträngningarna, önskningarna, föreställningarna, de bakomliggande normerna och strukturerna bakom tilldragelsen sällan synliggörs, varken i dikten eller i dessa berättelser. Detta är därför något jag i avhandlingen har strävat efter att lyfta fram.

Summary

Meal paradoxes – Class and gender in everyday family practices

Cooking and feeding is an important part of everyday life as well as a part of the most festive activities. It can be creative, stimulating and fun but it can also be repetitive, time-wasting and sometimes tedious. Sweden has a long history of trying to influence peoples', and especially children's eating habits. The motives for different types of interventions have been related to at the time being predominated dangers such as poverty and later on disease connected to fat and sugar intake. Parents constantly make decisions and offer choices for their children but these choices are surrounded by discourses, norms and different living conditions.

The objective of this study is the relation between the everyday meal, the doings of family and the reproduction of difference in Swedish family life. The thesis has a qualitative approach and different types of interviews (semi-structured, focus groups and go-alongs with parents from different class and ethnic backgrounds and family constellations, but all with children under the age of 8 years old, is the empirical basis. In the thesis it is not the actual intake of food that is the main focus but rather how the parents interviewed talk about the feeding practice as a whole, its different meanings in family life and its importance in "doing family". By turning the eye towards family life and the practice of feeding I want to contribute to exploring an important part of everyday family life; the relations that constitute the meal, the work and the caring that it is associated with and the practice of feeding as a part of how "good" and respectable parenthood is constructed. The main questions are: *How can we understand the meal as one part of how families with children are done in today's Sweden? What does the work of feeding imply in relation to the idea of the gender equal Sweden? How do the interviewees relate to norms about meals and parenthood and what importance does the approaches have for how class is recreated through everyday practices?*

Theoretical perspective and research area

The theoretical basis is that the meal is understood as an activity where the family is done and manifested (Morgan 1996, 2011; Roman 2004). With children new forms of regulations enter, regulations which influence daily practices. In this thesis mainly three theoretical perspectives have been used. Inspired by the feminist sociologist Dorothy Smith (1987, 2005) and her focus on everyday life and her theoretical and methodological concept *institutional ethnography* I start out from peoples' everyday life and the interviewees' telling about their experiences. From these stories the objective is to try to see how people through their practices participate in other kinds of social relations and how relations of ruling have effect on and give material consequences for how everyday life is experienced. By placing peoples' experiences in the centre of analysis and in a materially rooted context where in dominating relations of ruling can be discovered. I am also influenced by the sociologist David Morgan (1996, 2011) and his further development of the concept *family practice*. By family practice the focus is on how families are done through different activities and in relation to their constructed character is also possible to change. Focusing on the possibility of change I still want to understand how structural limitation influence peoples' possibilities of acting. Therefore it is important for me to combine Morgan's theoretical framework with the institutional ethnography. When Morgan responds to this kind of criticism he is arguing that the concept of habitus is very useful to understand why people are located in certain positions. I find this theoretical association very useful and interesting especially since the sociologist Pierre Bourdieu's theoretical concept *habitus* also helps us to understand the routine character of actions. To deepen and widen the analysis of routines and actions as embodied I have come to use further developments of the habitus as *a lived social relation* (McNay 1999, 2004). All in all I want to argue that the different theoretical perspectives help to understand and analyze peoples' experiences and practices, on different levels.

Method and participants

The study is based on an interpretive method focusing on the participants' perspective and is grounded in the investigation of everyday practice. Starting from peoples' experiences has long been a feminist strategy to understand, raise and argue against earlier scientific models in which subordinate groups were not heard

or listened to (Smith 1987, 2005). To explain and understand everyday life and how meaning and unequal relationships are created and recreated, I am inspired by Dorothy Smith's method of institutional ethnography (Smith 2005). When parts of everyday life continue to be invisible, this persistent invisibility implies that they continue to be seen as natural and thus perpetuates the maintenance of unequal relationships both within the household and between groups of people. The naturalization of unequal relationships within everyday life has also meant that they are more problematic to articulate (Smith 1987, 2005; DeVault 1991, 1999). In terms of reproductive work, these responsibilities have, historically, not been seen as proper work; however, feminist interventions have made them not only visible, but also placed them in a social and historical context, an aim that has inspired me.

Participants

The thesis is based on an interview study of families with young children (from 3 and 8 years old). From September 2006 to May 2007, qualitative interviews were conducted with the member(s) of each family who considered themselves as primarily responsible for the practice of feeding. Participants were contacted through nurseries, immigrant associations and the snowballing method. Information about the research project was handed out at the different venues, and even though there were both male and female recipients, the family members who got back to me wanting to participate in the study were mainly female. I also asked such contacts to put me in contact with their friends. All in all, 30 individuals are included in the study: four men and the remainder women. Three of the four men were interviewed together with their spouse. All respondents were drawn from families in and around a city in southern Sweden (both the inner city and the suburbs). Taken together, the interviews provided a broad range of stories from people with different ethnic and socioeconomic backgrounds. In listening to narratives from people with various backgrounds, my goal was to examine more fully the different types of problems and ways of handling everyday life. But despite deep disparity between informants, there was a common theme for how they perceived living with children.

Research methods

The aim of the interviews was to concentrate on the families' experiences of daily life, with a focus on the perception of proper food, grocery shopping and eating. Using routine experiences as the foundation for the study, I explored how individual actions reflect on and shape social practices and vice versa (Smith 1987, 2005). I viewed the informants as experts on their own families, following the tradition of Dorothy Smith, who argues that "to start inquiry from women's experience is a way of pointing the feminist researcher to material sites where people live their lives," which implies that anyone's experience can be seen as a starting point for inquiry (DeVault 1996, p. 40).

The interviews had relatively unstructured guidelines; although they involved a number of themes, there was considerable room for the conversation to take different turns, depending on what the respondents mostly wanted to talk about. Questions ranged from the respondents' daily food practices to causes of stress in relation to food and eating. When asking them if they wanted to take part in the study, I encouraged them to choose a place for the interview where they felt the most comfortable. Most of the interviews took place in their homes, with only one taking place in a cafe at the interviewee's request.

I also did two focus group interviews. Both were held at a school where the respondents went to study Swedish. Each group consisted of five participants but out of these ten people only three had children under the age of 8 years old.⁷⁵ The participants who took part in the focus groups were those who did not want to be interviewed on their own, and the focus groups therefore became a way to reach people who did not wish to be interviewed individually (Jonsson et al. 2002, p. 330). Most interviews (including the focus groups) lasted for about an hour. All interviews were taped, transcribed and then analyzed.

Findings

A life with children implies that social institutions as well as norms and ideals about how everyday life should be organized have greater impact on how daily

⁷⁵ During the gathering of the empirical material I was a part of a research project in which parents with teenage children as well as young children were interviewed, therefore the number of participants does not equal the number of voices that have been analyzed in relation to this thesis.

life is lived. New demands and interventions becomes a more central aspect of the private and the practice of feeding can be seen as a marker for this change.

Doing family through the practice of feeding

By the ideal meal the historically specific idea about the meal as a common family gathering, eating a meal both healthy and well-tasting and cooked by the engaged parent for his or her loved ones. But the parents interviewed also tell about the presence and absence of grandparents, parents' in-laws, ex-partners and their parents, friends and the importance of these relations. I argue that with the presence of children, families are established in the eyes of society but also in a kinship-system where society, biological relatives and significant others have a central meaning in terms of caring. Altogether these kinds of relations contribute to maintain the family and these kinds of relations are not easy to choose not to care for as for example in case of separations.

The meal – a hub between gathering and separation

The family meal has a certain place in ebb and flow of everyday life (DeVault 2003). In Sweden family life is characterized by adults and children that are during the day at different places, at work, in school or at the day-care centre. Evenings are therefore the time when families most often see each other and maybe also the time of the day when family members try to talk about what has happened during the day. This implies that the meal has a certain place within the family and is an important practice through which families are done.

All of the parents interviewed have talked about how the meal when having children differ compared to not having children. They have told me about the actual ingredients of the meal, how they at the same time think that they eat better food now, compared to before, but also that the food that they most often eat now is more featureless and repetitive than it used to be. This they say is because children do not always like the same food as they do. Everyday life is characterized by what I call *negotiated ideals*. These kinds of ideals are not the same thing as the types of ideals that are pictured and that parents meet in for example different kinds of media. By negotiated ideals I mean a type of ideal that is possible to live up to, and that can be seen as a goal for a particular family and their living situation, but it is an ideal that stands in relation to the discursive ideal. Maybe it is just about putting one or two extra vegetables in the meal, being able to eat before the children's program on TV starts and cooking something that everyone likes and that is healthy enough. This does not mean that striving to live up to

everyday ideals demands less work, but they are in everyday life possible to reach. I therefore want to argue that everyday ideals also can be understood as a form of scepticism against the ideal picture of how the proper family meal should be organized. At the same time it is a type of ideal adapted to a particular situation.

A responsible and time regulated family

In the parents' stories about their everyday life, routines have been a frequent theme. They have told me about routines for certain parts of the day, how a day should be organized, about where and when one should eat breakfast or dinner. They have also told me about routines in terms of working-hours, when to leave children and when to pick them up from day care, times when you are together and times when you are apart. Routines are therefore to be seen as an aspect of how daily life and families with children are done, an eye through which we can understand how structures regulate everyday life through for examples day care opening hours support a certain twenty-four hours rhythm where parents working different hours risk falling between. Daily routines imply a pre-figured arrangement that can be disturbed. They can sometimes be understood as positive routine departures from how things are normally done, like sitting in the couch eating and watching TV, or have long lasting dinners on the weekends, or go to a restaurant. I want to argue that a paradoxical situation can be identified where the side steps are essential elements which confirm and constitute the norm as such and also take place within a certain normative frame and parents who do not follow the respectable way can be questioned.

With the purpose to teach children what a healthy eating behaviour and diet consists of the parents are responsible, something which is also strongly underlined in the many kinds of advice directed towards parents. Specific for today's situation is thus that if society earlier on took a broad approach towards children's eating habits, and with the purpose of improvement accentuated collective interventions – the same for all children – focus today is rather on the individual parent to make sure that their children eats certain types of food and avoid others. Here specific demands such as to introduce babies to vegetables before fruit ("otherwise they might never eat vegetables"), or that it is good if children from early on learn to eat fish and that children must not eat sweet food or candy more than once a week. This in turn means that the moral discourse surrounding parenthood will result in parents to be understood as more or less respectable or "good".

In the case of the meal the loose line is on one hand about not being to "proper" and doing things the right way and on the other hand definitely not being too careless. I argue that what feature parenthood of today is that parents – at the

same time – are seen as both experts of their own children as well as students who are in need of advice and instructions of how to do and how to take care of their children. Living with children, there are certain scripts of how to live and not to live your life, scripts that clearly regulate what they ought to eat, what daily routines should look like and how and when families should be together. All in all a paradoxical situation appears where parents autonomy and position as bearer of knowledge is underlined at the same time as they are situated within a discourse regulating parenthood, the social and economic life (Rose 1999; Murphy 2003; Hörnfeldt 2009).

The practice of feeding – a gendered practice

The work of feeding is a complex activity that is characterized by a constant adaption to the different members of the family. The work consists of several different parts such as grocery shopping, cooking, and washing the dishes. The work is also about adaption to such things as children's different sleeping habits and happiness. It has also got to do with wanting to gather the family, relating to all other everyday activities and different family members preferences and tastes as well as different attitudes towards ideals and experiences of demands of what the meal should be like.

To be the one who is in control can at the same time be empowering as well as an important aspect of how inequality is recreated (DeVault 1991). The dependent relationship is limited by other authorities, such as for example discursive ideas of what work consists of, what it means to be a mother or how to raise your children. But it also limits the ability to see, understand and interpret different forms of work efforts. Trying to understand the different parts of the feeding work, the practical work, caring work; and the understanding of what work means is made more complex, but here the matter of sharing the work also becomes a more difficult matter. To share the feeding work equally is not all about the practical tasks but also the types of tasks that makes the everyday spin. This is in itself important to accentuate not at least in a country such as Sweden where the gender equality discourse almost has become a part of the national self-image. In relation to gender I have wanted to show the importance of the gender equality discourse constant presence and the importance it has as a kind of fond against which many of the people interviewed understand their concrete work. This implies that it is not enough to start out from only the concrete tasks such as shopping, cooking and cleaning up. In some cases the women in this study describes their efforts as less worth and less relevant. The work that they perform themselves is for example described as not taking care of the “real work of feed-

ing” (which instead is described as the work that takes place during the weekend) or in patronising terms. Here inequalities in different efforts are manifested in an unspoken way and it implies that caring work not only happens through concrete actions but also through a great amount of intellectual work that also has to do with synchronising different occurrence in everyday life. I describe this kind of work the practical as well as emotional as “*having the whole family in ones head*”. To understand what the kind of work means it is therefore not enough to only include the practical work tasks. I therefore want to argue that we must go behind these to understand how inequalities have not disappeared but taken different forms, forms which the people interviewed also uphold, not least when the need to appear as gender equal is something to wish for. This I understand as a form of embodied work (McNay 1999, 2004). The interviewees talk about their everyday life but all of the work that they do are understood as work, for these they still lack words and expressions (Smith 1987, 2005; DeVault 1991).

The division of labour is often explained with reference to individual differences, different talents and how things happen naturally, something which I understand as a way of positioning oneself as an autonomous and independent individual, not as subordinate or in an unequal position. At the same time as the story about how things happen “naturally” has been a way of explaining unequal relationships it has also been a way of explaining an equal relationship and equal division of labour. In one household the equal way of sharing house tasks was explained as something natural. In relation to this kind of explanation it seems as there has been a form of positive change.

Food, class and self-representations

Class is an important aspect in relation to what we eat (Bourdieu 1984). But class is not only important in relation to what one eats but also to what eating generates, not least to how we relate to our own eating habits, others habits and how we talk about these. It has to do with attitudes, other peoples’ look upon us, about moral and respectability. If the meal before one had children was a private matter with children it becomes a public concern. In this thesis I have not studied exactly what people ate or put on the table. What I have been interested in has rather been peoples’ different experiences of the everyday meal, and how they relate to it. From this perspective the importance of class appears and I argue that it has got to do with how people relate to different norms discursive images of what children should eat and how people talk about and relate to these kinds of images. In the advice directed towards parents the importance of teaching children to eat a varied diet and early on teach them to eat vegetables appears. Advices such as

these are filtered through the parents' stories when talking about their children's preferences and tastes. The fact that children like different kinds of food and has an individual taste becomes one way to acknowledge the advices as well as one self as being a good parent.

As Morgan concludes the family dinner can be understood as a prism through which we can study different kinds of inequalities. In this thesis I have tried to explore different meanings of class in today's Sweden and how unequal relationships are manifested through the meal. My aim has been to use two different kinds of approaches to understand the meanings of class, through material conditions under which people live and class as expressed through different attitudes to everyday practices. Here Bourdieu's idea cultural capital has been very useful. Using the concepts distinction and disidentification (Skeggs 1999) I have tried to deepen the understanding for how class is expressed and reproduced in everyday interpersonal relations.

In my analysis of the interviewee's stories about their everyday life the meaning of respectability and the ideal respectable family becomes apparent (Skeggs 1999). At the same time as respectability is a central concept that the interviewees relate to it is also problematic to be too respectable or decent. The ideal is instead to be independent and critical to different advices given but all in all follow these advices. Different approaches to the advices given also reflect how the cultural capital can increase or decrease depending on how one relates to it and which position one is in. In the thesis I have tried to illustrate this through a closer analysis of how parents relate to the discourse of sugar intake. To be in a specific position with a specific kind of cultural capital means that one has more space for resistance against different advices and recommendations, and it is a kind of resistance that can generate respect and value.

Conclusions

To sum up I want to emphasize three central arguments. First, children play a fundamental part in the constitution for what is understood as "family" in Sweden. This is an argument that not least problematizes the late modern discourse on individualization. Secondly, I want to argue that there is continuity on how the practice of feeding continues to be gendered. Thirdly, there is a strong relationship between class and food in terms of young children where certain

types of food, products and ingredients (such as sugar) are fundamental for how a division of class are recreated.

The feeding discourse is not neutral but coloured by gender, class and nation. The feeding practice in Sweden has been characterized of different interventions of how to improve peoples' diet. These intervention has often been done with a good purpose but have also meant that a certain meal discourse and idea of the "good meal" consists of has developed. The fact that parents ought to give their children certain types of food is not all about health but also how parenthood is done in the right way. To bring up ones children in to a certain food behaviour and a certain habitus is also one way through which children are brought up in a particular national idea of what the "good meal" consists of. These are normative ideas about what to eat and what not to eat that is one way of how we understand ourselves and others. Parent advices might appear as alike but stand in close relation to normative understandings of right and wrong which in turn implies that certain individuals are risked to be understood as more or less responsible and capable of bringing up children.

The feeding practice has been an entrance for me of how to understand how unequal relationships persist through daily practices but the feeding practice in itself is also a practice where inequalities are manifested and recreated. At the same time as food and feeding can transmit love, care and a will to do something extra for loved ones it is still a practice in which the work, efforts, wishes, conceptions, underlying norms and structures behind the event seldom are made visible, but this is something I hope to have done.

Referenser

- Acker, Joan, Barry, Kate och Esseveld, Joke (1983). "Objectivity and Truth. Problems in Doing Feminist Research" i *Women's Studies International Forum (Print)*. Vol. 6, Nr. 4, s. 423-435.
- Ahrne, Göran och Roman, Christine (1997). *Hemmet, barnen och makten. Förhandlingar om arbete och pengar i familjen. Rapport till Utredningen om fördelningen av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män, SOU 1997: 139*. Stockholm: Fritze.
- Anving, Terese (2008). "Man måste ligga steget före" *Måltidsarbetets planering och organisering i barnfamiljen*. Lund: Department of sociology, Lund university.
- Anderson, Bridget (2000). *Doing the dirty work? The global Politics of Domestic Labour*. London: Zed Books.
- Ashley, Bob, Hollows, Joanne, Jones, Steve och Taylor, Ben (red.) (2004). *Food and Cultural Studies*. London: Routledge.
- Avakian, Arlene Voski och Haber, Barbara (red.) (2005). *From Betty Crocker to Feminist Food Studies. Critical Perspectives on Women and Food*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Bahr Bugge, Anechen och Almås, Reidar (2006). "Domestic Dinner. Representations and Practices of a Proper Meal Among Young Suburban Mothers" i *Journal of Consumer Culture*. Vol 6, Nr. 2, s. 203-228.
- Beck, Ulrich (1992). *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Beck, Ulrich, Lash, Scott och Giddens, Anthony (1994). *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Oxford: Polity.
- Beck, Ulrich och Beck-Gernsheim, Elisabeth (1995). *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press.
- Bell, David och Valentine, Gill (1997). *Consuming Geographies. We are Where We Eat*. London: Routledge.
- Bergsten, Gunilla (2008). *Familjens projektledare säger upp sig*. Stockholm: Forum.
- Bildtgård, Torbjörn (2002). *Hur maten blev en risk. Medicinens bidrag till regleringen av det svenska ätandet*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.
- Bildtgård, Torbjörn (2008). "Trust in Food in Modern and Late-modern Societies" i *Social Science Information*. Vol. 47, Nr. 1, s. 99-128.
- Bildtgård, Torbjörn (2010). "What It Means to "Eat Well" in France and Sweden" i *Food and Foodways* Vol. 18, Nr. 4, s. 209-232.
- Boalt, Carin (1939). *27.000 måltider: en undersökning av kostvanor*. Stockholm: Kooperativa förbundet.
- Bourdieu, Pierre (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. [Ny utgåva] London: Routledge.
- Brembeck, Helene (1998). *Inte bara mamma. En etnologisk studie av unga kvinnors syn på moderskap, barn och familj*. Göteborg: Etnologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Brembeck, Helene (2007). *Hem till McDonald's*. Stockholm: Carlsson.
- Broady, Donald (1991). *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS (Högskolan för lärarutbildning).

- Burridge, Joseph och Barker, Margo (2009). "Food as a Medium for Emotional Management of the Family: Avoiding Complaint and Producing Love" s. 146-164 i Jackson, Peter (red.). *Changing Families, Changing Food*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Butler, Judith (1990). *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Butler, Judith och Scott, Joan Wallach (red.) (1992). *Feminists Theorize the Political*. New York: Routledge.
- Bäck-Wiklund, Margareta och Bergsten, Birgitta (1997). *Det moderna föräldraskapet. En studie av familj och kön i förändring*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Börjesson, Mats, Palmblad, Eva och Wahl, Thomas (2005). *I skötsamhetens utmarker. Berättelser om välfärdsstatens sociala optik*. Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Charles, Nickie och Kerr, Marion (1988). *Women, Food, and Families*. Manchester: Manchester University Press.
- Cinotto, Simone (2006). "'Everyone Would Be Around the Table'. American Family Mealtimes in Historical Perspective, 1850-1960" i *New Directions for Child and Adolescent Development*. Nr. 111, s. 17-34.
- Collins, Patricia Hill (1992). "Transforming the Inner Circle: Dorothy Smith's Challenge to Sociological Theory" i *Sociological Theory*. Vol. 10, Nr. 1, s. 73-80.
- Dahl, Ulrika (2005). "Scener ur ett äktenskap. Jämställdhet och heteronormativitet" s. 48-71 i Kulick, Don (red.). *Queersverige*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Dahlström, Edmund (red.) (1962). *Kvinnors liv och arbete: Kvinners liv og arbeid. Svenska och norska studier av ett aktuellt samhällsproblem*. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och samhälle.
- Dalla Costa, M. och James, S. (1973). *The Power of Women and the Subversion of the Community*. Bristol: Falling Wall Press.
- Danielsson, Tage (1967). *Samlade dikter 1967-1967*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Davies, Karen och Esseveld, Johanna (1988). *Att hoppa hage i den svenska arbetsmarknaden: en studie av arbetslösa fabrikskvinnor*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Davies, Karen (1989). *Women and Time. Weaving the Strands of Everyday Life*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- de los Reyes, Paulina och Molina, Irene (2003). "Kalla mörkret natt! Kön, klass och ras/etnicitet i det postkoloniala Sverige" s. 295-317 i de los Reyes, Paulina, Molina, Irene och Mulinari Diana (red.). *Maktens olika förklädnader. Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- de los Reyes, Paulina och Mulinari, Diana (2005). *Intersektionalitet*. Malmö: Liber.
- DeVault, Marjorie (1991). *Feeding the Family. The Social Organization of Caring as Gendered Work*. Chicago: The University of Chicago Press.
- DeVault, Marjorie (1999). *Liberating Method. Feminism and Social Research*. Philadelphia: Temple University Press.
- DeVault, Marjorie (2000). "Producing Family Time: Practices of Leisure Activity Beyond the Home" i *Qualitative Sociology*. Vol. 23, Nr. 4, s. 485-503.
- DeVault, Marjorie (2003). "Families and Children. Together, Apart" i *American Behavioral Scientist*. Vol 46, Nr. 10, s. 1296-1305.
- DeVault, Marjorie och McCoy, Liza (2006). "Institutional Ethnography. Using Interviews to Investigate Ruling Relations" s. 15-44 i Smith, Dorothy (red.) *Institutional Ethnography as Practice*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.
- Ditt barns framtid* Nr. 1, November 2011. Mediaplanet.
- Douglas, Mary (1972). "Deciphering a Meal" i *Daedalus*. Vol. 101, Nr. 1, s. 61-81.
- Ebert, Teresa L. och Zavarzadeh, Masud (2008). *Class in Culture*. Boulder, Colorado: Paradigm Publishers.
- Eduards, Maud (2007). *Kroppspolitik. Om moder Svea och andra kvinnor*. Stockholm: Atlas.
- Ekström, Marianne (1990). *Kost, klass och kön*. Diss. Umeå: Umeå universitet.

- Ekström, Marianne Pipping och Fürst, Elisabeth L'orange (2001). "The Gendered Division of Cooking" s. 213-234 i Kjaernes, Unni (red.) *Eating Patterns. A Day in the Lives of Nordic Peoples*. Lysaker, Norge: National Institute for Consumer Research.
- Eldén, Sara (2005). "Att fånga eller bli fångad i diskursen? Om diskursanalys och emancipatorisk feministisk metodologi" s. 60-74 i Lundqvist, Åsa, Davies, Karen och Mulinari, Diana (red.) *Att utmana vetandets gränser*. Malmö: Liber.
- Eldén, Sara (2009). *Konsten att lyckas som par. Populärterapeutiska berättelser, individualisering och kön*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Ellingsaeter, Anne Lise (2005). "Tidsklemme – metaphor for vår tid" i *Tidskrift för samfunnsforskning*. Vol. 46, Nr. 3, s. 297-326.
- Ellingsaeter, Anne Lise och Leira, Arnlaug (2006 a). "Introduction: Politicising Parenthood in Scandinavia" s. 1-18 i Ellingsaeter, Anne Lise och Leira, Arnlaug (red.) (2006). *Politicising Parenthood in Scandinavia. Gender Relations in Welfare States*. Bristol: Policy Press.
- Ellingsaeter, Anne Lise och Leira, Arnlaug (2006 b). "Epilogue: Scandinavian Policies of Parenthood – a Success Story?" s. 265-277 i Ellingsaeter, Anne Lise och Leira, Arnlaug (red.) (2006). *Politicising Parenthood in Scandinavia. Gender Relations in Welfare States*. Bristol: Policy Press.
- Espersson, Malin et al. (2011). "Var är maktanalysen Nordenmark?" *Dagens Nyheters* debattsida 2011-10-31.
- Esseveld, Johanna (2008). Reflexivitet, kvalitativ forskning och samhällsvetenskap" s. 184-214 i Sjöberg, Katarina och Wästerfors, David (red.). *Uppdrag forskning. Konsten att genomföra kvalitativa studier*. Malmö: Liber.
- Fahlgren, Siv (2011). "About Getting a Daily Life Going. Social Work, Time and Normalization" s. 28-38 i Fahlgren, Siv, Johansson, Anders och Mulinari, Diana (red.). *Normalization and "Outsiderhood". Feminist Readings of a Neoliberal Welfare State* [E-bok]. Bentham Science.
- Falk, Pasi (1994). *The Consuming Body*. London: Sage
- Fangen, Katrine (2005). *Deltaogande observation*. Malmö: Liber.
- Finch, Janet och Mason, Jennifer (2000). *Passing On. Kinship and Inheritance in England*. London: Routledge
- Finch, Janet (2007). "Displaying Families" i *Sociology*. Vol. 41, Nr. 1, s. 65-81.
- Fischler, Claude (1980). "Food Habits, Social Change and the Nature/Culture Dilemma" i *Social Science Information*. Vol. 19, Nr. 6, s. 937-953.
- Fjellström, Christina (1990). *Drömmen om det goda livet: livskvalitet och matvanor i ett uppväxande industrisambälle : Stocka sågverk 1870-1980*. Diss. Umeå: Umeå universitet.
- Forsberg, Lucas (2009). *Involved Parenthood. Everyday Lives of Swedish Middle-Class Families*. Diss. Linköping: Linköpings universitet.
- Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning* (2002). Stockholm: Vetenskapsrådet
- Foucault, Michel (1980). *Sexualitetens historia. 1, Viljan att veta*. Stockholm: Gidlund.
- Fredriksson, Kerstin (2010). "Pappor jobbar mest av alla" i *Tidskriften Valfärd*, Statistiska Centralbyrån Nr. 2, s. 8-9.
- Friberg, Tora (2005). "Kvinnors upplevelser av resans rum" s. 193-209 i Friberg, Tora, Listerborn, Carina, Andersson, Birgitta och Scholten, Christina (red.). *Speglingar av rum. Om könskodade platser och sammanhang*. Stockholm: Östlings Bokförlag Symposion.
- Friberg, Tora, Listerborn, Carina, Andersson, Birgitta och Scholten, Christina (2005). "Inledning" s. 9-17 i Friberg, Tora, Listerborn, Carina, Andersson och Birgitta, Scholten, Christina (red.). *Speglingar av rum. Om könskodade platser och sammanhang*. Stockholm: Östlings Bokförlag Symposion.
- Furberg, Christina (2008). *Barnmatsboken. Goda matvanor tidigt i livet*. Stockholm: Semper.
- Gavanas, Anna (2010). *Who Cleans the Welfare State? Migration, Informalization, Social Exclusion and Domestic Services in Stockholm*. Stockholm: Institute for Futures Studies.
- Giddens, Anthony (1995). *Intimitetens omvandling*. Lund: Nya Doga.

- Gillis, John R. (1997). *A World of Their Own Making. Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Goffman, Erving (2004). *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. [4. upplagan] Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Green, Trish, Owen, Jenny, Curtis, Penny, Smith, Graham, Ward, Paul och Fisher, Pamela (2009). "Making Healthy Families?" s. 205-225 i Jackson, Peter (red.). *Changing Families, Changing Food*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gronow, Jukka och Jääskeläinen, Anni (2001). "The Daily Rythm of Eating" s. 91-123 i Kjaernes, Unni (red). *Eating Patterns. A Day in the Lives of Nordic Peoples*. Lysaker, Norge: National Institute for Consumer Research.
- Grönlund, Anne och Halleröd, Björn (red.) (2008). *Jämställdhetens pris*. Umeå: Boréa.
- Gubrium, Jaber F. och Holstein, James A. (1990). *What is Family?* Mountain View, California: Mayfield
- Gullestad, Marianne (1984). *Kitchen-table Society. A Case Study of the Family Life and Friendship of Young Working-Class Mothers in Urban Norway*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haavind, Hanne (1985). "Förändringar i förhållandet mellan kvinnor och män" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. Vol. 6, Nr. 3, s. 17-27.
- Halldén, Gunilla (2005). "Platsens betydelse och barns sätt att ladda en plats med symbolisk mening" s. 173-191 i Friberg, Tora, Listerborn, Carina, Andersson, Birgitta och Scholten, Christina (red.). *Speglingar av rum. Om könskodade platser och sammanhang*. Stockholm: Östlings Bokförlag Symposion.
- Haraway, Donna (1988). "Situated Knowledges. The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective" i *Feminist Studies*. Vol. 14, Nr. 3, s. 575-599.
- Harding, Sandra (1986). *The Science Question in Feminism*. Ithaca: Cornell University Press.
- Harding, Sandra (1987). "Is There a Feminist Method?" s. 1-14 i Harding, Sandra (red.). *Feminism and Methodology. Social Science Issues*. Bloomington: Indiana University Press.
- Harding, Sandra (1992). "Rethinking Standpoint Epistemology. What is 'Strong Objectivity'?" i *Centennial Review*. Vol. 36, Nr. 3, s. 437-470.
- Hartmann, Heidi (1979). "The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism. Towards a More Progressive Union" i *Capital & Class*. Vol. 3, Nr. 2, s. 1-33.
- Hays, Sharon (1996). *The Cultural Contradictions of Motherhood*. New Haven: Yale University Press.
- Hekman, Susan (1997). "Truth and Method: Feminist Standpoint Theory Revisited" i *Signs*. Vol. 22, Nr. 2, s. 341-365.
- Heldke, Lisa (2001). "Let's Eat Chinese! Reflections on Cultural Food Colonialism" i *Gastronomica*, Spring 2001, s. 76-79.
- Hernes, Helga Maria (1987). *Welfare State and Woman Power. Essays in State Feminism*. Oslo: Norwegian University Press.
- Hilding, Lars-Olof (2011). "Är det så här vi är". *Om utbildning som normalitet och om produktionen av studenter*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Hirdman, Yvonne (1983). *Magfrågan. Mat som mål och medel: Stockholm 1870-1920*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Hirdman, Yvonne (1989). *Att lägga livet till rätta. Studier i svensk folkhemspolitik*. Stockholm: Carlsson.
- Hochschild, Arlie Russell (1983). *The Managed Heart. Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press.
- Hochschild, Russell Arlie (1989). *The Second Shift. Working Parents and the Revolution at Home*. New York: Viking.
- Hochschild, Arlie Russell (1995). "The Culture of Politics. Traditional, Postmodern, Cold-modern, and Warm-Modern Ideals of Care" i *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*. Vol. 2, Nr. 32, s. 331-346.

- Holgersons; Helena (2011). "En platskänslig sociologi – go-alongs och mentala kartor" s. 217-236 i Fangen, Katrine och Sellerberg, Ann-Marie (red.). *Många möjliga metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Hollows, Joanne (2003). "Feeling Like a Domestic Goddess. Postfeminism and Cooking" i *European Journal of Cultural Studies*. Vol. 6, Nr. 2, s. 179-202.
- Holm Lotte och Astrup Arne (1993). "Hvad styrer vort valg af kost?" s. 119-126 i *Medicinsk årbog 1993*.
- Holm, Lotte (2001). "Family Meals" s. 199-212 i Kjaernes, Unni (red.) *Eating Patterns. A Day in the Lives of Nordic Peoples*. Lysaker, Norge: National Institute for Consumer Research.
- Holm, Ulla M. (1993). *Modrande och praxis. En feministfilosofisk undersökning*. [Ny utgåva] Göteborg: Daidalos.
- Holmberg, Carin (1999). *Det kallas kärlek. En socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*. [Ny utgåva] Göteborg: Anamma.
- Holter, Harriet och Henriksen, Hildur Ve (1976). "Familj och klass" s. 63-110 i Holter, Harriet, Henriksen, Hildur Ve, Gjertsen, Arild och Hjort, Haldis (red.). *Familjen i klassamhället*. Stockholm: Aldus.
- hooks, bell (2001). "Eating the Other. Desire and Resistance" s. 424-438 i Durham, Meenakshi Gigi och Kellner, Douglas (red.) *Media and Cultural Studies. Keywords*. Malden, MA: Blackwell Publishers.
- Hörnfeldt, Helena (2009). *Prima barn, helt u.a. Normalisering och utvecklingstänkande i svensk barnhälsovård 1923-2007*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Jackson, Peter (red.) (2009). *Changing Families, Changing Food*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Jamieson, Lynn (1999). "Intimacy Transformed? A Critical Look at the 'Pure' Relationship" i *Sociology*. Vol. 33, Nr. 3, s. 477-494.
- Jansson, Martin (2004). *Du blir var du äter. Studie om hur den socioekonomiska vardagsmiljön påverkar barns förhållningssätt till mat*. Uppsala: Livsmedelsverket.
- Johansson, Barbro (red.) (2007). *Grönsaker eller godis? Kulturella perspektiv på nordiska barns kosthåll*. Göteborg: CFK-rapport 2007: 01, Centrum för konsumtionsvetenskap, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.
- Johansson, Barbro (2008). *Den goda måltiden: berättelser om mat och ätande i Vi föräldrar och Kamratposten 1969-2007*. Göteborg: CFK-rapport 2008:03, Centrum för konsumentvetenskap, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.
- Johansson, Thomas (2009). *Familjeliv*. Malmö: Liber.
- Jonsson, Inger M, Hallberg, Lillemor R-M. och Gustafsson, Inga-Britt (2002). "Cultural Foodways in Sweden. Repeated Focus Group Interviews with Somalian Women" i *International Journal of Consumer Studies*. Vol. 26, Nr. 4, s. 328-339.
- Jonsson, Inger M. (2005). "Familjemåltiden en hemvist för kulinarisk kulturell kunskap av betydelse för information och utbildning om mat och måltider." Paper från ACSIS nationella forskarkonferens för kulturstudier, Norrköping 13-15 juni 2005. <http://www.ep.liu.se/ecp/015/042/ecp015042b.pdf> Hämtad 2011-05-13.
- Julier, Alice P. (2002). *Feeding Friends and Others. Boundaries of Intimacy and Distance in Sociable Meals*. UMI Microform 3056246. Ann Arbor: ProQuest Information and Learning.
- Juul, Jesper (2008). *Nu ska vi äta. Barnfamiljens måltider*. [Ny utgåva] Stockholm: Bonnier.
- Juul, Jesper (2010). "Den goda måltiden" s. 64-71 i Sparring, Karolina och Alfreðsson, Karin. *Kom in och ät! Familjens favoriter*. Stockholm: Norstedt.
- Jönsson, Håkan (2005). *Mjölk. En kulturanalys av mejeridiskens nya ekonomi*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Kemmer, Debbie, Anderson, A.S. och Marshall, D.W. (1998). "Living Together and Eating Together. Changes in Food Choice and Eating Habits During the Transition From Single to Married/Cohabiting" i *The Sociological Review*. Vol. 46, Nr. 1, s. 48-72.
- Kemmer, Debbie (2000). "Tradition in Domestic Roles and Food Preparation" i *Sociology*. Vol. 34, Nr. 2, s. 323-333.

- Kjaernes, Unni (red.) (2001). *Eating Patterns. A Day in the Lives of Nordic Peoples*. Lysaker, Norge: National Institute for Consumer Research.
- Klinth, Roger och Johansson, Thomas (2010). *Nya svenska fäder*. Umeå: Boréa.
- Kusenbach, Margarethe (2003). "Street Phenomenology. The Go-along as Ethnographic Research Tool" i *Ethnography*. Vol. 4, Nr. 3, s. 455-485.
- Lareau, Annette (2003). *Unequal Childhoods. The Class, Race, and Family Life*. Berkeley: University of California Press.
- Larsson, Jan (1994). *Hemmet vi ärvde. Om folkhemmet, identiteten och den gemensamma framtiden*. Stockholm: Arena [i samarbete med] Institutet för framtidsstudier.
- Larsson, Jörgen (2007). *Om föräldrars tidspress – orsaker och förändringsmöjligheter. En analys baserad på Statistiska centralbyråns tidsdata*. Göteborg: Göteborgs universitet, Sociologiska institutionen. Forskningsrapport nr 139.
- Leira, Arnlaug (2002). *Working Parents and the Welfare State. Family Change and Policy Reform in Scandinavia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lévi-Strauss, Claude (1966). "The Culinary Triangle" i *New Society*. Vol. 8, Nr. 221, s. 937-940.
- Ljungberg, Charlotta (2001). *Bra mat och dåliga varor. Om förtroendefulla relationer och oroliga reaktioner på livsmedelsmarknaden*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Lorentzi, Ulrika (2011). *Alla andra hämtar tidigt. En undersökning av öppettider och tider för lämning och hämtning på förskolor*. Kommunal rapport. http://www.kommunal.se/PageFiles/73576/Rapport_Alla_andra_hamtar_tidigt2011.pdf Hämtad 2011-05-10.
- Lundqvist, Åsa (2007). *Familjen i den svenska modellen*. Umeå: Boréa.
- Lupton, Deborah (1996). *Food, the Body and the Self*. London: Sage Publications.
- Lupton, Deborah (2000). "Food, Risk and Subjectivity" s. 205-218 i Williams, Simon J., Gabe, Jonathan och Calnan, Michael (red.). *Health, Medicine and Society. Key Theories, Future Agendas*. London: Routledge.
- Magnusson, Eva (2006). *Hon, han och hemmet. Genuspsykologiska perspektiv på vardagslivet i nordiska barnfamiljer*. Stockholm: Natur & Kultur.
- McNay, Lois (1999). "Gender, Habitus and the Field: Pierre Bourdieu and the Limits of Reflexivity" i *Theory, culture och society*. Vol. 16, Nr. 1, s. 95-117.
- McNay, Lois (2004). "Agency and Experience: Gender as a Lived Relation" i *Sociological Review*. Vol. 52, Nr. 2, s. 173-190.
- Mennell, Stephen, Murcott, Anne och van Otterloo, Anneke H. (1992). *The Sociology of Food. Eating, Diet and Culture*. London: Sage.
- Metcalfe, Alan, Dryden, Caroline, Johnson, Maxine, Owen, Jenny och Shipton, Geraldine (2009). "Fathers, Food and Family Life" s. 93-117 i Jackson, Peter (red.). *Changing Families, Changing Food*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Moiso, Risto, Arnould, Eric J. och Price, Linda L. (2004). "Between Mothers and Markets. Constructing Family Identity Through Homemade Food" i *Journal of Consumer Culture*. Vol. 4, Nr. 3, s. 361-384.
- Molander, Susanna (2011). *Mat, kärlek och metapraktik. En studie i vardagsmiddagskonsumtion bland ensamstående mödrar*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Morgan, David H. J. (1996). *Family Connections. An Introduction to Family Studies*. Cambridge: Polity Press.
- Morgan, David H. J. (2011). *Rethinking Family Practices*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Mulinari, Diana och Sandell, Kerstin (1999). "Exploring the Notion of Experience in Feminist Thought" i *Acta Sociologica*. Vol. 42, Nr. 4, s. 287-298.
- Mulinari, Diana (2005). "Forskarens biografi och situerad kunskapsproduktion" s. 113-133 i Lundqvist, Åsa, Davies, Karen och Mulinari, Diana (red.). *Att utmana vetandets gränser*. Malmö: Liber.
- Mulinari, Diana (2009). "'Den andra' familjen. Genus, nation och migration" s. 201-224 i Fink, Janet och Lundqvist, Åsa (red.). *Välfärd, genus och familj*. Malmö: Liber.

- Mulinari, Paula (2007). *Maktens fantasier och servicearbetets praktik. Arbet villkor inom hotell- och restaurangbranschen i Malmö*. Diss. Linköping: Linköpings universitet.
- Mulinari, Paula och Selberg, Rebecca (2011). "What a way to make a living!" s. 7-34 i *Arbete. Intersektionella perspektiv*. Mulinari, Paula och Selberg, Rebecca (red.). Malmö: Gleerup.
- Murcott, Anne (1982). "On the Social Significance of the 'Cooked Dinner' in South Wales" i *Social Science Information*. Vol. 21, Nr. 4-5, s. 677-696.
- Murcott, Anne (1983). "It's a Pleasure to Cook for Him: Food Mealtimes and Gender in Some South Wales Households" s. 78-90 i Gamarnikow, Eva, Morgan, David, Purvis, June och Taylorson, Daphne (red.). *The Public and the Private. Social Patterns of Gender Relations*. London: Heinemann.
- Murcott, Anne (1997). "Family Meals – A Thing of the Past?" s. 32-49 i Caplan, Pat (red.) *Food, Health and Identity*. New York: Routledge.
- Murcott, Anne (2000). "Invited Presentation: Is it Still a Pleasure to Cook for Him? Social Changes in the Household and Family" i *Consumer Studies and Home Economics*. Vol. 24, Nr. 2, s. 78-84.
- Murphy, Elizabeth (2003). "Expertise and Forms of Knowledge in the Government of Families" i *The Sociological Review*. Vol. 51, Nr. 4, s. 433-462.
- Myrdal, Alva och Myrdal, Gunnar (1934/1997). *Kris i befolkningsfrågan*. Nora: Nya Doxa.
- Myrdal, Alva och Klein, Viola (1957). *Kvinnans två roller*. Stockholm: Tiden.
- Narayan, Uma (1997). *Dislocating Cultures. Identities, Traditions and Third-World Feminism*. London: Routledge.
- Nordenmark, Mikael (2011). "Sverige blir jämställt redan under 2020-talet" *Dagens Nyheter* debattsida 2011-10-27.
- Oakley, Ann (1974). *The Sociology of Housework*. London: Martin Robertson.
- Olsson, Ulf (1997). *Folkhälsa som pedagogiskt projekt. Bilden av hälsoupplysning i statens offentliga utredningar*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.
- Om barn och barnmat: bra att veta under livets första år*. (2005). Nestlé.
- Orloff, Ann Shola (2009). "Should Feminists Aim for Gender Symmetry? Why a Dual-Earner/Dual-Caregiver Society is Not Every Feminist's Utopia" s. 129-157 i Meyers, Marcia K. och Gornick, Janet C. (red.). *Gender Equality. Transforming Family Divisions of Labor*. London: Verso.
- Parsons, Talcott och Bales, Robert (1955). *Family, Socialization and Interaction Process*. New York: The Free Press.
- Pettersson, Anette, Olsson, Ulf och Fjellström, Christina (2004). "Family Life in Grocery Stores – a Study of Interaction Between Adults and Children" i *Journal of Consumer Studies and Home Economics*. Vol. 28, Nr. 4, s. 317-328.
- Platzer, Ellinor (2003). "Genuskontrakt och social differentiering. Om karriärfamiljers efterfrågan på hushållstjänster" s. 249-274 i Mulinari, Diana, Sandell, Kerstin och Schömer, Eva (red.). *Mer än bara kvinnor och män. Feministiska perspektiv på genus*. Lund: Studentlitteratur.
- Ribbens McCarthy, Jane, Edwards, Rosalind och Gillies, Val (2003). *Making Families. Moral Tales of Parenting and Step-Parenting*. Durham: Sociology Press.
- Roman, Christine (2004). *Familjen i det moderna. Sociologiska sanningar och feministisk kritik*. Malmö: Liber.
- Roman, Christine och Peterson, Helen (2011). *Familjer i tiden. Förhandling, kön och gränslöst arbete*. Umeå: Borea.
- Rose, Nikolas (1999). *Governing the Soul. The Shaping of the Private Self*. [2. ed] London: Free Association Books.
- Roseneil, Sasha (2005). "Living and Loving Beyond the Boundaries of the Heteronorm. Personal Relationships in the Twenty-First Century" s. 241-258 i McKie, Linda och Cunningham-Burley, Sarah (red.). *Families in Society: Boundaries and Relationships*. Bristol: The Policy Press.

- Ryen, Anne (2004). *Kvalitativ intervju. Från vetenskapsteori till fältstudier*. Malmö: Liber.
- Sager, Maja (2011). *Everyday Clandestinity. Experiences on the Margins of Citizenship and Migration Policies*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Salonen, Taipo (2010). *Barns ekonomiska utsatthet. Rädda Barnens Årsrapport 2010*. Linnéuniversitetet och Malmö högskola. http://www.rb.se/sitecollectiondocuments/rapporter/rb_barnfattigdom_stora_rapporten_med_bilagor_publicerad.pdf Hämtad 2011-12-21.
- Sandell, Kerstin och Mulinari, Diana (2006). "Teorier om senmodernitet och det besvärliga könet" s. 359-393 i Sandell, Kerstin och Mulinari, Diana (red.). *Feministiska interventioner. Berättelser om och från en annan värld*. Stockholm: Atlas akademi.
- Schmitz, Eva (2007). *Systerskap som politisk handling. Kvinnors organisering i Sverige 1968 till 1982*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Scott, Marvin B. och Lyman, Stanford (1968). "Accounts" i *American Sociological Review*. Vol. 33, Nr.1, s. 44-62.
- Sellerberg, Ann-Mari (1976). *En sociologisk analys av konsumtionsvanor: en intervjuundersökning av några olika konsumentgrupper, 1975*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Sellerberg, Ann-Mari (1982). *Några sociologiska analyser av matens moden*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Sellerberg, Ann-Mari (2008). *En het potatis*. Lund: Department of sociology, Lund university.
- Sellerberg, Ann-Marie och Anving Terese (2010). "Family Meals and Parents' Challenges" i *Food Culture and Society*. Vol. 13, Nr. 2, s. 201-214.
- Simmel, Georg (1910). "Soziologie der Mahlzeit" i *Der Zeitgeist. Beiblatt zum Berliner Tageblatt* (Festnummer zum hundertjährigen Jubiläum der Berliner Universität). Nr 41, 10 oktobers. 1-2.
- Skeggs, Beverley (1999). *Att bli respektabel*. Göteborg: Daidalos.
- Skeggs, Beverley (2004). *Class, Self, Culture*. London: Routledge.
- Skeggs, Beverley (2005). "The Making of Class and Gender through Visualizing Moral Subject Formation" i *Sociology*. Vol. 39, Nr. 5, s. 965-982.
- Smart, Carol och Neale, Bren (1999). *Family Fragments?*. Cambridge: Polity.
- Smart, Carol (2007). *Personal Life*. Cambridge: Polity Press.
- Smith, Dorothy E. (1974). "Women's Perspective as a Radical Critique of Sociology" i *Sociological Inquiry*. Vol. 44, Nr. 1, s. 7-13.
- Smith, Dorothy E. (1987). *The Everyday World as Problematic*. Boston: Northeastern University Press.
- Smith, Dorothy E. (2005). *Institutional Ethnography. A Sociology for People*. Oxford: Alta Mira.
- Southernton, Dale och Tomlinson, Mark (2005). "'Pressed for Time' – the Differential Impacts of a 'Time Squeeze'" i *The Sociological Review*. Vol. 53, Nr. 2, s. 215-239.
- Stjerna, Marie-Louise (2007). *Föreställningar om mat och ätande. Risk, kropp, identitet och den "ifrågasatta" maten i vår tid*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Thorsted, Stine (2007). *Måltidet i tidsfjelden? Måltidspraxis og brug af færdigmad i dagligdagen*. Lund: Department of sociology, Lunds universitet.
- Thorsted, Stine och Anving, Terese (2010). "Feeding Ideals and the Work of Feeding in Swedish Families. Interactions of Mothers and Children Around the Dinner Table" i *Food Culture and Society*. Vol. 13, Nr. 1, s. 29-46.
- Tidningen Vi* (1974). Nr. 6-7.
- Trägårdh Lunneryd, Carina (2007). *Barnmat – råd och recept*. [5. upplagan] Stockholm: Gothia.
- Wall, Glenda (2001). "Moral Constructions of Motherhood in Breastfeeding Discourse" i *Gender & Society*. Vol. 15, Nr. 4, s. 592-610.
- Warde, Alan (1997). *Consumption, Food and Taste. Culinary Antinomies and Commodity Culture*. London: Sage.

- Warde, Alan, Martens, Lydia, och Olsen, Wendy (1999). "Consumption and the Problem of Variety. Cultural Omnivorousness, Social Distinction and Dining Out" i *Sociology*. Vol. 33, Nr. 1, s. 105-127.
- Warde, Alan och Martens, Lydia (2000). *Eating Out. Social Differentiation, Consumption and Pleasure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- West, Candace och Zimmerman, Don H. (1987). "Doing Gender" i *Gender & Society*. Vol.1, Nr.2, s. 125-151.
- Widerberg, Karin (2008). "I andras hem" i *Sociologisk forskning*. Nr. 4, s. 7-25.
- Widmer, Eric och Jallinoja, Riitta (red.) (2008). *Beyond the Nuclear Family. Families in a Configurational Perspective*. Bern: Peter Lang.
- Wästerfors, David (2008). "I köket blir du aldrig klar" i *Sydsvenska dagbladet* 2008-08-23.
- Åmark, Klas (2005). *Hundra år av välfärdspolitik. Välfärdsstatens framväxt i Norge och Sverige*. Umeå: Boréa.

Internetreferenser

- "FelixBarometern 2007: Svenska barnfamiljer lägger mer tid på matlagning" Procordia Food AB <http://www.mynewsdesk.com/se/pressroom/procordia/pressrelease/view/137661> Hämtad 2011-08-27.
- Livsmedelsverket (2007). "Barn och ungdomar" <http://www.slv.se/sv/grupp1/Mat-och-naring/Matvanor---undersokningar/Barn-och-ungdomar/> Hämtad 2011-04-19.
- Livsmedelsverket (2011). "Barn över 2 år" <http://www.slv.se/sv/grupp1/Mat-och-naring/Kostrad/Barn/> Hämtad 2011-10-20.
- Skolverket (2011). "Allt fler stora barngrupper i förskolan" http://www.skolverket.se/statistik_och_analys/2.1862/2.4317/2.2552/allt-fler-stora-barngrupper-i-forskolan-1.127558 Hämtad 2011-11-30.
- Statistiska Centralbyrån (2011a). *Tidsanvändningsundersökningen* "Genomsnittlig tid för hemarbetsaktiviteter efter familjcykel år 2010/11. Befolkningen 20-84 år. Alla dagar" http://www.scb.se/Pages/TableAndChart____27523.aspx Hämtad 2011-11-24.
- Statistiska Centralbyrån (2011b). "86 000 fler hade en fast anställning" http://www.scb.se/Pages/PressRelease____318485.aspx Hämtad 2011-08-25.
- Trygga Barn, Försäkringsbolaget Trygg Hansa (2010). "Litet utrymme för sötsaker" <http://www.tryggabarn.nu/2-ar/naring-och-overvikt/socker-sa-mycket-kan-ditt-barn-ata/> Hämtad 2011-04-19.

Appendix 1

Deltagarna

De 30 personer som jag här beskriver är alla föräldrar med åtminstone ett barn under 8 år. I nedanstående beskrivningar har jag tagit fasta på ålder, antal barn, och i de fall då detta framkommit barnens ålder, yrke, boendeform, om man lever ensam eller i en relation, eventuell partners yrke, och vilket land de ursprungligen kommer från. Beskrivningarna syftar dels till att presentera de intervjuade, dels till att skapa en förståelse hos läsaren för deras olika bakgrunder och positioner. De intervjuades yrke, eventuell partners yrke och boendeform är, menar jag, en del i hur vi kan förstå deras ekonomiska position och klassposition. Civilstånd är också det en aspekt av hur den ekonomiska situationen ser ut men det är också en central del för att förstå hur ansvarsbördan i vardagen ser ut, om man delar ansvaret med någon eller om man är ensam.

Kvinnor och män födda i Sverige

Utbildning upp till gymnasienivå eller lägre

Emma

Emma är i 30-årsåldern, är gift och har ett barn på 4 år. Hon bor i en villa i ett mindre samhälle. Sedan hon slutade gymnasiet har hon arbetat som butiksbiträde men är sedan en tid sjukskriven på grund av en skada i ryggen. Hennes man arbetar heltid på en industri.

Karolin

Karolin är i 40-årsåldern och bor ensam med sitt barn som är 7 år gammalt. Tillsammans bor de i en hyreslägenhet ute på landsbygden, en bit från en mindre stad. Karolin har under en period varit arbetslös men är nu tillbaka i arbete igen som ekonomiassistent, men har ingen fast anställning. Barnet bor till största delen hemma hos Karolin men är hos sin pappa varannan helg.

Karin

Karin är i 30-årsåldern och har två barn som är 2,5 och 1,5 år gamla. Hon är gift och bor tillsammans med familjen på landsbygden. Hennes man driver ett lantbruk och själv har hon tidigare arbetat som sekreterare, men sedan barnen föddes har hon varit föräldraledig.

Lina

Lina är i 30-årsåldern. Hon är gift och tillsammans med sin man som är i 40-årsåldern har hon tre barn, 4 år, 2 år och 9 månader gamla. Dessutom har han sedan ett tidigare förhållande två barn, 17 och 11 år gamla, som han har delad vårdnad om. Familjen bor i en nybyggd villa utanför en större stad. Linas man är i byggbranschen och driver ett eget företag med ca 40 anställda. Han arbetar mer än heltid och Lina har sedan deras första barn kom varit hemma på heltid. Tidigare arbetade hon som administratör på ett företag.

Malin

Malin är i 30-årsåldern och har fem barn, 13, 11, 8, 6 och 3 år gamla. Hon är gift och tillsammans med man och barn bor hon i ett radhus utanför en större stad. Tidigare har hon arbetat som chaufför men är nu arbetslös, men arbetar extra på ett boende. Hennes man har också han varit arbetslös under en tid men har nu fått en projektanställning på en idrottsförening.

Martina

Martina studerar heltid till sjuksköterska. Hon har två barn, 8,5 och 2 år gamla. Den äldsta dotterns pappa är hon separerad från och den yngsta dottern har hon tillsammans med sin sambo. Han arbetar heltid i skift som administratör.

Nina

Nina en bit över 25 år och har två barn, 5 år och 2 år gamla. Hon arbetar som vårdbiträde, är sambo och bor i en villa på en mindre ort. Nina arbetar 80 % och hennes sambo arbetar heltid i en affär.

Sofie

Sofie är i 30-årsåldern. Hon bor med sin man och deras tre barn som är 5,5 år, 3 år och 1,5 år gamla i en villa på en mindre ort. Sofies make arbetar som ingenjör och själv har hon fram tills nyligen varit föräldraledig. Nu har hon däremot börjat arbeta extra inom barnomsorgen.

Utbildning på högskole- och universitetsnivå

Agneta

Agneta bor med sin man och barn i en villa en liten bit utanför en större stad. Hon är i 50-årsåldern och har två barn, 10 år och 4 år gamla. Hon arbetar heltid som lärare och hennes man arbetar mer än heltid som ingenjör på ett företag där han reser mycket. Själv utbildade hon om sig för sju år sedan eftersom hon i högre grad önskade kunna förfoga över sin egen tid.

Anna

Anna är i 35-årsåldern och har två barn, 9 och 5,5 år gamla. Hon är fränskild och har delad vårdnad om de två barnen. De bor i en hyreslägenhet en liten bit utanför en större stad och hennes före detta man bor nära Anna. Anna har en tillfällig anställning som projektledare.

Eva

Eva är i 35-årsåldern, har sambo och två barn, ett som är 4 år och ett som är 4 månader gammal. Just nu är hon föräldraledig från sitt arbete som personalansvarig på ett företag. Hennes man arbetar heltid som civilingenjör på ett större företag. De bor i en villa i utkanten av en större stad.

Jenny och Jonas

Jenny och Jonas är gifta och deltog tillsammans i intervjun. Båda är i 35-årsåldern. Tillsammans har de ett barn som är 2,5 år. De bor i ett radhus i utkanten av en större stad. De arbetar båda heltid, hon som ekonom och han som försäljare.

Josefin

Josefin är sambo och de bor tillsammans med sina två barn, en på 2 år och en på 6 månader, i ett radhus i utkanten av en större stad. Just nu är Josefin föräldraledig från sitt arbete i mediebranschen med sitt yngsta barn. Hennes sambo arbetar även han med media. De är båda i 35-årsåldern. Josefin deltog även i en go-along ungefär ett år efter intervjun.

Katrin

Katrin är i 25-årsåldern, hon studerar på heltid samtidigt som hon också arbetar extra på en restaurang. Hon har ett barn som är 5 år gammalt och som hon lever ensam med. De bor i en bostadsrättslägenhet ganska centralt i en större stad. Barnet bor till största delen hos Katrin men är ibland hos sin pappa.

Johan och Kristina

Johan och Kristina är båda i 35-årsåldern och är gifta. Johan var den som först anmälde sitt intresse för att bli intervjuad men vid intervjutillfället deltog de tillsammans. De har ett barn som är 3 år och ett som är på väg. De bor i en bostadsrättslägenhet en bit utanför en större stad. Johan frilansar inom mediebranschen och Kristina arbetar med information på en större organisation. De arbetar båda heltid men Kristina arbetar vid tillfället för intervjun halvtid och är sjukskriven på halvtid. Förhoppningen är emellertid att de båda i framtiden ska arbeta 80 %.

Linda och Gustav

Linda och Gustav är gifta, båda är från Sverige, och bor tillsammans med sitt barn som är snart 2 år gammalt i en hyreslägenhet i utkanten av en större stad. De är båda i 35-årsåldern. Linda forskar men arbetar vid tillfället för intervjun 50 %

och är föräldraledig på 50 %. Gustav studerar och är snart färdig med sin universitetsutbildning. Paret deltog i intervjun tillsammans och så även i en go-along ungefär ett år efter intervjun.

Louise

Louise är i 35-årsåldern och har ett barn som är 6 år. Hon är gift och de bor i en bostadsrättslägenhet centralt i en större stad. Louise man arbetar som högt uppsatt chef på ett större teknikföretag, reser mycket och arbetar mer än heltid. Själv är hon från början utbildad till sjuksköterska men har sedan, för att få bättre arbetstider, utbildat om sig till lärare. Just nu arbetar hon 80%.

Marie-Louise

Marie-Louise är i 35-årsåldern, gift och har två barn, 6,5 år och 2 år gamla. Tillsammans bor de i en bostadsrättslägenhet centralt i en större stad. Marie-Louise är precis på väg att avsluta sin utbildning till beteendevetare och hennes man driver ett eget företag inom mediebranschen där han arbetar mer än heltid och ofta är bortrest. Marie-Louise deltog även i en go-along ungefär ett år efter intervjun.

Sandra

Sandra är i 35-årsåldern, sambo och har två barn, 4 år och 9 månader gamla. Just nu är hon föräldraledig men annars arbetar hon som administratör inom en större organisation. Hennes sambo är ingenjör och arbetar heltid. De bor i en bostadsrättslägenhet förhållandevis centralt i en större stad.

Kvinnor och män födda utomlands

Utbildning upp till gymnasienivå eller lägre

Jing

Jing är i 40-årsåldern och studerar svenska på Komvux. Ursprungligen kommer hon från Kina. Vid intervjutillfället bodde hon med sin man, som också han är från Kina och sina fyra barn, 14, 12, 10 och 6 år gamla, i en hyreslägenhet ganska centralt i en större stad. Mannen är arbetslös men har en praktikplats.

Nadia

Nadia är i 40-årsåldern och har tre barn som är 17, 13 och 5 år gamla, om vilka hon har hela vårdnaden. Nadia kommer ursprungligen från Irak men bor sedan ett antal år i Sverige. Hon studerar svenska på Komvux och bor i en hyreslägenhet i utkanten av staden.

Salma

Salma är i 30-årsåldern och studerar svenska på Komvux. Hon kommer ursprungligen från Palestina men bor nu i en hyreslägenhet i utkanten av en större stad tillsammans med sina tre barn, 11, 8 och 5 år gamla. Hennes man har varit död i fem år och hon lever sedan dess ensam.

Samira

Samira är i 40-årsåldern och kommer från Kuwait. Hon har fem barn som hon har ensam vårdnad om, 19, 17, 15 och 10 år gamla. De bor tillsammans i en hyreslägenhet i utkanten av staden. Samira studerar svenska på Komvux.

Zara

Zara är i 20-årsåldern, gift och har två barn, 4 år och 1,5 år gamla. Zara kommer från början från Libanon. Tillsammans bor familjen i en hyreslägenhet i utkanten av staden. Mannen arbetar i en butik och Zara studerar svenska på Komvux. Deltog i en fokusgrupp.

Utbildning på högskole- och universitetsnivå

Julia

Julia är i 40-årsåldern bor med man och två barn, 5 år och 3,5 år gamla, i en villa i utkanten av en större stad. Från början kommer Julia från Finland. Julia är överlättare och har sitt eget företag, hennes man är forskare och ingenjör och arbetar mer än heltid. Själv arbetar Julia hemifrån, 75 %.

Hans

Hans är i 40-årsåldern, gift och har två barn, 7 och 5 år gamla. Tillsammans bor de i en hyreslägenhet förhållandevis centralt. Hans kommer från början från Tyskland men har bott i Sverige en längre tid. Han arbetar som lärare och hans fru (som är från Sverige) är egenföretagare samt informationsansvarig på en större organisation. Båda arbetar heltid.

Rakel

Rakel är gift, och både hon och hennes man är i 40-årsåldern. Tillsammans har de två barn, 15 och 5 år gamla. Rakel kommer från början från före detta Tjeckoslovakien och hennes man är från Iran men de har bott i Sverige under en längre tid. Hon arbetar som beteendevetare och han studerar och har lite olika extraarbeten. Just nu bor de i en bostadsrättslägenhet centralt i en större stad men de håller på att bygga en villa i utkanten av staden.

Deltagare i go-along

Josefin

Linda och Gustav

Malin

Marie-Louise

Deltagare i fokusgrupp

Jing

Salma

Zara

Dessa personer var de deltagare ifrån de två fokusgrupperna som hade barn under åtta år, övriga deltagare hade äldre barn. Sammanlagt deltog nio personer i två fokusgrupper, fem i den ena och fyra i den andra.

Antal deltagare: 30 personer

Antal män: Fyra, varav tre deltog i intervjuer med sin partner och en i en enskild intervju.

Stine Thorsted, som deltog i projektet "Konsumenter's problemlösningar på livsmedelsmarknadens nya arenor. Matinspiration under tidspress", gjorde intervjuer med föräldrar med tonårsbarn. Thorstedts material innehåller 13 intervjuer, varav fyra skedde i par (tre par som levde tillsammans och en mamma tillsammans med sin dotter) och en ytterligare fokusgruppsintervju med fyra deltagare. Sammanlagt var tre av de intervjuade män och resten kvinnor. Dessa intervjuer är däremot inte en del av analysen.

Appendix 2

Intervjuguide

Om projektet

Introduktion om projektet samt information om etik och anonymitet

Bakgrundsfrågor

Vilka ingår i hushållet

Ålder

Yrke och arbetstid

Måltiden

Berätta om hur en typisk ”mat- och måltidsdag” ser ut.

Berätta om hur du eller ni kommer på vad ni ska äta.

Hur ser du på att förhålla sig till olika familjemedlemmars smaker och önskemål?

Hur ser du på förändring, hur skiljer sig måltiden åt från till exempel innan du fick barn?

Mat och ätande

Berätta om vad ni vanligtvis brukar äta för typ av mat och vad det är som styr valet av mat.

Vad brukar stå på bordet och vilken betydelse har vanor och inspiration?

Beskriv hur olika mat- och måltidssituationer brukar lösas, till exempel om det ska gå snabbt eller vara billigt.

Berätta om en bra matdag.

Och tvärtom, hur kan en dålig matdag se ut?

Berätta om hur du ser på barns matvanor och föräldrars betydelse för dessa.

Beskriv hur du ser på ideal och eftersträvarvärda matvanor.

Berätta om hur du hanterar dem.

Inköp

Förklara hur det går till när matinköpen ska göras, hur organiseras inköpen?

Finns det några rutiner och hur ser de i så fall ut?

Berätta om olika tidpunkter när man besöker affären.

Berätta om olika inköpsituationer, till exempel om man har bråttom eller gott om tid.

Hur funderar man när man väljer affär, vad är det som har betydelse?
Hur ser du på olika typer av affärer, fyller de till exempel olika behov?

Arbete

Kan du berätta om hur hushållsarbetet är organiserat hemma hos er?

Berätta om du ser någon skillnad över tid?

Är det positivt eller negativt, varför/varför inte?

Vill du beskriva hur du upplever uppdelningen av arbetet?

Hur ser du på barnen respektive de vuxnas roll i hushållet?

Hur känner du inför att lägga ner tid på mat och måltidsarbete?

Om man måste göra andra saker samtidigt som man lagar mat, hur får man då ihop det?

Finns det något mer som du vill tillägga, något som du tycker att vi har missat och som borde få komma fram?

Appendix 3

Fokusgruppsguide

Om projektet och vad en fokusgruppsintervju innebär

Introduktion om fokusgrupper och information om projektet, etik och anonymitet

Introduktionsrunda

Familjekonstellation, antal barn och ålder

Eventuellt arbete och partners arbete

Vilket land är ni uppvuxna i?

Måltider

Äter ni ofta tillsammans med övriga familjemedlemmar?

Vilka måltider ni äter ihop hemma?

Är det enkelt eller svårt att samordna familjemedlemmarnas smaker?

Hur ofta äter ni varm mat?

Arbete

Vem står för arbetet med måltiderna?

Är arbetet uppdelat på något speciellt sätt och i så fall hur?

Vem sköter inköpen?

Hur ofta handlar ni?

Var handlar ni och varför?

Vad är viktigt att tänka på när man köper livsmedel?

I relation till måltiden, vad kan vara särskilt problematiskt?

Kan man tala om lyckade och mindre lyckade måltider?

Tid

Är det svårt att hinna handla och göra mat i vardagen?

Har ni några knep för att lösa detta?

Hur ser ni på färdigmat?

Vilken roll spelar barnen för inköp och matlagning?

Hjälper barnen till med någonting?

Inspiration

Hur får ni idéer till vad ni ska handla och laga?

Kan affären vara inspirerande?

Finns det något mer som ni vill tillägga, något som vi har missat och som borde få komma fram?

Appendix 4

Guide för go-along

Planering

Inköpsorganisering, vem bestämmer och hur organiseras arbetet?

Hur ser planeringen ut, storhandling respektive vardagshandling?

Vem brukar handla?

Olika mat för olika händelser och tidsramar i veckan, till exempel hälsosam mat, snabbmat, extra god mat?

Den här inköpsrundan

Dagens inköpstur i relation till andra inköpsturer, vilken typ av inköp är detta, till exempel storhandling eller ”mitt-i-veckan-inköp”?

Hur ofta kommer ni till den här affären?

Vilket/vilka behov fyller den här affären?

På vilket sätt är butiken/butikernas urval till fylles?

Vilka andra affärer brukar ni gå till?

Hur väljer man butik och på vilka grunder?

Hur rör man sig på marknaden/i butiken med avseende på familjemedlemmarnas smak och preferenser?

Vanor, inspiration och tidspress

Vilken betydelse har vanor och erfarenhet när man handlar?

Skiljer sig val av varor beroende på vem som handlar och i så fall hur?

På vilket sätt kan man uppleva tidspress?

Inspiration till vad man ska äta, var kommer den ifrån, från butiken eller från någon annanstans?

